

*Post tenebras
spero lucem
(Job 17,12)*

EX LIBRIS

JOSEPH CREMASCOLI

THESAURUS MUNDI
BIBLIOTHECA SCRIPTORUM LATINORUM MEDIÆ
ET RECENTIORIS ÆTATIS

curantibus

Iosepho Billanovich, Guidone Martellotti, Iohanne Pozzi

SUMMA BRITONIS
SIVE
GUILLELMI BRITONIS
EXPOSITIONES VOCABULORUM BIBLIE

EDITED BY
LLOYD W. DALY
AND
† BERNADINE A. DALY

I

PATAVII
IN ÆDIBUS ANTENOREIS
MCMLXXV

© COPYRIGHT BY EDITRICE ANTENORE (VIA G. RUSCA 15) · PADOVA
PRINTED IN ITALY

TABLE OF CONTENTS
OF TWO VOLUMES

PREFACE	IX
INTRODUCTION	XI
INDEX EDITIONUM ET CODICUM CITATORUM	XLVIII
SUMMA BRITONIS	I
SIGLA	2
INDEX FONTIUM	859

TABLE OF CONTENTS
OF TWO VOLUMES

IX	APPENDIX
XI	APPENDIX
XIV	INDEX HISTORICUS ET GEOGRAPHICUS
I	ALPHABETIC INDEX
II	SIGLA
III	INDEX

FILIABUS
NOSTRIS
CARISSIMIS

PREFACE

The impetus to inquire into the career and works of Guillelmus Brito came with the acquisition by the University of Pennsylvania Library of manuscript A of the *Summa*. For his part in making this acquisition and his manifold kindnesses in making the manuscript available for use under the best of conditions the editors are deeply grateful to their good friend, Dr. Rudolf Hirsch, Associate Director of Libraries.

The initial work of surveying the existing manuscripts of the *Summa* was carried out under a fellowship from the John Simon Guggenheim Memorial Foundation in 1959-60. We would like to record our gratitude to all of the libraries which extended us the privilege of using their manuscript collections in our quest at that time and later. Especially to Dr. Richard Hunt, Keeper of Western Manuscripts in the Bodleian Library, do we offer our thanks not only for hospitably opening the Library and its collections to our use but for words of encouragement and for very helpful advice.

The Department of Classical Studies of the University of Pennsylvania, particularly through its Chairman, Professor Phillip DeLacy, has not only tolerated but actively encouraged work on this edition which is not exactly central to the department's normal sphere of interests. For this and for a substantial contribution to the cost of this publication we offer our sincere thanks.

A generous contribution toward the cost of publication was also made by the John Simon Guggenheim Memorial Foundation, and we are happy to record here our grateful appreciation for this support.

To the Editrice Antenore of Padua, to the editorial board of the *Thesaurus Mundi* and to Professor Giuseppe Billanovich of the Università Cattolica del S. Cuore, Milan, our most sincere thanks for bringing this edition to print. One could

not ask for a more enthusiastic champion nor a more helpful critic than Professor Billanovich.

Lloyd W. and Bernadine A. Daly

Philadelphia, Pennsylvania

1 December 1972.

After the first proofs of the body of this text had been read by both of us my wife and collaborator, Bernadine A. Daly, died and was buried at Tehran in Iran. Any faults that may remain in the work are therefore attributable to me and me alone, while any virtues the whole may have are to be ascribed very largely to her diligence determination and patient cooperation.

L. W. D.

1 June 1974.

INTRODUCTION

In the year 1284 John Peckham, who had begun his career with studies under his Franciscan brothers at Oxford and who had gone on to Paris to study under Bonaventure and to rise to a regency there, was Archbishop of Canterbury. In this capacity he took cognizance of the character of the educational effort at Oxford and evidently did not like what he found. As a result he issued a set of *Injunctions to Merton College*. These *Injunctions* contained among other items the following:

We desire that you acquire copies of Papias, Hugutio and the *Summa* of Brito, to be kept chained on a decent table somewhere so that all may have free access to them.¹

In other words the Archbishop wished the college to have available the standard dictionaries of the day.

Papias' *Elementarium doctrinae erudimentum* had been completed about the year 1053 and had since held the field as a principal resource for Latin lexicography, for which purpose it was widely used and frequently cited. The *Derivationes* of Hugutio of Pisa, which appeared late in the twelfth century, contained much matter in common with Papias but was organized on a derivative basis and rapidly came to be used even more widely than its predecessor. The *Summa* of Brito, appearing in the mid-thirteenth century, drew heavily on both of the preceding and soon competed with them on equal terms throughout western Europe.

No survey has been made of the manuscripts of Papias, but there are at least 194 surviving manuscripts of Hugutio²

1. *Registrum epistolarum Fratris Johannis Peckham, Archiepiscopi Cantuariensis*, ed. C. Martin, Vol. III (London, 1885) p. 138: "Libros autem Papias, Huguicionis cum Summa Britonis vobis volumus procurari, qui inter vos super mensam honestam alicubi maneant alligati, ut ipsos recurrenti omnes liberam habeant facultatem."
2. A. Marigo: *I codici manoscritti delle "Derivationes" di Uguccone Pisano* (Rome, 1936).

and at least 130 copies of the *Summa* of Brito. With the coming of the Renaissance these mediaeval dictionaries were condemned to oblivion. Papias was printed several times in the fifteenth century, Hugutio has never been put in print and the *Summa* of Brito was printed only once in the fifteenth century under the name of Henricus de Hassia. None of them is available in a modern critical edition.

It is the aim of the present edition to make the *Summa Britonis*, the importance and widespread use of which in the later Middle Ages is demonstrable, available for study and consultation. A full critical exploitation of all the known manuscripts is beyond the limits of time available to the present editors. Nevertheless a survey of the manuscripts undertaken in connection with the study of a copy in the University of Pennsylvania Library and reported in *The Library Chronicle*¹ has convinced us that, whereas it is unlikely that anyone will come forward in the near future to undertake the task on a full scale, it is possible to produce a highly satisfactory edition on the basis of a limited number of manuscripts. We believe that this edition does fairly reflect the text as it left the hands of the author. As will be shown, it is probable that the text was subject to some revision by the author in the course of his lifetime and that traces of this are observable in the tradition. Still, although copies were multiplied rapidly in the thirteenth and fourteenth centuries, these copies show a remarkable consistency and faithfulness to their originals if allowance is made for a relatively small number of cases of abridgement, of contamination with similar texts and of mere dishonest copying evidenced by random omission of whole blocks of entries.

THE AUTHOR¹

Guillelmus Brito was, as he says in the verse epilogue to his *Summa* (p. 857), a Franciscan. He has nothing more to say of himself. The only straightforward biographical reference to him is to be found in the *Chronicle* of his contemporary and fellow Franciscan, Salimbene. In connection with a visit to Lyons in April of 1249 Salimbene has the following to say,²

Alia vice me existente ibidem supervenit frater Guillelmus Britto ex ordine Minorum, cuius est Libri memoria; et quantum ad brevitatem stature assimilabatur priori Guillelmo, cuius supra mentionem feci, non autem quantum ad mores, quia magis furibundus et impatiens videbatur, ut parvulorum natura consuevit habere. Unde illud:

Vix humilis parvus, vix longus cum ratione,
Vix reperitur homo ruffus sine proditione.

In conventu etiam Lugdunensi audiivi ipsum corrigenstem ad mensam praesente fratre Iohane de Parma generali ministro, et papa Innocentio quarto Lugduni morante. Et adhuc frater Guillelmus non fecerat librum suum, qui suo nomine titulatur."

1. The following is the pertinent bibliography:

- 1) L. Wadding: *Annales minorum*, Vol. iv (Lyons, 1637) p. 60 [Vol. viii (Quaracchi, 1932), p. 144].
 - 2) Ch. Du Cange: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Vol. i (Paris, 1840) praef., cap. XLIX, p. 30.
 - 3) J. H. Sbaralea: *Supplementum et castigatio ad scriptores trium ordinum S. Francisci a Waddingo aliisque descriptos, cum adnotationibus ad syllabum martyrum eorundem ordinum*, Part i (Rome, 1908) pp. 335-6.
 - 4) S. Berger: *De glossariis et compendiis exegeticis quibusdam medii aevi* (Paris, 1879) pp. 18-25.
 - 5) B. Hauréau: *Histoire littéraire de la France*, Vol. xxix (Paris, 1885) pp. 583-602.
 - 6) G. Goetz: *Corpus glossariorum latinorum*, Vol. i (Leipzig, 1923) p. 226.
 - 7) A. Wilmart: *Analecta Reginensia. Studi e testi* 59 (1933) 311-13.
 - 8) A. Wilmart: "Un repertoire d'exégèse," *Memorial Lagrange* (Paris, 1940) pp. 335 ff.
 - 9) F. Stegmüller: *Repertorium Biblicum medii aevi*, Vol. ii (Madrid, 1950) pp. 401-10.
 - 10) K. Grubmüller: *Vocabularium Ex quo* (Munich, 1967) pp. 29-31.
2. *Monumenta Germaniae Historica*, Ser. i, Vol. xxxii (1905-1913), ed. Holder-Egger, fol. 307a, p. 233, 23-34.

The phrase *cuius est libri memoria* should presumably mean "whose book is remembered."¹ The book "which bears his name as a title" is certainly the *Summa Britonis*, as it was commonly called. Salimbene completed his *Chronicle* about 1285, and when he says that Brito had not yet completed his book, he is thinking back to 1249 when he had met the author at Lyons.

The name Guillelmus Brito is not an uncommon one and tells us nothing certain of his origin. Caution is therefore indicated in accepting information about anyone called Guillelmus Brito as applicable to our author and it is safer to start from references to the *Summa*. From Salimbene's statement it is clear that the work was completed sometime after 1249. A *terminus ante quem* for completion of the work was established by Hauréau on the basis of the fact that the *Summa* was already being cited by Roger Bacon in 1272.² The datable references to Brito by Bacon are from the *Compendium studii philosophiae* (1272), but he speaks of him in much greater detail in his undated treatise on Greek Grammar.³ Here he refers to "Brito in famoso tractatu suo qui vulgatur apud omnes, et tam apud theologos quam alios" (xlix). Although he characterizes the work as *famosus* the *Doctor mirabilis* had a very low opinion of its value. In fact he says, "Britonem in tractatu suo de vocabulis grammaticis nolo sequi in aliquo, quia ubique errat, vel dubia dicit vel vana, vel probationes legitimas non affert sui capitis stulticia obstinatus" (xxi). This castigation he supports by quo-

1. Hauréau (see note 4), who read *cuius est liber memoriae*, believed that this phrase meant that Brito was already dead. The evidence does not seem to bear this out.

2. Hauréau's statement that Bacon shows evidence of familiarity with the *Summa* in his *Opus tertium* is based on E. Charles (*Roger Bacon, sa vie, ses ouvrages, ses doctrines d'après les textes inédits* [Paris, 1861]) who appears to have mistaken a fragment of Bacon's Greek Grammar in Douai Ms. 691 for part of the *Opus tertium*. Cfr. E. Nolan: *The Greek Grammar of Roger Bacon* (Cambridge, 1902) p. lxx. Thus 1267, the date of the *Opus tertium*, disappears as evidence for the date of the *Summa*.

3. See preceding note.

ting verbatim Brito's complete article on *Tipsana* (xl ix) and by demonstrating the falsity of the prosody there expounded.

The celebrity of the work of Brito to which Bacon testifies and the amount of attention which he pays to it in spite of his low opinion of its worth suggests a position of some prominence for its author, and yet in France by the fourteenth century the authorship of the *Summa* had already become a matter of uncertainty, probably just because it was commonly referred to simply as *Summa Britonis*. In the manuscripts it is ascribed to Adam Brito, a canon of St. Victor (*Paris. Lat.* 14795), to Johannes Brito (Toulouse 59), to Guillelmus Pictavensis (Nivers 1), to Guillelmus Senonensis (Mazarine *Lat.* 333), etc. But in Germany there is still evidence of definite knowledge of the author's identity as late as the sixteenth century. In manuscript M. p. Th. 30 of the Würzburg Universitätsbibliothek there is a notation in a hand of the early sixteenth century, "Reputati et famatissimi Gwilhelmi brittonis Doctoris parisiensis."¹

Although the name Guillelmus Brito is not an uncommon one for the period, Glorieux lists no such Franciscan among his Paris masters.² Still the name occurs repeatedly under circumstances which seem to us to leave little doubt as to the identity of its bearer with our author. A "magister Guillelmus Brito, *tunc rector*," appears as a member of a committee appointed on 25 February 1304 to set prices on books to be offered by a *stationarius* for copying by students.³ As the editors of the *Paris Chartulary* point out, Guillelmus Brito also appears two days later, on 27 February 1304, attending an assembly.⁴ Thus it is

1. Certainly not that of Burkard von Horneck as believed by O. Handwerker: "Überschau über die fränkischen Hss. d. Würzburger Universitätsbibliothek," *Archiv des historischen Vereins*, Bd. LXI, p. 78.
2. P. Glorieux: *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle*, Vol. II (Paris, 1933).
3. *Chartularium Universitatis Parisiensis*, Vol. II (Paris, 1891), no. 642, p. 107.
4. Cf. *Cod. Paris. Lat.* 16574, fol. 13. The manuscript contains the statutes of the Sorbonne, and the entry in question has to do with the promulgation of actions taken by the *procuratores*.

well established that a person of this name held the office of Rector in February of 1304. Since the tenure of this office was normally of short duration¹ it is no matter for surprise to find that by 23 October 1304 a master of this same name, presumably the same person, is convoking an assembly of the *natio Gallicana* at St. Julien le Pauvre as their Procurator.²

If we assume that Brito was at least twenty years old when Salimbene met him at Lyons in 1249 he could not have become a master at Paris before 1264, when he would have reached the necessary age of thirty-five. By the time Roger Bacon was referring to the *Summa* in 1272 he would have been forty-three by this reckoning. And in 1304 he would have reached the age of seventy-five. This seems a possible *curriculum vitae*.

Roger Bacon's sojourn in Paris during the decennium following 1257 would have made it possible for him to see this master for whose work he later had so little respect. In the Grammar and elsewhere he refers to him only as Brito. This brevity, while it need have no special significance, might reflect contempt or it might suggest that Bacon knew only the work described, as it often was, simply as *Summa Britonis* and knew nothing of the author.

Further occurrences of the name Guillelmus Brito(n) appear in the *Chartulary* for the year 1329 and 1336.³ Obviously the possibility of identifying these references with the same person decreases as the presumptive longevity increases. The last instance would be highly improbable, and this might be thought to weaken the case for the earlier dates.

Be this as it may, the case for identifying the Rector of 1304 with our author receives some color of probability from another coincidence. The document of the *Chartulary* numbered 642 not only reports the appointment of the committee to fix prices to be charged for copying officially approved *exemplaria* of

1. Rashdall, Powicke and Emden: *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Vol. I (Oxford, 1936) pp. 313f.

2. *Chartularium*, Vol. II, no. 651, p. 117.

3. *Chartularium*, no. 703, p. 165 and no. 1184, p. 669.

currently popular books available from the *stationarius* but also gives one of the rare copies of a list of the *exemplaria* with the number of *peciae* of which each was composed and the approved prices.¹ Two of the items in this list are the following:

In expositione Biblie, xliij pecias	xxx den.
In prologos Biblie, xx pecias	xvj den.

The second of these items is readily identified, as has been done by Denifle and Chatelain, with Brito's *Expositio in prologos biblie* as described below. The first item is, a fortiori, to be identified with the *Summa*, as the editors again do. This identification is, in turn, supported by the size indicated for the first book. The *exemplar* was composed of forty-three *peciae*, each of which would have contained four folios,² giving a total of 172 folios for the whole work, which corresponds very closely to our count of 169 folios for Ms. 333 (677) of the Bibliothèque Mazarine, which has been identified as an official University *exemplar* of the *Summa* from the fourteenth century. Thus Brito appears to have been a member of a committee which controlled the production and price for copying of his own works, a situation which may have occurred frequently with Paris masters whose works became standard.

Finally the 1338 catalogue of the library of the Sorbonne³ lists four volumes which are described as having been acquired *ex debito magistri Guillermi Britonis*. Number 29 is a copy of the *Sentences* of Peter Lombard, while 50-52 contain works of Thomas Aquinas. Numbers 50 and 51 are preserved in the Bibliothèque Nationale (*Lat.* 15784 and 15344) but contain no notes or other indication of ownership. The name, the date and the association with the Sorbonne make it extremely likely that the original owner of the books was our Brito. The circumstan-

1. For the system of price and quality control represented by this document cf. J. Destrez: *La pecia dans les manuscrits universitaires du XIIIe et du XIVe siècle* (Paris, 1935).

2. Cf. Destrez, *op. cit.*, p. 5.

3. L. Delisle: *Le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, Vol. III (Paris, 1881) pp. 24 and 31.

ces of the debt, as a result of which they came to the library, can hardly be guessed, but it seems a fair possibility that the claim for the settlement of the debt would have been made at Brito's death. This explanation would be quite satisfactory so far as time is concerned since it would place the death well before 1338.¹

WORKS

Other works of Brito are even less well known than the *Summa*. One of these is the *Expositio in prologos biblie*, a word for word commentary on Jerome's prologues to the individual books of the Bible. This work has been printed repeatedly along with the *Postillae* of Nicolas of Lyre, as it was, e.g., in the Nuremberg Bible of 1493, where Nicolas says, "nolui in exponendis dictis beati Hieronymi . . . immorari . . . quia unus alius frater de ordine nostro prologos biblie valde sufficienter exposuit: quod opus habetur communiter" (Vol. I, fol. 1^v).²

1. The entry of these books into the library of the Sorbonne can be dated more accurately on the basis of R. H. Rouse's valuable study of the catalogues of the library as reported in *Scriptorium* 21 (1967) 227-251. According to his analysis (p. 243) the acquisition would have been made sometime between 1290, the date of the catalogue which served as the basis for that of 1338, and 1306 (or thereabouts), the first datable acquisition following that of Brito's volumes. Most of the items identified as supplementary to the catalogue of 1290 came to the library *ex legato* while Brito's volumes are listed as *ex debito*. It is therefore not possible to insist that they came to the library after his death, although that may seem probable.
2. Hauréau, *op. cit.*, p. 599, mentions several manuscripts in which the two works (*Postillae* and *Expositio*) appear together, but he appears to have been unaware of the fact that Nicolas intended the *Expositio* to be used along with his *Postillae*. Hauréau also refers to the *Expositio* in *Notices et extraits de quelques manuscrits latins de la R. N. 4* (Paris, 1892) p. 185, and in *Journal des savants* (1892) 523 he lists eleven manuscripts of the work. In his *Initia Carminum* (Göttingen, 1959) H. Walther also lists another ten. To these we can add the following: Dubrovnik, St. Dominic 17, fols. 5-52v and 66, fols. 1-32; Durham, Cathedral A.11.20.2, fols. 2-100; Karlsruhe, Landesbibliothek Reichenau 81, fols. 116 ff.; Nevers 1, fols. 71-74v; Nürnberg, Stadtbibliothek Cent. 1, 35, fols. 129-180; Harburg, Oet-

Although Nicolas says that this work was generally available and Bacon refers to its widespread use,¹ it seems not to have been preserved in as many copies as the *Summa*, but in some instances it is copied along with the *Summa*, as e.g. in Durham Cathedral Ms. A. II. 20. 2, foll. 2-100. It is introduced by the following verses:

Partibus expositis textus nova cura cor angit
 Et fragiles humeros onus inportabile frangit.
 Biblia pretendit obscura proemia quedam,
 De quibus ignoro quid, ut expedit et decet, edam.
 Mens opus hoc horret, sensus ignara laborem
 Iussa subit, sed iussa nequit removere timorem.
 Cur? Quia nota sibi metuit succumbere moli.
 Plus aliis de te quam tu tibi credere noli.
 Immoror obscuris, leve transvolo, sic brevitati
 Hereo quod brevitatis non derogat utilitati.
 Omnipotens opifex, operis dator huius et auctor,
 Ut stet opus fer opem, calamum rege, sis mihi fautor.

This introduction makes it clear that the compilation of the *Expositio (nova cura)* followed that of the *Summa (partibus expositis textus)*. We can also extract a *terminus ante quem* for the composition of the *Expositio* from Bacon's *Compendium studii philosophiae* where, in ch. VI (Brewer p. 438), this stern critic reports, "omnes theologi . . . decepti vilissima et ficta auctoritate Britonis cuius expositione omnes in prologis Bibliae abutuntur." From this it is clear that the *Expositio* was already in

tingen-Wallerstein'sche Bibliothek 1, 2, 2°, 17, fols. 1-44; Prague, Bibl. Publ. et Univ. 2295, fols. 1-63.

Typical of the Renaissance reaction to such scholastic works is the amusing story told by Erasmus of his encounter in England with a Franciscan theologian who, upon being told of Erasmus' plan to edit and comment on Jerome's epistles, was surprised to think he found any need for such a work since, if he had any question on Jerome's prologues, "Britonem omnia luculenter exposuisse." The theologian was patronizingly sorry for Erasmus' ignorance of so important an author, and Erasmus admits that he had up to that time thought that the work in question was done by Nicholas of Lyre. (Cf. Erasmus Epistolae, ed. Allen, Vol. II, p. 108 and Jerome, Ed. Erasmus, Basel 1516, Vol. IV, fol. 4C.)

1. *Compendium studii philosophiae*, Ch. IV (Brewer, p. 438).

wide use by 1272 and we have seen that its composition is to be dated after that of the *Summa*. There is one reference in the *Summa* which appears to be a cross reference to the *Expositio*. At the end of the article *Myrtus* we read, "Myrtus appellatur arbor pulcherrima Levitici xxiii g, sicut patet in prologo Ieronimi super Zachariam." The reference to *Leviticus* is not, of course, in Jerome, but it is in the *Expositio* on this passage under the letter k. One might conclude that Brito was engaged in the writing of both works at the same time so that he would refer back and forth, and that could, indeed, be the case. Since there is, however, only this one reference from *Summa* to *Expositio* while there are many in the opposite direction it seems likely that the chronological relationship indicated in the verse preface to the *Expositio* is correct. Also, since the cross reference in question appears at the end of the article in the *Summa*, it could well have been added as an afterthought by Brito, most probably while he was working on the *Expositio*. The observation that the *Summa* preceded the *Expositio* had already been made by the author of the note in a volume from the library of the Dominicans of the rue St. Jaques (*Paris. Lat.* 14970, fol. 72v) who says, "In quo etiam libro ipse facit multociens mentionem de quodam libro quem ipse composuit qui vocatur summa de vocabulis seu ut communiter summa britonis."¹ Brito himself is not consistent in the way he refers to the *Summa*, calling it variously *opusculum de significationibus vocabulorum biblie*, *opusculum vocabulorum*, *opusculum de vocabulis*, etc.

Ms. 62 in the Municipal Library of Douai, which once belonged to the Abbey of Marchiennes and is to be dated to s. XIII-XIV, contains in addition to the text of the *Summa* a verse treatise on Hebrew and Greek words beginning on fol. 226. This treatise has the following preface:

Sicut doctores docuerunt antea plures,
Ante prosam scripsi, metrico modo pauca notavi,

1. The author of this note ascribed both works to Adam of St. Victor, wrongly, as Hauréau has shown, *op. cit.* pp. 588 ff.

Que perhibent nostri non contempnenda moderni,
 Scire quibus valeas varias discernere linguas,
 Ne grecum reputes quod hebreum dicere debes.
 Et quoniam lingua reliquas precessit hebraea
 Primitus hebraica sed post volo scribere greca.

On fol. 227^v of the same manuscript the following note appears to identify the author:

Hic finit parvus tractatus de nominibus hebraicis. Hic postea incipiunt versus de dictionibus grecis tam in byblya quam extra contentis. Orate pro anima britonis.

This identification is confirmed by Berlin Ms. 916, foll. 126-156^v (s. XIV) which contains the same verse treatise under the title *Brito Metricus*. Further evidence of authorship may be found in the preface to our edition of this work.¹

The Douai manuscript continues (foll. 250^v-259^v) with a Latin-French glossary.² There is no specific indication that this glossary is to be ascribed to Brito, but the fact that it is included along with works of Brito and the fact that there are some French glosses in the *Summa* could make such an assumption plausible. There is, however, some cause for hesitation since the glosses in the *Summa* seem to have no relation to the glossary.

Finally the Douai manuscript concludes (fol. 260) with *versus ad sciendum nomina et ordinem librorum biblie et quot capitula quilibet liber habeat*. These verses, which have not previously been published, run as follows:

*De nominibus librorum biblie. Utiles ad
 memoriter retinendum ordinem librorum
 biblie.*

Sunt genes ex le nu de iosu iu ruth reg paral esdr ne
 Tob iudith hester iob david salomonque sap eccle

1. L. W. Daly: *Brito Metricus. A Mediaeval Verse Treatise on Greek and Hebrew Words* (Philadelphia, 1969).
2. Published as *Remarques sur le patois suivies du vocabulaire latin-français de Guillaume Briton (XIVe siècle) par E.A.A.* (Douai, 1851).

Is ie bar eze dani post ose joel amos abdi
 Io mi na post aba sophonias ag zacha ma
 Post macha scribe mathe mar cum lu cumque iohanne
 Ro corin et gal ephe phi co tes thimo ti phil et hebre
 Actus canonicas precedunt post apo scribas,
 Una iacob pe due tres sunt iohan unica iude.

*Versus ad sciendum nomina et ordinem librorum biblie
 et quot capitula quilibet liber habeat.*

L genesis, minus exo decem, le vigen dat et epta,
 Dat nume triginta sex, inde deu duo demit,
 Io vigen et tetras, vigen unum iu, duo bis ruth,
 Re triginta mias tenet a, tetras b vigenque,
 Viginti duo c, viginti quinque tenet d,
 A parali vigen atque novem, b ter deca sexque,
 Esdre dena dat a, ne bis epta, b dat vigen epta,
 Bis duodena dat a, tenet esdre b vigen epta,
 Sicut habent plures si vis b ter tria dices,
 In neemi numerum vix audeo ponere certum,
 Nam varie varios video distinguere libros,
 Sed medium tenui, medium tenuere beati.
 Tobi bis septem, iudith octo bis et simul hester.
 Quadraginta duo iob; divide sic salomonem:
 A triginta mias, b bis sex, c dabis octo.
 Undevigen sapi dat, tenet ecclesiasticus li.
 Sexaginta sex ysaias continet in se,
 Quinquaginta duo ie, tre bis bina, baruc sex.
 Dat quater eze decem simul viii, bis dani septem,
 Ose bis epta, io tria, ter tria continet amos,
 Abdias unum, io quatuor, epta micheas.
 Na tria dant aba soph. Duo tantum continet Agge,
 Bis septem zachari, malachie bis duo legi,
 Sed ne contendas, tria si vis emule dicas.
 Quindenis primus macha constat sicque secundus,
 Sed melius primo tribuunt plerique bis octo.
 Ma vigen octo dabit Marcusque bis octo tenebit,
 Lu vigen et tetras, vigen unum, Sancte Iohanne, prestas.
 Octo bis ad roma, sic prima corinti, secunda
 Dat tredecim, tribuit gala sex, ephe quod sibi iungit.
 Bis duo dant phi colo, tes quinque dat a, tria dat b,
 A thimo sex, tetras b, ti trias ique Philemon.
 Hebre da tredecim, tribuunt actus vigen octo.
 Quinque ia, tot pe dat a, tria b, dat quinque io prima,
 I relique, Iude mias est, apo bina vigenque.

Hauréau (p. 600) has pointed out that these verses also appear in Ms. 176 of Rouen and in 17254 of the Bibliothèque Nationale following the text of the *Expositio*.

Hauréau (p. 599) also notes a work dealing with biblical text criticism which is preserved in the Laurentian Library under the title *Glossae Britonis super sacram scripturam*. We have not seen this manuscript nor had Hauréau, who cited it from Bandini's catalogue, Vol. VI, p. 41, and identifies it with a work mentioned by Sbaralea under the title *Correctio seu castigatio quorundam locorum sacrae scripturae*. It may well be of the same nature as the text of manuscript 28 of the Stiftsbibliothek of Einsiedeln which bears the designation *Opusculum de veritate textus biblie et prologorum eiusdem collectum ex operibus fratris Britonis de expositione vocabulorum ipsius biblie et suorum prologorum*.

To all of these may be added a large volume of sermons which appear not be preserved, but are represented in the Paris book list of 1304 mentioned above under the entry:

In sermonibus Britonis lxj pecias

iiij sol.

THE SUMMA

Bacon's statement as cited above makes it clear that the *Summa* was completed and in wide circulation well before the year 1272, and Salimbene's statement places its completion after 1249. Thus we may date the work between 1250 and 1270 and feel sure that it was completed early rather than late within this twenty year period if we are to allow time for its dissemination.

The *Summa* contains roughly 2500 entries, and these entries are, as the introductory verses would suggest, "difficult" words or phrases from the text of the Vulgate (*difficiles partes quas biblia gestat*). Words from other sources have not, however, been rigidly excluded; we count fifty entries of this kind. One might suspect these non-biblical entries of being intrusive in the

text of the *Summa*; a number of them are very brief and cite no authority while others (*Eminus*, *Evaporare*, *Tabeo*) are slightly out of strict alphabetic order. Nevertheless none of these entries is insecure insofar as the manuscript tradition is concerned, and there is a further bit of evidence that they are authentic. Under *Poliandrum*, after the explanation, we find the comment, "Ista expositio ex abundanti ponitur hic." Similarly under *Privignus* the author says, "sed hec expositio non pertinet ad presens opusculum." Neither of these words occurs in the text of the *Vulgate*, and it seems clear from the comments that Brito was well aware that he was including some entries from other sources. After all, there were concordances available and he was probably making good use of them. This would have made it easy to eliminate extraneous words.

The individual entries vary greatly as to length and detail of content. The word or phrase to be discussed stands first and is made part of the opening statement by means of a copulative *est*, *dicitur*, *interpretatur* or the like. Frequently the genitive of nouns is indicated, the gender forms of adjectives and the principal parts of verbs. Although there is no fixed order in which other elements are presented, synonyms are commonly given first. Other elements of frequent occurrence are: analysis of compounds, definition and discussion of varieties of meaning with illustrative citations and quotations, derivatives and etymologies, matters of morphology, orthography and prosody. Quotations, which account for a very high percentage of the whole work, are identified in a number of conventional and formalized ways, commonest among which is, e.g., an introductory *Ysidorus dicit sic* or a closing *ita dicit Ysidorus*, in which the distinction between *sic* and *ita* is carefully maintained. Under *Predium*, e.g., two quotations are articulated as follows: "Ita dicit Huguitio. Ysidorus autem in xv Ethimologiarum ubi agit de agris dicit sic." Cross references, either forward or backward, are frequent terminal elements and take the form *vide infra* (*supra*) *ubi exponitur* or *vide infra* (*supra*) *proximo* or *vide expositionem in suo loco*.

THE SOURCES

The *Summa* is strictly speaking a compilation, as the author indicates in the verses with which he closes the work:

Hic ego doctorum compegi scripta sacrorum
Floribus auctorum.

Brito rarely expresses himself, and then only to assert a choice between conflicting authorities. In the citation of his authorities he is quite specific, fulfilling the claim made in his epilogue to "note the exact parts of books in whose sequence the text of matters here cited is to be found" (*loca certa notando librorum in serie quorum textus patet hic positorum*). For ancient works, including Isidore, he gives the author's name, the name of the specific work referred to if that is necessary, and very frequently a more precise reference to location within the work. For more recent works he usually omits the name of the author. In quoting, however, he is usually not at all concerned to give the exact wording of his authorities except for poetic texts. Consequently we have used quotation marks merely to indicate the limits of quotations and have omitted them where the departure seemed to us so radical as to amount to paraphrase rather than quotation, realizing that Brito's text of the works in question may have varied even quite widely from those available to us.

Occasionally Brito shows some interest in the relationship between his sources, commenting, e.g., that Papias, or Hugutio are dependent on Isidore. Under *Puteoli* he quotes a biblical gloss and then comments that all manuscripts do not have this gloss. Under *Ramnus* again he quotes a biblical gloss and remarks that the gloss seems to be derived from Augustine, whom he also quotes, but points out that the same words are to be found in Papias. While he is thus aware of such relationships he does not regularly pay attention to them, and he frequently quotes the same words from two different sources without comment.

In general we have not attempted to identify sources where Brito himself does not give any indication. The hazards of making such identifications are obvious where, e.g., the same information, often in the same words, could have been drawn from Isidore, Papias or Hugutio.

A full list of the authorities quoted will be found in the index. Not included in the index are references to authors or works referred to or quoted by Brito's sources rather than by Brito himself. In this way, e.g., the names of Chrysostom, Josephus, Pliny and Sallust, which appear in the text, are nearly or quite eliminated as sources. The following comments on individual sources represent only those which are most frequently appealed to.

THE BIBLE The *Vulgate* is the source of the vocabulary on which the *Summa* is based. The vocabulary of about 2500 words contains, as indicated above, only some fifty which do not occur in that text. It seems most likely that a concordance was used in the compilation of the word list and that the additional items were deliberately included. In addition to the basic vocabulary almost every book of the Bible is drawn on for illustrative quotations. The citations for these give book and chapter and frequently add a letter from a to g to indicate relative position within the chapter according to the system devised by Hugh of Saint-Cher for use in the *concordantie Sancti Jacobi*.¹ Although the text used by Brito is presumably that of the Paris Bible, in over fifty instances he discusses variant readings, referring, e.g., to Jerome, Augustine, Rhabanus, the Hebrew, LXX, *antique biblie*, *nostra translatio*, etc. The style of these comments suggests that Brito was using contemporary biblical *correctoria* but the comments themselves do not seem to correspond in detail with those of Hugh of Saint-Cher (*Paris. Lat.* 16719 ff.), of the

1. Cf. E. Mangenot: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Vol. VII (Paris, 1927) p. 228. See also the description of this method of reference given in *Paris. Lat.* 15249.

Jacobins of Paris (*Paris. Lat.* 3218) or of the Sorbonne (*Paris. Lat.* 15554).¹

GLOSSA ORDINARIA The *Gloss* is quoted on almost all of the books of the Bible, and sometimes the interlinear is specified. It is possible that some of the quotations assigned to specific writers were also drawn from this source, but Brito does make distinctions in this connection. For example, he quotes from Jerome twice *in originali*; he also quotes him once *in glosa Genesis xxxvi*, and the passage in question is to be found in the *Liber hebraicarum quaestionum in Genesin* but not in the *Gloss*. Again Jerome is cited simply *in glosa* and the passage is to be found in the *Commenta in Isaiam* but not in the *Gloss*. For the *Gloss* we have used the Nuremberg Bible of 1493.

ALEXANDER OF VILLEDIEU Quotations from the *Doctrinale* are usually so identified by Brito, but in some sixteen instances verses from it are quoted but not identified at all. The author of the *Doctrinale* is never mentioned by name but is twice referred to as *auctor Doctrinalis* and once (*s.v.* Paralisis) as *magister qui composuit Doctrinale*. It seems improbable that the author of this popular work was unknown to Brito.

1. On the *correctoria* cf. H. Denifle, *Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters* 4 (1888) 263-311. To forestall possible criticism on this score we should probably point out that we are aware that the *Correctorium Sorbonicum* has been associated with the name of Brito, as is done without equivocation in J. Höfer and K. Rahner, *Lexikon für Theologie und Kirche*, Vol. 11 (Freiburg, 1958), *s.v.* Bibelkorrektoren. The immediate source of this information would appear to be P. C. Spicq, *Esquisse d'une histoire de l'exégèse latine au moyen âge* (Paris, 1944), p. 171, who makes the same statement but with a guarded *sans doute*. Spicq, in turn, depends ultimately on S. Berger, "Des essais qui ont été faits à Paris au XIIIe siècle pour corriger le texte de la Vulgate," *Revue de théologie et de philosophie* (1883) 58-62. Berger's position (as stated briefly in *Quam notitiam linguae hebraicae habuerint Christiani medii aevi temporibus in Gallia* (Paris, 1893), was as follows: (*Correctorium Sorbonicum*) "non alius auctoris rati sumus quam fratris cuiusdam nomine Guillelmi Britonis, qui nobis opuscula nonnulla de Sacra Scriptura tradidit, quae saepe in ipsissimis phrasibus cum correctorio sorbonico concordat."

ALEXANDER NECKHAM Although the works of Neckham (Nequam) are not yet fully published three of Brito's references to him can be identified with passages in the so-called *Corrogationes Promethei*.¹ Nineteen more references to Neckham by name are followed by verse quotations which are drawn from a versified version of the *Corrogationes* which was identified as the work of Neckham by Richard Hunt on the basis of these references. Four more verse quotations may also be ascribed to this version of the *Corrogationes*, although Brito cites them merely as *versus*. Under the word *Aphedno* a quotation from the prose version is introduced and then four verses are appended with the comment, "unde fecit tales versus." It is also possible that the twenty odd French glosses scattered throughout the *Summa* are drawn from the *Corrogationes*. About half of them are to be found in the excerpts printed by Meyer.

EBERHARD OF BÉTHUNE About 250 verse quotations can be equated with lines or passages in the *Grecismus*. Most of these are specified as coming from the *Grecismus*, but 68 of them are introduced merely as *versus* or *versus differentiales*. There are also a few quotations which are ascribed by Brito to the *Grecismus*, but are not to be found in our text of the work. The text of the *Grecismus* was fluid enough and received enough material from the more or less common store of such verses that the above described situation is not surprising. Some of the unattributed verses equated by us with the *Grecismus* may, of course, have been drawn from elsewhere, and our equation must in these circumstances be taken as simply *exempli gratia*. Brito nowhere mentions Eberhard by name.

GUILLELMUS BRITO Brito does not specifically refer to his own work, but at the end of the article *Myrtus* we read "Myrtus appellatur arbor pulcherrimus Levitici xxiii g, sicut patet in prologo Ieronimi super Zachariam." The reference to *Leviticus*

1. Cf. P. Meyer, *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres bibliothèques* 35 (1897) 641-2.

is not in Jerome, but it is to be found in Brito's *Expositio in prologos biblie* on this passage in Jerome's prologue under the letter k. In addition he quotes repeatedly matter to be found in the so-called *Brito Metricus*, introducing the passages simply as *versus*. We infer that these verses were originally written for the metrical treatise. In two instances (*s.v.* Radius and Scopa) we may suspect that verses introduced by "unde dicamus sic" and "dicamus ergo sic" are Brito's own composition. The same suspicion arises when he comments on otherwise unidentified verses (*s.v.* Seneo) "necessitas metri facit hic corripere hanc sillabam ra." A considerable number of unidentified verses throughout the *Summa* may, then, also be his own.

HUGUTIO OF PISA The *Derivationes* of Hugutio are very heavily drawn upon by Brito and a relatively high regard for the integrity of his text is shown. References have been checked against the manuscript *Paris. Nouv. acq. lat.* 2042 which was copied in the year 1274. A few quotations have not been found in this manuscript. The lemmata in Hugutio are arranged, contrary to what we have stated elsewhere, in second-letter alphabetic order in such a way that combinations of a consonant with the various vowels appear before combinations of consonant plus consonant. If a reference in the *Summa* appears under the same lemma as that under which it appears in the *Derivationes* no further indication is needed; if it appears under a different lemma a *s.v.* reference is added.

ISIDORE The *Etymologiae* is one of the principal sources. It is drawn on directly in very numerous and extended passages and indirectly through unidentified material transmitted e.g. by Papias and Hugutio. In the latter case Brito occasionally comments on the coincidence. The directly quoted passages are usually identified by reference to book number and frequently also by section title. In manuscript A chapter numbers are also added in the margin. The quotations are reasonably accurate, but no regard is shown for strict verbal accuracy and varying

degrees of paraphrase are to be encountered. Quotation marks have been added wherever the approximate wording of Isidore is recognizable.

HORACE Only the *Satires* and *Epistles* are drawn upon. In a few instances quotations are introduced simply by an "Oratius." The formula for the *Satires* is either *in Sermonibus* or *in libro Sermonum*. Quotations from the *Epistles* are identified as *in Epistulis* or *in libro Epistularum* with the frequent addition of a number for the *Epistle*. There is only one quotation from the second book of the *Epistles* and this is introduced as *in libro Epistularum in penultima epistula*. Apparently the whole collection of *Epistles* was regarded as a single book. The *Ars poetica* is cited twice under the title *poetria*. The lack of precision in these references suggests that the quotations may have been drawn from a secondary source and not directly from the text of Horace. Compare the remarks on Vergil below.

JUVENAL Quotations from the *Satires* are usually identified by the author's name alone. When a more exact reference is given, it is to the five-book division.

LUCAN The *Bellum Civile* is cited some forty times in all and the quotations come from all ten books. The book number is regularly indicated and sometimes further indication, such as *circa principium* or *versus finem*, is added. In fifteen instances a letter from a to g is added to the book number to specify the part of the book.

MACER See Odo of Meung.

ODO OF MEUNG The *de viribus herbarum* is quoted at considerable length in seventeen passages and is without exception referred to as *Macer de viribus herbarum*.

OVID The *Metamorphoses* are, as might be expected, most frequently quoted, and the quotations are drawn from all

fifteen books. The citations are usually by book number with an occasional *circa medium* or *versus finem*. About half of the time, however, a letter from a to g is added to the book number to indicate relative position of the quotation within the book. Twice, on the other hand, the reference is simply to *Ovidius* and once simply to *poeta*. The *Ars amatoria* is quoted seven times, but no title is given, as is also the case with the four quotations from the *Remedia amoris*. Four quotations from the *Fasti* are simply referred to Ovid, but another five are said to be *in libro Fastorum*. The *Heroides* are cited once as *Epistulae*. The *Tristia* and the *Ibis* are each invoked once.

PAPIAS The *Elementarium doctrine erudimentum* is one of the most heavily used sources throughout the *Summa*. Occasionally it is quoted verbatim, but more frequently only the essence of its statements is given. Papias is not available in a modern edition and references have been checked against the Venice edition of 1496. Often material attributed to Papias is not to be found in this text, most notably where Brito ascribes long lists of synonyms to him. Since we do not know what Brito's copy of Papias looked like, quotation marks have been used sparingly. When a Papias reference is to be found under the same lemma as that under which it appears in the *Summa*, no further indication is needed; when it appears under a different lemma, a *s.v.* reference is added.

PERSIUS Most frequently quotations from the *Satires* are introduced merely by the author's name. The title *Satira* is, however, often used and there are references to *prima*, *tertia*, *penultima* and *ultima satira*. *Principium* refers four times to the first *Satire* and *finis* twice to the sixth. Twice the third *Satire* is identified by its first line: *in illa satira "nempe hec assidue"* etc.

PETRUS COMESTOR The *Historia scholastica* is drawn on for material under about 180 entries, and some of the quotations are very lengthy. These quotations are fairly accurate on the

whole. The references to Josephus clearly come from this source in a number of cases and it seems probable that they do likewise in all other cases. Petrus is not referred to by name, but is cited as *magister in historiis* (*magister historiarum* once) about a third of the time, while in the majority of instances the reference takes the form *dicitur in historiis*.

PETRUS RIGA The *Aurora* is quoted sixteen times without mention of its author. One of the quotations (*s.v.* Presbiter) extends to thirty lines. Four are taken from the passage in *Leviticus* dealing with dietary laws and are concerned with birds that are not to be eaten.

PRISCIAN The *Institutiones* are predictably a principal authority. Every book except XII and XIII is referred to more than once. Since Priscian is an ancient, the references are to his name rather than to the work by title. Very frequently no precise location is given. Book numbers are given only twice (*in maiori volumine in principio vi libri* and *in minori volumine circa principium secundi libri*). Occasionally reference is made to *maius volumen* or *minus volumen*, but more frequently the formula *in tractatu de* or *ubi agit de* is used.

VERGIL The quotations from the *Aeneid* are regularly introduced by name of author, title and book, and not infrequently a letter from a to g is added to designate the part of the book. There is, however, a consistent error in the numbering of the books above the fifth. Twice book six is referred to correctly, but in five other instances it is referred to as book five. There are repeated quotations from all the books from seven through twelve, and in every case the number given in the citation is less than it should be by one. There are, e.g., four quotations from book twelve and they are all referred to book eleven, while there are no references to book twelve. The consistency of this error proves that it is not the result of carelessness. Moreover the same error occurs once in the *Brito Metricus* in the commen-

tary on line 2091. As a matter of fact, Brito gives evidence of having checked his references to the *Aeneid* rather diligently. Under the entry *Fama* Brito quotes extensively from Isidore's *Etymologiae* v, 27, 26 ff. where Isidore's reference is merely to *Virgilius* and where he quotes only the one line *Aen.* iv, 174. Brito's reference here is *Virgilius in iiii Eneidos* and he quotes not one but sixteen lines of the *Aeneid* (iv, 173-188). Similarly under the entry *Arcturus* Brito quotes in extenso from Isidore *de nominibus stellarum* (*Etymol.* iii, 71), and where Isidore gives only *Virgilius: Arcturum pluviasque Hyadas* Brito shows *Virgilius Eneidos iii d dicit Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones* (*Aen.* iii, 516). It would seem, then, that the consistent error in book numbers must have been the result of Brito's having used a copy of Vergil in which the books of the *Aeneid* were incorrectly numbered. If this is the case, the copy must have been unique or have had very few relatives, for we have examined some thirty twelfth and thirteenth century manuscripts of the *Aeneid* in the Vatican, the Bibliothèque Nationale in Paris, the British Museum and the Bodleian and have found no such irregularity in the numbering of the books.

The *Eclogues* are usually cited in *Bucolicis*, while for the *Georgics* a book number is regularly given. The *Moretum* is cited twice by title.

VERSES In keeping with the practice of the time many verses, including *versus memoriales* and *versus differentiales* are cited with no more formality than the phrase *unde versus*. Identification of these verses presents a real problem. Frequently they are to be found in a specific work or collection, but sometimes they seem to have been sufficiently common property that they are to be found in more than one source which would have been available to Brito. In a considerable number of other cases we have been unable, despite prolonged search, to find any probable source. It is quite possible that a number of these unidentified verses are of Brito's own composition. Those, e.g., which appear under *Nurus* could be included in this category.

Where a probable source has been identified this has been indicated in the text. As a last resort for otherwise unidentifiable verses reference has been made in the apparatus criticus to an appropriate number in the collections of Hans Walther.¹

COMPOSITION OF THE SUMMA

As has been argued above, the *Summa* was written first and was followed by the *Expositio* on Jerome's prologues. The so-called *Brito Metricus* in its opening lines says, "Ante prosam scripsi; metrice modo pauca notavi," which should apparently be interpreted to mean that the composition of the metrical treatise was subsequent to that of the *Summa* at least, and probably to that of the *Expositio*. And yet we find references to the *Expositio* and quotations from the metrical treatise in the *Summa*. This can only mean that Brito continued to add material to his earlier works as he proceeded to work on the later ones.

There is further evidence to indicate that material was added, and probably by Brito himself, to the *Summa* after it had been finished and probably after it had begun to circulate. This evidence is in the form of plus or minus material which is handled in a variant way by the manuscripts. This material was probably entirely marginal to begin with, but each scribe seems to have reacted in his own way to the problem of what to do in copying it. The possible choices would have been: to recopy it in the margin, to copy it into the text at an appropriate place, to copy it into the text at the end of the appropriate article, to omit it altogether. All of these options are represented in the manuscripts, and no manuscript is consistent from place to place in its choice of option.

There are occasional indications of effort to avoid confusion of this additional material with the text. Under *Papirio* B has a marginal note concluding with the comment "hoc non est de

1. We are deeply indebted to Dr. Richard Hunt and to Dr. Hans Walther for assistance in identifying many of these verses.

textu sed expositio." Under *Parricida* C has the cross-reference "Quere de hoc infra in patricida et in notula marginali," but under *Patricida* additional material, presumably the *notula marginalis*, is copied into the text in C.

With the exception of some material peculiar to manuscript D there is nothing in the style or content of these additions which would forbid their being ascribed to Brito. There is also the fact that some of the material is presented in a distinctive way in a considerable number of the manuscripts. The peculiarity of presentation lies in the copying of the marginal additions into spaces reserved within the quadrilateral of the column of text. This method of copying is so inconvenient for a scribe that one can only suppose it must have been prompted by some definite reason. A possible reason is that, once the *Summa* had begun to circulate and Brito had found a considerable number of additions he wished to make, he directed the preparation of a copy made in this way so as to show clearly what was additional. The system would make it easy to copy the additional material into existing copies if anyone desired to do so.

Papias had arranged the entries in his work in an alphabetic order that depended on only the first three letters of each word, while Hugutio had adopted an alphabetic order which took account of only the first two letters of each word, but in words beginning with a consonant placed combinations of the consonant with the vowels before combinations of the consonant with other consonants. Brito followed the precedent of alphabetic arrangement but applied it more thoroughly. The general scheme is that of absolute alphabetization. This absolute order is departed from in a number of particulars. Derivatives or otherwise related words are often made to follow the words to which they are related (*onix onichinus*, *vermis vermiculatus*). Although h is taken into account when it is initial, in medial position it tends to be neglected (*cantus chaos capparis*, *satago sathanas satelles*). The letters i and y are not distinguished (*hinnulus hyrundo hircus*). Also double consonants are generally neglected in determining order (*occasus oculus occumbo*, *ira irre-*

tio iris irrita). There are also departures from expected order which seem not to follow any principle, and one might suppose that these are to be explained either as mere lapses or as attributable to carelessness in the insertion of items added in the course of compilation. In any case, perfection of the system was probably no more highly regarded as a desideratum than was literal accuracy in quotation and had rarely been approached before this time.¹

TRANSMISSION

The *Summa* exists in over 130 surviving copies, the distribution of which covers western Europe to the extent described by the circuit Avranches, Ghent, Utrecht, Durham, Copenhagen, Danzig, Breslau, Heiligenkreuz, Klagenfurt, Subiaco, Valencia, Toulouse. The center of this distribution is clearly Paris, and little over a dozen of the total number is to be dated as late as the fifteenth century. Out of this total we have seen and studied in some detail 110 copies which are listed below on page XLII along with other copies known to us only through catalogue or other references.

There are, of course, indications of family relationship between these numerous copies, but it was impossible to work these out in the process of editing the text, and it is doubtful whether the results would have repaid the effort, no matter how desirable this procedure may be from the point of view of rigorous method.

There are copies, as indicated in the list below, which show epitomization of the text and others that show augmentation and contamination with other texts. For example *B. M. Arundel* 127, which comes from a Carthusian monastery near Mainz and belongs to the fifteenth century, present itself as part of what it calls the *Brito novus*, but it can hardly be regarded as an epitome, and *Arundel* 209 is a mere glossary in which a

1. Cf. L. W. Daly: *Contributions to a History of Alphabetization, Collection Latomus*, Vol. xc (1967).

fourteenth century Franciscan, John of Hereford, says, "compilavi presentem libellum de utilioribus que brito continere videbatur."

The *Summa* was put in print at Ulm in the fifteenth century without date (Hain 8396) under the title *Vocabularius perutilis terminos biblie novi et veteris testamenti pregnantis ac difficiles optime declarans per solemnissimum sacre theologie professorem magistrum Henricum de Hassia aggregatus*. Despite this title there is no doubt about the identity of the work, and the ascription to Heinrich von Hessen is of no significance. This edition was evidently made on the basis of a single manuscript, and that not a very good contemporary one. It may be worth noting that Munich manuscript *Lat.* 3214 (s. XIV) of the *Summa* has the identification "Vocabularius super Biblia magistri Henrici de Hassia."

The present edition is based on the following four manuscripts which were selected after an extensive survey as giving evidence of being carefully and professionally copied and of being subject to neither the epitomization nor the augmentation that is recognizable in some copies.

- A University of Pennsylvania Library, *Ms. Lat.* 39, s. XIV, 264 fols., 27 × 20 cm., 2 cols. Originally belonged to the Monastery at Royaumont near Paris (*Beate Marie Regalis Montis*).¹
- B Epinal, Bibliothèque Municipale, 81 (195), s. XIV, 356 fols., 24 × 16 cm., 2 cols. Originally belonged to the Monastery of St. Peter at Senones near St. Dié (*S. Petri Senonensis Ord. S. Benedicti Cong. SS. Victoris et Hydulphi*).
- C Bodleian Library, *Rawl.* C 896, s. XIV, 344 fols., 23 × 16 cm.
- D British Museum, *Add.* 17743, s. XIV, 207 fols., 30 × 20 cm., 2 cols. Originally belonged to the church of St. James in Liège (*Ecclesie Scti. Jacobi in Leodio*).

1. Cf. the fuller description in the University of Pennsylvania *Library Chronicle* 32 (1966) 8f.

Without an exhaustive study of all the manuscripts it is hardly to be expected that the relationship of these four to one another could be determined with any precision. And yet certain indications can be observed. A glance at the apparatus criticus on almost any page of the text will make it clear that agreements between AD and BC indicate a close relationship between the members of these two pairs. The question is whether either of the two pairs shows evidence of being more reliable than the other.

Instances in which AD pretty clearly preserve a true reading are the following:

<i>Amicio</i>	in alis (malis D) AD	in om. BC
<i>Aquilo</i>	pestilentiam AD	pestilentia BC
<i>Ariolus</i>	nuncupantur AD	vocantur BC
<i>Arturus</i>	sirius AD	sinus BC
<i>Lictor</i>	paritor AD	pariter BC
<i>Mandragora</i>	sunt AD	habet BC
<i>Pigargus</i>	phigargum AD	philargum BC
<i>Seminiverbius</i>	seminiverbius AD	semiverbius BC
<i>Sugo</i>	terminalis AD	terminabilis BC
<i>Transvadere</i>	transvadare AD	trans vadere BC

These instances can be matched by an approximately equal number in which BC apparently preserves the true reading:

<i>Ariolus</i>	primus BC	om. AD
<i>Manubie</i>	spolia BC	sponsalia AD
	exuvie BC	eximie AD
<i>Murenula</i>	ornandum BC	ordinandum AD
<i>Olus</i>	alendo BC	olendo AD
<i>Prandium</i>	secunde BC	scite AD
<i>Retundo</i>	arbore BC	ab ore AD
<i>Serpens</i>	nodos BC	nidos AD
	tribulato BC	tributo AD

<i>Sol</i>	cursus BC	cultus AD
<i>Sudes</i>	figis BC	fidis AD
<i>Transigo</i>	transigo BC	transfigo AD

There are many less clear cases. For example under *Ligo* Ovid, *Metamorphoses* xi, 36 is quoted. The *textus receptus* for this line is "Sarculaque rastrique" etc., which is the reading of AD. But two of the 13th or 14th century manuscripts of the *Metamorphoses* (e and g) plus other *recentiores* read "Sarculaque et rastrique," which is the reading offered by BC. Thus there is no compelling reason to prefer the reading of one group over the other, and we have generally found it necessary to exercise our own judgment, guided by whatever considerations are available in each instance. Such considerations are the observable stylistic habits of the author and evidence from the text of the authorities being cited. Where there are printed editions of the authorities in question choices can be made with somewhat greater certainty. For example a very high percentage of the text of the *Summa* is accounted for by quotations from Isidore's *Etymologiae*. But Lindsay's edition of this work uses no manuscripts later than the tenth century. The situation is similar with the quotations from Vergil. What one really needs in such cases is to know the condition of the text of the authority in question in the thirteenth century. The case is even worse for authorities, such as Papias and Petrus Comestor, whose works have not been critically edited, and for others, such as Neckham and Hugutio, whose works have not yet been put in print. Still the guidance to be found in the texts of the authorities is, as we have said, useful and not at all to be disregarded.

Since, then, there is no compelling reason to prefer the readings of AD over those of BC or the reverse on these grounds the question arises as to whether agreement of any three members against a fourth gives indication of reliability or the opposite. We have isolated some 170 instances where this situation prevails, that is where three manuscripts agree in a rather

certainly false reading against a fourth. The following are representative.

<i>Ascia</i>	in <i>om.</i> BCD	
<i>Bissus</i>	clam <i>om.</i> BCD	
<i>Citropedes</i>	uncialem ACD	initialem B
<i>Cochitus</i>	mihi ABD	nisi C
<i>Efferatus</i>	servire ACD	sevire B
<i>Mandragora</i>	compleri ABC	comperi D
<i>Multa</i>	mulcta mulcte ABC	multa multe D
<i>Tortio</i>	tortio ABD	torsio C

Other instances show the isolated member supported by the text of a quoted authority.

<i>Capparis</i>	imperat BCD	iuvat A Dioscorides
<i>Cesarum</i>	romanum ACD	romanorum B Isidore
<i>Crapula</i>	afficitur BCD	efficitur A Isidore
<i>Lactuca</i>	prestabat ACD	prestabit B Macer
<i>O</i>	qualibet BCD	qualibus A Grecismus
<i>Palma</i>	nutricis ACD	victricis B Isidore
<i>Paliurus</i>	mola ABD	viola C Vergil
<i>Parabola</i>	similibus ABD	dissimilibus C Donatus
<i>Pardus</i>	montem ABC	mortem D Isidore
<i>Pectus</i>	inserti ABC	insecti D Ovid
<i>Pedica</i>	pedibus ABC	pedicis D Ovid
<i>Predium</i>	es ACD	aes B Priscian
<i>Sardonix</i>	niveo ABC	mineo D Isidore
<i>Sincerus</i>	accessit ABD	acescit C Horace
<i>Ungula</i>	fodicule BCD	fidicule A Isidore

Again it must be noted that in this list *Romanum* and *afficitur* are variants on the preferred reading in the text of Isidore, that *accessit* is a variant on *acescit* in Horace, and that *inserti*

is the reading of the *recentiores* in Ovid. Such complications aside, in the cases so isolated C appears to preserve the true reading in about 36 percent, B in about 31 percent, A in about 17 percent, and D in about 14 percent. On this basis the scale is tipped somewhat in favor of B and C independently, but not as a group, over against A and D. Still this does not provide any compelling rule of general application.

If AD and BC represent separate families in the tradition there has, on the above evidence, pretty clearly been contamination between the two. Here it may be noted that B shows repeated variant pairs.

<i>Puteoli</i>	salernitani vel salernite
<i>Quinimmo</i>	constituunt pariunt
<i>Recalcitrare</i>	rusticus vel bubulcus immoderate vel intemperate
<i>Ren</i>	a supplendo vel a supplemento
<i>Rite</i>	rectum est vel esse creditur
<i>Sartago</i>	oleum vel pinguedo
<i>Semita</i>	dimidium vel particula
<i>Singultus</i>	bibito vel bibendo
<i>Suffoco</i>	scindit vel stringit
<i>Tempus</i>	conventio rerum vel coemptio
<i>Thimiamia</i>	offerendum vel afferendum

It will be observed, however, that B is isolated in offering these pairs and that the pairs are mostly in the nature of explanatory glosses rather than true variants.

In some matters of orthography the text has been regularized by us without reference to the manuscripts. This is true for gemination of consonants, aspiration, y and i, c and t. Brito not infrequently gives his own opinion on such questions or indicates his approbation of the opinion of one of his authorities. Moreover, his alphabetization occasionally gives an indication of his preference. Unfortunately there is no guarantee that he

was consistent throughout so large a work. We have tried to follow such indications as best we could. We have also generally not recorded variants between *et* and *vel*, nor those involving minor inversions of words, especially of the copulative. In the presentation of abbreviated inflectional forms we have more or less arbitrarily followed the lead of A but have recorded variants from the other manuscripts.

The following manuscripts have been examined by us in some detail but are not (except for the four listed above) used for this edition.¹

- ANTWERP, *Musée Plantin Moret* 48, s. XV
 AVIGNON, *Bibl. Municipale* 34, s. XIII
 AVRANCHES, *Bibl. Municipale* 34, s. XIII
 BAMBERG, *Staatliche Bibl.* Phil. 9, s. XIV
 – Phil. 150, s. XIV
 BRUGES, *Bibl. Municipale* 95, s. XIII
 – 540, s. XIII
 BRUSSELS, *Bibl. Royale* 199, s. XIII (augmented)
 – 200, s. XIV
 – 201, s. XIV
 – 202, s. XIV (incomplete)
 – 203, s. XIV
 – 204, s. XV
 CAMBRAI, *Bibl. Municipale* 513, s. XVI
 CAMBRIDGE, *Corpus Christi Coll.* 479, s. XIII-XIV

1. The dates shown are those assigned by the catalogues. Discriminations between manuscripts of the late thirteenth and the early fourteenth centuries, at least so far as they are based on style of script, being as difficult as they are, it will not be taken as any derogation of the skill or judgment of the cataloguers if we express some doubt as to the absolute reliability of these dates. It is somewhat surprising, e.g., that there is such a preponderance of thirteenth century copies in the Bibliothèque Nationale of Paris. Be that as it may, it seems probable that the *Summa* was being copied most actively in the century 1250-1350, and greater precision than that will make little difference for present purposes.

- *St. John's Coll.* 104, s. XIII
 - 122, s. XIII
- *Peterhouse (Univ. Libr.)* 122, s. XIV
- DOUAI, *Bibl. Municipale* 62, s. XIV
- DURHAM, *Cathedral A.II.20.2*, s. XIV
- EPINAL, *Bibl. Municipale* 195, s. XIV
- ERLANGEN, *Universitätsbibl.* 80, s. XIII
- FLORENCE, *Laurentiana* Lat. Plut. xxix, Cod. iv, s. XIV
- GHEENT, *Bibl. de la Ville et de l'Univ.* 294 (71), s. XIV
- GLASGOW, *Hunterian* 452, s. XIV
- HEILIGENKREUZ, *Stiftsbibl.* 27, s. XIV
- LAON, *Bibl. Municipale* 1, s. XIV
 - 2, s. XIV
- LILIENFELD, *Stiftsbibl.* 117, s. XIV
- LISIEUX, *Bibl. Municipale* 18, s. XIV
- LONDON, *British Museum, Arundel* 165, s. XV (mutilated)
 - 209, s. XIV (epitome)
- Burney 39, s. XIII
 - 307, s. XIV
- Harley 1687, s. XIII
- Sloane 3319, s. XIII
- Add. 10350, s. XIV (augmented)
 - 15109, s. XV
 - 17743, s. XV (epitome)
- LYONS, *Bibl. Municipale* 127, s. XIII-XIV (epitome)
- MANCHESTER, *John Rylands* Lat. 412, s. XIV
- METZ, *Bibl. Municipale* 327, s. XIV
 - 512, s. XIV
- MONTPELLIER, *Bibl. de l'École de Médecine* 111, s. XIII (revision)
- MUNICH, *Staatsbibl.* Lat 3214, s. XIV
 - Lat. 3537, s. XV (augmented)
 - Lat. 3585, s. XV (epitome)
 - Lat. 21243, s. XIV
- NEVERS, *Bibl. Municipale* 1, s. XIV (epitome)
- OXFORD, *Balliol Coll.* 11, s. XIV

- *Bodleian Libr.* Douce 239, s. XV (epitome)
- Rawlinson C40, s. XIV (mutilated)
- C896, s. XIV
- PADUA, *Bibl. S. Antonii* 348, s. XIV
- *Bibl. Universitaria* 546, s. XIV
- PARIS, *Bibl. Nat.*, Lat. 521, s. XIII
- Lat. 522, s. XIII
- Lat. 523, s. XIII-XIV
- Lat. 592, s. XIII-XIV (epitome)
- Lat. 593, s. XIII-XIV
- Lat. 594, s. XIII-XIV (epitome)
- Lat. 600, s. XIII
- Lat. 611, s. XIII
- Lat. 612, s. XIII
- Lat. 7681, s. XIII
- Lat. 10446, s. XIII-XIV
- Lat. 10447, s. XIV (epitome)
- Lat. 10448, s. XIII
- Lat. 12400, s. XIII
- Lat. 12945, s. XIII
- Lat. 14174, s. XIII
- Lat. 14795, s. XIII
- Lat. 15376, s. XIII (incomplete)
- Lat. 15556, s. XIII
- Lat. 15694, s. XIII
- Lat. 16282, s. XIII
- Lat. 16283, s. XIII
- Lat. 17253, s. XIII
- Lat. 17254, s. XIII
- *Mazarine* 333, s. XIV
- 334, s. XIV
- *Sainte Geneviève* 1211, s. XIII
- *Sorbonne* 1212, s. XIV
- REIMS, *Bibl. Municipale* 516, s. XIII
- ROUEN, *Bibl. Municipale* 175, s. XIV
- SANKT GALLEN, *Stiftsbibl.* 234, s. XIV (augmented)

SCHLOSS HARBURG, *Fürstl. Öttingen-Wallerstein'sche Bibl.* 1, 2,
2°, 17, s. XIV

– 1, 2, 2°, 21, s. XIV

SOISSONS, *Bibl. Municipale* 64, s. XIII

STRASBOURG, *Bibl. Nat. et Univ.* 10, s. XIV

SUBIACO, *Bibl. dell' Abbazia* CCLXXI, s. XIV

TOULOUSE, *Bibl. Municipale* 59, s. XIV (augmented)

TOURS, *Bibl. Municipale* 31, s. XIII

– 32, s. XIII

TROYES, *Bibl. Municipale* 1090, s. XIV

– 1141, s. XIV

– 1719, s. XIV

UTRECHT, *Bibl. d. Rijksuniv.* 210, s. XIV

VALENCIENNES, *Bibl. Municipale* 101, s. XIII

VATICAN, *Borghes.* 349, s. XIV

– *Palat. Lat.* 229, s. XV (epitome)

– *Reg. Lat.* 101, s. XIII-XIV

– *Vat. Lat.* 1470, s. XIV-XV

VENDOME, *Bibl. Municipale* 178, s. XIV (epitome)

VIENNA, *Nationalbibl.* 1716, s. XIII

– 14552, s. XIV

VORAU, *Stiftsbibl.* 55, s. XIV (epitome)

WORCESTER, *Cathedral* F 13, s. XIII-XIV

– F61, s. XIV

WÜRZBURG, *Universitätsbibl.* M.p.Th.F.30, s. XIV

ZÜRICH, *Zentralbibl.* 351, s. XV (epitome)

In addition to these 111 copies the following 27 are known to us only from catalogue description:

ASSISI, *Bibl. Communale* 297, s. XIII

– 371, s. XIII-XIV

BERLIN, *Staatliche Bibl.* 410, s. XIV

BRESLAU, *Staats- und Universitätsbibl.* 101 (I F 96), s. XV

COPENHAGEN, *Bibl. Regia* Thott 30, s. XIV

- *Univ. Arna Magnaeanske Coll.* 2416 A.M. 203, s. XIV
- DANZIG, *Marienbibl.* Q55, s. XV
- ERFURT, *Bibl. Amploniana* 57, s. XIV
 - 147, s. XIV
- ERLANGEN, *Universitätsbibl.* 245, s. XIV
 - 246, s. XIV
- GÖTTINGEN, *Universitätsbibl.* Luneb. 62, s. XIV
- GRAZ, *Universitätsbibl.* 144, c. 1300
- KLAGENFURT, *Bischöfliche Bibl.* xxxi a 2, s. XV
- LEIPZIG, *Universitätsbibl.* 123, s. XIV
- LONDON, *Dulwich Coll.* Lat. 23, s. XIV
- MUNICH, *Staatsbibl.* 18437, s. XV
- NÜRNBERG, *Stadtbibl.* Cent. vi, 50, s. XV
- PRAGUE, *Bibl. Publ. et Univ.* 1485, s. XV
 - 1573, s. XIV
 - 1834, s. XIV
- *Kapitel* 38
- SANKT FLORIAN, *Stiftsbibl.* 588, s. XIV
- SEITENSTETTEN, *Stiftsbibl.* 156, s. XV
 - 197, s. XV
- VALENCIA, *Cathedral* 177, s. XIII
- VIENNA, *Nationalbibl.* 3705, s. XV

Finally, the following nine copies are known to us only on the authority of Stegmüller and of Grubmüller:

- FRITZLAR, *S. Peters Kirche* 8
- HALBERSTADT, *Domgymn.* 55
- MAGDEBURG, *Domgymn.* 82
- MAINZ, *Stadtbibl.* I 590
- NAPLES, *Bibl. Naz.* VII A 32
- NÜRNBERG, *Bibl. d. germ. Nazionalismus* 93690
- QUEDLINBURG, XLII
- TRIER, *Stadtbibl.* 541
- UPPSALA, *Univers. Bibl.* C 13

To all of these should be added a copy advertised for sale by William Salloch of Ossining, New York under number 333 of his catalogue 251 in 1967.

These lists are as complete as we have been able to make them. We have relied largely upon the catalogue collections of the Library of the University of Pennsylvania, the Vatican Library, the Bibliothèque Nationale of Paris and the British Museum. Still there are likely to be copies which have escaped us. Certainly a very considerably larger number once existed, as is indicated by entries in mediaeval library catalogues.¹

1. We have not tried to collect this information systematically but note the following:

- 1) Dominican library at Dijon according to a catalogue of the early fourteenth century, *Collectanea Franciscana* 10 (1940) 302.
- 2) Library of Vitalis of Bologna in 1363, *ibid.*
- 3) Library of the Sorbonne, L. Delisle: *La cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, Vol. III (Paris, 1881) p. 55.
- 4) Syon Monastery, M. Bateson: *Catalogue of the Library of Syon Monastery Islesworth* (Cambridge, 1898), A20.
- 5) Library of the College of the Polish Queen Hedvika, *Katalogy Knihoven Karlovy University* (Prague, 1948) p. 9.
- 6) Library of the College of the Bohemian Nation, *id.* p. 50.
- 7) Magdalen College, Oxford, John Bale: *Index Britanniae Scriptorum*, ed. R. L. Poole (Oxford, 1902) p. 117.
- 8) Library of Santo Spirito in Florence, A. Mazza: *L'inventario della parva libraria di Santo Spirito, Italia Medioevale e Umanistica* 9 (1966) 29.
- 9) Papal Library at Avignon, F. Ehrle: *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum* 1 (Rome, 1890) p. 226.
- 10) Library of Franciscans at Malines, *Archivum Franciscanum Historicum* 30 (1937) 408.

INDEX EDITIONUM ET CODICUM CITATORUM

Alexandreis	Gualteri de Castellione Alexandreis, <i>PL</i> , Vol. ccix
Anticlaudianus	Alani ab Insulis, ed. R. Bossuat (Paris, 1955)
Aurora	Petri Rigae Biblia Versificata, ed. P. E. Beichner, 2 vols. (Notre Dame, Ind., 1965)
Beda	v. Compotum
Bene	v. Magister Bene
Bernardinus	Bernardus Sylvestris, De mundi universitate, ed. C. S. Barach et J. Wrobel (Innsbruck, 1878).
Brito Metricus	A Mediaeval Verse Treatise on Greek and Hebrew Words, ed. L. W. Daly (Philadelphia, 1969).
Compotum	Beda's Opera de Temporibus, ed C. W. Jones (Cambridge, 1943). De temporum ratione, pp. 175-291. De temporibus, pp. 295-303.
Diascorides	Diascorides de materia medica (Colle, 1478) Hain-Coppinger 6258.
Doctrinale	Alexander de Villa Dei Doctrinale, ed. D. Reichling, <i>Monumenta Germaniae Paedagogica</i> , Vol. XII (Berlin, 1893).
Donatus	Ars Grammatica, ed. Keil, <i>Grammatici Latini</i> , Vol. IV (Leipzig, 1864).
Glosa	Glossa Ordinaria secundum editionem Bibliae Argentoratensem, 1481.
Grecismus	Eberhardi Bethunensis, ed. J. Wrobel (Breslau, 1887).
Historiae	Petri Comestoris Historia scholastica, <i>PL</i> , Vol. cxcviii.
Hugutio	Derivationes, <i>Cod. Paris. Lat., Nuov. Acq.</i> 2042.
Ieronimus	Hieronimi Interpretationes nominum Hebraicorum, <i>Corpus Christianorum, Series Latina</i> , Vol. LXXII (Turnhout, 1959).
Macer	Macer Floridus, De viribus herbarum, ed. J. Silig (Leipzig, 1852).
Magister Bene	Regule de accentu, <i>Cod. Paris. Lat. Nuov. Acq.</i> 353.
Nequam Corr. Prom.	Alexander Nequam, Corrogationes Promethei, <i>Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale</i> 35 (1897) 641-82.
Nequam	Versio metrica Corrogationum Promethei, <i>Cod. Bodleianus, Digby</i> 56.
Physiologus	Physiologus Latinus, ed. F. J. Carmody (Paris, 1939).

INDEX EDITIONUM E CODICUM CITATORUM XLIX

PL	Patrologiae Cursus Completus, Series Latina (Paris, 1844-64).
Priscianus	Institutiones grammaticae, ed. M. Hertz in Keil, <i>Grammatici Latini</i> , Vols. II and III (Leipzig, 1855, 1859).
Psychomachia	Prudence, Texte établi et traduit par M. Laverne (Paris, 1943-51).
Remigius, Interpr.	Interpretationes nominum Hebraicorum, <i>Bedae Opera</i> , Vol. III (Basel, 1563) cols. 498-647.
Sententiae	Petri Lombardi Sententiarum libri IV, ed. Patres Collegii S. Bonaventurae (1916).
Serlo	Serlon de Wilton Poèmes Latins, ed. J. Öberg, <i>Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia</i> , Vol. XIV (1965).
Theodolus	Theoduli Ecloga, ed. J. Osternacher, <i>Gymn.-Progr.</i> (Linz-Urfahr, 1902).
Walther ¹	Hans Walther, <i>Alphaberisches Verzeichnis der Versanfänge mittellateinischer Dichtungen</i> (Göttingen, 1959).
Walther ²	Hans Walther, <i>Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung</i> (Göttingen, 1963-7).
Werner, Jacob	Beiträge zur Kunde der lateinischen Literatur des Mittelalters aus Handschriften gesammelt, 2nd ed. (Aarau, 1905).
Ysidorus	Isidori Etymologiae sive Origines, ed. W. M. Lindsay (Oxford, 1911).

SUMMA BRITONIS

A - M

SIGLA

- A Codex Universitatis Pennsylvaniensis, *Lat.* 39, s. XIV
- B Codex Spinalensis 81 (195), s. XIV
- C Codex Bodleianus, *Rawl.* C 896, s. XIV
- D Codex Musei Britannici, *Add.* 17743, s. XIV
- O Consensus codicum ABCD

Difficiles studeo partes quas biblia gestat
 Pandere, sed nequeo, latebras nisi qui manifestat,
 Auxiliante deo, qui cui vult singula prestat.
 Dante iuvamen eo nichil insuperabile restat.
 5 Propria ponuntur hic nomina pauca, sed oro,
 Qui legis, indulge quoniam brevis esse laboro.
 Si quid profectum tenet hoc opus, est deitatis,
 Que dat perfectum, sine qua nichil est bonitatis.
 Quicquid non rectum patet hic, quicquid ruditatis,
 10 Quicquid neglectum vel quicquid inutilitatis,
 Supplens defectum, lector, studio pietatis
 Corrige; correctum sit in usum posteritatis.
 Scematis ignarus stilus est; non abnuo limam,
 Nam pollere facit operam correctio primam.
 15 Desuper irradiat scribenti, gratia dia;
 Sis dux, sis socia, mera lux et vera sophia.

7 si quid] si quem D, sed quoniam C; perfectum B; divinitatis
 (litteris ivini deletis) D 11 Perfectum D 13 ignarus . . . limam]
 ignarus non abstulo lunam D 14 operam *supra versum add. corr.* D
 16 mea A, meta C

A littera, sicut dicit Ysidorus in primo libro Ethimologiarum (4,16) ideo in omnibus linguis est prior quia ipsa nascentium vocem aperit. Unde dicitur in Historiis (1071), «Masculus recter natus eiulando dicit a, mulier vero e.» Unde versus,

5 E profert aut a quisquis procedit ab Eva.

Item dicit Priscianus in tractatu de interiectione (xv, 41), «a et prepositio est et interieccio et nomen: prepositio ut 'a summo ad imum,' interieccio est ut in Bucolicis (10,49),

A, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.»

10 Et nos possumus addere quod Ieremie i (6) est interieccio dolentis ubi dicitur, «A a a Domine Deus». Item nomen est ispius littere sicut supra dictum est.

ABBA, sicut dicit glosa ad Galatas iii (6), hebraicum est. In Interpretationibus (*Remigii*) dicitur quod «sirum est, non hebreum». Papias vero dicit quod sirum est et hebreum et interpretatur pater. Pater vero, secundum Papiam, grecum

5 est et latinum, et habet abba acutum accentum in fine, iuxta illos versus (*Doctr.* 2307-8),

Omnis barbara vox non declinata latine
Accentum super extremam servabit acutum.

AB ACCIDENTIBUS, id est de numero eorum qui scribunt accidentia. Ita exponitur ii Esdre ii capitulo (iii *Es.* 2,17).

ABEL proprium nomen est viri. Item Abel nomen est lapidis super quem posita fuit archa Domini, sicut habetur i Regum vi g (18). Quidam tamen asserunt civitatem que tunc Bethsames dicebatur postea dictam Abel, quod interpretatur

5 luctus propter luctum Bethsamitarum qui sequutus est, sed

A 1 libro *om.* C 4 evigilando D 5 quidquid B 6 tractu D 7 est prepositio et est interieccio A, et prepositio et interieccio est C 8 et ut B 10 i.a. C

ABBA 3 quod et syrum B 4-5 grecum et latinum est B 6 versus in magno *Doctrinali* C

AB ACCIDENTIBUS 1 que C; scribuntur C

ABEL 2 archa Domini posita fuit A 4 Abel civitatem C; postea vero B

prius dictum magis videtur textui concordare. Et dicitur Abel magnum ad differentiam alterius Abel que in sequentibus Abela dicitur. Unde «qui interrogant interrogent in Abela» (11 *Reg.* 20,18). Omnia ista in Historiis (1301) invenies.

ABDICARE multa significat que habentur per hos versus,

Abdicat, expellit, removetque refutat et abdit,
Denegat, absentat ac inhibere notat.

Has significationes potes colligere ex Papia et Dirivationibus
5 Huguitionis. Et est compositum ab ab et dico, dicas, quod significat copulare, consecrare et vovere et habet primam sillabam brevem. Unde versus differentialis,

Prima dico lego; tertia dico lego.

ABDITUS, id est absconditus, dicitur ab abdo, abdis, quod est abscondere vel remove.

ABDUCERE dicitur separare, absentare, distrahere, asportare. Unde abductio et abductus. Dicitur etiam abductio quando pre nimio dolore quasi alienatur aliquis a se ipso, et pro exilio invenitur.

ABICIO, abicis, abieci, abicere dicitur a se iacere, reicere, longe iacere, vilipendere. Unde abiectus, ta, tum. Item ii Esdre i (?) invenitur abicere pro pugnare vel prelium committere.

ABIES nomen est arboris et dicitur ab eundo, eo «quod pre ceteris arboribus longe eat et in excelsum promineat. Cuius natura», sicut dicit Ysidorus *Ethimologiarum* xvii (7,32), «expers est terreni humoris ac proinde habilis atque levis

6 videbatur C

ABDICARE 6 et *primum om.* A 8 hoc est dico dicas lego legas est prime coniugationis et dico dicis et lego legis est tertie coniugationis *add. C*

ABDUCERE 1 dicitur *om.* B; asportare B 2 et dicitur etiam C

ABICIO 1 abicere dicitur] idem B

ABIES 1 ab abeundo D

- 5 habetur». Unde abiegnus, na, num de abiete existens, et abietarius, id est carpentarius, qui de abiete operatur.

ABIGO, abigis, abegi, abigere dicitur a se agere, avertere, separare, fugare. Unde abigens dicitur fur iumentorum et pecorum eo quod ea abigat aliorum ut competentius furetur. Unde hic abigeatus, quarte declinationis, dicitur tale furtum.

- ABISSUS est profunditas aquarum impenetrabilis, a qua fontes et flumina procedunt et per occultas venas ad matricem abissum revertuntur. Unde dicitur abissus quasi ad ipsus, quia ad ipsam revertuntur; vel quasi ab visus, quia eius
5 profunditas videri non potest; vel dicitur ab a, quod est sine, et bissus, quod est genus lini candidissimi, quasi sine bisso, id est sine candore, et est feminini generis. Unde versus (*Doctr.* 653-9),

- Dant hic in us facta tibi declinante secunda.
10 Hec paradisus habet nardus, domus atque iacinctus
Et sinodus, costus et carbasus, alvus, abissus, (655)
Hecque smaragdus habet, vannus, colus atque phaselus, (657)
Porticus, Egyptus, diptongus, eis sociamus (658)
Alnus, cristallus et humus bissusque, papirus. (656)
15 Cristallum tamen hoc dicemus et hic paradisus. (659)

- ABLACTATIO triplex est, sicut dicitur in Historiis (1297) i Regum a (*Gn.* 21,8), «prima est a lacte mamille, que fit in tertio anno; secunda a lacte infantie, que fit in vii; tertia a lacte pueritie, que fit in xii anno, et sic amovetur puer a
5 nutrice, a pedagogo et a tutore».

5 abgenus C, abigenus D; de abiete *om.* D 6 *Post* operatur *add.*
D: Abintestato adverbium est id est sine testamento ut ille mortuus est abintestato id est sine testamento et componitur ex hac prepositione ab et hoc nomine intestatus

ABIGO 1 abegi *om.* D, abegi id est a se B

ABISSUS 7-8 versus in magno doctrinali C 9 dant in us hec AD 12
nannus D 15 *Add. marg.* AD in *textu sub fine* C: tamen in apoc.
xix c (14) dicitur vestiti bisso albo et mundo sed non est trahendum
ad consequentiam

ABLACTATIO 4 in *om.* A; anno *om.* CD; puer *om.* B 5 tutore] timore ABC

ABOLERE secundum Papiam dicitur abstergere, incendere, oblivisci, delere, negligere, de memoria tollere, in oblivionem mittere. Frequentius tamen pro delere invenitur. Unde abolitus, ta, tum, penultima correpta.

ABOMINOR, abominaris, id est abhorreere aliquid cum execratione, et componitur ab ab et ominor, aris, quod est augurari. Omen enim augurium vel eventus dicitur. Unde ominosus, sa, sum, plenus augurio vel fortunatus.

ABORTIVUS, va, vum dicitur non suo tempore ortus vel non recto tempore ortus, et hoc abortivum id quod aboritur et abortio, tis, tivi, id est abortivum facere. Et dicitur abortivus ab aborior, riris vel aboreris, quod est longe oriri vel oriendo
 5 exire vel non suo tempore oriri vel non naturaliter oriri, et est compositum ab ab et orior, oriris vel oreris, quod «secundum tertiam et quartam coniugationem declinatur», sicut dicit Priscianus (x, 8). Unde Grecismus (xviii, 24-5) dicit sic,

10 Hec tria si dicas orior, morior, potiorque
 Declinando potes iris vel eris reperire.

Item Grecismus (xiii, 16-7),

 Est is abortivus qui cesa tractus ab alvo
 Postumus est natus post exequias genitoris.

ABRA, secundum Huguitionem, «est ancilla liberta, quasi ab ara, quia ad aram servum vel liberum faciebant», vel potest esse proprium nomen puelle, Iudith x b (5).

ABRAM componitur ab «abba, quod est pater, et ram, quod est excelsus. Unde Abram quasi Abbaram, id est pater excelsus. Et addita est a littera et dictus est Abraam, quasi Abbaram, quod sonat pater multarum, et subauditur gen-

ABOLERE 3 mittere *om.* B

ABOMINOR 1 id est *om.* B, dicitur C

ABORTIVUS 1 dicitur] id est B; ortus] natus B 2 et *alterum om.* D 4 ab *om.* A 5 suo *om.* C 6 oreris vel oriris AC 9 potior, moriorque BC

ABRA 1 et dicitur *post* liberta C 3 ut Iudith C; xv b B

ABRAM 3 est *om.* A 3-4 abraam quasi abbaram *Hist.*, abraham quasi abraham AD, abraham quasi abba am B, abram quasi abraham C

- 5 tium. Hebrei tamen dicunt quod de nomine suo tegragramaton e litteram addidit deus Abrahe, que tamen sonat a, idioma enim eorum est scribere a et sonare e et econtrario. R autem superaddita est cause euphonie». Ita scribitur in Historiis (1907) super Genesin xvii (5).

ABRUPTUS, ta, tum dicitur ab aliquo ruptus vel separatus, et dicitur ab abrumpo, pis, quod est separare vel ab alio rumpere. Item abruptus dicitur valde eminens et excelsus et tunc dicitur abruptus quasi abruptus, id est a visu vel
5 accessu hominum raptus, et comparatur abruptus, abruptior, abruptissimus.

ABSCONDO, dis, di vel abscondidi, abscondere duplex habet preteritum et duplex supinum, scilicet absconsum vel absconditum. Unde in Doctrinali (840) dicitur,

Abscondo dat itum geminans di, non geminans sum.

- 5 Et est idem quod occultare et componitur ab abs et condo, dis. Unde absconditus vel absconsus, sa, sum.

ABSCONDITA FILIA dicitur filia virgo nimia diligentia custodita, que grece dicitur apocrypha, hebraice alma. Unde Ecclesiastici xlii (9), «filia patris abscondita est vigilia», id est causa vigilie. Ita plenius invenies in glosa Ieronimi Genesis
5 xxiii e.

ABSTRUDO, dis, abstrusi, abstrudere dicitur includere, abscondere et est compositum ab abs et trudo, dis, quod est

7 econverso BD 8 R] a C; euphonie id est pulchri sonus C; dicitur B 9 xvii capitulo B

ABRUPTUS *Series vocabulorum in traditione turbata*: abscondita filia, abscondo, abruptus A; abscondo, abstrudo, (abscondita filia et abruptus om.) D 1 sive A 2 ab *primum* om. A; ab *alterum* om. C 5 consensu A

ABSCONDO 1 di vel om. C 3 dicitur om. C 6 Post sum: idem est quod occultus ta tum add. C

ABSCONDITA FILIA 1 virgo om. B 4 ista B; quadam glosa C; Ieremie B; super Genesis C

ABSTRUDO 1 est abstrudere A, ab abstrudere C; id est includere B

impellere et impingere, in custodiam includere, et ita exponit Hugutio.

ACALVASTER dicitur calvus ab anteriori, sicut recalvaster a posteriori, et declinatur acalvaster, stra, strum. Similiter et recalvaster. Et habent formam diminutivi sicut parasitaster et catulaster.

ACARIS, id est non graciosus, dicitur ab a, quod est sine, et caris, quod est gratia. Item caris componitur cum eu, quod est bonum, et dicitur eucaris, id est bene graciosus. Item componitur cum epi, quod est supra, et dicitur epicaris, id
 5 est supergraciosus, id est plusquam alii graciosus. Et nota quod omnia ista, quando reducuntur ad formam latinam, scribuntur per c, licet apud Grecos scribantur per k. Et dicit Hugutio quod declinatur hic et hec acaris, huius dis, et hic et hec eucaris, huius dis, et similiter epicaris, huius
 10 epicaridis. Et videtur sequi Priscianum (VI, 67) qui ait, «In is desinentia greca, si in genitivo greco consonantem habuerunt ante os, o in i mutant et faciunt genitivum latinum, ut Symois Symoitis, Adonis Adonidis, Doris Doridis, Thetis Thetidis, eucharis eucharidis, epicharis epicharidis». Item
 15 dicit Priscianus ubi agit de nominibus tertie declinationis que terminantur in is (V, 31), «Greca habentia eandem terminationem genitiva quoque que apud Grecos habent servant apud Latinos». Sed videtur quod huiusmodi nomina in latinam formam translata possunt declinari secundum com-
 20 munem formam latinorum adiectivorum, ut dicatur hic et hec acaris et hoc acare, et sic de aliis.

ACHATES est proprium nomen viri. Item achates, tis, sicut

3 et *primum om.* BC; et *alterum om.* B

ACALVASTER 1 dicitur] est B 2 et similiter B 4 *Add. marg.* AD, in *textu sub fine* C: parasitaster dicitur parvus parasitus sicut catulaster parvus catulus

ACARIS 3 id est] vel D 6 omnia que reducuntur B 9 hec eucaris] hec epicharis D; huius *alterum om.* BC 7-10 Et... ait] dicit enim Priscianus C 13 symonis symonitis A, simonis simonidis D; adoris adonidis C 17 quem A

dicat Ysidorus Ethimologiarum xvi (111,1) gemma est «re-
perta primum in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, po-
stea plurimis in terris». Et Papias addit quod habet «in me-
dio circulos nigros et albos iunctos et varios». Et Huguitio
5 dicit quod reddit hominem gratiosum.

ACHELDEMAC, id est ager sanguinis, componitur ab achel,
quod est ager, et emac, quod est sanguis.

ACERVUS dicitur strues, congeries, moles, cumulus, conge-
stum vel comportatum. Ita dicit Papias.

ACERVUS MERCURII, de quo habetur Proverbiorum xxvi b
(8), est cumulus lapidum vel fabarum vel denariorum sive
aliarum rerum, ubi lapis vel faba vel denarius ponitur pro
solido vel libra vel marcha. Et dicitur acervus Mercurii, qui
5 propter eloquentiam et discretionem preesse mercatoribus
dicebatur, quibus ista duo necessaria sunt. Unde Mercurius
dicitur quasi mercatorum kirios, id est dominus. Qui in
acervum istum poneret aliquid, confunderet totum compo-
tum, cum quolibet unitas multa representet.

ACETABULUM vel acetarium est vas aceti. Unde Exodi xxv b
(29), ubi fit mentio de acetabulis, dicit glosa, «quibus acetum
ferebatur», «sed quia numquam aut raro occurrit de obla-
tione aceti», sicut dicit Magister in Historiis (1172), «qui-
dam dicunt acceptabula, ubi scilicet fundebantur a sacerdo-
5 tibus que debebant offeri ut viderent utrum accepta, id est
idonea, essent an non».

ACIES ab acuo, acuis dicitur et significat tria: ferri summita-

ACHATES 5 variatos B

ACHELDEMAC 1 et componitur D, componitur *om.* B 2 *sub fine add.* C:
unde emachius a um lucanus in primo (1, 1) bella per emachios
plusquam civilia campos

ACERVUS 1 cumulus strages congestum A

ACERVUS MERCURII 4 qui *om.* D 5 et] vel A 7 kirios] cura vel barios B

ACETABULUM 1 xx A 3 sed] dicitur D 6 que] ea que B; deberent C
7 aut non B

tem, acumen oculorum et exercitum, eo quod cum acutis armis tendat ad bellum. Unde versus in Grecismo (x, 88, *vid. app. crit.*),

- 5 Luminis est acies que lumen reddit acutum,
 Militis est acies quam non est spernere tutum,
 Est acies gladii, solidum facit illa solutum.

ACINUS ab aceo, ces dicitur, scilicet granellum uve. Unde Paulinus (*Nolanus*, *CSEL XXX, Carm. 30, v. 297*),

 Exprimit humentes acinos succumque licantem.

- Istud exemplum ponit Priscianus in maiori (?) Tamen aliqui
 5 dicunt hoc acinum. Vide infra ubi exponitur uva.

ACCIDIOR, accidiaris secundum Papiam dicitur indignari, stomachari. Ponitur pro anxari vel tedio affici. Et dicitur ab accidia que est «tristitia, molestia, anxietas vel tedium», sicut dicit Hugutio (*s. v. Acci*). Unde accide adverbium, id
 5 est moleste, anxie, tristanter vel tediose. Accidia autem dicitur ab acci grece, quod est cura latine.

ACCINGERE componitur ab ad et cingo, gis et est accingere valde cingere, preparare, adornare. Et nota secundum Hugutionem (*s. v. Cingere*) quod «accinguntur bellaturi, precinguntur ituri, succinguntur ministraturi». In Grecismo
 5 (xvii, 128-9) autem scribitur sic,

 Cingor ad hoc opus ut subeam, succingor iturus,
 Accingor gladio, precingor gausape sumpto.

Gausape, sicut dicit Hugutio, «mantile dicitur et invenitur pro quodam genere pallii». Mantile, mensale, mensorium et
 10 mappa idem significant. Item mentile dicitur vas escarum.

ACIES 2 acumen] vel acutiem et acumen B; cum *om.* B 3 unde ...

Grecismo *om.* C 5 qui AD

ACINUS 4 istud autem B 5 et vide B

ACCIDIOR 2 et pro B, etiam pro D 3 accedia AC; que] quod C 4 unde est C 6 latine *om.* BD *In margine iuxta* accidiior D: actionatur id est mercatur acquirit

ACCINGERE 2 nota quod B 5 sic *om.* A 8 dicitur mantile BC 10 mentile] mantile C

ACCIPITER, tris, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (7,55-6), «avis est animo plus armata quam unguibus, virtutem maiorem in minimo corpore gestans. Hic ab accipiendo, id est a rapiendo, nomen sumpsit. Est enim rapiendis aliis
 5 avibus avidus. Ideoque vocatur accipiter, id est raptor. Unde et Paulus (*II ad Cor.* 11,20) dicit, 'Sustinetis enim si quis accipit', id est rapit, et subdit Ysidorus, «fertur accipitres circa pullos suos impios esse, nam dum viderint eos posse temptare volatus nullas eis prebent escas sed verberant pen-
 10 nis et a nido precipitant atque teneros compellunt ad predam ne forte adulti pigrescant». Et debet scribi et proferri accipiter et numquam ancipiter.

ACCITUS, ta, tum, id est advocatus, et dicitur ab accio, cis, quod est advocare et componitur ab ad et cio, cis. Et nota quod cio, cis et cieo, cies habent idem preteritum, sicut dicit Priscianus (x, 50), scilicet civi, et idem supinum, scilicet
 5 citum. Differunt autem in productione et correptione supini quia citum a cio producit primam sillabam, a cieo corripit (x, 54). Unde versus,

A cieo citum non venit, immo citum.

Significationes istorum verborum possunt haberi per hunc
 10 versum,

Per cio, cieo, moneo, voco, congreco signo.

Accire itaque significat advocare vel appellare. Et dicit Hugutio (*s. v.* Cio) quod «antiqui in tali compositione solebant mutare d prepositionis in r, ut arvolare, arvenire, ar-
 15 cire. Sed nos dicimus advolare, advenire, accire, mutantes d in c sequente c . . . Ab arcio secundum antiquos habemus

ACCIPITER 4 a om. C 8 circa] cura D 11 *Post pigrescant add.* B: ne solvantur delitiis ne mansuescant otio ne discant magis cibum expectare quam querere ne nature sue deponant vigorem intermitunt studium nutriendi ut in usum rapiendi audere compellant.
 11 scribi per c C 12 ancipiter per n C

ACCITUS *In marg. inf. add.* D: Accitus ta tum id est vocatus sic sumitur in Decretis li c aliquantos 1 tum media producta id est C 5 autem] tamen B 9 hunc] istum B 11 cio vel cieo C 15 accire om. D

verbum desiderativum arcesso, arcessis sed quia arcesso descendit ab arceo ideo causa differentie mutatum est primum s in r in eo quod descendit ab arcio et dicitur arcerso,
 20 arcersis . . . Item ab accio moderno formatur accesso, arcessis sed quia ab accedo, accedis similiter descendit accesso ideo causa differentie in eo quod venit ab accio primum s mutatur in r et dicitur accerso, accersis . . . Invenitur et aliud
 25 verbum ab accerso descendens quarte coniugationis in eadem significatione cum eo, scilicet accersio, sis. Unde 'vade et accersi Symonem' (*Act.* 10, 5). Et habent omnia predicta desiderativa preterita et supina ad modum quarte coniugationis, cum tamen sint tertie». Unde scribitur in Doctrinali (892-4),

30 So sivi situmque facit, sed deme capesso,
 Quod si sumque facit; sic viso sicque facesso,
 Pinsoque preteritum per vi formando dat istum.

Item alii versus,

Arcesso, cupio, sapio, peto, quero, lacesso
 35 Quarte preterita retinent pariterque supina.
 Accesso socies accersoque iungere debes.

ACCOLA secundum Papiam multa significat. Dicitur enim accola finitimus, vicinus, propinquus, alienus, civis affinis,

19 arceo B 20 arcessis B 23 et *primum*] etiam C 23 arcerso B; et] autem B 25 significatione] coniugatione A 26 *Act.* 10, 5: mitte viros in Ioppen et accersi Simonem 27-28 coniugationis . . . tertie] coniugationis in eadem significatione cum eo scilicet accersio sis D 33 = *Grec.* XVIII, 261; accerso AD *In marg. dext.* D: Cio cies accipitur in alia significatione festinare properare in qua non accipitur cio a cio pro festinare citus ta tum id est velox agilis item a citus cito citas festinare vel sit frequentativum huius verbi cio secundum predictam significationem unde citatus ta tum id est velox et comparatur et inde citate et citatim id est cito item nota quod cito tas potest esse frequentativum a cio et cio quod idem significant et tunc composita varie proferuntur nam si descendunt a cio producant penultimam si a cio corripiunt eandem excio excies excivi excitum id est provocare vel commovere unde excito tas penultima correpta potest dici excita domine potentiam tuam etc. item excio excivi excitum penultima producta id est provocare vel commovere et ideo potest dici congrue excita domine etc.

ACCOLA 2 alienus civis alienus affinis B

cultor loci in quo non est natus, cultor alienus. Et dicitur
ab accolo, accolis quod significat habitare vel arare, sicut
5 dicit Huguitio (*s. v. Colo*).

ACOMMENTARIIS, nomen indeclinabile, communis generis,
dicitur qui «vice regis agebat, cuius iudicio leges scribeban-
tur». Ita dicit glosa ii Regum viii (16). In Historiis (1331) ve-
ro dicitur, «scriptor gestorum» temporis. Item super illud
5 Isaie xxxv (36,22), «Ioahe filius Asaph acommentariis» dicit
glosa, «id est cancellarius». In Historiis (1331) vero dicitur
«scriba cancellarius». Et inveniuntur multa talia nomina,
ut hic et hec abatis media correpta qui cum batis dividit
avenam. Batus dicitur provender in gallico. Acaliculis custos
10 calicum vel caliculorum sicut solent habere divites. Asecretis,
id est secretarius. Similiter aresponsis et multa alia. Et sunt
omnia indeclinabilia. Ad habendam autem originem huius
nominis acommentariis, nota quod comminiscor, commini-
sceris, commentus sum, comminisci significat «commemo-
15 rare, ad memoriam reducere, excogitare, adinvenire, fingere,
mentiri vel componere». Ita dicit Huguitio (*s. v. Memorare*).
«Unde hoc commentum, id est fraus, mendacium, machi-
namentum, inventum, confictum, compositum. Item com-
mentum est plurium studio vel doctrina in mente habitorum
20 in unum collectio. Unde commentarius, a, um, id est exposi-
torius». Et inde per compositionem dicitur acommentariis.

ACUS ab acuendo dicitur quia acuta est. Instrumentum est
suendi de ferro et calibe. Item acus dicitur spinter cum quo
moniales adaptant vela super capita sua ne cadant, et alique
delicate mulieres solent ponere in peplis suis. Et fit de cupro
5 vel alio metallo. Acus etiam vocatur instrumentum cum quo
discriminant crines suos. Et dicit Priscianus (v,32-3) quod
acus quarte declinationis est, quod tam masculini quam fe-

ACOMMENTARIIS 1 nomen est BC 2 vice *nos*, vicere AD, ille cui
vicem regis gerebat BC 3 et ita B 3-4 vero *om.* C 9 provendiers
B 14 et significat AC 15 advenire C

ACUS 1 est *primum om.* C 2 et] vel C; spinterus A 4 suis *om.* C;
fit] est B 7 quod] que C

minini invenitur. In usu moderno est tantum feminini generis. Dicitur etiam hoc acus, aceris purgamentum frumenti. Unde versus,

Si bene cuncta notes acus hic, hec, hoc bene dices:
Hic de fronte pilos trahit exornatque capillos,
Hec est sutoris acus, hoc purgatio farris;
Primis preponi tamen hec voluere moderni.

ACULEATUS dicitur aculeo munitus sicut est spicula. Est autem aculeus genus tormenti ad modum acus acuti, et est aculeus stimulus quem gerunt animantia aculeata. Et dicit Priscianus (III,44) quod pauca inveniuntur diminutiva que non servant genera primitivorum ut rana ranunculus, canis canicula, scutum vel scuta, id est forma rotunda, scutula et scutella, et hic qualus et hoc quaxillum, pistrinum vel pipistrilla, hec acus hic aculeus, et preterea anguis anguilla, unguis ungula, nubes nubilum, que magis denominative sunt existimanda quam diminutiva, quippe non habent diminutivorum significationem sed tantum formam, preterea panis panicula. Probus etiam ponit hoc glandium, hec glandula pars est intestinorum, ensis ensiculus et ensicula, preterea hec beta malva betaceus malvaceus.

ACCUMBERE est «toto corpore cubito cumbere et proprie in comestione». Ita exponit Hugutio (*s. v. Cumbere*). Unde hic accubitus. Omnia descendunt ab hoc verbo cumbo, cumbis, cubui, cubitum, quod non est in usu sed ab eo composita bene frequentantur, que cum suis significationibus in hiis versibus annotantur et sumuntur de Grecismo (xvii, 65-7),

Si cubat in cumbit mutetur et addideris con

8 usu vero moderno tantum feminini B; femini D 9 hoc] hec C
11 voces D

ACULEATUS 5 servant BD; ramunculus D 7 hic . . . quaxillum] hec qualus et dicitur corbus vel canistrum hoc quaxillum B; *in marg. post quaxillum add. corr.* A: qualus dicitur corbis vel canistrum; *in textu* C: qualus vero dicitur canistrum quod basketum; quaxillum] quacillum D; pistrinum] pistina D 8 anquis et B, hic anquis hec C 10 quippe quia B 12 gladium A

ACCUMBERE 1 cubito *om.* B 3 hic *om.* B 5 que *om.* C

Luxuriat, dis et a comedunt, sub subiacet hosti,
 10 Orat pro, re iacet, obit ob, de languet, in instat.

ADAMAS, sicut dicit Ysidorus xvi Ethimologiarum (13,2-3),
 «Indicus lapis est parvus et indecorus ferrugineum habens
 colorem et splendorem cristalli, numquam autem ultra ma-
 gnitudinem nuclei avellane repertus. Hic nulli cedit ma-
 5 teriei, nec ferro quidem, nec igni umquam incalescit. Unde
 et nomen accepit interpretatione greca indomita vis. Sed
 dum sit invictus ignis ferrique contemptor, hyrcino rumpi-
 tur sanguine recenti . . . Cuius fragmenta sculptores pro
 gemmis insigniendis et perforandis utuntur». Attrahit fer-
 10 rum, et dicit Physiologus quod in monte quodam in oriente
 invenitur, ita tamen ut noctibus queratur, non per diem,
 quoniam nocte lucet ubi fuerit, per dies autem non lucet
 quoniam sol obtundit lumen eius.

ADAR dicitur Martius mensis. Et nota quod Beda dicit in
 compoto suo in tractatu de mensibus (*De temp. rat.*, XI),
 «Hebrei, quibus tradita sunt eloquia dei, antiquo more
 menses observare non cessant, primum mensem novorum
 5 qui pasche cerimoniis sacratus est Nisan appellantes, qui
 propter multivagum lune discursum nunc in Martium
 mensem, nunc incidit in Aprilem, nunc aliquot dies mensis
 Maii occupat. Sed rectius Aprili deputatur quia semper vel
 in ipso incipit vel desinit vel totus includitur . . . Secundus
 10 mensis Iar dicitur scilicet Maius, tertius Siban Iunius, quar-
 tus Thamuz Iulius, quintus Ab Augustus, sextus Elul
 September, septimus Teseri October quem propter collectio-

ADAMAS 4 avellani C 4-5 matrici B 7 farrique C; hyrcino tamen B
 8 et calido *post* recenti *add. corr.* A; fragmento C; culptores C
 9 et perforandis *om.* C 11 ut] in C 12 quoniam] quia B, quem C;
 de nocte C 13 abscondit D *In marg. add.* AD *et sub fine* C: ca-
 lamita (etiam C) est quidam lapis attrahens (qui attrahit ferrum CD)
 et (ille CD) invenitur satis magnus et est nautis necessarius quoniam
 (quem D) simplices adamantem (amantem D) putant

ADAR 3 credita C 7 incidit] accidit C; aliquot] aliquid D 10 scilicet
 Iunius B 11 tamus scilicet iulius C; thamiz D; ebul AC 12 de-
 seri B

nem frugum et celeberrimas in ipso festivitates novum annum appellant, octavus Maresuan, scilicet November, nonus
 15 Casleu December, decimus Thebeth Ianuarius, undecimus Sabbath Februarius, duodecimus Adar Martius». Et nota quod ibi premittitur quotiens in scripturis sanctis, sive in lege sive ante legem, quota die mensis quid factum dictumve sit indicatur, non aliud quam lune etas significatur, a qua
 20 semper Hebrei menses observare non cessant. Inde est quod quinque incipiunt menses suos in principiis mensium nostrarum, quinque in medio, quinque in fine. Nomina et ordo predictorum mensium possunt haberi per hos versus,

Mensibus Hebreus hec ponit nomina: Nisan
 25 Ac Iar et Sibon, Thamuz, Ab, Ebul, Teserique
 Maresuan, Casleu, Thebeth Sabbath simul Adar.
 Inchoat Aprilis sed Martius est ibi finis.

ADEPS dicitur pinguedo et est interior proprie. Pinguedo enim super carnem arvina vel lardus dicitur, que carni amixta proprie pinguedo quasi intestinis adeps. Unde versus (*Grec.* x, 280),

5 Intus adeps, arvina foris pinguedoque mixta.

Et sic dicit Magister in Historiis (1197), «Triplex est adeps: vitalium adeps, scilicet cordis et ventris; adeps iecoris, id est epatis, quam reticulum dicimus quia involvitur ad modum retis; adeps renum. Hos tres adipos duosque renes, id
 10 est ilia et renunculos, adolebat sacerdos super altare». Hucusque sunt verba Magistri. Item adeps dicitur medulla, tritici que est ipsius pinguior pars et declinatur hic adeps adipis.

ADMISSURA dicitur ab admitto, admittis, quod multa signi-

13 et om. D 14 octavus] unius C 15 calleu D 19 indicatur] meditatatur B; signat A 25 et sibon et D; abelui D elul B; 26 sabbath om. ABC 27 ibi] sibi B
 ADEPS 2 arvina A 3 quasi] que BD 6 sicut BD 7 adeps sive iecoris A 7-8 id est] vel D 9 renes om. D

ficat. Admittere enim idem est quod peccare. Unde admissum dicitur peccatum. Item admittere dicitur assumere et quadam velocitate et agilitate equum vertere et ducere. Unde
5 admissus, sa, sum, id est velox. Ovidius (*A. Am.* II, 732),

Nil nocet admisso subdere calcar equo.

Et admissus, sa, sum, id est «aptus ad admittendum. Unde fortes et bonos equos admissos vocamus quia admittuntur ad coitum inter armenta . . . Unde hec admissura, re, dicitur
10 quando bruta animalia et proprie iumenta ad coitum admittuntur». Istas significationes ponit Hugutio Dirivationibus suis (*s. v.* Mitto). «Serotina autem admissura» (*Gn.* 30,42), ut tangitur in Historiis (1118), «erat ea que fiebat in extremitate veris in qua deteriores erant fetus quia in tarde appetentibus coitum minus viget natura, vel serotina admissura
15 dicta est in autumpno quia natura ovium Mesopotamie et Italie eadem esse traditur ut bis in anno pariant».

ADOLEO, les, adolevi vel adolui, adolere, adoletum vel adolitur, pro quo utimur adultum, significat cremare, comburare, incendere et crescere. Unde adultus, ta, tum, id est crematus vel excretus, et in ista ultima significatione invenitur
5 adultus frequenter in sacra scriptura. Et ab adoleo dicitur adolesco, cis verbum inchoativum a quo adolescens. Et est omnis generis. Unde hec adolescentia et adolescentulus, la, lum diminutivum. Et nota quod sex sunt etates hominis quarum prima est infantia usque ad vii annos, exinde usque
10 ad xiiii annum est secunda etas, scilicet pueritia, id est pura necdum ad gignendum apta, unde puer quasi purus aer dicitur a puritate quia purus est et necdum lanuginem et florem genarum habet. Tertia etas est adolescentia, ad gignendum apta et adulta, que protenditur usque ad xxviii
15 annos. Quarta est iuventus, firmissima omnium etatum, fi-

ADMISSURA 2 unde] item B 5 Ovidius] cuius A *sed marg. corr., om.* D 7 id est *om.* D 13 ut] sicut BC 16 in] ab D

ADOLEO 1 adolui *om.* D; vel adolitur *om.* D 2 adultum] adultus A 12 est *om.* C; et *primum om.* D 13 tertia scilicet etas C

niens in quinquagesimo anno. Quinta est senioris, id est gravitas, que est declinatio a iuventute in senectutem, necdum senectus sed iam non iuventus, sed iam senioris etas est, quam Greci vocant presbitem, nam senex apud Grecos
 20 non geron sed presbiter dicitur, que etas a quinquagesimo anno incipiens in septuagesimo terminatur. Sexta etas est senectus, que nullo annorum determinato numero finitur sed post quinque illas etates quantumcumque vite est senectuti deputatur.

ADONIS, Adonidis, et non Adonides ut quidam dicunt sed male, dicitur ab adon quod est suavitas, de quo dicit Ovidius *Methamorphoseon* x (532),

Abstinet et celo, celo prefertur Adonis.

5 Loquitur ibi de Venere. Fuit autem amasius Veneris, quem aper ab ipso vulneratus interfecit. Unde in eodem libro (715-6) dicitur,

Trux aper insequitur tortosque sub inguine dentes
 Abdidit et fulva moribundum stravit harena.

10 Cuius anniversarium Venus instituit celebrari. Unde sequitur in eodem libro (725-7),

luctus monumenta manebunt
 Semper, Adoni, mei, repetitaque mortis imago
 Annua plangoris peraget simulamina nostri.

15 Ieronimus autem dicit sic (*Comm. Ezech.*, PL 25,82), «Quem nos Adonidem Hebrei et Syri Thamuz vocant. Fuit autem iuxta fabulas amasius Veneris, iuvenis pulcherrimus, qui post occisus in mense Iulio deinde revixisse narratur, unde

16 senium B 17 declinativa C 18 sed . . . iuventus *om.* C; estas C 19 presbitem] presbiteri D 20 non presbiter sed geron BC; geron non presbiter sed D 21 est *om.* C 22 determinato *om.* C
 ADONIS 2 melius C; ab adon] abdon D 4 celo *alterum om.* D 6 ab ipso] unus B 9 fulva] silva AC; moribundi D 13 adonitera reperita A; mihi repetita B 16 Thamun AC 17 secundum fabulas B 18 post] primo BD; occisus Thamuz in mense C; in] et B;

eundem mensem eius nomine appellant Thamuz et anniver-
 20 sarium ei celebrant sollempnitatem in qua plangitur a mu-
 lieribus quasi mortuus et postea reviviscens canitur atque
 laudatur».

ADREMON, «urbs est iuxta Iezrahel in campo Magiedon in
 quo Iosias rex, victus a Pharaone Nechao, vulneratus est,
 super quo Lamentationes scribit Ieremias». Ita dicit glosa
 Zacharie xii (11). Scribitur autem ista historia iiii Regum
 5 xxiiii a (2) ubi dicit glosa, «Iosias vulneratus est in campo
 Magiedon unde et statim mortuus est luxitque eum populus
 multum. Ieremias maxime tunc enim dicitur ita lamentasse:
 'Quomodo sedet sola civitas plena populo.'». De hoc planctu
 dicitur Zacharie xii (11), «erit planctus magnus in Iheru-
 10 salem sicut planctus Adremon', quod est nomen loci vel
 regis qui tunc regnavit in Carchamis in cuius auxilium
 Iosias venerat adversus Nechao regem Egypti». Verba sunt
 glose.

ADRIA, sicut dicit glosa Actuum xxvii (27), «regio est, no-
 men cuiusdam freti in Tyreno mari, sed magis videtur no-
 men illius terre de qua Adriaticus sinus vocatur. Aliter
 Adria pluraliter pro scopulis accipitur et ideo putabant naute
 5 regionem apparere». In Libro hebreorum nominum (CCSL,
 LXX, p. 142), «Adria, continens mala vel locus malorum»
 dicitur. Versus,

Adria sunt scopuli, sit et Adria terra fretumque.

Unde Adriaticus, ca, cum, id est petrosus, vel de Adria
 10 terra existens vel ad eam pertinens.

unde] quoniam A 19-20 anniversariam C 20 celebrant et *corr.* A
 ADREMON 1 adiemon A; est *om.* A; in *primum om.* B 3 scribit *om.* A
 4 historiis D 7 Ieremie AD
 ADRIA *Totum om.* D, *post Adonis habet* A 3 terre *om.* B 4 pluraliter
om. B; putabantur C 6 vel] et A, idem B 9 adriacus C 10 ter-
 ra vel freto existens C

ADULTER quasi adalter dicitur qui ad alterius uxorem accedit vel qui ad alterius torum accedit, quod idem est. Et nota sic scribitur in iiii Sententiarum (41) quod adulterium est illicitus coitus cum maritata. Stuprum est defloratio virginis
 5 illicita. Incestus est cum consanguinea vel affini vel religiosa persona. Raptus est cum puella violenter educatur de domo paterna. Fornicatio communis est ad omnia ista. Fit tamen specialiter cum soluta, scilicet cum vidua, meretrice vel concubina.

ADULTERINE PLANTATIONES Sapientie iiii (3) dicuntur meche plante sive non naturales et istam litteram multum approbat Augustinus in ii libro De doctrina christiana (PL 34, 44) sed Rabanus (*Com. in lib. Sap.*, PL 109, 684) et antiqui
 5 dicunt ibi «spuria vitulamina» cuius littere expositio ponetur infra in suo loco.

AER exponitur infra ubi exponitur ether.

AFFICERE multa significat que habentur per istum versiculum Grecismi (xvii, 54-5),

Afficit informat, punit, cupit, hec tria signat,
 Affectoque frequens hinc pro cupio reperitur.

5 Item Grecismus (xii, 405-6),

Affectus mentis sed corporis esse voluntas
 Dicitur, at velle si dicas est utriusque.

AFFECTUS secundum Papiam est animi devinctio, amicitia, fedus, societas, dilectio, caritas.

AFFLIGO, gis componitur ab ad et fligo, gis, flixi, flictum. Et fligo, gas invenitur in eodem sensu, scilicet cruciari, dis-

ADULTER 1 qui] quia AD 2 qui] quia ACD 3 sic] quod sicut B
 5 cum] qui cum C 6 puella que C

ADULTERINE PLANTATIONES 1-2 meche] male B 5 dicunt om. D; ibi] esse B; suspiria D; velamina B

AER aer] aer etiam B; exponitur alterum] exponetur B

AFFICERE 1 multa mala AD 4 afficioque A

AFFECTUS 1 devotio C 2 caritas et dicitur ab afficio afficis C

sipare, destruere, devastare. Ita exponit Hugutio (*s. v.* Fli-
go) sed simplicia non sunt in usu, unde per compositionem
5 dicitur affligere, id est valde fligere. Inde afflicus et afflictio.

AFFRICUS, sicut ait Papias, «ventus est a meridie flans,» a
propria regione vocatus. In Affrica enim principium flandi
sumit. Et corripit Affricus penultimam sicut et Affrica.

AGGER, aggeris secundum Papiam dicitur strues, congeries,
acervus, moles, monticulus vel cuiuslibet rei acervatio unde
fosse et valles possunt repleti. Et dicitur agger ab aggregan-
do. Item dicitur quod agger est media strate eminentia, coag-
5 gregatis lapidibus structa ab aggere, id est coacervatione,
dicta, quam historici viam militarem dicunt. Secundum
Huguitionem (*s. v.* Gero) dicitur ab «aggero, aggeris, quod
est adunare vel accumulare».

AGGESTUS dicitur cumulus vel adunatio ab aggero, aggeris,
quod est adunare vel accumulare.

AGITE adverbium hortandi est de quo Priscianus (xv, 35)
ait, «videtur hoc adverbium age pluralem habere, scilicet
agite. Virgilius in viii Eneidos (273),

Ergo agite, o iuvenes, tantarum munere laudum.»

5 Et in ista significatione videtur accipi Iacobi v (1), «Agite,
nunc, divites» etc. Versus Grecismi (xx, 160 *et* xx, 47).

Pluribus est agite dicendum, dic age soli.

Et totiens agite dicito sicut age.

AGON dicitur certamen vel pugna et dicitur ab ago, gis se-
cundum Huguitionem. Vel dicitur ab a, quod est sine, et
gonus, quod est angulus, quasi sine angulo, quia in loco
rotundo fiebant agones. Et declinatur hic agon, huius agonis.

AFFLIGO 5 id est] vel D; et *om.* D; et afflictio et afflicus B

AFFRICUS 1 dicit B 2 flendi AC

AGGER 3 valles] naves D 3-4 dicitur ab aggerendo B 4 dicitur] dicit
AD; strature A

AGITE 3 iiii C 5 v a B 6 o divites C

- 5 In secundo autem Machabeorum v c (4,18) «quinquennalis agon» dicebatur certamen quod fiebat de quinquennio in quinquennium, iiii mediis annis vacantibus; tempus autem huius certaminis Olimpias dicebatur quia sub Olimpo monte agones huiusmodi primo sunt instituti ab Hercule. Unde
10 Theodolus (229-30),

Excedit laudes hominum qui primus agones
Instituit fieri sub vertice montis Olympi.

- iiii mediis annis secundum Papiam monebantur homines ut convenirent ad agonem. Ysidorus Ethimologiarum v (37,1)
15 dicit quod «apud Elidem Grece civitatem fuit Olimpias constituta». In idem redit quod Elis civitas erat iuxta Olimpum vel in pede montis.

- AGONIA idem est quod agon. Item secundum Huguitionem (s. v. Ago) dicitur «vigor vel fiducia vel etiam victima vel hostia». Et potest in lectione penultima corripri vel produci quia nothum est. Et dicit Huguizio, cum quo omnes boni
5 magistri consentiunt, quod nothum nomen, quia a greco descendit, potest penultimam producere; apud Grecos enim in multis vocalis ante vocalem producitur, sed quando ad formam latinitatis redactum est potest corripri in legendo, apud Latinos enim vocalis ante vocalem non producitur nisi
10 in paucis. In huiusmodi ergo nominibus: agonia, scenophegia, neomenia et consimilibus usum ecclesie teneas, in qua legis ut penultimam corripas vel producas.

AGONIZARE, id est certare, ab agone dicitur.

AGNUS, sicut dicitur in Historiis (1557) et sumitur de xii Ethimologiarum (1,12), «Dicitur ab agnon quod est pium,

AGON 5 secundo] vero C; quinquennialis AD 8 huiusmodi B 15 in elide C; civitate C 16 elis enim civitas C 17 montis olimphi C
AGONIA 4 quia om. D 10 ergo] enim C
AGONIZARE Sub fine add. B: et invenitur deponens quandoque, C: dicitur quod invenitur quandoque deponens
AGNUS 2 agon C; pius A

vel latine derivatur ab agnoscendo quia si in magno grege
erraverit solo balatu matrem agnoscit». «Ideo», sicut dicitur
5 in Historiis, «pro passione dicitur Christus agnus quia ibi
pius donans nobis pacem agnovit patrem obedientia et ma-
trem cura. Et hoc est una causa quare in immolatione altaris
ter dicitur 'agnus dei' quasi diceret 'agne qui agnovisti pa-
trem miserere nobis, agne qui agnovisti matrem miserere
10 nobis, qui optulisti te pro nobis, dona nobis pacem.' » Nota
versus Grecismi (xxv, 216-29) de vocativo casu,

us fit in e: populus, fili, deus, agne vel agnus,
Sic pelagus, fluvius, propriis ius abicias us
'Degener o populus' dicit Lucanus, et illud
15 'Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.'

ALABAUSTRUM unguenti dicitur pixis de alabaistro, quod
continet unguentum. Est autem alabastrum, sicut dicitur
in Historiis (1597), «Genus marmoris candidi et perlucidi,
variis coloribus intertincti, quod incorrupta servat unguen-
5 ta», et sumptum est de Ysidori Ethimologiarum xvi (xx,7,2).

ALACER secundum Papiam dicitur gaudens, fortis, expeditus,
hylaris, velox. Unde alacer quasi aliger a velocitate.

ALAPA dicitur «colaphus. Unde hic alapus dicitur ille qui
alapas patiēdo victum acquirit. Unde alapo, pas et alapizo,
zas, id est alapas dare». Ita dicit Hugutio.

ALBUGO ab albo dicitur, glaucitas vel albedo oculorum vel
subtilis membrana visum impediens, tenuis pellicula Tho-
bit xi (14).

ALIMENTUM, id est nutrimentum. Alimonia idem, et dicitur

3 vel *om.* A; a grege D 4 cognoscit CD 7 hec BC; quare] quia
C 10 pro nobis *om.* D 15 aquarum regnator ACD
ALABAUSTRUM 1 que CD 3 perlucid] probatic AC
ALACER 2 et velox B; aliger *om.* D; velocitate dicitur BC
ALAPA 2 iustum A; et *om.* D
ALBUGO 1 dicitur de albo C; vel *primum*] et D 2 scilicet tenuis C
In marg. D: aldenus id est infernus ab a quod est sine
ALIMENTUM 1 et] etiam C

ab alo, alis, alui, alere, quod est nutrire et secundum Priscianum (x, 36) facit altum vel alitum in supino.

ALOA, sicut ait Papias, «in India atque Arabia gignitur, arbor odoris suavissimi atque summi». Denique lignum ipsius, vice thimiamatum, altaribus adoletur. Unde et nomen traxisse creditur. Item secundum Papiam et Ysidori Ethimologia-
 5 logiarum (xvii, 9,28) aloë est «herba amarissimi succi». Et constringitur succus ille ad modum picis et fere est eiusdem coloris et est valde medicinalis. Et potest declinari hec aloë, huius aloës, tum pro arbore, tum pro herba, tum pro succo.

ALLEGORIA est tropus quo aliud significatur quam dicitur, ut (Verg. *Georg.*, II, 542),

Iam tempus equum fumantia solvere colla,

id est carmen finire. Ita scribitur in Barbarismo. Et quia sacra
 5 scriptura iiii modis exponitur, scilicet historice, allegorice, anagogice et tropologice videndum est quid sit historia, quid allegoria, quid anagogia, quid tropologia. «Historia», sicut ait Ysidorus in primo Ethimologiarum (41,1), «est narratio rei geste per quam ea que in preterito facta sunt dignoscuntur.
 10 Dicitur autem historia ab historin grece quod est videre latine vel cognoscere. Apud veteres enim nemo conscribebat historiam nisi is qui interfuisset et ea que scribenda essent vidisset». Verba sunt Ysidori et sequitur ibidem (44), «genus historie triplex est, ephemeris namque appellatur unius
 15 diei digestio. Hoc apud nos diarium vocatur nam quod Latini diurnum Greci ephemerida dicunt. Kalendaria appellantur que in menses singulos digeruntur. Annales sunt singulorum annorum... Inter historiam autem et annales hoc interest quod historia est eorum temporum que vidimus,

ALOA 1 aloë C 3 thimiatum A 5 aloën B

ALLEGORIA 2 ut] versus B 3 collo AB 4 Post barbarismo add. in textu C, in marg. AD: tropus (autem C) appellatur loquendi modus ut (aut A) cum quis loquitur methaphorice 6 trapologice C; et quid B 8 dicit BC; in primo om. C 11 latine om. BC; ascribebat C 14 duplex A 15 digestio om. A; hec C 17 sunt om. C 18 autem] vero B

20 annales vero sunt eorum annorum quos etas nostra non no-
 vit». Alii dicunt quod historia dicitur ab historon quod est
 gesticulatio, unde et histrio dicitur gesticulator, id est ge-
 stium representator. Quid sit allegoria supra dictum est.
 Est enim de uno ad aliud sermonis transumptio. Unde di-
 25 citur allegoria ab alleon, quod est alienum, et gore, quod est
 dicere vel locutio, quasi aliena dictio vel locutio, quia aliud
 dicitur et aliud intelligitur. Et notandum quod allegoria su-
 mitur multis modis, quandoque a persona, ut Isaac significat
 Christum, quandoque a re que non est persona, ut aries
 30 occisus significat carnem Christi passam. Ideo dico a re
 que non est persona, est enim persona rei rationalis indivi-
 dua substantia. Quandoque a loco, ut quia Christus predi-
 caturus ascendit in montem; eminentia loci significat eius
 sapientem eloquentiam vel excellentiam. Quandoque a nu-
 35 mero, ut apprehendent vii mulieres virum unum, id est vii
 dona gratiarum Christum. Quandoque a tempore, ut non
 sit fuga vestra in hieme, id est in gelicidio caritatis. Quando-
 que a negotio vel facto, ut interfectio Golie a David inter-
 fectionem diaboli a Christo significat. Anagoge, sicut dicitur
 40 in prologo Aurore (I. p. 6) est species allegorie. Inter hanc
 autem et illam distinguitur quia allegoria est mysticus sensus
 pertinens ad militantem ecclesiam, anagoge vero est mysticus
 sensus pertinens ad ecclesiam triumphantem. Et nota quod
 anagoge est locutio de terrenis que per terrena dat intelligere
 45 supercelestia, ut in illis verbis apostoli (*ad Gal.* 4,26), «Ihe-
 rusalem que sursum est mater nostra». Sic enim loquitur
 quasi de terrena Iherusalem et intelligit ecclesiam trium-
 phantem. Unde et anagoge dicitur ab ana, quod est sursum,
 et goge vel gogos, quod est ductio, quasi sursum ductio, id
 50 est ab istis terrenis ad ea que sursum sunt. Tropologia est
 sermo conversus ad edificationem anime et bonorum morum

21 historon] histeron C 22 histrio] hystorio B 27 nota B 28 ali-
 quandoque A 30 ideoque D 32 quia] que C 33 eminentia au-
 tem B 33-34 sapientiam eius B, eius sapientie eius eloquentiam C
 35 apprehendant A 42 vero om. B 44 per] pro C 47 et om. C

- informationem, et dicitur a tropos, quod est conversio, et logos, quod est sermo, quasi conversus sermo vel sermonis conversio, sicut cum dicitur quod per hoc David interfecit
55 Goliath designatur quod humilitas deicit superbiam vel sapientia vincit malitiam. Et ut iv supradicta breviter comprehendas, historia docet factum, tropologia faciendum, allegoria credendum vel intelligendum, anagogia appetendum. Exemplum de omnibus hiis potes habere in hac dictione
60 Iherusalem: historice enim nomen cuiusdam civitatis est, tropologice typus est anime fidelis, allegorice figura est ecclesie militantis, anagogice typum gerit ecclesie triumphantis.

ALLELUIA multas habet expositiones quas recitat Huguicio dicens, «allelu interpretatur laudate, ya nomen Domini». Ieronimus dicit alle, id est creatura, lu, id est laudat, ya, id est dominum. Ambrosius: alle, id est lux, lu, id est virtus, ia, id est vita. Augustinus: alle, id est salvum, lu, id est me, ia, id est domine, quasi salvum me fac, domine vel salva me, domine. Gregorius: alle pater, lu filius, ya spiritus sanctus. Inde alleluia dicitur quasi pater et filius et spiritus sanctus. Papias ita dicit, alleluia significat laudate sive
10 clarificate dominum in unum. Item alleluia, laudate dominum. Item alleluia duorum verborum interpretatio est. Hec est laus dei et est hebreum. Ya enim unum est de decem nominibus quibus apud Hebreos nominatur deus. Ista decem nomina ponit Ysidorus in vii libro Ethimologiarum
15 (1,3-18) dicens, «Primum nomen dei apud Hebreos dicitur El quod alii deum, alii ethimologiam eius ponentes iscirros, id est fortem, interpretati sunt . . . Secundum nomen Eloī. Tertium Eloē, quod utrumque in latino dicitur deus. Est

54 hoc quod David C 56 et *om.* D; iv modis B 57 tropica C 59 exemplum enim C 60 cuiusdam] eiusdem B; est *om.* B, *post* nomen C

ALLELUIA I significationes vel expositiones C 2 alle B; ya *om.* C 3 lu laudat C; laudet BD 7 alle] al B; filius est et spiritus ya inde B 8 dicitur *om.* B; et *primum om.* C 9 sed Papias A; alleluia *om.* C 10 item *om.* C 11 item *om.* C 16 sarros A, scarros B, ethirras C, scirros D, iscirros nos 18 quorum B; latino] latinum ACD

autem nomen in latinum ex greca appellatione translatum,
 20 nam deus grece theophobos dicitur, id est timor. Unde
 tractum est deus, qui est timor colentibus eum . . . Quartum
 nomen dicitur Sabaoth, quod vertitur in latinum exercituum
 sive virtutum . . . Quintum est Elyon, quod interpretatur in
 latinum excelsus quia 'excelsus dominus' etc . . . Sextum
 25 nomen est Eleie, id est qui est, deus enim solus, quia eternus
 est, id est exordium non habet, essentie vere nomen tenet . . .
 In comparatione enim eius qui vere est, quia incommuta-
 bilis est, que mutabilia sunt quasi non sint . . . Septimum
 est Adonai, quod generaliter interpretatur dominus, eo quod
 30 dominetur cuncte creature . . . Octavum Ia quod in deo
 tantum ponitur quod etiam in alleluia in novissima sillaba
 sonat. Nonum Tetragrammaton, id est quattuor littera-
 rum, quod proprie apud Hebreos in deo ponitur, ioth, he,
 vau, he, id est duabus ia que duplicata ineffabile illud et
 35 gloriosum dei nomen efficiunt. Dicitur autem ineffabilis non
 quia dici non potest, sed quia finiri sensu et intellectu hu-
 mano non potest, et ideo quia nichil digne de deo dici po-
 test ineffabilis est. Decimum est Saddai, id est omnipotens...
 quia omnia potest et omnia ipsius sunt que ubique sunt».
 40 Alleluia hebraicum est, sicut dictum est supra, quod et
 ostenditur infra ubi exponitur amen, et habet acutum accen-
 tum in extrema sillaba iuxta illos versus (*Doctr.* 2307-8),

Omnis barbara vox non declinata latine
 Accentum super extremam servabit acutum.

ALIIETUS avis quedam est, ut dicunt, esmerillon gallice, de
 quo scribitur in Aurora (*Lv.* 643-4),

19 latinum] latinis B 22 exercituum et est sive A 24 quia secun-
 dum psalmos excelsus C 25 eyeye B; quia] qui B 26 qui exor-
 dium B, quia exordium CD 26 vere] sue C 27 enim *om.* A 27-
 28 inmutabilis B 28 non sint] non sunt ACD 29 dominus] deus B
 30 cuncte] omni B; deum A 31 quod] et BC 33 vau] hau D
 35 ineffabile B 36 sensus D 37-38 dici possit B 39 qui ubique
 est C 42 versus in magno doctrinali C
 ALIIETUS 1 quidam avis A; ut dicunt] quam vocant B

Optinet assiduas alietus corpore vires,
Sunt et aves minime preda cibusque suos.

ALIOQUIN producit penultimam. Unde Oratius (*Serm.* I,4,4),
siccarius aut alioquin.

ALIQUANDO, siquando, nequando habent acutum accentum
super antepenultimam sillabam, licet naturaliter penultima
producatur. Unde dicit Priscianus (xv,29) ubi tractat de
adverbio, «quando simplex et ex eo composita omnia: ali-
5 quando, siquando, nequando, que et infinita sunt et ante-
penultimo acuto proferuntur quomodo et ab inde composita:
exinde, perinde, subinde, deinde, proinde».

ALLIA dicuntur quasi olida ab olendo quia olent. Quidam
male dicunt allea pro allia. Persius (5,188),

Predictum ter mane caput gustaveris alli,

id est allii. Apocope est figura. Item alii versus,

5 Allia, vina, venus, ventus, faba, fumus et ignis
Ista nocent oculis sed vigilare magis.

ALLICIO, allicis, allexi vel allicui, allicere, id est attrahere
cum delectatione, provocare ad se. Et componitur ab ad et
licio, liciis, licui vel lexi, licere, licitum vel lectum, id est tra-
here, sed non est in usu.

ALLIDERE dicitur quasi aliquid ledere, et ponitur pro ten-
dere.

3 optinet] optimus AB

ALIOQUIN 1 Ovidius in libro sermonum C 2 sutarius ait A
ALIQUANDO 2 penultimam B 5 et *primum*] etiam D; et *alterum*] in D
5-6 antepenultima acute D, acuto proferuntur accentu B 6 quo-
modo] quando AD 7 perinde *om.* B

ALLIA 1 alida B; quia olent *om.* B; quidam autem B 3 ter] tibi BC
4 allii] alli C; apocope est et est figura que aufert de fine dictionis
contraria paragoge alii figure B 5 vina] vena C; pulvis *post* venus
add. A; faba fumus ventus B; pulvis *post* ventus *add.* C; et ignis
om. C 6 *post* magis: additur hiis pulvis B

ALLICIO 3 lexi] leci AD, lixi B

ALLIDERE ad aliquid B

ALLOPHILUS dicitur alienigena sicut Philisteus et Palestinus. Et dicitur ab alleon, quod est alienum et philos, quod est amor.

ALLUVIO, alluvionis et hec alluvies, alluviei et hoc alluvium dicitur aquositas, aquarum inundantia, consumptio riparum ex aquis. Unde Iob xiiii (19), «alluvione paulatim terra consumitur». Et dicitur ab alluo, alluis, quod est abluere vel
 5 delavare vel potius paulatim abluendo augmentare. Alluo autem componitur ab ad et luo, luis, quod est «deturpare, maculare, purgare, delere, punire, . . . persolvere, sustinere», coire et tunc est brutorum. Ita dicit Huguitio (s. v. Luo). Versus de Grecismo (xvii,50-1),

10 ere luo pignus, penas cruce, luce tenebras,
 Dicitur et luere quando salitur ovis.

ALTARE compositum est ab altus, ta, tum et ara, quasi alta ara et hoc altarium idem et hoc altar. Unde Prudentius (*Peristephanon* 3,212) in libro hymnorum,

 ossibus altar <et> impositum.

5 Altare precepit dominus fieri de lignis sethin quod dicebatur holocausti vel holocaustorum et posset dici sacrificiorum sed a digniori nomen accepit. Et erat quinque cubitorum in superficie per quadrum, in altitudine trium, et erat concavum ad instar arche et positum erat ante tabernaculum sub divo,
 10 non directe ante introitum sed aliquantulum ad meridiem descendens ita ut ante ipsum immolantes stantes ad aquilonem in ipsum tabernaculum usque ad sancta sanctorum inspicere possent. De hoc altari plenius scribitur in Historiis (1187). Altare incensi vel thimiamatis «factum erat de lignis,
 15 sethin, habens unum cubitum latitudinis et alterum longitudinis, id est quadrum, et duos cubitos in altitudine vesti-

ALLOPHILUS 1 et] vel B

ALLUVIO 1 alluvium, vii B 4 abluo A

ALTARE 1 ara] ara, re B 2 idem] ideo A 4 omnibus O; impositum est B 5 cethym B 9 ad om. D 10 recte D 12 usque om. A 13 hoc] quo C 14 thimiantatis C 16 in quadrum B

tumque erat auro purissimo . . . super quod singulis diebus
mane et vespere ad consumendum iuge sacrificium thimiama
incendebatur sacrificatum domino. Et dixerunt quidam mane
20 solum incensum, id est thus, superimponi, vespere vero pro
dignitate sacrificii vespertini thimiama . . . Nec putandum est
in dubium venisse quin esset in sanctuario, cum Hebreus
hoc dicat et Iosephus et prima positio tabernaculi facti a
Moyse hoc innuit, nisi quia Paulus in Epistula ad Hebreos
25 thuribulum ponit aureum intra sancta sanctorum. Potuit sane
esse quod in templo, ubi omnia ampliata fuerunt et multi-
plicata preter altare aureum, quod erat extra velum, ad
quod necesse erat bis in die ingredi, et superadditum erat
thuribulum in aditu, in quo summus sacerdos interiora
30 penetraturus prunas et thimiama ferebat ut ibi adoleret.

ALTERCOR, altercaris, certare, litigare. Unde versus de
Grecismo (xv,74-6),

Litem dant homines, obiurgantur mulieres,
Rixanturque canes, altercanturque sophiste,
5 Certant inter se pugiles sub laudis honore.

Frequenter tamen invenimus unum pro reliquo positum.

ALTERUTRUM, id est mutuo, adverbium. Unde illud (*Iac.*
5,16), «Confitemini alterutrum peccata» etc.

ALTILIA ab alendo dicuntur aves studiose impinguate. Qui-
dam autem errant circa significationem huius nominis, di-
centes tantum capones altilia nuncupari. Sic erravit ille qui
finxit illum mendosum versiculum,

5 Altilis hic gallus, gallina fit hec, capo vult hic.

18 consumandum O 20 superponi A 24 innuat C 25 ponit
om. A; in sancta A, sancta *om.* D; potu B 26 fuerint C
In marg. fol. 5v) D: altellus li id est romulus eo quod a lupa mirabiliter
sit altus id est nutritus vel altellus quasi altus quasi nutritus in
tellure non enim iacuit in cunis sed in terra

ALTERCOR 1 id est certare C 5 sub] pro C

ALTERUTRUM 1 illud Iacobi v C 2 peccata *om.* B, peccata etc. *om.* D,
peccata nostra C

ALTILIA 2 significationes C; istius AD 5 fit] sit CD; hic] hoc D

Sive enim sint galli sive galline sive alie aves dummodo studiose impinguntur altilia dicuntur. Unde Gregorius (*Hom. in Evang.* II, 38, *PL* 76, 1283-4) exponens illud Matthei xxii a (4), «tauri mei et altilia occisa» dicit sic, «Altilia saginata dicimus, ab eo enim quod est alere altilia quasi alitilia vocamus». Item dicit Magister in Historiis (?), «quod in avibus est altile in animalibus dicitur saginatum». Et secundum Huguitionem (*s. v. Alo*) declinatur hec altilis et hoc altile. Item in Doctrinali (380) scribitur,

15 Dicimus altilia si plura, sit altilis una.

Altillis in masculino numquam legitur substantivatum.

ALVUS dicitur venter ab albedine quasi albus, et est feminini generis, sicut patet in versibus suprapositis ubi exponitur abissus. Et sicut dicit Ysidorus *Ethimologiarum* xi (1, 132-3), «Venter, alvus et uterus inter se differunt. Venter est qui
5 acceptos cibos digerit et apparet extrinsecus, et pertingit a pectore usque ad inguen et dictus venter quia per totum corpus vite alimenta transmittat. Alvus est qui cibum recipit et purgari solet et dicitur alvus quia abluatur, id est purgetur, quia inde sordes stercorum defluunt. Uterum sole mulieres
10 habent in quo concipiunt». Vide expositionem infra in suo loco.

AMELECH non Amalech debet legi iii Regum xxii d (26) ubi dicitur «apud Ioas filium Amelech», et idem habetur ii Paralipomenon xviii f (25). Alexander Nequam (*Corr. Prom. p.* 677) assignat rationem dicens, «Omnes codices quos in-
5 spexi preter Hebreos et paucos latinos correctos hic sunt corrupti et habent Amalech, quod est nomen cuiusdam

9 altilia mea occisa sunt B 10 dicimus] dicuntur A 11 vocantur A
12 est] dicitur A

ALTRINSECUS hinc inde vel utrumque in *textu* BC, in *marg.* D, om. A
ALVUS 3 sic D 4 venter enim est B 5 pertinet A 6 unguem B;
dicitur B 7 ministrat et transmittit B; qui] que C 8 alvus quasi
alius quia B 10 infra om. A

AMELECH 1 Amalech non Amaleth B; et non C; xxii d] ii d A, ii D,
numerus om. B 5 hic] hii B

populi . . . Est ergo littera vera 'filium Amelech'. Unde hebreus habet Ioas ben Amelech. A est articulus apud Hebreos, melech autem idem est quod rex. Est ergo sensus, apud
 10 Ioas qui est filius regis. Sed Latini carent articulo». Hucusque sunt verba Alexandri Nequam.

AMMAUM per duplex m debet scribi et proferri et est proprium nomen loci pro quo quidam dicunt Amaum sed male.

AMBIRE, circumdare, cupere. Et proprie ambiuntur honores. Unde ambitio, id est circumdatio vel cupiditas. Et ponitur pro pompa. Et componitur ambio, ambis ab an, quod est circum, et eo, is et interponitur b et producit penultimam in
 5 supino et in participio preteriti temporis perfecti. Unde Ovidius Methamorphoseon i (37),

Iussit et ambite circumdare litora terre.

Sed in nomine corripitur causa differentie. Unde Lucanus in
 i (179),
 10 letalisque ambitus urbis.

Unde in Doctrinali (930-1) scribitur,

A quo composita vel eo breviare supina
 Constat et ambitum non corripit, ambio solum.

Item in Grecismo (xviii, 35-6) dicitur sic,
 15 Ambio sumit io ducitque superbio secum,
 Cetera sunt in eo que veniunt ab eo.

Erravit autem Grecismus quia superbio non est compositum sicut patet infra ubi exponitur superbus.

7 populi et est A 9 autem om. C 10 Ionas D 11 nequam om. C
 AMMAUM 1 et *primum*] vel B; et proferri om. D 2 quo om. B, pro
 quo om. C; quidam autem C; animaum A, aminaum B, animiaum C; sed] et AD
 AMBIRE 1 est circumdare C 5 et participio B 7 ambire AB; circumdate A 13 et ambitum] in ambitu D 14 sicut A 17 autem
 om. C; quia] cum B; est] sit B

AMBITIO dicitur cupiditas vel circuitus vel magnus apparatus quo ambitiosi se ostentant.

AMBITUS, ut dicit Papias, est «circuitus vel inter vicinorum edificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus», et ab ambulando dictus. Sed melius dicitur ab ambio, is.

AMBIGO, ambigis dubitare et inde dicitur hec ambages vel ambago, ambaginis, id est dubia locutio, verborum circuitus, sermonis perplexitas. Item ab ambigo dicitur ambiguus, id est dubius.

AMEN, secundum Papiam, «vere, fideliter aut fiat fiat». «Et est hebreum, sicut alleluia, que duo verba, id est amen et alleluia, nec in Grecis nec in Latinis nec in barbaris licet in suam linguam omnino transferre vel alia lingua annuntiare. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctiorem
5 tamen auctoritatem servata est ab apostolis in hiis proprie antiquitas. Tantum enim sacra sunt nomina ut etiam Iohannes in Apocalipsi referat se spiritu revelante vidisse et audisse vocem celestis exercitus tamquam vocem aquarum
10 multarum tonitruumque validorum dicentem amen et alleluia ac per hoc sic oportet in terris utraque dici sicut in celo resonant». Verba sunt Ysidori Ethimologiarum vi (19, 20-1). Huguitio dicit quod amen est compositum ab a, quod est sine, et mene, quod est defectus, quasi sine defectu,

AMBITIO 2 ostentant] ostendant C; *sub fine* id est ostendunt *add.* A

AMBITUS 2 circuendi A 3 facilitatem B

AMBIGO 1 id est dubitare C; et *om.* C 2-3 verborum vel circuitus sermonis vel prolixitas C; circuitas A 3 sermonis et BD

AMEN 1 interpretatur vere B, est vere C; vel fideliter C; aut *om.* B 2 sicut et D 3 alleluia] alba B; in *tertium om.* C 4-5 enuntiare C 7 lingue antiquitas C 10 et amen AD 11 per hec C; sicut] sic B 12 Verba . . . Eth. vi *non habent* ABD 13 *ante* Huguitio *add.* B; item augustinus dicit quod amen nec grecus interpres nec latinus ausus est interpretari ut honorem haberet velamento secreti non ut esset ligatum sed ne vilesceret nudatum et specialiter propter reverentiam domini

15 quod non credo esse verum cum hebraica lingua non descendat a greca, utpote prima et mater omnium linguarum.

AMENS secundum Papiam dicitur animi impos, turbatus, iratus, furiosus, quasi sine mente. Unde hec amentia, id est furor, vecordia, mala mens, alienatio, et dicit quod amentia est perpetuum vitium, dementia temporale.

AMETISTUS, ut dicit Ysidorus xvi Ethimologiarum (9,1), «inter purpureas gemmas principatum tenet. In India invenitur. Purpureus est permixto violaceo colore et quasi roseo nitore, quasdam flammulas leniter fundens. Est autem
5 sculpturis facilis».

AMICIO, amicis, cii vel civi, amicare, amictum, tu, id est vestire. Verbum est activum. Unde Ovidius in v Methamorphoseon (46),

Ipse sibi ablatus fulvis amicitur in alis.

AMIGDALUS arbor est mature florens. Unde hoc amigdalum pro fructu. Unde quidam ait,

Sunt matura mora, pira, ficus, amigdala, mora.

Tamen hec amidgala, le invenitur pro fructu in sacra scriptura, quia
5

Pagina divina non vult se subdere legi

Grammaticae nec vult illius arte regi.

Ysidorus autem in xvii Ethimologiarum (7,23) sic ait, «Amigdala grecum est que latine nux longa vocatur. Hanc
10 alii nucidam vocant quasi minorem nucem de qua Virgilius (G. 1, 187-8),

cum se nux plurima silvis

Induit in florem.

15 quod etsi videtur non tamen credo hoc esse verum B
AMENS 1 inops B 2 furiosus *om.* D; mente] mentis C 3 amentia
om. D 4 dementia vero B
AMETISTUS 3 permixtus B; violacio C 4 flammulas BD; leviter C;
autem] a B
AMICIO 1 civi] amicus D; tu *om.* D 4 in *om.* BC; malis A
AMIGDALUS 3-4 amigdala . . . hec *om.* D 9 vocatur] appellatur C

Cunctis enim arboribus prior se flore convestit et ad ferenda
 15 poma arbusta sequentia prevenit». Eadem verba scribuntur
 in Papia.

AMULA sine h vas est ad vina fundenda et dicit Hugutio
 quod est fiala ad similitudinem vitreoli. Unde iii Regum vii
 f (40), «Fecit quoque Hiram lebetes et scutras et amulas»
 et paulo post iterum invenies amulas. Tamen Magister in
 5 Historiis (1364) dicit, «hamulas, id est fuscinulas ad extra-
 hendas carnes» quam litteram in nulla biblia recolo me legis-
 se. Preterea non hamulas sed hamulos ab hamis dicimus.
 Primum ergo dictum indubitanter tene. Vide infra ubi expo-
 nitur hamula.

AMITA, media correpta, dicitur soror patris quasi alia mater.
 Matertera soror matris. Versus,

Sic patris est amita soror ut matertera matris.

Persius in fine (6,52-4),

5 Exossatus ager iuxta est. Age, si michi nulla
 Iam reliqua ex amitis, patruelis nulla, proneptis
 Nulla manet patrui, sterilis matertera vixit.

AMMINICULUM dicitur auxilium.

AMPHORA est vas cum duabus ansis. Et dicitur ab an, quod
 est circum, et phoros, quod est ferre. Unde et grece diota
 dicitur a dya, quod est duo, et ota, quod est auris, quasi
 habens ii aures. Quod Lucas (22,10), dicit amphoram,
 5 Matheus (*Mr.* 14,13) dicit lagenam.

ANAGLIPHA, orum dicuntur supereminentes picture, sicut
 solent fieri in frontibus quarundam ecclesiarum. Et dicuntur

14 prius B; ad *om.* A; ferendam C 15 arbusta B
 AMULA 2 in iii B; vii *om.* D 3 hebetes A; scurras A 4-5 tamen . . .
 hamulas *om.* A 7 hamis] hamus C 8 primo AD
 AMITA 2 sed matertera C 4-7 Persius . . . vixit *om.* B, *in marg. habet* D
 6 patruelis D 7 iunxit D
 AMMINICULUM *Post* auxilium *add.* C: de aminiculator aris quod est au-
 xiliari

ab ana, quod est sursum, et gliphe, quod est sculpere, quasi superiores sculpture vel picture. Item Ysidorus in xx Ethimologiarum (4,8) dicit quod «anaglipha dicuntur vasa superius sculpta». Unde anagliphus, pha, um, id est superius sculptus. Et semper corripitur penultima sillaba in anaglipha et anagliphus, sive ultima sillaba scribatur per f secundum Latinos sive per ph secundum Grecos. Unde in Doctrinali (2073) ubi agitur de mediis sillabis datur regula talis de qua nichil excipitur,

i super f ponis raro sed eam breviabis.

Item alia regula datur ibidem (2101) de qua nichil excipitur,

i supra p brevis, hic antipos est tibi testis.

15 Antipodes dicuntur habitare in inferiori emysperio quasi pedes contra nos habentes, ab anti, quod est contra, et podos, quod est pes. Beda (*De temp. rat.* xxxiv) autem dicit in compoto suo quod fabulosum est ipsos esse.

ANATHEMA «est dampnatio, excommunicatio, perditio. Et dicitur ab ana, quod est sursum, et theta, quod est quedam figura et littera greca sic facta $\ominus$ que imprimebatur olim frontibus dampnatorum. Inde dicitur anathema quasi ana-
5 theta quasi superna maledictio que solet fieri per prelatos. Unde anathematizare, id est maledicere et excommunicare». Ita dicit Huguitio. Alexander autem Nequam (*fol.* 106, 13-17) sic ait,

10 Non declinatur quotiens capit hic anathema
Et capit hoc, hic et hii quia plures signat et unum.
Guido de Crema simul et Cato sunt anathema.

ANAGLIPHA 4 superiore C 10 hec regula BC 13 qua similiter B 15
Verba de antipodibus om. B, *in marg. habet* D; habitatores C 16
nos] nostra A

In marg. (fol. 8^v) add. D: Anastasis id est invictus vel resurrectio ab ana quod est sursum et stasis quod est status vel stans quasi sursum statio et erectio

ANATHEMA 2 theta] reta C 3 $\ominus$] O B, *om.* C; olim in C 4-5 anathe-
ta] anathema C; anatheta quasi *om.* A 6 et excommunicare] id est
excommunicatio D 9 hec C

Cum declinatur anathema per hoc variatur.
Prodit ab anatheme quod sursum pono vocatur.

Hinc consentiunt illi qui scribunt in libris suis, «qui hunc li-
15 brum furatus fuerit anathema sit». Vide infra ubi exponitur
maranatha.

ANATHEMA OBLIVIONIS est dampnatio vel exclusio pro
aliquo facto notabili cuius iugis memoria debet esse nec
umquam debet in oblivionem venire.

ANATHEMA dicitur civitas denotata in mortem.

ANETHUM, sicut ait Papias, «cum h scribi oportet et est
herba ortolana et odorifera», et dicit quod «in cibo sumpta
et calefacit et constringit et prohibet sternutamentum naribus
oppositum». Macer De viribus herbarum (395-403) multum
5 commendat anethum dicens,

A medicis calidum siccumque refertur anethum.
Et dicunt quod sit gradus huic in utroque secundus.
Lac dat habundanter eius decoctio sumpta
Nutrici, stomachique solet depellere morbos
.

10 Atque gravis tali sedatur nausea potu.
Provocat urinas, obstantia queque repellens.

Et cetera multa alia dicit de eo.

ANGUSTUS, strictus, de ango, angis dicitur. Unde Grecismus
(XIII, 20-1),

Angustum tempus dicetur et est locus arctus.
Ango sit primi caput, arceo sitque secundi.

ANCEPS dicitur gladius vel alia res que quasi duas habet fa-
cies, et dicitur ab an, quod circum, et caput, quasi habens
in circuitu caput, quia habet quasi duo capita. Et est omnis

13 quando A

ANATHEMA OBLIVIONIS 2 notabuli D, vocabuli A

ANETHUM 1 scribi oportet] scribitur B; oportet] debet C 2 et *primum* om. CD 3 sternuamentum B 4 appositum B 6 a om. AC
12 multa . . . eo om. C

ANGUSTUS 3 artus CD 4 arceoque sit O

ANCEPS 2 quod est circum D

generis. Item anceps dicitur dubius, qui dubitat de duobus
5 quod debeat eligere, et quasi habens faciem ad utrumque.

ANCILLA dicitur ab an, quod est circum, et cilleo, es, quod
est moveo, moves, quia circumcirca cilletur, id est movetur,
ad serviendum. Vel ab ana, quod est sursum, et cilleo, es,
quod est movere vel sustinere, eo quod ancilla est sustenta-
5 mentum domine. Vel dicitur ab aneon, quod est curvum,
quia incurvatur ad serviendum.

ANCHORA est instrumentum ferreum quo retinentur naves.
Et dicitur ab an, quod est circum, et ciros, quod est manus,
quasi circummanuta, habet enim duo rostra quibus quasi
manibus retinet.

ANGARIA dicitur compulsio vel iniusta exactio. Et dicitur
ab angō, angis. Et inde angario, angarias, id est compellere,
iniuste exigere vel angariam facere. Unde hic angarius, id
est bedellus, compulsor iniustus et exactor.

ANGELUS interpretatur nuntius.

ANGULUS dicitur ab angō, gis quia coniungit parietes et
angit. Pro regno ponitur Isaie xix e (13).

ANIMA «homo interior. Corpus autem homo exterior dicitur.
Anima autem a gentibus nomen accepit, eo quod ventus sit.
Unde et grece ventus animos dicitur, eo quod trahentes ae-
rem vivere videamur. Sed apertissime falsum est, quia multo
5 prius gignitur anima quam concipi aer ore possit, que iam in
genitricis utero vivit. Non est igitur aer anima, quod putave-
runt quidam quia non potuerunt incorpoream eius cogitare

4-5 duobus de quibus quod A 5 et om. D
ANCILLA 2 circa movetur cilletur A 3 es om. C 5 aneon] antero B,
ancon D
ANGARIA 1 anquaria B 2 id est idem B 4 iniustus dicitur et B
ANGELUS Totum om. C
ANGULUS 1 et] vel C 2 e om. CD
ANIMA 2 ab agentibus C 3 non trahentes C 4 videantur C; aptis-
sime B 5 que] quia C 6 igitur] ergo C 7 poterant B

naturam. Spiritum idem esse quod animam Evangelista pronuntiat dicens, 'Potestatem habeo ponendi animam meam, 10 et rursus potestatem habeo iterum sumendi eam.' De hac quoque anima in ipso Domini passionis tempore memoratus Evangelista protulit dicens, 'et inclinato capite emisit spiritum.' Quid est enim emittere spiritum nisi quod animam ponere? Sed anima dicta propter quod vivit, spiritus autem vel pro 15 spiritali natura vel pro eo quod inspiret in corpore. Item animum idem esse quod animam, sed anima vite est, animus consilii. Unde dicunt philosophi etiam sine animo vitam manere et sine mente animam durare. Unde et amentes, nam mentem vocari ut sciat, animum ut velit. Mens autem vocata 20 quod eminet in anima vel quod meminit. Unde et immemores amentes. Quapropter non anima sed quod excellit in anima mens vocatur tamquam caput eius vel oculus. Unde et ipse homo secundum mentem imago Dei dicitur. Ita autem hec omnia adiuncta sunt anime ut una res sit. Pro efficientiis 25 enim causarum diversa nomina sortita est anima. Nam et memoria mens est. Unde et immemores amentes. Dum ergo vivificat corpus anima est, dum vult animus est, dum scit mens est, dum recolit memoria est, dum rectum iudicat ratio est, dum spirat spiritus est, dum sentit aliquid sensus 30 est. Nam inde animus sensus dicitur pro hiis que sentit. Unde et sententia nomen accepit». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xi a (1,6-13). Et nota quod anima secundum quosdam dicitur ab alo, alis, quasi alima quia alit nos. Alii dicunt quod componitur ab a, quod est sine, et neme, quod 35 est sanguis, quasi sine sanguine. Alii dicunt ab a et nemein, quod est tribuere, eo quod anima vitam tribuat. Alii dicunt quod est primitive speciei. Sed Huguitio dicit quod anima

11 memora D 12 protulit *om.* D 14 vel *om.* D 15 spiritali BC; spiret C 18 manere vel durare B 19 vocari] vocaverunt B 20 quia meminit B; meminit] eminerit C 20-21 unde . . . amentes *om.* B 20 et *om.* D 24 sit] sint C 28 recte B 32 x ABD 33 dicitur] componitur D; alitiva B 34 mene A 35 ab a quod est sine et B

dicitur «ab animos grece, quod est ventus latine, quia qui-
 40 dam putaverunt animam esse ventum quia ore trahentes ae-
 rem vivere videamur». Sed attende quid de hoc supra dixit
 Ysidorus.

ANIMADVERTERE, id est in animo vertere, considerare et
 quandoque ponitur pro punire quia iudex vertit animum ad
 reum puniendum. Unde hec animadversio dicitur genus
 omnium penarum.

ANIMEQUIOR, id est anime vel animi equioris, id est paca-
 tioris. Animequus autem secundum Papiam idem est quod
 patiens.

ANIMUS supra exponitur ubi agitur de anima. Dicit tamen
 Papias quod animus dicitur voluntas, consilium, iudicium,
 propositum, ratio, sententia, sensus, mens.

ANNALES supra exponuntur ubi agitur de allegoria in pa-
 ragrafello de historia. Dicit tamen Papias quod annales di-
 cuntur annui «consules», «libri annua acta continentes» vel
 singulorum annorum historias continentes, politicum scri-
 5 ptum, id est civile, a polis, quod est civitas.

ANNONA ab anno dicitur, seges unius anni, eo quod annis
 singulis renovatur. Annus autem dicitur ab an, quod es
 circum, et no, nas, quasi circum nans quia in circulo volvitur.

ANNICULUS diminutivum est ab anno et dicitur anniculus,
 id est unius anni, et declinatur anniculus, la, lum.

39 quod] quomodo A 40 attrahentes B 41 supra om. C
 ANIMADVERTERE 1 in om. CD; vertere est considerare C 4 Sub fine
 in textu add. C: unde versus hoc animadvertis quod percipitur tibi
 mente / ast animadvertis in eum quem verbere punis
 ANIMEQUIOR 1-2 id est pacatioris om. B 2 quod om. D
 ANNALES 1-2 paragraffo vel paragrafello C 3 annui] animi A; libri
 scilicet B
 ANNICULUS 2 id est] quasi B 2 sub fine in textu add. C: dicit tamen
 Papias quod anniculus est denominativum annulus vero diminu-
 tivum

ANNULUS diminutivum est ab anno. Unde Grecismus (IX, 99-101),

Annulus est parvus annus, puer unius anni
Dicitur anniculus, agnellus sit minor agnus,
5 Ferreus annulus est, parvusque sit anulus anus.

Ysidorus autem in v Ethimologiarum (36,1) dicit quod «annulus dicitur quasi annuus, id est circulus, quia in se redeat». Nos possumus dicere quod dicitur ab an, quod est circum, quia circularis est.

ANSA dicitur auris per quam vas tollitur et cortina vel vestis suspenditur. Unde ansula diminutivum.

ANTELUCANUS, na, num, id est ante lucem existens. Una dictio est.

ANTEMURALE dicitur defensio ante murum sicut vallum et fosse.

ANTICIPARE, id est antecapere, preoccupare, prevenire.

ANTISTES, antistitis, id est sacerdos, dicitur ab ante et sto, stas, quia stat ante populum vel quasi antestans populo.

ANTICHRISTUS «non, ut quidam simplices intelligunt, dicitur quod ante Christum venturus sit, id est post eum veniet Christus, sed antichristus grece dicitur, contrarius Christo latine, ab anti, quod est contra, et Christus, quia mentietur
5 se Christum et adversabitur Christo et sacramentis eius». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum viii (11,20-1).

ANNULUS 5 *totum om.* B; parvusque sit] parvus quia fit AC 6 autem
om. B 7 quasi *om.* A; annuus *Isid.* annus O 9 quia] quasi AD
ANSA 1 vel] ibi A 2 dicitur ansula A
ANTELUCANUS 1 na num *om.* BC 2 dictio est adiectivum B, dictio est
et est adiectivum C
ANTEMURALE 1 vallium B
ANTICIPARE id est] et A
ANTISTES 1 et dicitur BD; ante] an C; desto B
ANTICHRISTUS 2 id est quod post B 5 se esse B
In marg. fol. 9 add. D: antidotum est medicina et illud quod datur

APPARITORES dicuntur qui reos apparere compellebant in conspectu iudicum, ab apparendo dicti. Sed Papias dicit quod apparitores dicuntur preceptis obedientes, et dicitur apparitor eo quod appareat et videatur et presto sit ad
5 obsequium.

APPENDO, «dis, suspendere, librare, ponderare». Et componitur ab ad et «pendo, pendis, pependi, pendere, pensum, quod est suspendere, trutinare, . . . exsolvere, reddere, tribuere, sustinere». Ita dicit Hugutio (*s. v. Pendo*). Et nota
5 quod pendeo, pendes idem habet preteritum et idem supinum.

APHEDNO, secundum quod exponit glosa Danielis xi g (45), compositum est, id est solii sui, quasi diceret «figet tabernaculum et thronum suum inter maria». «Hebreus non habet p sed pro eo phe utitur». Alii exponunt Aphedno, id est
5 Emaus, que est civitas Elyopolis de qua Luce ultimo (24, 13), ad radicem montis Oliveti distans ab Ierusalem per duo vel tria miliaria. Symachus «extendet papiliones equitatus sui inter maria» etc. Alexander Nequam (*Corr. Prom.* p. 674) dicit quod Aphedno est appendix. Hec appendix, huius cis
10 gallice dicitur appentiz, scilicet mansiuncula que adheret

contra venenum vel infirmitatem et dicitur ab anti quod est contra et datum

In marg. fol. 8^v add. D: Antropos id est homo ab ana quod est sursum et trophos quod est conversio quasi sursum conversus et erectus unde suum creatorem aspiat cum alia animalia prona spectent terram a quo et fagin quod est comedere dicuntur antropofagi gens asperrima que humanis carnibus vescitur antropomorphite heretici dicti sunt quia in simplicitate deum humana credunt habere membra ab antropos quod est homo et morphe quod est mutatio et theos quod est deus.

APPARITORES 1 dicebantur BD 4 appareat quod videatur D; videatur ut presto B

APPENDO 3 trutinare *om.* D 5 quod *om.* B 6 *sub fine in textu add.* C: verumptamen pendeo habet significationem passivam pendo vero activam versus pendeo suspensus pendo dum sublevo pondus

APHEDNO 2-3 tabernaculum suum B 5 Luce] Baruc ABD; ultimus AD 10 appentis BD

magne domui, et dicitur prosectum si de lignis, menianum si de lapidibus constructum est vel in muro factum. Unde fecit tales versus (*fol.* 121, 9-12),

15 Dicas apedno solaria significatque
 Appentiz, quod si lignum construxerit ipsum
 Dicas prosectum, si saxum dic menianum,
 Dicas protectum si tectum noveris ipsum.

Tamen manianum habet primam diptongon productam.

APES «dicte quod se pedibus invicem alligent, quasi ad pedes vel quod sine pedibus nascuntur, ab a, quod est sine, et pes, dis, nam postea et pedes et pennas accipiunt. Hee, sollertes in generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes, domi-
 5 cilia inenarrabili arte componunt et variis floribus favum
 condunt textisque ceris innumera prole castra replent, exer-
 citur et reges habent, prelia movent, fumum fugiunt, tu-
 multu exasperantur. Has plerique experti sunt de boum
 cadaveribus nasci, nam pro hiis creandis vitulorum occiso-
 10 rum carnes verberantur ut putrefacto cruore vermes crean-
 tur qui postea efficiuntur apes. Proprie tamen apes vocantur
 orte de bobus, sicut scrabrones de equis, fuci de mulis, vespe
 de asinis». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (8,1-2) ubi
 agit de minutis animantibus. Et declinatur hic apes vel hec
 15 apis, huius apis. Ovidius (*Met.* XIII, 928),

Non apis inde tulit.

APEX summitas dicitur quasi a pedibus remotus. Et quan-
 doque dicitur apex littera et proprie apices dicuntur littere
 ille que alte in frontispiciis murorum scribuntur et quelibet
 litera dicitur quandoque apex. Item secundum Augustinum

11 meniamin C 12 constructum C 14 significatque] dic et apen-
 dne *Digby* 16-17 dicas protectum si saxum dic menianum / dicas
 protectum si tectum moveris ipsum *Digby* 17 protectum C, pro-
 coctum A 18 diptongo CD

APES 1 quod] quia B; ad] a D 7 regem B; et fumum C 10 verbe-
 rabantur C; vermes *om.* D 12 scarbones B, scrabones D 13 xvii
 B 14 apes] apis D 15 huius apis *om.* C

APEX 3 ille *om.* B 4 item Augustinum C

- 5 (*De Serm. in Monte*, PL 34, 1239) super illud Matthaei v b (18), «iota unum aut unus apex», etc. «iota est minor ceteris litteris, apex est ipsius in summitate particula».

APOCALIPSIS dicitur revelatio. Unde liber Apocalipsis quia ibi multa et occulta revelantur. Et dicitur ab apo, quod est re, et calipsis, quod est velamentum, quasi revelamentum vel revelatio et est feminini generis.

APOTHECA grece reconditorium vel repositorium latine, scilicet locus in quo necessaria reconduntur vel reponuntur, sicut est horreum vel cellarium. Et dicitur ab apo, quod est re, et thesis, quod est positio, et producit hanc sillabam the.

- 5 Unde Oratius in libro Sermonum (II, 5,7),

aut apotheca procis intacta est, etc.

- APORIA, aporie dicitur «apertio, languor, labor, angor, aculeus, stimulus, ictus, vulnus, cura, tedium, molestia». Et componitur ab a et porus, pori, quod est «minimum et subtile foramen in corpore per quod sudor emanat». Ita dicit
- 5 Hugutio (s. v. Porus). Et super illud Ecclesiastici xxvii a (5), «sic aporia hominis in cogitatu illius», dicit glosa, id est «fluxio vel derivatio, stimulus vel molestia». Item super illud ii ad Corinthios iii (8), «aporiatur», etc. dicit glosa, «id est pauperes sumus, aporos enim grece dicitur pauper latine».
- 10 Unde secundum illam glosam aporia idem est quod paupertas. Item super illud Isaie lix (16), «aporiatus est», etc. dicit glosa, «contristatus est de infelicitate eorum» et secundum hoc aporia idem est quod tristitia. Papias ita dicit. Aporia grecum nomen est. Est autem fluxio vel derivatio vel feces vel

7 particula aliqua D

APOCALIPSIS 2 et *alterum om.* CD; dicitur quia B 3 quasi revelamentum *om.* A

In marg. add. D: Apocrisarii sunt nuntii domini pape quasi secretarii crisis enim dicitur secretum dicitur aurum dicitur iudicium Unde versus aurum secretum dat iudicium tibi crisis

APOTHECA 4 quod est *om.* A; producit *om.* B

APORIA 1 langor AD 2 ictus] locus B; molestia C 5-6 a sic *om.* B 6 cogitatum D 7 influxio C 12 est *om.* ACD 14 vel derivatio *om.* C

15 relique sordes elementorum que in aere purgantur. Unde gi-
gnuntur in terra diversa arbores et lapides, etc.

APOSTOLUS grece missus latine. Missi enim fuerunt apostoli
a Christo ad predicandum evangelium per universum mun-
dum.

APPRECIOR, aris verbum deponens, id est pretium deter-
minare. Antiqui dicebant precio, precias et apprecio, as sed
modo dicitur precior et apprecior.

AQUA, quasi equa dicitur ab equando, eo quod superficies eius
sit equalis. Versus differentialis (*Grec.* 10, 254),

Fontis limpha, sed est aqua fluminis, equoris unda.

AQUEDUCTUS est via per quam aqua ducitur de proprio loco
vel guttatorium per quod aqua elicitur vel foras educitur.

AQUILA, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (7, 10-11),
«ab acumine oculorum vocata est. Tanti enim contuitus di-
citur ut cum super maria immobili penna feratur nec huma-
nis pateat obtutibus de tanta sublimitate pisciculos natate
5 videat ac tormenti instar descendens raptam predam ad litus
trahat. Nam et contra radium solis fertur obtuitum non
flectere. Unde et pullos suos ungue suspensos radiis solis
obicit et quos viderit immobilem tenere aciem ut dignos
genere conservat, siquos vero inflectere obtuitum quasi de-
10 generes abicit».

AQUILO dicitur quasi aquas ligans, est enim ventus gelidus
et siccus. Et nota, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xiii
(11, 1-19), quod «ventus est aer commotus et agitatus, pro

APOSTOLUS 1 missi autem B

APPRECIOR 1 verbum *om.* C 2 antiqui enim B; et *om.* D

AQUA 1 equando dicitur CD 1-2 eius equa sit vel equalis alii dicunt
ab a quod est sine et quies tis quasi sine quiete versus B 3 flumi-
nis aqua A

AQUILA 8 immobilam C 9 obtuitum viderit B 9-10 dinerigens C

AQUILO 1 quasi *om.* C 2 siccus ventus D 3 et motus agitatus C

diversis celi partibus nomina sortitus. Dicitur autem ventus
 5 quia sit vehemens et violentus . . . Ventorum sunt quatuor
 principales. Quorum primus ab oriente Subsolanus, a me-
 ridie Auster, ab occidente Favonius, a septemptrione eiusdem
 nominis ventus aspirat. Et habent geminos ventorum hinc
 inde spiritus. Subsolanus a latere dextro Vulturnum habet,
 10 a sinistro Eurum, Auster vero a dextris Euroaustum, a si-
 nistris Austroafricum, Favonius a parte dextra Affricum, a
 leva Chorum. Porro Septemptrio a dextris Circium, a sini-
 stris Aquilonem. Horum xii ventorum nomina ex causis
 propriis sunt signata. Nam Subsolanus vocatur eo quod
 15 sub ortu solis nascatur, Eurum eo quod ab eoo fiat, id est ab
 oriente, est enim coniunctus Subsolano, Vulturnus eo quod
 alte tonat . . . Auster ab hauriendo aquas vocatus, unde et
 crassum aerem facit et nubila nutrit. Hic grece Nothus di-
 citur propter quod interdum corrumpat aerem. Nam pesti-
 20 lentiam, que ex corrupto aere nascitur, Auster flans in reli-
 quas regiones transmittit. Sed sicut Auster pestilentiam gi-
 gnit, sic Aquilo repellit. Euroauster dictus quod ex una parte
 habet Eurum, ex altera Austrum. Austroafricus, quod sit
 iunctus hinc et inde Austro et Affrico. Ipse et Libonothus
 25 quia sit Libs hinc et inde Nothus. . . Zephirus greco nomine
 appellatus eo quod flores et germina eius flatu vivifcentur.
 Hic latine Favonius dicitur eo quod faveat vel foveat fruges
 ac flores, Austro autem flores solvuntur et arefiunt. Affricus
 a propria regione vocatus, in Affrica enim initium flandi
 30 sumit. Chorus est qui ab occidente estivo fiat et vocatus Cho-
 rus quod ipse ventorum circulum claudat et quasi chorum
 faciat. Hic antea Caurus dictus quem plerique Argestem di-

4 sortitur D 5 ventorum autem B 9 vulturinum A, vulturunum
 C 9-10 habet et a C 12 circium] eorum A 13 horum] horatius
 B 14 nam subsolanus vocatur *om.* C; vocatus D, vocatus est B
 15 eoo] evo AD; fiat AD 17 vocatur A 18 nutrit] mittit D
 19 propter hoc quod C, propter id quod B 21 pestilentia BC 22
 expellit C 23 altera] alia AD 26 vivificat B 27 hinc B 29 vo-
 catur AD 30 chorus enim qui B; festivo C; vocatur A 32 Cha-
 rus B, Tharus AD; plurimi B; agestem A

cunt, non ut indoctum vulgus Agrestem. Septemptrio dictus
 eo quod in circulo vii stellarum consurgit, que, vertente se
 35 mundo, resupinato capite ferri videntur. Circius dictus eo
 quod Choro sit iunctus. Hunc Hispani Gallicum vocant
 propter quod a parte Gallie afflat. Aquilo dictus eo quod
 aquas stringat et nubes dissipet. Est enim gelidus ventus et
 siccus. Idem et Boreas qui ab Yperboreis partibus flat. Inde
 40 enim origo eiusdem venti est. Unde et frigidus est, natura
 enim omnium septemptrionalium ventorum frigida et sicca
 est, australium calida et humida. Ex omnibus autem ventis
 duo cardinales sunt, Septemptrio et Auster . . . Duo autem
 sunt extra hos ubique spiritus magis quam venti, aura et al-
 45 altanus. Aura ab aere dicta quasi aëria, quia levis sit motus
 aeris, agitatus enim aer auram facit . . . Altanus qui in pe-
 lago est, per derivationem ab alto, id est mari, vocatus. Nam
 alter est flatus in ripis, quem diximus auram, nam aura terre
 est. Turbo est volubilitas ventorum, dictus a terra, quotiens
 50 ventus consurgit et terram in circuitu mittit.»

ARBITER, sicut ait Papias, dicitur iudex medius, internuntius,
 gratie consiliator, pacificator, auctor concordie. Et dicitur
 ab arbitrando. Vel possumus dicere quod arbiter est iudex
 voluntarius et de consensu partium institutus et non ex lege.
 5 Item arbiter dicitur testis et consiliorum revelator. Unde
 Sallustius (*Cat.* 20,1), «procul omnibus arbitris amotis».
 Et in utraque harum duarum significationum potest accipi
 Genesis xxxix (11) ubi dicitur quod «accidit autem ut qua-
 dam die intraret Ioseph domum et operis quippiam absque
 10 arbitris faceret», etc.

33 aggestem A, argestem D 34 vertentes B 37 flat D 38 strin-
 git A; dissipat A 40 enim] est B; est *primum om.* B 45 altanus]
 alta natura A; aura] a terra C; fit D, sicut B 46 enim] autem B
 47 mali B 49 est *primum om.* B; est *alterum om.* C; a terra] au-
 ra A 50 surgit C

ARBITER 2 conciliator B; et pacificator C; actor ABC 4 et *alterum*
om. B 5 arbiter *om.* C 7 istarum BC; duarum *om.* B 8 ubi
 dicitur quod *om.* B; quod *om.* CD 9 et] ut D; quispian BD

ARBITROR, traris deponens, id est existimare vel iudicium proferre.

ARBITRIUM est libera voluntas vel potestas qua quis sponte vel bona vel mala appetere potest. Item arbitrium dicitur arbitrorum iudicium.

ARCHA dicitur ab arceo, es, arcui quod deberet facere supinum arcitum, tu sed per sincopam dicitur archtum, arctu. Dicitur ergo archa ab arcendo, quia arcet manum et visum.

ARCHA TESTAMENTI testificatio dicitur Exodi xxv «in qua posita est testificatio, id est tabule in quibus scriptum erat testamentum. Tamen queque ibi reposita testimonia dici possunt. Posita est ibi urna aurea, plena manna in testificationem quod panem dedisset eis de celo, tabule in testificationem quod legem naturalem sopitam in cordibus suscitaverat in scripto, virga Aaron in testimonium quod . . . dixerant 'omnia que dixit dominus faciemus.' Ob hoc dicta est archa testamenti vel testimonii, et ob hoc etiam tabernaculum 5
10 testimonii dictum». Ita dicitur in Historiis (1170). Nota versus de triplici archa,

Temporibus tres esse tribus cognovimus archas:

Prima Noe, Moysi fuit altera, tertia Christi;

Lignea prima, secunda metallica, tertia neutrum.

15 Octo prior, tria posterior, tulit altera solum,

Lege carens, sub lege manens, hec lege soluta.

Hanc pelagus tulit, hanc Moyses, hanc spiritus almus.

ARCHARIUS est qui custodit vel facit archam vel custos the-

ARBITROR 1 est id est B

ARBITRIUM 1 quas C

ARCHA TESTAMENTI 3 tamen *om.* AD; quecumque B 6 quia BC 6-7 suscitaverunt BC, suscitaverit A 7 virga] urna C 7-8 dixerant] dixerit BC 8 omnia que dixit *om.* C 9 etiam *om.* C 10 ita] infra B; nota *om.* C 16 sub longe D; hoc C 12-17 Cf. *Walther*¹, no. 19165
In *marg. fol. 9^v add.* D: archiman archimandrita dicitur princeps vel pastor ovium unde et quadam translatione episcopi et archiepiscopi et etiam sacerdotes dicuntur archimandrite quasi pastores ovium christi et componitur ab archos quod est princeps et mandros quod est ovis

saurosum. Et archarius, ria, rium dicitur ad archam pertinens.

ARCHANGELUS dicitur angelorum princeps. Et dicitur ab archos, quod est princeps, et angelus, quod est nuntius, quasi princeps nuntiorum vel principalis nuntius.

ARCHISYNAGOGUS dicitur princeps synagoge.

ARCHITECTUS vel architector dicitur princeps artificum, sicut Beseleel et Hyram, et dicitur ab archos, quod est princeps et tectum, tecti, quod ponitur pro edificio.

ARCHONIUM dicitur acervus manipulorum vel gelimarum vel aliarum rerum. Gelima autem dicitur garba quasi genu et manibus ligata. Et dicitur archonium ab artus, ta, tum et conus, coni, quod est summitas galee quia semper artando
5 versus summum quasi in conum terminatur.

ARS, artis dicitur ab artando quia artat nos regulis et preceptis. Vel dicitur ab ares, quod est virtus, et componitur artifex, artificis, qui artificialiter operatur.

ARX, arcis pro turri dicitur ab arcendo quia arcet hostes et prohibet.

ARCUS instrumentum sagittandi dicitur ab arcendo quia arcet hostes, et ponitur pro arte sagittandi. Unde ii Regum i e (18), «precepit ut docerent filios Iuda arcum» ubi mendosi codices habent planctum. Item arcus dicitur fornix trium-
5 phalis, eo quod sit arta curvatione formatus, et frequenter ponitur pro curvatura, et arcus celi dicitur iris.

ARCHARIUS 2 et om. B

ARCHANGELUS 1 et dicitur om. B

ARCHITECTUS 1 architector vel architectus B 2 et hyram om. C, hyran B *Sub fine in textu add.* B: vel secundum Grecos componitur ab archas et tecton quod est faber

ARCHONIUM 1 archonum A; vel gelimarum om. C 3 archonum A 4 arctando AD

ARX Totum om. C 1 arx] ars B

ARCUS 1 ad sagittandum instrumentum B 2 hostes et prohibet et ponitur C; sagittandi sicut dicitur in historiis (1324) C 5 fit A *In marg.* in historiis invenies (hoc D) AD

ARDERE multa significat que habentur per hos versus (*Grec.* XVI, 17-8),

Ardet mens, ardet clipeus, focus ardet et edes,
Hec amat, hic splendet, hic urit et uritur illa.

5 Redde singula singulis.

AREA dicitur tabularum equalitas, a planitie atque equalitate, sic dicta quasi erasa. Alii aream vocatam dicunt quod pro trituran-
dis frugibus eradatur vel quod non trituran-
tur in ea nisi arida. Unde ab eradendo vel arendo dicitur secundum

5 Papiam. Unde hec areola diminutivum.

ARGENTUM dicitur ab argiros grece, quod est argentum latine. Et dicit Papias quod mirum in modum est quod, cum candidum sit, impressum corpori, lineas nigras reddit. Quod autem dicitur argentum quasi ardor gentium, ethimologia est.

5 Item a philos, quod est amor, et argiros dicitur hec philargia, id est amor argenti, cupiditas vel avaritia.

ARGENTARIUS dicitur ille qui custodit argentum vel operatur argento.

ARGILLA est terra humida ab Argis vocata apud quos primum ex ea vasa confecta sunt. Ita dicit Papias. Unde argillosus, sa, sum.

ARGUMENTA, sicut dicit Papias, «sunt signa, rationes, testimonia, vestigia, indicia, note, coniecture, suspiciones». Et subdit, «Argumentum argute inventum vel quod rei dubie fidem facit». Item «argumentum est quod in principio libri
5 breviter causam pandit». Item «argumentum dictum eo quod arguat mentem, arguit autem tamquam ignaram ut intra se de ignorantia confundatur».

AREA 2 pro] ex D 3 triturentur A 4 nisi] ubi A; vel arendo *om.* D;
arcendo AC; dicitur *om.* B
ARGENTUM 1 argirion B 3 sit impressum sit C; reddit] facit B 5
dicitur *om.* C

ARGENTARIUS 1 vel qui B 2 de argento C

ARGILLA 1 humida] vivida BD

ARGUMENTA 3 argute] arguit C

ARIDA TERRA vocatur que est frigida et sicca. Siccitas autem est elementaris proprietas que in ea dominatur. Et dicit Ysidorus Ethimologiarum xiiii (1,1-2), «Terra est in media mundi regione posita, omnibus partibus celi in modum centri equali intervallo consistens; que singulari numero totum orbem significat, plurali vero significat partes, cui diversa nomina dat ratio. Nam terra dicta a superiori parte quo teritur; humus ab inferiori vel humida terra, ut sub mari; tellus autem quia fructus eius tollimus. Hec et ops dicta eo quod opem ferat frugibus. Eadem et arva ab arando et colendo vocata. Proprie autem terra ad distinctionem aque arida nuncupatur». Item Ysidorus Ethimologiarum xi (1, 115), «Solum inferior pars pedis, dictum quia eo vestigia terre imprimimus. Sed et solum dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi solidum. Unde et terra dicitur solum quod cuncta sustineat, et solum pedis quia totam corporis molem portat». Item hec glis dicitur terra tenax et argilla. Unde versus (*Grec.* x, 168-9),

Glis animal, glis terra tenax, glis lappa vocatur.
 20 Ris primus, glissis tenet altera, tertia glitis.

Nota adiectiva et per ea discerne genera.

ARIEL, secundum Remigium (*Interpr.*), «leo deus vel leo dei interpretatur». Et quandoque ponitur pro viro forti, ut i Paralipomenon xi e (22), «Ipse percussit duos Ariel Moab», id est duos viros fortes ad modum leonis. Quandoque ponitur pro Ierusalem, ut Isaie xxix (1), «Ve Ariel, Ariel» etc., ubi dicit glosa, «Leo dicitur Ierusalem que potentissima et firmissima fuit». Sed bis dicitur ariel propter templum et altare. Tertio ariel ponitur pro altari, Ezechielis xliii e (15), «ipse autem ariel quatuor cubitorum» etc. ubi dicit glosa,

ARIDA TERRA 2 proprietas *om.* A 7 superiore B 8 vel] aut C; ut *om.* D 9 autem *om.* B 14 sed *om.* D; dicitur *om.* C 15 et *om.* D; quod] quia D 17 hec *om.* D; glis D; et] vel C 20 primum C 21 et *om.* C; discernere AC

ARIEL 3 duos] duo B 5 xxix a CD 6 potissima C 6-7 et firmissima *om.* A

- 10 «Ariel 'lux mea deus' secundum quosdam, secundum Ieronimum, 'leo vel fortis dei', quod ad altare proprie dicitur in quo vel illuminatio dei est vel leo vel fortitudo eius'».

ARIES ponitur pro machina bellica et dicitur sic quia impingit murum ad modum arietum pugnantium. Valide enim ac nodose arboris caput ferro vestitur et, suspensa funibus, multorum manibus ad murum impellitur, deinde retrorsum
5 ducta, maiori impetu destinatur, et sic crebris ictibus murum perforat et irrumpit.

ARIES pro animali dicitur vel ab ara vel ab ares, quod est virtus. Unde Grecismus (IX, 134-5),

Dicitur hinc aries quod sit mactatus ad aras
Vel, quod dux fortis gregis est, dicatur ab ares.

- ARIOLUS ab ara dicitur, divinator qui circa aras idolorum nepharias preces emittit et funesta sacrificia offert. Magister vero in Historiis (1253) super Deuteronomium (XVIII, 10) vocat «ariolos inspectores fibrarum circa aras pro cognoscendis futuris, et coniectores sompniorum, augures, id est gestus avium vel garritus attendentes, maleficos, id est immolantes pueros demonibus vel saltem lustrantes, incantatores, id est prestigios qui intuentes fallunt, phitones, id est ventriloquos qui per spiritum malignum loquuntur, a
10 Phitio, id est Apolline sic dictos, divinos, id est aruspices, id est astrorum inspectores, nigromanticos, qui carminibus vel sacrificiis evocant mortuos». Et quia notitia istorum vocabulorum sepe necessaria est in scriptura, ideo ea que viii Ethimologiarum (9,9-33) scribit Ysidorus presentibus annotamus ubi dicitur, «Magi sunt qui vulgo malefici ob facinorum multitudinem nuncupantur. Hii elementa concutiunt, turbant mentes hominum ac sine veneni haustu, violentia car-

ARIES¹ 1 ponitur] dicitur C

ARIOLUS 1 quia B 9 vaniloquos A 10 Phitio] pheton B; auruspices D 11 nigromantes C; carnibus D 14 scripsit BC 15 ob om. C 17-18 carnis C

minis interimunt. Demonibus enim accitis audent ventilare
 ut quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hii etiam
 20 sanguine utuntur et victimis, et sepe contingunt corpora
 mortuorum. Nigromantici sunt quorum precantationibus
 previdentur resuscitati mortui divinare et ad interrogata re-
 spondere, nigron enim grece mortuus, mantia divinatio nun-
 cupatur, ad quos suscitandos cadaveribus sanguis adicitur,
 25 nam amare sanguinem demones dicuntur. Ideo quotiens
 nigromantia fit cruor aque miscetur ut colore sanguinis pro-
 vocentur. Idromantici ab aqua dicti, est enim idromantia in
 aque inspectione umbras demonum evocare et imagines
 eorum vel ludificationes videre ibique ab eis aliqua audire . . .
 30 Varro autem dicit divinationis quatuor esse genera: terram,
 aquam, aerem et ignem. Hinc geomantiam dictam, idroman-
 tiam, eromantiam, piromantiam. Divini dicti quasi deo pleni,
 divinitate enim se plenos assimilant et astutia quadam frau-
 dulentie hominibus futura coniectant. Duo autem sunt ge-
 35 nera divinationis: ars et furor. Incantatores autem, dicti sunt
 qui artem verbis peragunt. Arioli vocati propter quod circa
 aras idolorum nepharias preces fundunt et funesta sacrificia
 offerunt hiisque celebritatibus deorum vel demonum respon-
 sa accipiunt. Aruspices nuncupati quasi horarum inspecto-
 40 res, dies enim et horas in agendis negotiis operibusque cu-
 stodiunt et quid per singula tempora observare debeant hoc
 intendunt. Hii etiam exta pecudum inspiciunt et ex eis
 futura predicunt. Augures sunt qui volatus avium et voces
 intendunt aliaque signa rerum vel observationes improvisas
 45 hominibus occurrentes. Idem et auspices, nam auspicia
 sunt que iter facientes observant. Sunt autem auspicia quasi
 avium spicia et auguria quasi avium garria, id est avium vo-

18 enim] aut C 19 etiam] et AB 21 preterea nigromantici B;
 incantationibus B 23 mortuus latine B 25 ideo] Ieronimus A
 27 ydromanci C 27-28 in aque] latine C 32 et piromantiam B;
 quod A, quia D 36 propter id quod B 37 preces] preceps C
 38 hiis qui B 42 attendunt B; exta, id est viscera pecudum C
 44 alii sunt signa B; improvise B 45 incurrentes A; et om. A
 46 iter] ita O; sunt autem dicta B; quasi] id est B

ces et lingue. Item augurium quasi avigerium quod aves
gerunt. Duo autem sunt genera auspiciorum: unum ad ocu-
50 los, alterum ad aures pertinens. Ad oculos scilicet volatus,
ad aures vox avium. Phitonisse a Phitio Apolline dicte,
quod is auctor sit divinandi. Astrologi dicti, quod in astris
auguriantur. Genitaliatici appellati propter natalium consi-
derationes dierum genus hominum per xii signa celi descri-
55 bunt siderumque cursu nascentium mores, actus, eventus
predicare conantur, id est quis quali signo fuit natus aut
quem defectum habeat vite qui nascitur. Hii vulgo mathema-
tici vocantur, cuius superstitionis genus constellationes La-
tini vocant . . . Primum autem stellarum interpretes magi
60 nuncupantur. Sic de hiis legitur in Evangelio qui Christum
natum annuntiaverunt. Postea hoc nomine soli mathematici
nuncupantur, cuius artis scientia usque ad Evangelium fuit
concessa ut Christo edito nemo alicuius nativitatem de celo
interpretaretur. Horoscopi dicti quod horas nativitatis ho-
65 minum speculantur diverso et dissimili facto. Sortilegi dicti
sunt qui sub nomine fide religionis quasi per quasdam
sanctorum sortes divinationis scientiam profitentur aut qua-
rumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.
Saliatores vocati sunt quia, dum eis membrorum quecum-
70 que partes salierint, aliquid sibi exinde sive prosperum sive
triste significari predicant . . . In hiis omnibus ars demonum
est ex quadam pestifera societate hominum et angelorum
malorum exorta . . . Auguria primi Friges invenerunt.
Prestigium Mercurius primus dicitur invenisse, dictum au-
75 tem prestigium quasi prestringium, eo quod prestringat aciem
oculorum» etc.

ARIOLOR, aris, id est divinare, verbum deponens est. Et
dicitur ab ariolus, oli.

51 phitonice A; phitio] phiton B 52 astrologici C 54 genus au-
tem B 54-55 scribunt B 55 cursus O 60 sicut CD 62 nuncu-
pantur] vocantur BC 63 nativitatum B 65 fato B 66 qui] que
A; fide om. D 68 promittunt B 71 triste] iste C; signari C
74 primus om. AD; dictum autem est B; 75 prestringit B

ARIOPAGITA secundum Papiam dicitur curialis ab Ariopagos grece, quod Atheniensium curia dicitur. Hugutio (s. v. Ares) dicit quod ariopagus villa est virtutis, ab ares, quod est virtus et pagus, quod est villa et dicebatur sic « vicus atheniensis ubi studebant philosophi. Unde Ariopagita magister illius vici ». In glosa Actuum xvii (19) dicitur quod ariopagus erat curia atheniensis ab arios, idolo Martis, quod ibi erat et pagos, quod est villa. Unde Ariopagita de illa curia vel de Athenis existens. Et hec videtur mihi melior expositio.

ARISTA dicitur spica ab areo, es. Unde aristor, aris deprensus, id est spicas colligere.

ARMA, armorum dicuntur ab armus, armi, quod est scapula. Et est armus bestiarum proprie, sicut humerus est hominum. Dicuntur autem arma ab armo quia in armis, id est in humeris, portantur.

ARMAMENTUM dicitur armatura ab armando. Armamentarium dicitur locus ubi arma reponuntur et dicitur ab armamentum, armamenti. Item armamentorium est diminutivum ab armamentario.

ARMENTUM dicitur ab armis vel quia aptum est ad arma facienda vel deferenda vel exercenda. Vel dicitur armentum quasi aramentum quia aptum est ad arandum. Et nota versus differentiales qui ponuntur in Grecismo (xii, 155-6),

5 Grex ovium proprie fertur sobolumque suarum,
 Ast armenta boum dicas pecus esse caprarum.

ARMENTARIUS custos armenti.

ARMIGATA organa dicuntur « ad armum ligata vel secundum

ARIOPAGITA 4 dicitur A; sic] hic B 7 quod] quia D 9 et om. C
ARISTA 1 ab] de C

ARMAMENTUM 1 ab armatura ab A 1-2 armamentarium AD 2-3 armentum ti B 4 armamentorio D, armamentario dictum B

ARMENTUM 2 referenda B

ARMENTARIUS dicitur custos B

ARMIGATA 1 armum id est humerum C

quosdam genus est organi quod fit cum aqua». Ita dicitur in Historiis (1530).

ARMILLA est proprie ornamentum armorum, inauris aurium, dextralia brachiorum. Ysidorus Ethimologiarum xix (31,16) ubi agit de ornamentis sic ait, «Armille proprie virorum sunt, collate victoriae causa militibus ob armorum virtutem. Unde 5 et quondam vulgo viriole dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non discrepat quia ipsa quoque ubi ponitur ambiendo constringit. Sed armilla latius extenditur. Circulus rotundus fit». Hugutio (*s. v.* Armus) sic ait, armilla est «torquis, brachiale, dextrocherium, et est proprie viro- 10 rum», sicut prius. Sic igitur dicitur armilla ab armis pro quibus dabatur. Et pro hamo invenitur Iob xl f (21).

AROMA media producta debet proferri. Et dicit Ysidorus Ethimologiarum xvii (8,1), «Aromata sunt quaecumque fragrantis odoris India vel Arabia mittit sive alie regiones. No- 5 men autem aromata traxisse videntur sive quod aris imposita divinis invocationibus apta videantur sive quod sese aeri inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor nisi aer contactus?» quasi diceret vel ab ara vel ab aere. Dicitur aroma, quasi are vel aeris oma, id est odor. Et inde dicitur aromatizo, tizas, id est redolere, et ponitur quandoque tran- 10 sitive, ut aromatizo te, id est ungo aromate vel facio aromate redolere.

ARRA dicitur res que datur in certitudinem quod contractus firmus habeatur, et est pars pretii et dicitur arra ab ara quia

2 quosdam] Iosephum C

ARMILLA 3 sunt *om.* AD 4 victoriae] luctorie C; tantum militibus A, tantum militibus quam aliis ab B; virtute B 5 et *om.* A; virili A, virilie BD, virile C 6 ipse (vel ipsa *corr.* A) O 7-8 cum circulus rotundus sit C 9 torques BC

In marg. fol. 13 add. D: Armonia est dulcor et consonantia plurimorum cantium unde armoniacus armoniaca armoniacum id est dulcis suavis et delectabilis ut armonia esse compositum ex ad vi armonia sed secundum antiquos mutatur d in r et monos quod est unum ubi plures cantus ad unam consonantiam tendunt

AROMA 6 miserere C 7-8 dicuntur aromata B 10 facio te B

res que inarratur a Deo debet esse rata, quasi testibus aris fieret. Ysidorus autem in v Ethimologiarum (25,20-1) dicit
 5 quod arra dicitur a re pro qua datur. «Arra enim est que primum pro re bone fidei contractu empta, ex parte datur et postea completur. Est enim arra complenda, non auferenda. Unde qui habet arram non reddit sicut pignus sed desiderat plenitudinem».

ARRABO, bonis dicitur vadimonium et proprie quod datur pro re bona, sicut pro coniugio. Unde arrabo dicitur quasi arra bona. Res enim que datur pro re mala non proprie dicitur arrabo. Et producit hanc sillabam ra. Versus,

5 Pars arrabo venit pretii dum res bona venit,
 id est venditur.

ARREPTICIUS est, sicut dicit Hugutio (s. v. Rumpo), «qui arripit vel qui arripitur, sicut demoniacus». Et arrepticia dicitur demoniaca. Et declinatur arrepticius, cia, cium.

ARROGANS dicitur superbus, se extollens, sibi aliquid attribuens, ab arrogo, as, quod est superbire et per superbiam et arroganter acquirere vel sibi tribuere. Et ponitur quandoque simpliciter pro acquirere. Nota versus (*Grec.* xv, 81-3),

5 Si rogat addideris con congregat, e dat, in infert,
 De minuit, sub substituit, pro protrahit, inter
 Querit, pre superat, ab destruit, arque superbit.

ARTABEA, sicut communiter dicitur, est mensura trium modiorum. Sed Ysidorus in xvi Ethimologiarum (26,16) dicit quod «artabea mensura est apud Egiptios sextariorum lxx duorum propter lxx duas gentes vel linguas que orbem im-
 5 plevenerunt».

ARTHEMO, onis modicum velum est. Et, sicut dicit Ysidorus

ARRA 3 narratur B 4 iiii BCD 5 arra *primum*] ara AD; a re om. C
 ARRABO 1 vademonium D 6 id est venditur om. C
 ARREPTICIUS 2 qui om. C; et om. C 3 demonica C
 ARROGANS 3 arrogantiam B; vel] et BC
 ARTABEA 1 est om. C 2 xii C 4-5 compleverunt AB
 ARTHEMO 1 sicut om. C; dicitur ab Ysidoro C

Ethimologiarum xix (3,3), «potius dirigende navis causa commendatum quam celeritatis». Et ubique producit hanc sillabam the. Et secundum Huguitionem (*s. v.* Arceo) dicitur hic arthemo et hoc arthemum.

ARTICULUS diminutivum est ab artu, et est articulus parvum membrum, pronomen articulare. Unde Priscianus dicit circa principium minoris voluminis (xvii,27) quod «articulus secundum notitiam suppositorum demonstrat». Item articulus est minima pars symboli secundum personarum distinctionem significans. Hugo autem de Sancto Victore sic diffinit, «articulus est natura cum gratia». Item secundum eundem «articulus est perceptio veritatis divine tendens in ipsam». Item secundum Richardum de Sancto Victore «articulus est indivisibilis veritas de deo, artans nos ad credendum». Alii dicunt sic, «Articulus est conceptio fidelium, dirigens nos in finem». Secundum Papiam artus dicuntur, «maiora membra», ut brachia, articuli; minora, ut digiti, articuli dicti quia nervis artantur, id est colligantur. Inter articulum autem et pronomen hoc interest quod articulus tunc est cum nomini iungitur, ut hic sapiens; cum vero non coniungitur demonstrativum pronomen, ut hic et hec et hoc. Item articulus est quidam color rhetoricus quando singula verba sic distincte proferuntur sine coniunctione,

Ore, genis, oculis Paridem mentiris adesse,
Arte, dolo, verbis Ithacum simulare laboras.

Item articulus dicitur denarius numerus et quilibet numerus per decem multiplicatus.

ARTURUS, sicut dicit Gregorius (*Mor.* ix, 9, *PL* 75,866) super Iob ix (9), «septem stellis in axe lucet, semper versatur et

3 commodatum C 4 et om. C

ARTICULUS 2 membrum et B 3 minoris] primi B 11 sic om. B 16 coniungitur C 17 pronomen est ut BC 18 est om. A 19 sic om. A 20 ore genis] reiectis B

ARTURUS 2-3 septem . . . mergitur. *Haec verba Gregorio in glosa non attribuuntur.* 2 et semper B

numquam mergitur». Hugutio (*s. v.* Arceo) autem dicit sic,
 «arturus, quasi arton urens, id est ursam amans». Dicitur
 5 artos enim grece ursa latine. Eadem stella vocatur artophilax
 ab artos, quod est ursa, et philaxe, quod est servare, quasi
 servans ursam, quia semper sequitur eam. Nota verba Ysi-
 dori in *iiii Ethimologiarum* (III, 71,4-32) ubi subiecta scri-
 buntur, «Quedam autem stelle ideo signa dicuntur quia ea
 10 naute observant in gubernandis remigiis, contemplantes
 aciem fulgoremque eorum quibus status celi futurus osten-
 ditur. Sed et omnes homines ea intendunt ad providendas
 aeris qualitates per estatem et hiemem vernalemque tem-
 periem. Ortu enim vel occasu suo certis stationibus tempo-
 15 rum qualitates significant. Signorum primum est Arton
 quod in axe fixum, vii stellis in se revolutis, rotatur. Nomen
 est grecum, quod latine dicitur ursa, que quia in modum
 plaustrum vertitur nostri eam Septemtrionem dixerunt.
 Triones enim proprie sunt boves aratorii, dicti eo quod
 20 terram terant, quasi teriones. Septemtrionem autem non
 occidere axis vicinitas facit, quia in eo sunt. Artophilax
 dictus quasi Arton, id est Elicem, Ursam sequitur. Eundem
 et Bootem dixerunt eo quod plastro adheret. Signum multis
 spectabile stellis inter quas Arturus est. Arturus sydus est
 25 post caudam Maioris Urse positum in signo Boote. Unde et
 Arturus dictus quasi artus ursa quia Bootis precordiis col-
 locata est illa stella. Oritur autem Arturus autumpnali tem-
 pore. Orion austri ante Tauri vestigia fulget, et dictus Orion
 ab urina, id est ab inundatione aquarum. Tempore enim
 30 hiemis obortus mare et terras aquis et tempestatibus turbat.
 Hunc Latini Iugulum vocant quod sit armatus gladio et
 stellarum luce terribilis atque clarissimus, in quo, si hec ful-
 gent omnia, serenitas protenditur, si obscuratur huius acies,

3 mergitur] iungitur C 4 arton] artum D 9 autem *om.* A 10 in]
 et B 16 arce C 20 terras BC; serant C; teriones] triones B
 21 axis vicinitas *om.* C; quia facit A 22 quasi] quia CD 23
 boetem BC 25 boete BC; et] etiam D 26 quasi] quia B; artus
 ursa] ἄρκτου οὐρά *Isid.*; boetis BC 26-27 collata B 28 austrum
 C 30 abortus A, ortus D 33 huius acies] hec facies C

tempestas cernitur imminere. Hyades autem dicte apo to
 35 yan, id est a succo et pluviis, nam pluvie grece hyetos dicuntur. Ortu quippe suo efficiunt pluvias. Unde et eas Latini succulas appellant quia quando nascuntur pluviarum signa monstrantur. De quibus Virgilius Eneidos iii d (516) dicit,

40 Arturum pluviasque Hyadas geminosque triones.

Sunt autem septem stelle in fronte Tauri et oriuntur tempore vernali. Pliades a pluralitate dicte quasi Poliades a polis, quod est pluralitas. Sunt autem vii stelle ante genua Tauri ex quibus sex videntur, nam latet una. Has Latini Vergilias
 45 vocant a temporis significatione quod est ver quando exoriuntur. Nam occasu suo hiemem, ortu estatem primeque navigationis tempus ostendunt. Canicula stella, que et Sirius appellatur, que estivis mensibus in medio centro celi est, et dum ad eam sol ascenderit, coniuncta cum sole, duplicatur
 50 calor ipsius et dissolvuntur corpora et vaporantur. Unde et ex ipsa stella dies caniculares dicuntur quando et moleste sunt purgationes. Canis autem vocatur propter quod corpora morbo afficiat aut propter flamme candorem, quod eiusmodi sit ut pre ceteris lucere videatur. Itaque quo magis eam co-
 55 gnoscerent Sirion appellaverunt. Cometes stella dicta est eo quod comas luminis ex se fundat. Quod genus sideris quando apparuerit aut pestilentiam aut famem aut bella significat. Cometes autem latine crinite appellantur quia in modum crinium flammas spargunt . . . Lucifer dictus eo quod inter
 60 omnia sidera plus lucem ferat. Est autem unus ex planetis. Hic quippe iubar dicitur eo quod radios lucis effundat. Sed et splendor solis et lune et stellarum iubar vocatur quod in modum iube radii eius extendantur. Hesperus stella occidentalis quam cognominatam perhibent ab Hespero, Hispanie

34-35 dicte id est B; apotoyan] ἀπὸ τοῦ ὕειν *Isid.* 35 pluviis] pluvi C; hyatos C 39 dicit *om.* D 41-42 in tempore C 44 virgilius BC 46 ortu] octu C 47-48 sinus BC 49 sol *om.* C 53 candorem quem emittit quod A 54 ut *om.* D 55 siron C; stella *om.* B 56 luminis] habens B; quod] quoddam B 60 autem] enim B 62 vocatur] notatur A, appellatur C

65 rege. Est autem una ex v stellis planetis, noctem ducens
 et solem sequens. Fertur quod hec stella oriens luciferum,
 occidens vesperum facit . . . Planete sunt stelle que non sunt
 fixe in celo ut relique sed in aere feruntur. Dicuntur autem
 70 planete a planes, id est ab errore. Nam interdum in au-
 strum, interdum in septemptrionem, plerumque contra
 mundum, nonnumquam cum mundo feruntur . . . Illa vero
 que a gentilibus signa dicuntur, in quibus et animantium
 imago de stellis formatur, ut Arton, Aries, Taurus, Libra et
 alia huiusmodi, hii qui sidera perviderunt in numero stella-
 75 rum speciem corporis superstitiosa vanitate permoti finxe-
 runt ex causis quibusdam deorum suorum . . . Nam, Arie-
 tem primum signum, cui, ut Libre, mediam lineam mundi
 tradiderunt, propter Ammonem Iovem ideo vocaverunt, in
 cuius capite qui simulacrum faciunt arietis cornua fingunt.
 80 Quod signum gentiles ideo inter signa primum constitue-
 runt quia in Martio mense, qui est anni principium, solem
 in eo signo cursum agere dicunt. Sed et Taurum inter sidera
 collocant et ipsum in honorem Iovis eo quod in bovem fa-
 bulose sit conversus quando Europam transvexit. Castorem
 85 quoque et Pollucem post mortem inter novissima sidera con-
 stituerunt, quod signum Gemini dicitur. Cancrum quoque
 inde dixerunt eo quod ad illud signum mense Iunio sol
 dum venerit retrograditur in modum cancri brevioresque
 dies facit. Hoc enim animal incertam habet primam partem.
 90 Denique ad utramque partem gressum dirigit ita ut prior
 pars sit posterior et posterior prior. Leonem in Grecia in-
 gentem Hercules occidit et propter virtutem suam hunc in-
 ter xii signa constituit. Hoc autem signum, sol cum attingit,
 nimium calorem mundo reddit . . . Virginis signum idcirco
 95 inter signa et astra collocaverunt propter quod eisdem die-

65 vii C; stellis una et planetis B 71 cum] tamen A 72 genti-
 bus C 73 libraque et C 74 previderint BC 75-76 fixerunt C
 77 libie AB 78 tradunt C 81 in *om.* C; solam C 83 honore
 BC 85 inter] in ABD 86 quod] quia C 87 illum A 88 retro-
 graditur C 90 in utraque C 93 autem *om.* C; cum] ut B, *om.* A;
 attingerit C 94 et mundo B 95 in eisdem B

bus in quibus per illud signum sol decurrit terra exusta solis ardore nichil pariat. Est enim hoc tempus canicularium dierum. Libram autem vocaverunt ad equalitatem mensis ipsius, quod viii kalendas Octobris sol per illud signum currens
 100 equinoctium facit . . . Scorpion quoque et Sagittarium propter fulgura ipsius mensis appellaverunt. Sagittarius vir equinis cruribus deformatur, cui sagittam et arcum adiungunt ut ex eo ipsius mensis fulmina demonstrantur. Unde et sagittarius vocatus. Capricorni figuram ideo inter sidera
 105 fixerunt propter capram, Iovis nutricem, cuius posteriorem partem corporis in effigiem piscis ideo formaverunt ut pluvias eiusdem temporis designarent, quas solet idem mensis in extremis habere. Porro Aquarium et Piscem ab imbribus temporum vocaverunt quod in hieme, quando in hiis sol
 110 vertitur, maiores pluvie profunduntur». In compoto invenies alias rationes quas causa brevitatis pertranseo.

ARTUS, tus, tui dicitur membrum ab arto, as, quod nervis artatur.

ARULA diminutivum est ab ara. Et, sicut dicit Magister in Historiis in descriptione altaris holocausti (1180), «Arula subter quam craticula posita» legitur. «Hebreus araciunculam vocat vel sulcum quam in medio altaris fuisse dicit, usque
 5 ad quem locum altitudo craticule pertingebat». «Erat autem erea super quam per fenestram ab oriente strues lignorum imponebatur et super ligna carnes assande». Vide opiniones que ponuntur in Historiis.

ARUNDO quasi arendo dicitur ab areo, ares, quia cito aret. Et, sicut dicit Hugutio (s. v. Areo), «proprie dicitur arundo

100 quoque *om.* B 102 curribus C 103 ex] et D 104 vocatur BD, vocatus est C 105 finxerunt C 106 ideo *om.* D 110 profunduntur C; compoto autem B 111 alias] illas D
 ARTUS 1 tus *om.* A; quod] quia; nervis] verius AC
 ARULA 2 arulam ABD 3 super C 3-4 aracinnulam C 6 per *om.* A; ab oriente *om.* C 7 vide] unde AB 8 sunt que B

folium dependens et sepe ponitur pro canna». Et hoc ipsum tangit Ovidius dicens in viii *Methamorphoseon* (337),

5 Viminaque et longe parva sub arundine canne.

Nota versiculum usitatum (*Grec.* x, 293),

Cantat yrun, nat yru, flumine crescit arun.

Vel sic et planius,

Cantat hyrundo, floret arundo sed nat hyrudo.

10 Et nota quod secundum Papiam arundo non aspiratur in principio sed simpliciter incipit ab a.

ARUNDINETUM locus est ubi crescunt arundines.

ARVINA ab arvo dicitur, pinguedo. Vide supra ubi exponitur adeps.

ARUSPEX secundum Papiam dicitur are inspector, vates sive sacerdos, ariolus, sortilegus, divinus, fanaticus, augur, coniecto, etc. Et sequitur, aruspices sunt qui «exta pecudum inspiciunt et ex eis futura predicunt». Cetera invenies
5 supra ubi exponitur ariolus.

ARX, arcis dicitur turris ab arcendo quia arcet hostes.

ARUNDO 3 cania C 4 oratius A; dicens *om.* D 5 parve C; canie C 7 yru] yrun A; sed flumine C; arun] arundo C 8 et *om.* D 9 sed nat] suggit C; cantat yruno suggit yruo crescit arundo B 10 quod *om.* C 11 incipitur A

ARVINA 1 dicitur *om.* C

ARUSPEX 2 sive divinus C 4 predicant AD

ARX ars B

In marg. fol. 15 add. D: As assis masculini generis est pondus constans ex duodecim unciiis et ponitur quandoque pro obolo et tunc componitur cum tres et dicitur hic tressis id est tres oboli vel pretium illorum cum multis aliis componitur et dicitur hic quadressis id est quattuor oboli quinquessis id est quinque oboli hic semissis vel semis id est dimidius obolus hic sessis id est sex oboli hic septussis id est septem oboli hic octussis id est octo asses vel oboli hic centussis id est centum asses vel pretium illorum item ab as et do das dicitur assiduus id est dives qui multos possidet assos non quia dives multum gratis det sed quia coactus plus dat quam pauper in collectis faciendis

ASSARE quasi arsare ab ardeo, es dicitur. Unde hec assatura et assus, sa, sum, quasi arsus. Et nota quod pulli primo exca-
turizantur in aqua calida ut facilius deplumentur, deplumati
ustulantur ut subtiles plume que manibus non possunt ex-
5 trahi comburantur. Porcus etiam ustulatur quando sete
eius penitus comburuntur. Ultimo pulli in veru assantur
vel forsitan elixantur, id est in aqua coquuntur.

ASCELLA diminutivum est ab ala, scilicet illa pars corporis
pilosa que est sub brachiis, que et ala dicitur, que alio no-
mine dicitur hyrcus quia fetet. Et dicitur ascella a cilleo, es,
quod est moveo, moves, quia ab ea cillentur brachia, id est
5 moventur.

ASCIA instrumentum est carpentarii, scilicet bisacuta, et di-
citur ab astulis quas de ligno eximit. Astule autem ab atto-
lendo dicte sunt ea que cadunt de ligno cum dolatur. Cuius
asciola diminutivum. Papias dicit quod ascia est in manubrio
5 brevi ex adversa parte referens vel simplicem malleum aut
cavatum vel bicornе rostrum.

ASCOPA vas est aquaticum utri persimile et corripit penul-
timam. Et dicit Huguitio, «ascopa grece, uter latine».

ASILUM, sicut dicit Papias, «templum quod Remus et Ro-
mulus constituerunt». Dicitur autem asilum sacer locus quem
violare nephas est, sicut ecclesia. Et dicitur ab a, quod est

In marg. fol. 15 add. D: hec assa asse lignum latum et dolatum unde
hec assula assule que cadit de ligno dum dolatur astula dicitur a
tollendo scilicet quia cadit de ligno dum dolatur

ASSARE 1 arceo ces C; dicitur om. C 3 deplumantur D 4 ut om. B
ASCELLA 1 assella D; corporis om. C 3 ab ala et cilleo C
ASCIA 3 eo quod C; dolatra dolatur B 4 in om. BCD 5 referiens C
ASCOPA 2 uter est latine C

In marg. fol. 15 add. D: assideo assides id est iuxta sedere dicitur ab
ad et sedeo item assidere id est comparari et assimilari et esse simi-
le in prima significatione componitur cum accusativo et dativo ut
assideo te et assideo tibi hec assidela assidele id est mensa iuxta
quam sedemus ab assideo assiduus assidua assiduum id est studio-
sus sollicitus intentus ab assideo assiduus id est dives ab asse
ASILUM 1 est templum B, templum est C 2 autem] etiam B

sine, et silen, quod est tractus, quia non est fas inde trahere
 5 vel offendere aliquem. Et producit penultimam. Unde Virgilius in vii Eneidos (VIII, 342),

Hinc lucum ingentem quem Romulus acer Asilum
 Retulit et gelida monstrat sub rupe Lupercal.

Lupercus dicitur Pan vel sacerdos Panis quasi lupos arcens
 10 quia Pan deus est pastorum et lupos arcet a pecoribus. Unde dicitur Lupercal, id est templum vel festum Panis vel fossa pastoralium ludorum in luco quasi theatrum facta. Item hic asilus dicitur thabanus, scilicet musca que stimulat boves, quem Greci oestrum, rustici thabanum vocant. Versus (*Grec.*
 15 XII, 316),

Turbat asilus apes, miseris succurrit asilum.

ASINUS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (1,38), «a sedendo dicitur quasi asedus . . . quia priusquam homines caperent equos asinis insidere ceperunt. Asinus enim animal tardum est et nulla ratione renitens statimque ut voluit sibi
 5 eum homo substravit». Vel dicitur ab a, quod est sine, et senos, quod est sensus, quasi sine sensu quia animal stolidum est.

ASINUS PANIBUS PLENUS (*I Reg.* 16,20), «id est sufficienter oneratus vel forte sicut ex bove et hyrco fiunt utres ita de asinis fiebant sacci ad aliqua ferenda». Ita dicitur in Historiis (1311).

ASINA de qua dicit dominus, «Solvite et adducite mihi» (*Mt.* 21,2), sicut dicitur in Historiis (1598 sq.), «Communis erat pauperibus qui propria iumenta non habebant, cumque aliquis in ea operatus fuerat pabulum dabat ei et pullo pa-

5 ostendere A 7 hunc C; lucam A, locum B 9 lupercal B; panis] pan A 11 lupercalis C; tempus vel festus C; fossa] festum C 12 luco] nos, lucro ABD, ludo C 12-16 item . . . asilum in marg. D, post lupercal v. 8 habet A 13 scilicet] id est C 14 quam C; unde versus C

ASINUS 2 ad sedus BCD; homines om. D 5 quod est om. C

ASINUS PANIBUS PLENUS 1 panibus paleis plenus B 2 ita] sicut B

ASINA 2 communis om. C

5 riter qui ad opera communia nutriebatur, et ob eius ita commune obsequium quidam eam dictam putant subiugalem, quasi omni iugo et dominio expositam. Sed grecum nomen est, asina enim latine, grece subiugalis. Et utrumque nomen ob eandem causam institutum est. Hoc enim iumentum pri-
 10 mum insedit homo et a sedendo Latinus asinum dixit et Grecus subiugalem».

ASSIDEI dicebantur illi Iudei qui semper divino cultui assidebant, ab assiduitate vocati, dictique assidei quasi assidui.

ASSISTRIX ab assistendo videtur dici que sistit iuxta vel circumsistit ad servitium. Unde legitur ix Sapientie (4), «da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam». Sed Huguitio dicit, et bene, quod littera corrupta est et debet
 5 dici astitricem. Sisto enim et eius composita, secundum quod significant stare vel manere, non habent preterita vel supina, sed mutuo accipiunt a sto, stas et ab eius compositis. Unde secundum istam significationem assisto, assistis facit astiti in preterito et astitum, tu in supino, sicut asto, astas. Et ab
 10 astitu, u conversa in or, fit nomen verbale astitor quod ab assistendo vel ab astando potest descendere. Et inde astitrix media correpta et non assistrix, quod nichil est, nec ab aliquo verbali potest formari. Item sisto, sistis ponitur pro statuere et tunc est activum cum suis compositis et carent
 15 preterito et supino. Sed accipiunt mutuo a statuo et eius compositis, et sic sisto facit preteritum statui et supinum statutum. Et assisto debet facere preteritum astitui et supinum astitutum. Unde patet quod si secundum istam signi-

5 nutriebantur A 7 quasi] quod A, quia B; sed] si A 8 asinus B, asino A; nomen habet A 9-10 primo B 11 grecum A

ASSIDEI 1 dicuntur A; semper] super A

ASSISTRIX 1 assidendo AB 3 mihi domine sedium B 4 correpta A 5 assistricem AD 7 ab om. B 9 et alterum om. BC 10 conversa] mutata C; quia C 10-11 quod ab assistendo om. B 12 non] ideo C; quod] quia C; 13 verbali nomine B, nomine verbali C 17 debet facere] facit B 17-18 et supinum astitutum om. C 18 istam om. B 18-19 expositionem C

fictionem debeant formari verbalia nomina masculini ge-
 20 neris et feminini dicetur astitutor et astitutrix, et numquam
 assistrix. Versus (*Grec.* xvii, 52-3),

Sisto facit statui si transeat atque statutum,
 Sed si sit neutrale steti nullumque supinum.

Suple proprium. Sed bene recipit accomodatum, sicut dicit
 25 Huguizio.

ASSOLATUS, Naum i (5), dicitur ad solum, id est ad terram,
 redactus de solio depositus, ad solitudinem redactus.

ASPICIO, aspicias componitur ab ad et specio, specis, spexi,
 specere, spectrum, quod est considerare, sed non est in usu et
 habet composita multa. Et dicit Huguizio, et bene, quod
 «numquam dicendum est spicio sed specio, quod probatur
 5 per derivativa, scilicet speculum, species et specula». Signi-
 ficatio verbi proposita omnibus patet sed propter originem
 hic de eo facio mentionem.

ASPIS, dis genus est serpentis. Unde Ysidorus Ethimologia-
 rum xii (4,12) sic ait, «Aspis vocata quod morsu venena
 immittat et spargat. Yos enim grece venenum dicunt. Et
 inde aspis quasi aspergens yos eo quod morsu venenato inte-
 5 rimat . . . Fertur autem aspis cum pati ceperit incantatorem,
 qui eam quibusdam carminibus propriis evocat, ut eam de
 caverna producat, illa cum exire noluerit, unam aurem in ter-
 ra premit, alteram cauda obturat et operit atque voces illas
 magicas non audiens non exit ad incantatorem». Ita dicit
 10 Ysidorus. Sed quod dicitur Isaie lix b (5), «ova aspidum
 ruperunt» etc. exponunt quidam ruperunt, id est eruperunt,
 quasi diceret serpentes exclusi sunt.

20 et tertium om. D

ASSOLATUS 1 naum i] ta tum C

ASPICIO 2 specere om. B 5 derivatam D, derivationem A; speculum
 et species C 6 propositi BC

ASPIS 3 immittat] defundit B; spargat] spargit B, spergat A 7 educat
 illa tamen nolens B 10 sed] secundum B, sed quod dicitur om. C

ASPIRARE «anelare, conari, devenire, valde spirare vel favere, et est tractum a ventis qui, quando flant et spirant, nautis favent». Et est compositum ab ad et spiro, as, quod significat «vivere vel spiritum ducere vel flare vel olere sive redolere».

5 Ita dicit Hugutio (*s. v.* Spiro). Item aspirare sumitur pro elevari Cantici ii g (17), «donec aspiret dies et inclinentur umbre».

ASSUMENTUM ab assumendo dicitur illud quod de aliquo accipitur ad aliud faciendum vel reparandum.

ASTRUM dicitur stella ab Astreo philosopho qui primus tractavit de astris vel dicitur ab aster grece, quod est stella. Et dicit Papias (*s. v.* Stella et Sydera) quod astra et stelle et sidera inter se differunt. Nam «astra sunt stelle grandes,

5 ut Orion», Bootes, stella vero est «quelibet singularis». Sidera autem sunt «stellis pluribus facta, ut sunt Hyades» et Pliades. Sed hec nomina scriptores confundunt et astra pro stellis et stellis pro sideribus ponunt. Astra, sidera, stelle et signa sic inter se differunt. Sidera illa dicuntur que navigantes considerant quando ad cursum suum dirigunt consilium.

10 Astra autem sunt stelle grandes, ut Orion, stelle autem minores vel multiiuges, ut Hyades, Pliades. Signum vero quo animantis imago formata est, ut Taurus, Scorpio, et huiusmodi. Ysidorus in tertio Ethimologiarum latius tractat

15 de istis. Vide infra ubi exponitur sidus.

ASPIRARE 2 protractum A, extractum B

In marg. fol. 16 add. D: astrosus astrosa astrosum id est lunaticus quasi malo sydere natus hec astrea id est iustitia quia de celo descendit et astrum componitur cum nomos quod est nomen et dicitur astromas id est qui docet legem vel regulam de astris vel qui nominat ea item componitur astrum cum potens et dicitur astripotens et cum logos quod est sermo et dicitur astrologus ab astro astrolabium quoddam instrumentum astrologie

ASTRUM 3 et alterum om. CD 5 boetes BC; stella singularis B 6 sunt] fiunt AB 7 et om. B 10 quando] quia B, et C, quod D 11 sunt om. B; stelle *primum*] ille C 12 vel] ut AB; ut om. B 13 quo] quod C; imagine C 14 huiusmodi verba sunt papie alibi ysidorus C

ASTUTUS, ta, tum, id est callidus, dolosus. Et dicitur ab astu. Astus enim dicitur calliditas vel dolositas. Et sumitur astutus in mala significatione, sicut acutus in bona.

ATTACUS maior est bruchus, sicut dicit Interlinearis Levitici xi (22), et hec sunt verba que ibi scribuntur, «bruchus qui exit minor est quam atelabus». Horum significationes ponit glosa Ioel i a (4) dicens, et est Ieronimi, «eruca vermis est
 5 qui in oleribus maxime invenitur. Bruchus vocatur fetus locuste antequam habeat alas, deinde cum incipit volare parvum dicitur atelabus, cum vero pleniter volat dicitur locusta. Et est bruchus multo gravior quam locusta vel atelabus quia iacens in uno loco radicitus comedit fructus».
 10 Unde dicitur a bromin, quod est consumere. Attacus dicitur ab a, quod est sine, et theca, quod est positio, quasi sine theca quia deposuit thecam et repositorium suum in quo prius iacuerat involutus. Vel melius dicitur attacus quasi attagus, id est sine thega eo quod nichil habeat quo involutus tegatur,
 15 theca enim quasi tega dicitur a tegendo. Atelabus dicitur ab a, quod est sine, et tela et abeo, abis, quasi sine tela, id est theca, abiens. Vel dicitur atelabus quasi atelavus, id est sine tela vadens, vel quasi a tela abiens. Et nota quod attacus corripit penultimam sillabam et similiter atelabus.

ATHENE quasi littorale dicuntur ab acta, quod est littus, quia in littore posite. Vel dicuntur Athene immortales propter studium quia ibi olim vixit sapientia que immortalis est. Et sic dicuntur ab athanatos, quod est immortale, vel
 5 ab a, quod est sine, et thanatos, quod est mortale, unde athanasia, id est immortalitas.

ATTISCE vasa sunt potatoria. Unde ii Esdre ii c (*III Es. 2, 13*),

ASTUTUS 1 id est *om.* B

ATTACUS 2 scribuntur] ponuntur B 5 que C 7 parum BD; plene B 8 vel *om.* B 10 ab romin C 12 et] id est C 17 vel] et C; athelamius A, atelanuus BD 19 ultimam B

ATHENE 1 acta] acco C 3 ibi olim] antiquitus ibi B 4 Et . . . vel *om.* C 4 athenatos D; immortale] mortale AC

ubi nostra translatio habet «attisce» alia translatio habet «patere argentee». Hec patera dicitur ciphus et corripit hanc sillabam te. Versus,

5 Si pater es patere pateras ad vina patere.

ATTRAMENTUM ab attramine dicitur. Est autem attramen idem quod nigredo et dicitur ab ater, atra, trum, quod est niger, gra, grum. Attramentum ergo dicitur quia sit atrum, nigrum enim reddit liquorem cui miscetur. Et dicit Ysidorus
5 Ethimologiarum xix (17,17) ubi agit de coloribus quod «fit ex fuligine pluribus modis super arduentes tedas resina adiecta in vasculo quod fumum retineat. Huic pictores cum aqua miscent gluten ut illustrius resplendeat».

ATTRAMENTARIUM dicitur vas in quo reponitur attramentum. Cornu etiam scriptoris sic dicitur. Ratio satis patet.

ATRIUM «magna edes est sive amplior et spatiosa domus. Et dictum atrium quod addantur ei tres porticus extrinsecus. Alii atrium quasi atrum dixerunt, atrum enim fit ex fumo». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xv (3,4). Unde atriolum
5 diminutivum.

ATTRECTARE verbum est frequentativum ab attraho, is. Et nota quod frequentativa que descendunt a compositis ab

ATTISCE 3-5 Hec . . . patere *in marg.* AD 3 ciphus] sciphus A 4 te] re B 5 Cf. *Walther*³, no. 11785

In marg. fol. 16 add. D: attonitus id est confessus perturbatus tonitruo stupefactus territus attono attonas stupefacere

ATTRAMENTUM 2 dicitur] dictum B 4 et dicit *om.* D 6 super] sunt AB; tedas] telas ABD *Add. sub fine AC, in marg.* D: fuligo (fuligo autem C) quasi fumo ligata dicitur nigredo que pendet a trabibus et fit ab igne

ATTRAMENTARIUM 2 etiam] enim B; *post patet in textu* B: item glosa ezechielis ix a attramentarium grece calamarium quia in eo calami reponuntur alii significantius thecas vocant quia scriptorum calamos degant; *in marg. add.* D: hic deficit item glosa ezechielis etc

ATRIUM 2 dictum est B 3 atrum *alterum om.* C

ATTRECTARE 1 attrectare vel attractare C

hoc verbo traho regulariter habent a ante c, ut attracto, contracto, detracto et sic de aliis. In frequenti tamen usu
5 multorum ponitur e loco a et dicitur attracto, contrecto, detracto, etc.

AVARUS dicitur quasi avens, id est cupiens, aurum. Aveo enim, aves, avi, avere idem est quod cupere et est neutrum et caret supino. Unde avidus, da, dum. Vel dicitur avarus quasi habens manus varas, id est curvas, quia non vult ex-
5 tendere ad dandum sed semper curve sunt ad retinendum.

AUCEPS, aucupis, quasi aves capiens, communis generis. Unde aucupium dicitur aucupis officium, scilicet capiendi aves. Item aucupium dicitur fortunium vel bonus eventus. Et secundum Hugutionem (*s. v. Avis*) dicitur aucupium ab
5 aucupor, aucuparis, quod est aves capere, augurari et acquirere.

4 detracto *om.* C; tamen] enim B

AVARUS 1 id est] et C 2 enim *om.* C 3 vel *om.* C; avarus] avidus A

4-5 extendere eas B 5 retinendum vel recipiendum B

AUCEPS 1 cupiens B 2 capiendi A

In marg. fol. 9 add. D: avertere id est remove unde averte oculos tuos ne videant vanitatem item avertere id est post tergum vertere unde aversus sa sum id est retro in aliam partem versus item invenitur auctor ris deponens sper id est spernere vilipendere recusare boethius heu heu quanta aura miseros avertitur aure item avertio avertis id est perpendere intelligere

In marg. fol. 17 add. D: augeo auges auxi auctum amplificare argumentum dare inde hic auctor id est argumentator et debet scribi cum u et c quando vero significat autentim id est auctoritatem est communis generis et debet scribi sine c ut hic et hec autor et derivatur ab autentim item invenitur quoddam verbum defectivum scilicet avieo avies id est ligo gas et inde avitor id est ligator et per sincopam autor similiter communis generis et sine c secundum primam significationem imperatores debent dici auctores ab augendo rem publicam secundum secundam significationem philosophi ut plato et aristotiles et quilibet magne persone debent dici autores secundum tertium virgilius et lucanus et ceteri poete dicuntur autores qui ligaverunt carmina sua pedibus et metris augesco inchoativum incipio augeri quod est contra proprietatem aliorum inchoativorum sicut integrasco id est incipio integrari auctio id est

AUGUR a garritu avium dicitur, scilicet divinus qui secundum garritum avium divinat. Require supra ubi exponitur ariolus. Inde dicitur augurium quasi avigarrium, scilicet divinatio vel auguris officium. Inde volunt quidam formare augurio, augurias vel auguror, aris, id est divinare. Et inde dicitur auguriator et auguriatrix, id est divinus et divina. Sed de isto verbo nusquam in Prisciano vel autoribus recolo me legisse sed solum auguror, aris deponentis generis. Unde Ovidius *Methamorphoseon* iii (519),

10 Namque dies aderit quam non procul auguror esse.

Invenitur etiam in voce activa. Unde Virgilius in vi *Eneidos* (VII,273) ante medium,

Et reor et si quid mens augurat opto.

AVIS quasi sine via dicitur. Unde Ysidorus *Ethimologiarum* xii (7,3), «Aves dicte eo quod vias certas non habeant sed per avia queque discurrant».

AVIA, avie ab avo dicitur, scilicet mater patris vel matris. Avus autem ab evo, id est ab antiquitate dicitur, scilicet pater patris vel matris.

augmentatio et mercatio unde auctionarius id est mercator qui res suas auget auctionari id est mercari unde in decretis voluntarium sibi servum dyabolus auctionatur item augustus quilibet romanus imperator ab augendo imperium unde antonomasice octovianus dictus augustus est quia super omnes alios auxit romanum imperium et ab illo quidam mensis dictus est augustus quia eo mense natus est vel obtinuit victoriam quando vero adiective declinatur augustus ta tum id est nobilis compositum est ab ave et gusto tas quia solis nobilibus licebat olim gustare et comparatur hic augustus tui est quedam species dirivationis que fiebat in gusto avium et est compositum ab ave et gustu solebant enim spargere escam gallinis et in gustu et in captione illius esce capere augurium quod dicitur augustus

AUGUR 1 ab avium garritu C; divi eius A 3 inde] item C 5 augurias] guris B; vel] et C; augurior O; id est divinare *om.* B, id est] scilicet C 7 nuncquam C 8 augurior A

AVIS 2 habent A

AVIA 1 vel pater matris B 2 eve D; ab *alterum om.* C

AULA, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xv (3,3), «domus est regia sive spatiosum habitaculum porticibus quatuor conclusum». Item aula dicitur scrinium in quo res reponuntur. Unde Plautus (*secundum Huguitionem*) in Aularia
5 (809),

Quadrilibrem aulam auro honestam ego habeo.

Unde et comediam suam vocavit Aulariam vel Aululariam eo quod in ea de quadam aula, id est quadam capsella auro plena mercatio fiat. Sed de hoc nichil ad presens.

AUTOR sine c dicitur ab autentin grece et est communis generis. Unde hec autoritas, id est sententia alicuius imitatione digna vel dignitas meritis comparata. Actor cum c ab ago, agis, masculini generis est. Auctor per u et c ab augeo,
5 auges, scilicet masculini generis est. Unde versus,

Est hic et hec autor, tamen dat hic auctor et actor.

Autentim primum dat, ab augeo dico secundum,

Ast actoris ago dicatur fons et origo.

AURA exponitur supra ubi exponitur aquilo versus finem.

AURICALCUM, sicut ait Ysidorus Ethimologiarum xvi (20,3), «dictum est quod et splendorem auri et duritiam eris possideat». Et dicit quod «est nomen compositum ex latina lingua et greca, es enim sermone Grecorum calco vocatur. Fit autem ex ere et igne multo ac medicaminibus producit ad aureum colorem». Huguitio (*s. v.* Calcos?) dicit quod dicitur ab aurum et cacos, quod est malum, quasi malum aurum quia solum auri colorem habet et non valorem.

AURICULARIUS, id est secretarius, ab auricula dictus quia secreta solent dici in aure.

AULA 1 xli A 4 plactus ABD 7 aululariam] aurilariam C 8 ea] es C
 AUTOR 1 dicitur *om.* B; et] quod C 2 auctoritas AC; id est] scilicet
 C 2-3 sententia alicuius imitatione] supernaturaliter mutatione A
 3 actor vero B 4 est *om.* C 5 auges scilicet] auges ausi similiter
 B; scilicet *om.* C 6 dant A; actor et auctor B
 AURICALCUM 2 et *primum om.* C; duritiem B 3 nomen *om.* C 4 calo
 C 4-5 autem] enim B 7 chaos C 8 et *om.* C

AURIGA dicitur quasi aures agens, quia agit, id est ducit, equos percutiendo in auribus vel circa aures. Vel dicitur ab aurio, auri, quod est percutio, percutis. Unde Grecismus (xviii, 23),

5 Aurio percutiens, aurigaque dicitur inde.

AURIS dicitur ab hauriendo quia haurit sonum.

AURUGO dicitur corruptio aure quando segetes contrahunt innaturalem colorem ex aura corrupta. Et, sicut dicit glosa super Amos iiii (9), «Aurugo dicitur morbus in homine ex abundantia corrupti fellis que corrumpit sanguinem et
5 vertit in pallorem et dulcia vertit in amaritudinem». Ysidorus Ethimologiarum iii (8,13) dicit quod aurugo a colore auri dicitur.

AURUM «ab aura dictum est, id est a splendore, eo quod repperusso aere plus splendeat... Naturale est enim ut metallorum splendor plus fulgeat luce alia repperussus». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xvi (18,1-2) et sequitur,
5 «Obrizum aurum dictum quod obradiet splendore, est enim coloris optimi quod Hebrei offaz, Greci cayron vocant».

AURUSPEX exponitur supra ubi exponitur ariolus circa principium.

AUSTER ventus pluviosus est. Vide supra ubi exponitur aquilo.

AUSTERUS, ra, rum et hic et hec austeris et hoc austere in eodem sensu, id est asper, ra, rum. Et dicuntur ab auster, austri, quia ille ventus asper et insuavis est. Unde hec austeritas, id est asperitas.

AURIGA 1 quia] quasi A 5 aurigaque] auriga AC

AURIS solum C

AURUGO 6 aurigo AC; calore BD

AURUM 2 percusso D 5 dictum est B; abradiet C; splendorem ABD
6 ophat A; greci *om.* C

AUSTER est *om.* C

AUSTERUS 2 id est] idem B

AUTUMPNUS est unum iiii temporum anni. Sicut enim dicit Ysidorus Ethimologiarum v (35), «Tempora anni iiii sunt: ver, estas, autumpnus et hiemps. Dicuntur autem tempora a communionis temperamento, quod invicem se humore, sic-
 5 citate, calore et frigore temperent. Hec et curricula dicuntur quia non stant sed currunt . . . Ver autem dictum quod viret. Tunc enim post hiemem vestitur tellus herbis et in florem omnia vertuntur. Estas dicitur ab estu, id est calore, et estas quasi usta, id est exusta et arida. Nam calor aridus est.
 10 Autumpnus a tempestate vocatus quando folia arborum cadunt et omnia maturescunt. Hiemem ratio emisperii nuncupavit quia tunc breviori circulo sol volvitur. Unde et hoc tempus bruma dicitur quasi braxin, id est brevis, vel a cibo quia tunc fit maior vescendi appetitus. Edacitas enim grece
 15 bruma appellatur, unde et inbrumati dicuntur quibus fastidium est ciborum . . . Hec tempora singulis etiam celi partibus ascribuntur. Ver quoque orienti datur quia tunc ex terris omnia oriuntur. Estas vero meridiano eo quod pars eius calore fragrantior sit. Hiemps septemprioni eo quod fri-
 20 goribus et perpetuo gelu torpet. Autumpnus occiduo propter quod graves morbos habet, unde et tunc omnia folia arborumdefluunt. Ut autem autumpnus abundet morbis hoc facit confinium frigoris et caloris et compugnantia inter se contrariorum aerum et estuum». Hucusque sunt verba Ysidori.

AZIMUS, ma, mum, id est sine fermento, ab a, quod est sine, et zima, quod est fermentum. Unde panis azimus dicitur qui est sincerus et sine fermento. Vide infra ubi exponitur neomenia in illo paragrapho «quartadecima die» etc.

AUTUMPNUS 1 de iiii temporibus B 5 temporant C 6 astant A; quod] quia C 7 enim] autem B 8 id est] et C; et dicitur estas C 9 id est exusta om. B 10 vocatur C 12 tunc om. BCD; post volvitur: Vide infra ubi exponitur hyems C 13 braxin] barin AB, braim D; post brevis: vel braxin A 14 enim om. C 15 appellatur] vocatur C 17 quoque] quippe Isid. 19 fit B 20 torpet] corporet A 24 et] vel BD

AZIMUS 3 vide] unde A 4 Post etc inseruit A: in eodem capitulo dicunt scribi sequentia

- 5 Item Mathei xiiii a (*Mr.* 14,1) dicit glosa Bede (*Exeq. Gen.* 267), «Pascha solus dies quo agnus occidebatur ad vesperum xiiii luna primi mensis, azima xv luna, quando filii Israel egressi sunt de Egypto, que septem diebus celebrantur, id est usque ad xxi diem eiusdem mensis ad vesperum». Sed
 10 indifferenter alterum pro altero ponitur quia dies Pasche in azimis celebrabatur. Item in eodem capitulo (*Mr.* 14,12) super illud, scilicet «prima die azimorum», dicit glosa, «id est xiiii luna quando abiecto fermento agnus occidebatur ad vesperum».

B

BACULUS a Bacho, repertore vitis, fertur inventus, quo homines moti vino inniterentur. Sicut autem a Bacho baculus, ita a baculo dicitur bacillus per diminutionem. Ita dicit Papias.

BAHEN «ornamentum est colli ex anulis aureis confectum», bahen enim grece, corona latine. Ita dicit Rabanus (*Comment. in Machab.*, PL 109, 1261) super i Machabeorum xiii e (37).

BAIULO, baiulas portare. Unde et baiulus dicitur qui aliquid portat.

BALO, las proprie ovium est. Unde verbalia. Balbus, ba, bum a balando dicitur ille qui plene verba non explicat, qui potius videtur balare quam loqui. Ita dicit Papias (*s. v.* Balbus).

5 item Mathei *usque ad finem om.* D 8 celebratur C 9 vesperam C
 10 quia et AB 11 celebratur C 12 scilicet *om.* C 13 xliii A
In textu fol. 29 add. C: azotus nota azotus ti facit azotus ta tum vel
 azotius tia tium sicut sirus ra rum vel sirius ria rium et tirrus vel
 tirius

BACULUS 2 autem *om.* D

BAHEN 1 confestum C

BAIULO 1 dicitur *om.* B

BALO 2 a balando *om.* D, balbando B; plena D; qui *alterum*] quin C

BALISTA genus est machine vel tormenti ab emittendo iacula dicta, balim enim grece, emittere latine. Ita dicit Papias et accepit ab Ysidori Ethimologiarum xviii (10,2).

BALSAMUS secundum Huguitionem (s. v. Balo) «arbor est, balsamum lignum vel fructus vel liquor eius». Ysidorus autem Ethimologiarum xvii (8,14) et Papias dicunt sic, «Balsami arbor in Iudea intra terminos tantum xx iugerum erat.

5 Posteaquam eadem regione Romani potiti sunt etiam latis-
simis collibus propagata est, stirpe similis vitis, foliis similis
rute sed albioribus semperque manentibus. Arbor autem
balsamum, lignum eius xilobalsamum dicitur, fructus sive
semen carpobalsamum, carpos enim dicitur fructus, succus

10 opobalsamum, quod ideo cum adiectione signatur eo quod
percussus ferreis ungulis cortex ligni per cavernas eximii
odoris guttas distillat, caverna enim greco sermone opo di-
citur, cuius guttam adulterant ammixto cyprino oleo vel mel-
le. Sed sincerus liquor probatur a melle si cum lacte coagula-

15 verit, ab oleo si instillatus aque aut ammixtus facile fuerit
resolutus. Preterea etsi lanee vestes ex ipso pollute non
maculantur. Adulteratus quidem neque cum lacte coagulat
et ut oleum in aqua supernatat et vestem maculat. Balsama
autem si pura fuerint tantam vim habent ut si sol excandue-

20 rit sustineri in mane non possunt».

BALTHEUS est cingulum militare et etiam illud in quo arma
dependent. Et dicitur baltheus in singulari, in plurali inve-
nitur hii balthi et hec balthia. Est enim de illis nominibus
de quibus dicitur in Doctrinali (371-3),

5 Est locus, atque loci sunt artis, sunt loca terre.

BALISTA 1 balinus B 3 ysidoro D

BALSAMUS 2 lignum est A; eius om. D 4 Iudea] india B 5 petiti C
6 viti B 8 fructus eius B 9 grece dicitur A 10 adiectivi B; si-
gnificatur D 11 percussu C; ungulis] virgulis D 12 odoris C;
greca C 13 adulteravit ACD; vel] cum B 14 probatus AC 15
aqua C; immixtus A 16 non om. B 17 nec B, vi A 19-20
incanduerit B 20 possint B

Sic iocus atque ioci, ioca debent associari.
 Baltheus addatur, filum plurale sequatur,

quod dicitur fili vel fila.

BAPTISMUS, sicut ait Papias, unctio, lavatio vel tinctio interpretatur, qui idcirco tinctio dicitur quia ibi homo spiritu gratie in melius immutatur et longe aliud quam erat efficitur, et est grecum. Unde hoc baptisma, baptismatis et baptizo, as.

BARATRUM quasi voratrum a vorando dicitur inferius. Et dicit Papias quod baratrum dicitur vorago, precipitium gehenne profundum, puteus in quem execratores precipitantur, palus et locus cenosus. «Et dicitur baratrum quasi vorago atra et profunda». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xiiii (9,5).

BARIONA, sicut dicitur in Historiis (1581), «Hebreum est et sonat filius Iohanna. Et est compositum ex integro et corrupto. Et dicunt quidam vitio scriptorum poni ibi Iona pro Iohanna». Remigius dicit (*Interpr.*) quod Bariona interpretatur «filius columbe aut simplicitatis», et dicit quod syrum est, non hebreum. Ieronimus autem dicit in interpretationibus suis (*Interpr. heb. nom.* 135), «Bariona filius columbe syrum est pariter et hebreum». Bar quippe lingua sira filius, iona columba utroque sermone dicitur. Ysidorus autem in vii Ethimologiarum (9,4) sic ait, «Bariona in lingua nostra sonat filius columbe, et est nomen syrum pariter et hebreum. Bar quippe syra lingua filius, iona hebraice columba. In utroque sermone dicitur bariona. Alii simpliciter accipiunt quod sit filius Iohannis iuxta illam interrogationem 'Symon Iohannis, diligis me?' et volunt scriptorum vitio depravatam pro Bar Iohanna, id est filio Iohannis, Bariona scriptum sit,

BALTHEUS 7 addetur C 8 quia C

BAPTISMUS 1 dicit C 4 hec C

BARATRUM 2 barum D 3 puteus] cutens A; quam A; excratores C
 4 palus et om. D; scenosus B 5 idem C

BARIONA 5 syrum nomen C 7 filius om. D 9 iona id est columba B
 14 symon om. C 15 me plus hiis B; voluit quod C 16 filius B

una sillaba detracta». Et sequitur ibidem quod Petrus fuit trinomius: Petrus, Cephas et Symon Bariona.

BASIS, sicut dicit Papias, nomen est fortissime petre. Item basis dicitur quod supponitur columpne et communiter accipitur pro fundamento. Item basis est extrema pars plante.

BASILICA dicitur regia domus, palatium regis vel imperatoris. Unde dicit Ysidorus Ethimologiarum xv (4,11), «Basilice prius vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent. Nam basileus rex et basilice regie habitationes dicuntur.
5 Nunc autem ideo divina templa basilice nominantur quia ibi regi deo sacrificia offeruntur». Secundum Huguitionem (s. v. Basis) ab basis et leos, quod est populus, dicitur basileos, quod versum in latinum basileus dicitur, id est rex vel imperator, quasi populi sustentamentum et inde secun-
10 dum ipsum dicitur basilica.

BASILISCUS «grece, latine interpretatur regulus, eo quod rex serpentum sit, adeo ut eum videntes fugiant quia olfactu suo eos necat. Nam et hominem, vel si aspiciat, interimit. Siquidem et eius aspectum nulla avis volans illesa transit,
5 sed quamvis procul sit eius ore combusta devoratur. A mustelis tamen vincitur quas illic homines inferunt cavernis in quibus delitescunt. Itaque mustela visa fugit, quem ipsa mustela persequitur et occidit. Nichil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis,
10 albis maculis limatus». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (4,6-7). Vide infra ubi exponitur regulus.

BATILLA iiii Numeri (14) dicebantur vascula apta ad portandum prunas vel carbones, et dicuntur batilla quasi vectil-

BASIS 3 est *om.* C; plante pedis C

BASILICA 4 rex] reus D 7 leo A 8 id est *om.* B 10 ipsam A

BASILISCUS 1 basilicus AB 2 quia] quasi B 3 vel *om.* B; spiciat eum B 5 sit tamen B; odore B 5-6 et a mustelis D 6 illis A 7 delirescunt C; itaque] atque B; visa *om.* C 10 Ysidorus *om.* A

BATILLA Totum *om.* D 1 vasa C 2 vel] et A 2-3 vecticula B, vectiva C

la a veho, vehis. Unde dicit Alexander Nequam (*fol.* 105^v, 19),

A veho dic prunas portantia vasa batilla.

- 5 Vel dicuntur batilla quasi vatilla per diminutionem a vas, sis vel per diminutionem a batus, ti et tunc mutatur genus primitive et declinatur hoc batillum.

BATUS secundum Ieronimum (*Comment. in Isaiam, PL* 24, 81) eadem mensura est que et ephi, scilicet trium modiorum, et deputatur tantum liquidis proprie, licet in aliis rebus talis mensura habeatur. Secundum Papiam exponitur multis
5 modis sic, batus amphora una, id est modii tres. Item «batus qui hebraice dicitur bath eadem mensura est que ephi». Et speciebus tantum liquidis vini et olei et ceteris istius modi competit. Item dicit «batus sive badus decima pars chori» est. Versus differentialis (*Serlo* 2,16).

- 10 Dic pro vase batum, proprio pro nomine Batum.

In Historiis (1241-2) dicitur quod «ephi et chorus mesure sunt aridorum, hin et batus measure liquidorum». Batus in gallico dicitur provender, scilicet prebendarium vas cum quo avena distribuitur equis.

BDELLIUM, sicut dicit Plinius (II, 9,35), arbor est aromatica, magnitudine oleagina, cuius lacrima lucida, gustu amara, boni odoris, sed odoratiores infusione vini. Unde gummi dicitur bdellium sicut et arbor.

BEHEMOTH, de quo habetur Iob xl c (10), interpretatur «animal vel animalis seu bestialis aut bestia». Ita dicit Remigius (*Interpr.*). Item Ysidorus *Ethimologiarum* viii (11,27) sic ait, «Behemoth lingua Hebreorum in latina lingua animal
5 sonat eo quod de excelsis ad terram cecidit pro merito suo

5 vel] unde C 5-6 a vas . . . diminutionem om. A 6 tunc om. C; immitatur C 7 batillum li C

BATUS 6 que et C 8 dicit om. B 12 hinc B 13 provendere C, provendiens D 13-14 cum quo] scilicet in quo B

BDELLIUM 1 bedellium BD; arbor] arborum B 2 eleagina B; lucida et gustu B 4 bedellium B

ut animal brutum effectus sit». Et nota quod secundum Ieronimum, Remigium et Ysidorum et secundum omnes antiquas biblias et libros originales Behemoth incipit a b littera; vehemoth in veritate nichil est.

- BEL «ydolum Babylonis, interpretatur vetus. Fuit enim Belus pater Nini regis, rex primus Assyriorum. Quem quidam Saturnum vocant quod numen et apud Assyrios et apud Affros postea cultum est. Unde et lingua punica Baal dicitur.
- 5 Apud Assyrios autem Bel vocatur quadam sacrorum ratione et Saturnus et Sol». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum viii (11,23).

- BELPHEGOR «interpretatur simulachrum ignominie. Idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum ortorum. Fuit autem de Lapsaco, civitate Hellesponti, de qua pulsus est. Et propter
- 5 virilis membri magnitudinem in numero deorum suorum eum Greci transtulerunt et in numen sacrauerunt ortorum. Unde et dicitur preesse ortis propter eorum fecunditatem». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum viii (11,24-5).

- BEELZEBUB, ut dicit Ysidorus Ethimologiarum viii (11,26), «idolum fuit Acharon, quod interpretatur vir muscarum. Zebub enim musca vocatur. Spurcissimum igitur idolum ideo vir muscarum dicitur, vocatum propter sordes idolatrie
- 5 sive propter immunditiam». In Historiis (1570) propter illud textum (*Lc.* 11,15), «in Beelzebub principe demoniorum eicit demonia» dicit Magister, «A Belo, primo nomine idoli, varie gentes secundum idiomata lingue sue cognominaverunt idola sua: Babylonius dixit Bel, Moabita Beel,
- 10 Palestinus Baal; quandoque aliquid superaddebant, ut Beel-

BEHEMOTH 7 Remigium . . . secundum *om.* B 8 originales B
 BEL 3 numen] ninum A 4 Affricos C 5 autem *om.* ABD; Abel AB
 Belphegor 3 quod C; autem] enim B 4 lapsaco B
 BEELZEBUB 5 propter] super C 6 Belzebul C 9 Babylonius] rabilos
 A; dicit A, dicitur C; beel] bel B 10 palestini AD; quando A,
 quandoque autem B; superaddiderunt B

phegor, id est deus tentiginis, qui est Pripaus, quandoque Baalim, qui est deus Sydoniorum et sonat vir meus, id est robur meum et caput. Beelzebub tamen nullius idoli nomen erat, sed Iudei irrisorie vicinum sibi idolum Acharonitarum
 15 sic vocabant, et sonat vir muscarum ob sordes immolatici
 sanguinis quem sequuntur musce. Nec est finalis littera d vel l vel v sed b». Secundum Bedam Ninus rex, conditor Ninive, Belo patri statuam consecravat eique divinos honores constituit, cuius simulachri consuetudinem Chaldei suscipientes
 20 Bel vocabant, Palestini Baal, Moabite Beelphegor. Iudei autem, unius dei cultores, propter derisionem gentium Beelzebub appellabant, asserentes in hoc simulachro principem demoniorum inhabitare.

BERILLUS lapis quidam pretiosus «in India gignitur, gentis sue lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas formas ut hebetudo coloris reperiens angulorum excitetur; aliter po-
 5 litus non habet fulgorem». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xvi (7,5).

BETHAVIN September dicitur. Unde dicebat Alexander Nequam (*fol.* 114^v, 6),

Mensem Septembrem Bethavin signare memento.

BETHLEEM dicitur Effrata ab Effrata, uxore Caleph, ibi sepulta, et quando dicitur (*Mic.* 5,2) «parvulus es» intelligitur vicus.

BIBLIOTHECA «est locus ubi reponuntur libri, biblos enim grece dicitur liber, theca repositorium». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xv (5,5) ubi agit de repositoriis. Idem in vi (3,1), «Bibliotheca a greco nomen accepit eo quod ibi re-

12 baalin D; sonus C 13 et *om.* B; belzebul C 14 est C; Acharonitarum *om.* C 15 immolati D 19 curus A

BERILLUS 2-3 sed cum] sicut A 4 calor A

BATHAVIN 1 bethanim B

BETHLEEM 1 effrata *alterum*] effata A

BIBLIOTHECA 1 biblos B 3 xvi O

5 condantur libri. Nam biblion librorum, theca repositio interpretatur». Dicitur ergo bibliotheca armarium sive repositorium, locus scilicet in quo libri reponuntur et specialiter quidam theologorum liber plures libros continens taliter appellatur. Et annales antiquorum, libri in quibus singulorum annorum notabantur gesta, biblie dicebantur. Vide paragrafellum proximo subsequentem.

BIBLII a Biblo insula oriundi. Biblos enim insula quedam est in provincia Phenicis. Item hic biblus dicitur iuncus quasi bibulus quia semper vult esse in humido loco, et de tali iunco solebat fieri pergamenum. Unde Lucanus in tertio (222-3),

5 Nondum flumineos nimphis contexere biblos
Noverat.

Et ponitur quandoque pro libro. Unde hec biblia liber theologie plures libros continens.

BIMATUS, tus, tui dicitur spatium duorum annorum. Et dicitur a bimus, bima, bimum, quod componitur a bis et annus. Bimus autem dicitur qui habet duos annos, et trimus qui habet tres, et quadrimus qui habet iiii. Et inde trimatus
5 et quadrimatus, id est spatium trium et iiii annorum.

BISSUS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xix (27,4), «genus est quoddam lini nimium candidi et mollissimi quod Greci papatem vocant». Unde bissinus, na, num cuius penultimam quidam corripiunt propria auctoritate, quidam
5 vero producunt. Et isti Priscianum sequuntur qui dicit in

5 biblio O 10 vocabantur A 11 sequentem C
BIBLII 2-3 quasi bibulus *om.* A 3 vult esse] est B 3 iungo C 5 nondum] numdum B, nundum D; flumineos] femineos B, flumineas *Luc.*; nimphis] linphis B, Memphis *Luc.*

In textu add. C: bilibris sicut dicit glosa apocalipsis vi vas est capiens duos sextarios et sicut patet ex interlinearibus declinatur hec bilibris item invenitur adiectivum hic et hec bilibris et hoc bilibre id est duarum librarum et producit ubique hanc sillabam li sicut et libra a quo componitur componitur enim a bis et libra et posset esse adiectivum apocalipsis vi et tunc subintelligeretur mensura et hoc forte verius est

BIMATUS 2 ab imus ma mum B; quod] quia B 5 id est *om.* A
BISSUS 3 papateu B 4 quidam *primum*] quidem B

tractatu de possessivis postquam egit de possessivis illis que terminantur in anus ut Romanus, in quibus a ante nus producitur et de possessivis que terminantur in enus, ut terrenus, in quibus e ante nus producitur, consequenter secundum ordinem vocalium subiungit de possessivis in inus (11,51), dicens «in aliis i longa», suple ante nus, invenitur, ut Camerinus, «Perusinus, reginus, masculinus, femininus. Invenitur etiam brevis i g antecedente in hiis que ab arboribus derivantur, ut oleaginus, faginus, et in hiis que de ad-
 15 verbiis nascuntur temporalibus, ut cras crastinus, orno ornotinus, diu diutinus». Et paucis interpositis (11, 60) dicit, «inveniuntur quedam in tinus corripientia penultimam, sed que a primitivis non habent t ut diu diutinus, cras crastinus, orno ornotinus, prius vel priscus pristinus», et similiter clam clandestinus quia non habent t a primitivo. «Nam
 20 Constantinus, Clementinus a primitivorum genitivis habent t. Et matutinus a matuta que aurora dicitur». Per predicta patet quod bissinus debeat penultimam producere cum non connumeretur inter corripientia i ante nus nec aliquatenus
 25 in eorum regula concludatur. In omnibus igitur possessivis in inus terminatis producat penultima nisi in predictis a Prisciano exceptis. Et si alicuius auctoris versiculus Prisciano contrarius videatur vel dicatur falsus simpliciter vel per figuram vel per poeticam licentiam excusetur, sicut excusatur ille versus Ovidii Methamorphoseon vi (356-7),

Hustus aque mihi nectar erit vitamque fatebor
 Accepisse simul, vitam dederitis in undis.

Hic enim producitur naturaliter correpta. Item naturaliter producta invenitur corripere ut ibi,

6 egerat ABD; que] qui A 7 terminatur B; scilicet ut B 8 que] qui D 12 caverninus A, camernius B; reginus *om.* D 13 ab] agi A 14 ut *om.* C, ut a B 16 interprepositis B 19 *post* ornotinus *add.* A: sero serontinus 20 clam *om.* BCD; habet C 22 et] ut C 24 continetur C 25 concluditur C 26 inus] anus B, nus D 27 a *om.* C; exemplis C 28 vel *alterum*] autem B; per] propter A 29 vel] autem B 31 mihi] eius D; vitique AD 33 producitur sillaba naturaliter C 34 sicut B

35 Non eodem cursu respondent ultima primis.

Sic excusat Huguitio in *Dirivationibus* (s. v. Boo) suis illum versiculum Iuvenalis (6,260),

Quarum delicias pannus bombicinus urit.

Dicit enim quod poetica licentia fuit. Idem dico de illis
40 versiculis quos ponit Prudentius in fine *Sichomachie* (860-1),

Sardonice pingunt ametistina, pingit iaspis.
Has inter species smaragdina gramine verno.

Sichos vel siche dicitur anima, machos pugna; unde sichomachia dicitur pugna anime cum vitiis. Sic etiam possumus
45 excusare illum versiculum Persii (1,32),

Hic aliquis cui circum humeros iacinctina lena est.

Quidam magister qui Bene vocatus est dicit in quodam tractatu suo de accentibus (*Paris. Lat. Nouv. Acq.* 353, fol. 49) quod omnia possessiva in inus desinentia «que sumuntur
50 a nominibus lapidum vel florum corripunt penultimam, ut bissinus, smaragdinus, ametistinus, adamantinus, iacinctinus, coccinus, et etiam murrinus quamvis non sumatur a lapide vel filo». Et inducit aliqua exempla, ut est illud Iuvenalis (7,136),

55 Causidicum, vendunt ametistina; convenit illi.

Idem (6,155),

Grandia tolluntur cristallina, maxima rursus etc.

Laudo eum; in hoc non laudo quia Prisciano contradicit, et dico quod in omnibus exemplis poetica licentia est.
60 Cetera huius modi sic possumus excusare quorum domi-

38 delicias et panniculus *Iuv.* 40 quos] quas A; ethimologie A
41 sardonice B 42 smaragdine A; imo A 44 et C 46 *Post* lena
inseruerunt BC: lena vestis erat senatoris (-ia C) que iacinctina
dicebatur quia iacincto similem habebat colorem 47-59 Quidam...
licentia est *post* concludatur (v. 25) *habet* C, *in marg.* D, *om.* B 47
vocabatur C; dicebat C 47-48 in... accentibus *om.* C 49 pos-
sessiva] nomina C; desinentis A 50 filiorum A 51-52 iacincti-
nus coccinus *om.* C 52 etiam *om.* C 53-57 et inducit... rursus
om. C 59 dico quod *om.* C; exemplis que adducit poetica C

cilia ita mihi nota sunt, sicut plerique qui abusiones huius-
 modi auctoritates putant et, in hiis intentionem suam fun-
 dantes, contra Prisciani regulas dogmatizant, dicentes quod
 Priscianus de omnibus possessivis non dederit regulas gene-
 65 rales sed tantum de latinis, id est a latinis nominibus descen-
 dentibus quod manifeste falsum est, sicut patet per exempla
 eius: cardiacus enim, herous, eous, Creteus, hileus, me-
 tropolitanus, Neapolitanus, mustelinus, leoninus et alia mul-
 ta per que exemplificat, descendunt a Grecis mediate vel
 70 immediate. Cardiacus dicitur cordis pulsum patiens, a car-
 dian, quod est cor. Herous, oa, oum, id est ad heroem per-
 tinens. Eous, a, um, id est orientalis ab eos, quod est sol vel
 oriens vel primus splendor aeris clarescentis quod aurora
 dicitur. Creteus a Creta vel Crete civitate. Hileus ab hile.
 75 Metropolitani a metropoli. Neapolitanus a Neapoli. Mu-
 stelinus a mustela, nam mustela componitur a mus, muris
 et telon, quod est longum, quasi mus longus. Leoninus a
 leon grece, quod est leo latine. Hoc etiam sciendum quod
 non solum a grecis et latinis nominibus possessiva venientia
 80 secundum regulas Prisciani proferenda sunt sed etiam a bar-
 baris descendunt, ut ab Adam Adamianus. Sunt autem
 Adamiani quidam heretici «qui nuditatem Ade imitantur
 et nudi orant et nudi inter se mares femineque conveniunt».
 Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum viii (5,14). Similiter a
 85 Bethleem Bethleemitanus, a Cutha Cuthenus, a Iericho
 Ierichontinus. Bissus feminini generis est. Vide versus su-
 pra positos ubi exponitur abissus.

BISSINUM quando est substantivum ad differentiam posses-
 sivi corripit penultimam, sicut coccinum a quo coccineus,
 nea, neum. Nam coccinus, na, num producit penultimam,
 sicut patet per ea que dicta sunt supra proximo.

61 ita *om.* A 64 dederat B 65 id est a latinis *om.* B 66 patet *om.* A
 71 id est *om.* A 73 oriens] orientalis B; quod] quia D 75 metro-
 poline A 81 autem] etiam B 82 Ade] adam BCD 85 chitta chittenus
 A; cuthenus] cutheus B 86 ierocuntinus D 87 supra positos *om.* B
 BISSINUM 2 sic B

BITALASSUM secundum Huguitionem (*s. v.* Bitalagium) dicitur «vestigium in luto impressum vel concursus duorum marium, scilicet locus ubi duo maria concurrunt. Et dicitur a bis et talassum, quod est mare». In glosa autem Actuum 5 xxvii (41) sic exponitur, «Greci talassa vocant mare, bitalassum vero significat litus portum, eodem mari dividente se circumdatum».

BITUMEN, sicut dicit Hugutio, genus est terre quod et gluten dicitur. In glosa autem super Genesis vi (14) exponitur sic, «Bitumen est gluten ferventissimum quo lita ligna nulla violentia dissolvi possunt». Et producit hanc sillabam tu. 5 Unde Ovidius Methamorphoseon ix (660),

Utve tenax avida manat tellure bitumen.

BIVIUM dicitur locus ubi bine vel due vie concurrunt. Hebreus talem locum oculum appellat. Unde super illud xxxviii Genesis (14), «mutatoque habitu sedit in bivio» dicit Magister in Historiis (1127), «Hebreus sonat 'in oculo sedit,' sic enim vocat bivium ubi diligentius debet inspicere viator quo gradiatur».

BOLIDEM appellant naute massam plumbi quam submittere solent in mare ut experiantur profunditatem maris, et quod nos dicimus bolidem Greci vocant bolisantes. Ita exponitur Actuum xxvii e (28). Unde versus,

5 Per bolidem plumbi dic massam significari
Per quam nauta solet maris explorare profundum.

BORITH, sicut dicit Ieronimus super Ieremie ii (22), «Hebraicum est, et est quedam herba quam lxx interpretes di-

BITALASSUM 6 vero] nec AD

In marg. fol. 19^v add. D: bitonatus bis mortuus dupliciter dampnatus
thanatos enim grece dicitur mors

BITUMEN 2 xvi A, vi c C 3 fermentissimum B; linia BD 4 producit
ubique BC

BIVIUM 1 locus *om.* B 2 locum *om.* C; illud *om.* AD 6 graditur C
BOLIDEM 3 bolizantes B

BORITH 1-5 *Verba hebraicum . . . vestes Hieronimo in glosa non attribuntur; cf. Comment. in Ier., PL 24, 693*

cunt herbam fullonum, que in Palestina in humidis et virentibus locis invenitur et eandem vim habet quam et nitrum ad lavandas vestes». Quid sit nitrum invenies infra in loco suo.

BOTRUS, sicut dicit Hugutio, dicitur illud «quod est in acino sed ponitur quandoque pro acino, quandoque pro racemo, quandoque pro uva. Unde hic botrio, botrionis dicitur illud quod exit de sarmento quando turgescit. Et est botrus masculini generis», sicut dicit Hugutio, et bene. Et pro uva ponitur Numeri xiii (24) et propter magnitudinem in vecte portabatur. Vide infra ubi exponitur uva.

BLASPHEMARE idem est quod «reprehendere, detrahere, vituperare». Istas significationes ponit Hugutio (s. v. Blatera) et dicit quod componitur a blatus, blati vel a blas, blatis, communis generis, quod est «stultus vel insipiens», et femina; a blato ergo et femina dicitur blasphemare quia feminarum est rem stulte blasphemare. Non video magnum periculum si diceretur quod esset simplicis figure. Immo potius credo ita esse.

BLASPHEMIA a blasphemando dicitur irreligiosa reprehensio, detractio, vituperatio. Et est valde magnum peccatum, maxime quando fit in deum. Unde Matthei xii (31), «Spiritus blasphemia non remittetur», id est blasphemia que fit in spiritum. Scilicet spiritus est ibi genitivi casus et blasphemia nominativi. Unde Greci dicunt ibi pneumatosis blasphemia, per quod patet quod grecum est. Unde ridiculosum est dicere quod componitur ex latinis dictionibus, cum latinum descendat a greco et non econverso. Et nota quod solet proferri penultima correpta hoc nomen blasphemia. Vide regu-

5 quid autem B

BOTRUS 2 acino] latino A 4 fermento A; turges sit D 5 et bene om.
B 6 propter eius B 7 procubatur A

BLASPHEMARE 3 componitur om. C 5 ergo et femina om. A 5-6 quia ... blasphemare om. C 6 rem] esse B 7 esse C

BLASPHEMIA 3 Matthei om. A 4 remittitur C 5 scilicet] sanctum AB;
genitivus A 6 nominativi casus C 8 componatur BD

lam de nothis nominibus in ia desinentibus que ponitur supra
ubi exponitur agonia.

BLASPHEMUS, ma, mum dicitur maledicus, detractor, vitu-
perator.

BRACHE dicuntur a brachos, quod est breve eo «quod sint
breves, et verecunda corporis hiis velentur». Ita dicit Ysi-
dorus Ethimologiarum xix (22,29). Forte antiquitus non ha-
bebant tibialia ideoque dicebantur a brachos, quod est breve.

BRACTEA, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xvi (18,2),
«est tenuissima auri lamina». Et Papias idem dicit. Et, sicut
dicit Hugutio (*s. v.* Brachos), invenitur bractea, bracteo-
rum in plurali neutri generis. Unde Virgilius in v Eneidos
5 ultra medium (vi, 208-9),

Talis erit species auri frondentis opaca
Ilice, sicque levi crepitabant bractea vento.

Tamen quidam legunt crepitabat, et tunc bractea est singu-
laris numeri. Et dicitur a bracten grece, quod est lamina auri
10 latine. Vel dicitur a brachos, quod est breve.

BRACHIALE a brachio dicitur, ornamentum brachii.

BRACHIUM dicitur a «bari grece quod grave et forte signi-
ficat. Brachia enim fortia sunt. In brachiis enim thori la-
certorum sunt et insigne musculorum robur existit. Hii sunt
thori, id est musculi, et dicuntur thori quia illic torta viscera
5 videantur. Cubitus dicitur quod ad cibos sumendos in ipso
cubamus. Ulna secundum quosdam utriusque manus ex-
tensio est. Secundum alios cubitus, quod magis verum est,
quia grece olenos cubitus dicitur. Ale sub brachiis sunt,

11 ia] a C; desinentia B

BLASPHEMUS 1 maledictus CD; detractor et B

BRACHE 1 sunt D 4 dicebant B

BRACTEA 6 erat B

BRACHIALE bractuale A

BRACHIUM 1 quod est ABD 4 quia] quasi D 5 sumendos *om.* A
7 maius A

appellate eo quod hiis in modum alarum motus brachiorum
 10 inchoet, quas quidam ascellas vocant quod ex hiis brachia
 cillantur, id est moventur . . . Has quidam subhircos vocant
 propter quod in plerisque hominibus hircorum fetorem red-
 dunt». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xi (1,63-5).

BRANCHIA est locus in confinio capitis et corporis piscis,
 et ut quidam dicunt branchie sunt fauces. Et dicitur bran-
 chia a branchus, branchi, quod est guttur. Branchus autem
 dicitur a brachos, quod est breve, eo quod guttur breve
 5 sit respectu aliorum membrorum. Ysidorus autem Ethimo-
 logiarum iiii (7,13) sic ait, «Branchos est prefocatio faucium
 a frigido humore, grece enim guttur branchos dicitur circa
 quod fauces sunt, quas corrupte nos branchias dicimus».

BRAVIUM, secundum Huguitionem, dicitur «laurea, palma,
 munus, premium cursus, quasi paravium, id est paratum et
 acquisitum vi et virtute . . . Unde hic et hec braveta tam
 ille victor qui accipit quam qui dat».

BRUCUS quidam vermis dicitur a brachos, quod est breve,
 eo quod brevis sit et breviter duret. Vide supra ubi exponitur
 attacus.

BUBALUS dicitur bos silvester. Unde hec bubala pro femina
 et bubalus, la, lum et bubalinus, na, num in eadem signifi-
 catione, scilicet ad bubalum pertinens et de bubalo existens.

BUBO «a sono vocis compositum nomen habet, avis feralis,
 honusta quidem plumis, sed gravi semper detenta pigritia,

9 quod pro hiis C 10 acellas C; quod] quia C 11 quidem C
 12 fortitudinem B

BRANCHIA 1 in om. C 2 branchie] branche C; dicitur] dicuntur C
 2-3 branchia] brachie C 3 est om. D; branchus] brachus C;
 autem om. B 4 branchos B 5 autem om. C 6 faucum A 7 bra-
 cos B 8 branchia C

BRAVIUM 2 paravium B 3 vi et] in A; braveda C 4 viator C

BRUCUS 1 brevis CD

BUBALUS 1 bubulus AD; dicitur] est C

BUBO 2 semper] super AB; detenta om. C

et in sepulchris die noctuque versatur, et semper com-
morans in cavernis. De qua Ovidius *Methamorphoseon* v
5 (549-50) versus finem,

Fedaque fit volucris venturi nuntia luctus,
Ignavus bubo dirum mortalibus omen.

Denique apud augures malum portendere videtur, nam cum
in urbe visa fuerit solitudinem significare videtur». Ita dicit
10 Ysidorus *Ethimologiarum* xii, ca. vii (39).

BUCCINA dicitur a bucca et cano, canis quia cum bucca in-
sufflante cum ea canitur. Bucca enim dicitur os vel oris fol-
liculus. Vel dicitur buccina «a voce quasi vocina». Ita ex-
ponit Ysidorus *Ethimologiarum* xviii (4,1) et assignatur ibi
5 differentia inter buccinam et tubam quia buccina «sollici-
tudinem ad bella denuntiat. Unde Virgilius (*Aen.* vii,
519-20),

qua buccina signum

Dira dedit.

10 Tuba autem prelium indicat. Unde Ennius (*Virg. Aen.*
ix,503),

Et tuba terribilem sonitum dedit ere canora.»

BUCCELLA diminutivum est a buccula. Item buccula dimi-
nutivum est a bucca et «tam buccula quam buccella ponitur
pro morsello vel pro parva bucca». Ita dicit Hugutio (*s. v.*
Boo). Item buccula dicitur crista galee. Unde Iuvenalis
5 (10,134),

et fracta de casside buccula pendens.

6 feda A; sit C; luctus] victus C 8 protendere A 9 sollicitudi-
nem AD; nam ita C 10 ca. vii *om.* C; *add. sub fine* AC, *in marg.*
D; feron grece dicitur *om.* C mors latine et inde hic et hec feralis
et hoc ferale id est mortalis lugubris et funebris (et funebris *om.* D)
unde bubo dicitur feralis quia secundum augures mortem annuntiat
BUCCINA 2 cum] in B 3 buccina] buconia AD 9 redit C 10 Ennius]
Cf. frg. 140 Vahlen
BUCCELLA 1 buccula *primum*] buccala A 2 buccula quam *om.* D
3 pro alterum *om.* B

Item buccella dicitur frustum panis.

BULLA, ut ait Papias, «ornamentum est regaliū puero-
rum vel equorum» vel camelorum quia huius modi ornamen-
ta ponebantur circa colla eorum in signum etiam nobilitatis.
Nobiles pueri portabant bullas a collo pendentes. Et di-
cuntur bulle eo quod «similes sunt rotunditate bullis que
in aqua vento inflantur». Vel dicuntur bulle a bulliēdo.
Item bulla dicitur que fit in aqua ex cadente pluvia et vento
inflante. Invenitur etiam pro stella. Unde Ovidius Metha-
morphoseon x g (733-4),

- 10 Intumuit sic, ut pluvio perlucida celo
surgere bulla solet.

Item bulla notat vestem quandam et papale sigillum.

BURDO est animal bigenum, id est ex duobus generibus na-
tum. Unde Ysidorus Ethimologiarum xii (1,60), «In animan-
tibus bigena dicuntur que ex diversis nascuntur, ut mulus
ex equa et asino, burdo ex equo et asina, ibris vel ibrida
ex apris et porcis, titirus ex ove et hirco, musmo ex capra et
ariete. Est autem dux gregis». Versus (Alexander Nequam,
fol. 115, 21-24; 115^v, 1-2),

- Burdonem producit equus coniunctus aselle,
Procreat et mulum iunctus asellus eque,
10 Nascitur ybris apro si porca domestica nubit,
Patre lupo gaudet matre licissa cane,
Si capra verveci iungatur musmo vocatur,
Si capro coeat titiron edit ovis.

BULLA 3 ponebantur olim B 5 que] qua A 10 pluvia B 11 bella AD
12 quandam] qua C

In marg. fol. 21^v add. D: bullio bullis bullivi bullitum unde hic bullor
ris et hic bullio bullionis id est tumor aque bullientis et hec bulla
le que fit in aqua et tunc componitur cum am et b conversa in p
dicitur ampula quasi ambulla id est circumcirca inflata ad modum
bulle unde ampullosus ampullosa ampullosum id est superbus
arrogans inflatus

BURDO 4 equo et] quo D 5 tyrus B; musino AB 9 equo A 13 coea
C; tinron D; titiron edit ovis *om.* A *In marg. add.* AD, *sub*
fine C: Oratius in Sermonibus (1, 7, 2) ibrida quo pacto sit persius
(partus AD), ulcus opinor ibrida dicitur ibi (ibre AD) nothus

BUTIRUM a butone dicitur. Est autem buto animal quod valde abundat lacte, et secundum hoc butirum producit hanc sillabam ti. Unde in Doctrinali (2105) dicitur,

I super r brevis, tamen excipis inde butirum.

- 5 Vel dicitur a bos, bovis et tirus, quod est caseus. Et secundum hoc habet mediam correptam. Unde Macer De viribus herbarum loquens de inula (314-5) sic ait,

Cum butiro modicoque oleo decocta tumorem
Matricis subiecta tepens fugat illa colique.

- 10 Potest itaque supradicta sillaba produci et corripi. Credo tamen quod plurimum usu producat et maxime Aurelianus et Parisius. Colum vocant Greci quoddam intestinum. Unde colica passio.

BUXUS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xvii (7,53), «Grecum nomen est, ex parte a Latinis corruptum; pixos enim appellatur apud eos. Arbor semper virens et levitate materie elementorum apicibus apta». Et sequitur ibidem

- 5 (7,74), «Arbores autem feminini fere sunt generis exceptis paucis, ut hic oleaster, hoc siler. Virgilius 'molle siler'. Item hoc buxum, licet et hec buxus dicatur. Nam superfluum volunt quidam facere differentiam, ut buxus de arbore dicamus, buxum vero de ligno». Eadem verba scribuntur in
10 Papi. Quibus tamen Priscianus in maiori volumine (v, 3) contradicit dicens, «Sunt alia que differentie significationis causa mutant genus, ut hec pirus et hoc pirum, hec malus et hoc malum, hec arbutus et hoc arbutum», et sequitur hoc
«in plerisque invenis arborum nominibus in quibus ipse
15 arbores feminino, fructus neutro proferuntur vel ligna, ut

BUTIRUM 1 butirum edit onis *ante* butirum *add.* A 2 butirum C
7 emula ABD 8 bitiro C; que *om.* C 12-13 colum... passio
om. B, *ante* potest (v. 10) *habet* C, *in marg.* D; quoddam *om.* C
BUXUS 5 arbores] poma *Isid.*; fere *om.* C 7 hoc] hic C; et *om.* C
8 hec buxus C 11 sunt et alie differentie que C 12 hec malus]
hic malus B 13 hoc *alterum*] hec B 14 arborum] arbor A 15 ut]
et B

hec buxus arbor, hoc buxum lignum». Unde versus (*Brito Metricus* 300),

Hec buxus crescit, hoc buxum crescere nescit.

C

CABUL in lingua Phenicum sonat displicere. Unde iii Regum ix (13) dicitur quod Hiram appellavit oppida que dederat ei rex Salomon terram Cabul quia displicuerunt ei.

CABUS, cabi nomen est mesure de qua dicitur iiii Regum vi (25), «Quarta pars cabi stercoreis columbarum», etc. Et dicit Iosephus (= *Pet. Com. Hist.* 1393) quod «hoc condiebant cibos pro sale». Item in Historiis (1393) dicitur,
 5 «Tradunt quidam nomine stercoreis dici vesiculam columbe in qua recipiebantur grana de foris allata». Hebrei scribunt hoc nomen per caph et beth, et dicunt cab. Utrum autem incipiat apud nos a k vel a c nulla vis est facienda, dicit enim Priscianus (1, 14) quod «k penitus supervacua est, nul-
 10 la enim ratio videtur cur, a sequente, scribi debeat k. Kartago enim et caput sive per c, sive per k scribantur nullam faciunt, nec in sono, nec in potestate eiusdem consonantis differentiam». Tria accidunt littere: nomen, figura, potestas (1, 6). Est autem potestas ipsa pronuntiatio (1, 8). Ita dicit
 15 Priscianus.

CADAVER a cadendo dicitur eo quod morte ceciderit. Quod autem dicitur cadaver quasi caro data vermibus ethimologia est. Et producit ubique hanc sillabam da. Unde Lucanus in fine tertii libri (720),

5 Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver.

Et differt a funere. Funis enim dicitur dum est in domo a funibus, id est candelis de papiris cera circumdatis. Cadaver

16 arbor BC

CABUS 2 et *om.* AD 3 hec B 6 recipiantur B 7 chaph C, kaph B, raph AD; et dicunt] dicentes B 8 est *om.* C 13-15 tria... Priscianus *om.* BD 13 scilicet nomen C

CADAVER 3 dat C 5 defertum C

dicitur quando sepultum est. Unde funus in domo, cadaver in tumulo, umbra dicitur in inferno. Ita dicit Huguitio (s. v. 10 Cado).

CADUS, cadi vas est vinarium secundum Papiam. Unde Virgilius in quinto Eneidos ultra medium (VI, 228),

Ossaque lecta cado texit Coroneus aeno.

Ysidorus dicit xvi Ethimologiarum (26, 14) quod «Cadus 5 greca amphora est continens urnas tres». Gallice baril, et dicitur a cado, cadis.

CALADRIUS, sicut dicit Papias, avis est que in Deuteronomio precipitur non manducari, et subdit quod Physiologus dicit quod totus albus est, nullam partem habens nigram, cuius interior fimus curat caliginem oculorum. Iste 5 in atriis regum invenitur. In xi Levitici (19) vocatur caladrio, quod idem est. Si quis dubitet de orthographia huius nominis respiciat in Papia et inveniet quod secunda sillaba incipit ab l.

CALAMITAS, sicut dicit Huguitio (s. v. Calco), idem est quod «miseria et dicitur a calamo, id est canna, quia inanis et vacua est, instar calami. Proprie quidem calamitas est quando aliquis nichil habet nec in re nec in spe nec exte- 5 rius nec interius, sicut canna vana et vacua est interius et exterius. Vel dicitur calamitas a calamis, id est stipulis, cum

8 sepulchrum C

CADUS 2 eneidum C 4 vi C 5 grece C; gallice dicunt B, dicitur C; barel D

CALADRIUS 1-2 deuteronio B, deuteronio xiii c C 2 manducandum C 6 quod] quia AD 7 quod] a AD 8 l] a BC

CALAMITAS 3 ad instar CD *Sub fine add.* B: sed hoc nichil est hiis autem omnibus pretermisissis dicamus et verius quod calamitas dicitur a calamis crescentibus in paludibus iuxta ripas quorundam fluminum et hoc per quamdam similitudinem quia sicut arundo vel calamus in palude radicans ventisque undique agitatus et ita semper ruine promptus ac deditus ita et ille qui habet calamitatem radicans est in palude miserie paupertatis et immunditiae et cum hiis agitatus hinc et inde ventis perverse fortune et inde descendit calamitosus et est ille qui plenus est multis calamitatibus

enim calami, id est stipule segetum, franguntur inde oritur
fames et miseria, et tunc est calamitas. Unde et quidam di-
cunt quod calamitas dicitur a cado, cadis quasi cadamitas, d
10 mutata in l».

CALAMUS est canna vel stipula segetis et dicitur a caleo, es
quia ex immisso flatu calescit. Item calamus dicitur penna
scriptoris et dicitur secundum Papiam a calo, calas, quod est
ponere, quia calat, id est ponit incaustum super cartam.
5 Item secundum Papiam calamus est proprium nomen ar-
boris a canendo, id est fundendo voces, vocatum. Et Cala-
mus est fluvius Campanie. Item calamus est species aroma-
tica de qua dicit Ysidorus Ethimologiarum xvii (8,13), «Ca-
lamus aromaticus a similitudine calami usualis vocatur. Gi-
10 gnitur in India multis modis geniculatus, fulvus, fragrans
spiritus suavitate. Qui cum frangitur, in multas fit partes
scissibilis, simulans gustu casiam cum levi acrimonia remor-
dente». Et est secundum Papiam virtutis mictualis, ferventis.

CALCANEUS a calcando dicitur illa pars pedis que sub talo
est. Unde dicit Hugutio (*s. v.* Caleo), «talus est sub cruribus
et sub talo est calcaneus. Unde et calcar dicitur quia in calce
vel in calcaneo religatur». Et hoc est quod dicit Papias cal-
5 canei sub talo sunt, sub crure talus. Dicti autem calcanei a
callo quo terram calcamus. Callus autem dicitur durities
pedum inferior et manuum interior. Vide infra ubi exponitur
planta et ubi exponitur calx.

CALCEDONIUS lapis est pretiosus, et, sicut dicitur in glosa

CALAMUS 2 calamitas C 4 *Post cartam add.* B: vel calamus dicitur
penna scriptoris pro tanto quia antiquitus scribebatur calamis et
adhuc scribunt iudei et ne videamur iudaizare utimur pennis loco
calamorum et ex hoc pennas calamo aliquando dicimus 6 voca-
tum] notarum B 7 in campania B; est *alterum om.* B 10 genti-
culatus AC 11 sit B 12-13 gustu... remordente *om.* A 12 gu-
stu *om.* C 13 mictualis ACD

CALCANEUS 3 quia] quod CD; calce] calor C 4 in *om.* C 6 callo]
calco B; quo] quia B; callus] calleus D; autem] enim D; callus
autem dicitur] vel a callo quod est B

super Apocalipsim (21,19), «colorem pallentis lucerne habet, fulget sub divo, in domo obscurus, omnibus sculpentium argumentis resistit, radio solis vel digitorum exandens, pa-
5 leas ad se trahit.

CALCULUS a calcando dicitur «lapis levis . . . cuius contra-
rius est scrupulus . . . asper». Ita dicit Hugutio (*s. v.* Cal-
co) sed Papias melius explicat veritatem dicens calculator,
id est numerator, dicitur a calculis, id est lapidibus minutis
5 quos antiqui in manu tenentes numeros componebant. Cal-
culi, id est pedites, in lusu tabule sunt vocati quia leves sunt
et rotundi. Unde et calculus dicitur lapis brevis qui sine
molestia, levitate sui, calcatur. Item parvissimi lapides ter-
rena permixtione concreti a calcando dicti. Item calculus
10 dicitur numerus. Item calculus genus lapidis durissimi et
rotundi et omni parte levissimi, de quo Isaie (6,6), «et vo-
lavit ad me unus de seraphin et in manu eius calculus»;
glosa «calculus est lapis igneus et carbunculus qui propter
flammeum colorem igneus dicitur». Versus de Grecismo
15 (IX, 301-2),

Calculus est ratio, numerus, sententia, carbo.

Calculus est pondus, minimus lapis, ensis acutus.

Calculus dicitur minima pars ponderis, scilicet quarta pars
oboli.

CALDARIA quasi calidaria dicitur lebes, et dicitur a calidus,
da, dum quod sincopatur caldus, calda, caldum.

CALIGA quasi colliga a colligando dicta secundum Ysidorum

CALCEDONIUS 2 calorem A; pallentes C 3 *post divo add.* C: id est sub
aere sive celo extra tectum 4 radiis B; extendens A

CALCULUS 3 melius] multipliciter C 6 lusa D 7 et *alterum om.* D
8 parvissimi] per iussum A 9 dicti] dicitur ABD 9-10 item . . .
numerus *om.* B 11 isaie vi C 11-12 evolavit D 12 me *om.* D
13-14 glosa . . . dicitur *in marg.* A 13 est] id est A; lapis igneus
et *om.* A *in marg. sed in textu ante versus habet* lapis igneus dicitur;
et] vel C 16 carculus C; cardo C 17 nummus BC. 18 calcus C
CALIGA 1 colligendo C

(*Etym.* XIX, 34, 12) quia superius cum ligulis colligatur. Vel secundum Papiam a callo pedum vel a calco quia calcatur vel a calo, ligno, sine quo calciamenta consui non possunt.
 5 Et corripit penultimam. Unde in Aurora dicitur (*Actus* 570),

Sume tibi caligas et vestem stringe sequendo.

Sed caligo, gas et caligo, caliginis ubique producunt hanc sillabam li.

CALIX dicitur a calon, quod est lignum. Unde dicit Ysidorus *Ethimologiarum* xx (5,5), «Calices . . . poculorum genera sunt, ante ex ligno facta. Unde et vocata sunt, Greci enim omne lignum cala dicebant».

CALUMPNIATOR «est falsi criminis accusator», sicut dicit Ysidorus *Ethimologiarum* x (10,42), «a calvendo, id est frustrando et decipiendo». Nam calvo, calvis, calvi, calvere idem est quod decipere. Unde versus,

5 Si non vis calvi fugias consortia calvi
 et caret supino.

CALUMPANIA, sicut ait Papias, est accusatio falsa, initium alienae litis, a calvendo, id est decipiendo, dicta. Calumpniari terrere, consumere, exigere, detinere, causari, frustrare, ludificare.

CALLIDUS, da, dum, id est subdolos et versutus, dicitur a calleo, calles, quod est durere et callide scire, et caret supino. Pro callide scire ponitur in Persio (4,4-5) ubi dicitur,

5 Scilicet ingenium et rerum prudentia velox
 Ante pilos venit, dicenda tacendaque calles.

Secundum Papiam callidus est in disputando subdolos, ver-

2 *Post* colligatur *add.* C: et dicuntur ligule a ligando et dicitur corrigiole quibus superius ligantur calige vel stifaldi 3 Papiam caliga dicitur a C; pedis AD 4 sine] in C 7 sed] et B
 CALUMPNIATOR 1 dicit *om.* B 2 x] xii D 2-3 frustrando D 5 fugito D
 CALUMPANIA 1 falsa *om.* D 2 dicta *om.* B 3 frustrari C
 CALLIDUS 1 dicitur *om.* C 5 callex B

sutus autem cuius mens ad cuiuslibet fraudem facile vertitur.

CALLIS, masculini generis, dicitur semita a callis animalium quibus atteritur et calcatur. Callus enim, ut supra dictum est, durities manuum interior et pedum inferior et etiam cutis lardi, a callere, quod est durere, vel a calcare. Unde
5 versus,

Est olus hic caulis, habitant animalia caulis.
Que teritur callis pecorum sit semita callis.

Calleo durere dicitur et sapere.

CALVARIA est locus qui hebraice dicitur Golgotha. Proprie autem calvaria est superius os capitis humani supercilliis imminens. Papias autem sic ait, «Calvaria ab ossibus calvis dicta» quia de consuetudine dampnatorum capita in eo loco
5 trucidabant. Calvarie locum audiavi quendam exposuisse in quo sepultus est Adam et ideo sic appellatum quia ibi anti-
qui hominis conditum sit caput. Et hoc est quod apostolus dicit (*Eph.* 5, 14), «Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis et illuminabit te Christus». Favorabilis est interpretatio et
10 mulcens aurem populi nec tamen vera, extra urbem enim et foris portam sunt loca in quibus truncantur capita dampnatorum, et calvarie, id est decollatorum, sumpserunt nomen, etc. Et subdit, Adam vero sepultum iuxta Hebron in Iesu filii Nave volumine (Js. 14, 13) legimus. In Historiis
15 eadem sententia recitatur (1629).

CALVITIES et calvitium et calvaria secundum Huguitionem (s. v. Calvo) dicuntur «locus... super duo supercilia».

7 quamlibet B

CALLIS 1 dicitur semita et dicitur a C 2 ut] ubi AD; superius C 2-3 est dicitur durities C 3 pedis AD; etiam] sunt A 4 Post calcare add. A: hec caula caule dicitur stabulum 7 calles B

CALVARIA 1 Calvaria] calvarie C 4 eodem C 6 ubi C 7 est] esse B 8 ait C 12 id est dampnatorum decollatorum C 13 iuxta urbem Hebron BC

CALVITIES 1 calvitium calvities et calvaria B, calvitium calvities calvaria C

Possumus tamen dicere quod calvitium et calvities dicatur defectus capillorum in calvaria propter quod et calvus dicitur.

CALX, «calcis prima pars est plante», ut dicit Ysidorus Ethimologiarum xi (1, 114), scilicet pars pedis posterior que et calcaneus dicitur. Vide supra ubi exponitur calcaneus. Et dicitur calx a callo quia calce terram calcamus. Callus autem
 5 dicitur durities pedum qua terra calcatur, et dicitur a calcando. Item calx potest dici finis cuiuslibet rei, ut in calce libri, id est in fine. Item calx, cis dicitur cementum quod fit de combustis lapidibus. Et nota quod secundum Huguitonem (s. v. Calco) et Grecismum (vi, 7) et Doctrinale (691) de-
 10 clinatur hic calx pro parte pedis, et pro eis est versus Persii in illa satira, «Nempe hec assidue, etc.» ubi dicitur (3, 104-5),

Compositus lecto crassoque lutatus amomo
 In portam rigidos calces extendit etc.

Pro cemento vero dicunt omnes hec calx. Unde versus differ-
 15 rentialis,

Pars pedis est hic calx, combustus calculus hec calx.

Prisciani vero regula hec est (v, 35), «in ex monosyllaba duo masculina inveniuntur rex, grex; alia vero monosyllaba in x omnia quacumque vocali sive consonante antecedente femi-
 20 nina sunt, ut lex, fex, crux, lux, merx, nix, pix, nox, calx. Excipitur unum commune hic et hec dux».

Hic contempleris cuius documenta sequeris.

CAMELEON, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (2, 18), «non habet unum colorem, sed diversa est varietate conspersus, ut pardus . . . Huius cameleontis corpusculum ad colores quos videt facillima conversione variatur. Aliorum
 5 animalium corpulentia non est ita facilis ad conversionem».

3 quasi D; dicantur D

CALX 3-6 Et . . . calcando *om.* B 4 autem] etiam C 6 rei *om.* D 9 et
primum om. B 10 eis] hiis B 12 licatus C, lucratus D 13 excedit
 C 17 in] sed B; ex] x D 19 omnia sillaba B 20 merx *om.* B;
 pix *om.* D, pix vox nox B

CAMELEON 2 sed] hic A

Esicius (*in Glosa*) dicit super Levitici xi (30), «miserescit et pre infirmitate mansuetum se fingit cum crudelis sit». Ver-

- sus,
 10 Quatuor ex puris vitam ducunt elementis:
 Cameleon, talpa, maris allec ac salamandra.
 Terra cibatur talpam, flamme pascunt salamandram,
 Unda fit alleci cibus, aer cameleonti.

CAMELEONPARDULUS, de quo habetur Deuteronomii xiii (5), una dictio est et est diminutivum a cameleonpardus, di. Sicut enim a pardo dicitur pardulus per diminutionem, ita a cameleonpardo dicitur cameleonpardulus et non cameleon-
 5 pardalus, sicut dicunt quidam et male. Dicit autem Ysidorus Ethimologiarum xii (2,19) quod «Cameleonpardus dictus est quod dum sit ut pardus albis maculis superaspersus, collo equo similis, pedibus bubalis, capite tamen camelo est similis. Hunc Ethiopia gignit.

CAMELUS animal gibbosum est, de quo dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (1,35), «Camelis causa nomen dedit sive quod quando honerantur, ut breviores fiant et humiles, accubant, quia Greci cami humile et breve dicunt, sive quia
 5 curvus est dorso. Camur enim greco verbo curvum significat. Hos licet alie regiones mittant, sed Arabia plurimos . . . nam Arabici bina tubera in dorso habent, reliquarum regionum singula».

CAMERA dicitur curvatura et domus secreta quia habet curvaturam superius, que testudo vel lacunar dicitur. Et dicitur a camur grece, quod est curvum latine. Ita dicit Huguicio (*s. v. Campso*).

6 esithius B; xi] xl B; misereat A 7 cum] et B 7-8 versus *om.* B, unde versus C 9 *Cf. Walther¹, no. 15306* 10 *Cf. Walther¹, no. 2330*

CAMELEONPARDULUS 6 dictus *om.* B 7 est *om.* A; cum AC; fit A 8 similis est pedibus B 9 gignitur A

CAMELUS 1 gibbosum BD 2 xii *om.* D 6 mutant B 8 *Sub fine C, im marg. add.* A: tubera (cumera A) quasi tumera a tumendo dicuntur gibbi

CAMERA 2 lacunar C 2-3 Et dicitur *om.* B

CANCELLUS dicitur fenestra reticulata sicut Proverbiorum 7 (6). Item cancelli dicuntur baricule sive appodiationes, sicut in iiii Regum i a (2). Secundum Huguitionem (*s. v.* Cancer) «cancellus ala dicitur palatii vel parvum foramen 5 parietis, interstitium inter propugnacula et paries qui claudit chorum. Et inde cancello, las cancellos construere». Et est cancellus diminutivum a cancer, nam hic cancer, cancri dicitur morbus quidam, et tunc facit canceris in genitivo.

CANALIS dicta «eo quod cava sit in modum canne. Sane canalem melius genere feminino quam masculino proferimus», et ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xv (8,16) ubi agit de partibus edificiorum et Huguitio (*s. v.* Cano) concordat cum 5 eo. Dicitur ergo canalis quasi cannalis a canna vel quasi calis a cavando. Versus de Aurora (*Cn.* 1060-1),

Virtutem debet humilem signare canalis,
In qua conficitur ornatus spiritualis.

Invenitur et hoc canale in eadem significatione, sed prius 10 dictum prevalet.

CANDACIS, sicut dicitur in Historiis (1670), «regina erat Ethiopum». Et vide quod omnes regine Ethiopum dicebantur Candaces, sicut romani imperatores Cesares, nec habebat regimen regnum illud nisi a feminis.

CANISTRUM dicitur sportula quasi cannis textum. Unde Ysidorus dicit in xx Ethimologiarum (9,8), «Canistrum fissis cannis contextitur. Unde et nuncupatum est. Alii grecum asserunt».

CANCELLUS 1 funesta A 2 baricule] luricule BC 4 cancellus *om.* AD 5 paries sine tectum sicut qui C 7 *Post* cancer B, *post* cancri C, *post* dicitur D *add.*: dicitur cancellus et forceps item hic cancer dicitur quidam piscis et quoddam signum celi item hic cancer (dicitur D) 8 in *om.* B; genitivum BCD

CANALIS 1 ad modum AD 2 masculine D 3 et *om.* B 5 tum dicitur B; quasi cannalis *om.* A 7 significare D 8 color ornatus specialis *Aurora*

CANDACIS 1 dicitur] legitur C 2 quod] quia AB

CANISTRUM 2 fixis BD

CANOPEUM a Canopo civitate vel oppido Egipti, dicitur reticulum subtile circa lectum positum, arcens a quiescente in lecto incursionem muscarum. Et dicitur a Canopo quia ibi primo fuit inventum, vel dicitur canopeum quasi conum
 5 petens a cono, quia ibi ad similitudinem coni a lato tendit in acutum ad modum reticulorum que causa arcendi pulveris super altaria collocantur. Conus dicitur summitas galee vel curvatura que super galeam ponitur. Canopeum vel conopeum producit penultimam. Versus,

10 Qui theloneum pronuntiat aut canopeum
 Aut mausoleum non reor esse reum
 Sed velut Asopi mediam produco Canopi.

CANTICUM est exultatio mentis habita de eternis in vocem prorumpens. Ita dicit glosa in principio Psalterii.

CANTUS a canendo pro melodia cantorum, est quarte declinationis. Canti vero, secunde declinationis, dicuntur ligna curva que rotam constituunt in quibus sunt radii infixi ex una parte et in modiollo ex altera. Unde Persius
 5 (5,71),

Vertentem sese frustra sectabere cantum.

CHAOS, id est confusio, grecum est et ponitur neutraliter. Unde in secundo Methamorphoseon (299-300),

In chaos antiquum confundimur. Eripe flammis
 Siquid adhuc superest etc.

CAPPARIS est frutecti genus simile lentisco. In oriente nascitur; a Grecis nomen sumpsisse videtur eo quod habeat in summitatibus rotunda seminum capitula. Dioscorides dicit quod «est frutex spinosus, expansus super terram,

CANOPEUM 1 canope B, canopeo C; dicitur *om.* A 4 ibi *om.* BC 9 conopeum] canopeum AD; unde versus C 12 *Add. sub fine* AD: asopus proprium nomen est

CANTICUM 1 voce B

CANTUS 1 canticorum BC 2 cantus ti vero de secunde C 4 mediolo AD 6 secabere A

CHAOS 2 unde ovidius C 3 eripere A 4 etc. *om.* C

CAPPARIS 2 videtur *om.* A 3 seminum] summum A; capula A

5 punctione plenus», et dicit quod «duritiam splenis super omnia medicamina iuvat» et «habet radices multas et magnas: nascitur in locis aridis et duris et maxime in muris. Semen eius, si cum sale componitur, escis aptum est. Ventrem mollit comestum, urinam provocat, . . . radix eius bi-
 10 bita . . . paralyticis mirifice prodest, menstruis iuvat. Semen eius cum aceto coctum et ore retentum dolorem dentium mitigat. Similiter et corium radices omnia ista facere potest . . . Radix eius, si masticetur, dolorem dentium compe-
 15 scit. Succus eius auri infusus vermes occidit». Et multa alia dicit ibi. Secundum Ysidorum herba est. Unde in xvii Ethimologiarum (10,20) ubi agit de oleribus ait, «Capparis a Grecis nomen sumpsisse videtur eo quod habeat in summitatibus rotunda seminum capitula». Capparis corripit penultimam, unde Martialis (III, 77,5-6),

20 Capparis et putri cephas allece natantes,
 Et pulpam dubio de petasone voras.

Istos versus ponit Priscianus (VI,20) ubi ostendit quot nomina in c terminantia sunt neutri generis, scilicet duo: lac et allec.

CAPILLUS dicitur quasi capitis pilus, unde hec capillatura quasi capillorum abundantia vel dispositio. Et nota versus differentiales de Grecismo (XII,26-8),

 Est coma quadrupedis, colubri iuba sive leonis,
 5 Cesariesque viri, crinis datus est mulieri,
 Huius et illius bene dicitur esse capillus.

5 unctione AC; duritiem B 7 lacis B; muris] vineis C 8 si cum] sicut AD 10 imperat BCD 11 et in ore B 12 et om. BC 14 et om. B 20 aliece A, athlete B 21 noras B 22 quot] quod C 24 *Add. sub fine* AC, *in marg.* D: pulpa dicitur caro sine pinguedine sicut est (om. C, in D) tumida et grossa caro brachiorum et crurum (crurium C) et dicitur pulpa quasi palpa (om. A) quia (om. A) palpitat et resilit sepe et ponitur pro adulatione et delectatione quia talis caro suavis est ad vescendum petaso dicitur perno porcina bacon (bacun C) gallica

CAPILLUS 2 quasi] vel A, om. D 4 est] et AD; colubris B; sive *iteravit* A 5 cesaries hominis sed crines sunt mulieris B

In marg. fol. 24 add. D: capesso sis capessi vel capessivi capessere capessitum penultima producta verbum est desiderativum id est considerare capere et est sciendum quod capesco scis nichil est

CAPREA a carpendo dicitur, unde Ysidorus Ethimologiarum xii (1,15-16), «Capros et capreas a carpendis virgultis quidam dixerunt. Alii eo quod carpant aspera. Nonnulli a crepitu crurum, unde eas capreas vocatas, que sunt agrestes
 5 capre, quas Greci pro eo quod acutissime videant, id est pandorcas, appellaverunt. Morantur enim in excelsis montibus et quamvis de longinquo vident tamen homines qui veniunt . . . Eedem dicuntur ibices quasi abices eo quod ad instar avium ardua petant». Et nota quod caprea corripit
 10 penultimam. Unde Oratius in Sermonibus (II, 4,43),

Vinea submittit capreas non semper edules,
 id est bonas ad edendum. Item videtur quod bene diceretur hic capreus, unde Priscianus in tractatu de diminutivis versus finem (III,40), «capreolus quoque videtur a nominativo
 15 capreus esse, cuius femininum in usu est caprea».

CAPSELLA dicitur cista vel theca repositoria. Et dicit Hugutio (s. v. Capio) quod a capio, capis dicitur «hic capsus, capsi, id est carruca undique contexta, quasi capsula quia multa capiat. Unde hec capsula dicitur cista in qua aliquid re-
 5 ponitur. Et pro domo parva accipitur. Unde capsula et capsella, ambo diminutiva».

CAPUT a capiendo dicitur quia omnes sensus capit. Et quandoque ponitur pro principio, ut ibi (Ps. 39,8) «In capite libri scriptum est de me» etc. Quandoque ponitur pro fine, Ecclesiastici xxxii b (11), «habeat caput responsum tuum».

CARACTER, ut habetur ex Papia et Huguitone, grecum nomen est et dicitur imago latine, novus vultus, effigies, forma, stilus, figura, littera, ferrum quo note pecudibus inuruntur.

CAPREA 2 capreas] capreolos C 3 sicut nunnulli A; nonnulli vero a C
 4 capreas] dicunt B 7 videant B 10 ovidius AD 13 campus AD
 15 campus AD

CAPSELLA 1 cista] tulpa C 4 hec om. C 5 parva] propria B *In marg.*

add. D: capsula quod capiat in se atque conservet aliquid

CAPUT 3 de me om. BD 4 xxii A; habet A, habebat D

CARACTER 3 littera om. D; note] voce C

Unde et ipsa nota vel signum. Character dicitur et descriptio
5 forme alicuius.

CARBASUS velum navis, quasi carens basi, id est sustentamento ab inferiori. Et est etheroclitum in genere. Unde versus,

Carbasus una ratis et carbasa plura vocabis.

Papias dicit quod carbasa dicuntur a carbaso lino.

CARBO dicitur a careo, cares, eo quod flamma careat. Quando vero accensus est dicitur pruna a perurendo.

CARBUNCULUS quidam lapis pretiosus «dictus est eo quod sit ignitus ut carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur, lucet enim in tenebris adeo ut flammam ad oculos vibret». Ita dicit Ysidorus *Ethimologiarum* xvi (14,1). Item «carbunculus
5 grece antrax dicitur et gignitur in Libia apud Trogoditas».

CARCER quasi cohercer a coerendo dicitur quia ibi captivi cohercentur, id est includuntur. Quod autem dicitur carcer quasi capiens reos ethimologia est.

CARDO secundum Papiam et Huguitionem (*s. v.* Cardiam) est pars hostii que vertitur in foramine, et pro ipso foramine ponitur. Et dicitur a cardian, quod est cor, quia sicut cor homines ita cuneus ille ianuam regit et movet. Cardio etiam
5 dicitur extremitas rei. Unde dicuntur cardines celi extremitates axis quia per eas vertitur celum. Cardio etiam ponitur pro oportunitate vel articulo. Unde proverbiale est rem esse in cardine, id est in articulo vel oportunitate. Qui enim in cardine est leviter potest intrare et exire. Virgilius (*Aen.* I, 672),

10

haut tanto cessabit cardine rerum.

CARBASUS 3 carbasis] carbasis B; et] sed C; notabis A, videbis BC
4 ligno B

CARBO 1 cardio C

CARBUNCULUS 1 dicta D; est *om.* BD 4 xii ABD 5 antrax] furtrax
C, antrax latine dicitur B

CARDO 3-4 cor regit homines B 4 cardio *iteravit* B 10 aut C, autem
B, hanc A

CARDUUS grecum est secundum Ysidorum (xvii, 10,20). Papias dicit quod est «genus herbe spinose» cuius natura mordax et austera est. Et ideo succus eius allopicias, id est capillorum fluxus, curat. Et dicit Dioscorides quod «radix eius
5 in aqua decocta cupiditatem bibendi potatoribus subministrat. Matrivi utilissimus cibus est et ideo non est mirum si a feminis pascitur» quia iuvat ut masculos procreent.

CARECTUM est locus ubi crescunt carices vel ubi reponuntur. Est autem carix, sicut ait Papias et etiam Ysidorus Ethimologiarum xvii (9,102), «herba acuta et durissima, sparto similis. De qua Virgilius in tertio Georgicorum (231),

5 et carice pastus acuta.

Spartus autem», ut dicit Ysidorus ibidem, «est frutex virgatus sine foliis, ab asperitate vocatus». Secundum Priscianum in tractatu de genere (v,36) non debet dici carix sed carex. Unde credo quod vitio scriptorum corrupta est littera
10 in Papias et Ysidoro et dicitur a careo, es eo quod robore careat.

CARIATHARBE, que et Hebron dicitur, interpretatur civitas iiii, arbe enim iiii, carith civitas, quia ibi sepultus est Adam maximus, Abraham, Isaac et Iacob cum uxoribus suis.

CARICA, carice ficus dicitur. Unde Ovidius viii Metamorphoseon versus finem (674),

Hic nux, hic mixta est rugosis carica palmis,

id est dactylis. Et, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xvii
5 (7,17), «Carice sunt a copia nominate». Rationem quere infra ubi exponitur ficus.

CARDUUS 3 hausta A 6 utilissimus B; est *primum om.* D

CARECTUM 2 et in Ysidoro A 4 tertio] iiii C 6 sparsus C; sicut A; ibidem *om.* A 7 vocatus] dictus D 8 nec B 9 sit C 11 caret AD

CARIATHARBE 1 caritharabe D 2 albe D; carith D

CARICA 3 nux] trux C; est *om.* B 4 dactalus A, dactylus D 5 rationem autem B

CARIES, cariei, id est putredo, dicitur a careo, cares «quia caret soliditate» et, sicut dicit Huguition (s. v. Careo), «caries est proprie lignorum, putredo autem aliarum rerum . . . et hec caria, carie in eodem sensu». Ysidorus Ethimologiarum
 5 xvii (6,28) ubi agit de arboribus sic ait, «Caries est putredo lignorum et dicitur sic eo quod eveniat lignis virtute carentibus».

CARINA media pars navis dicitur a currendo quasi currina quia currit per aquas, vel a carrio, ris, carrivi, quod est dividere, quia currens aquam dividit. Quod autem dicitur carina quasi carens ruina ethimologia est. Nota versus differentiales
 5 (*Grec.* x,1-2),

Prora prior pars est navis, pars ultima puppis.
 Dic latus esse ratem, ventrem dic esse carinam.

CARPASINUS dicitur color aureus. Sic exponit glosa in i Hester (6).

CARPENTUM est «pompaticum vehiculi genus», quasi carrum pompaticum. Ita dicit Papias.

CARPENTARIUS est qui facit carpentum et generaliter omnis artifex lignarius carpentarius dicitur.

CARTA a carpendo dicitur «quod carptim papiri tegumen decerptum glutinatur. Et apud Memphim civitatem Egipti primo fuit inventa. Unde Lucanus (iv,135),

Conficitur bibula Memphitis carta papiro.»

5 Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum vi (10,1-2).

CARRUM, carri genus est vehiculi sicut currus et dicitur a

CARIES 2 caret] careat BD 3 aut AD

CARINA 2 quod] et D 3 quod] quia A 4 ruina] rima D, rima vel ruina B 7 larus C

In marg. fol. 25 add. D: Carisma est donum vel gratia vel donum gratie
In marg. fol. 25 add. D: Carnicus a um carnosus carnulentus pinguis sive crassus

CARPASINUS 1 sicut C 1-2 i hester] principio historiis B

CARTA 1 regimen BC 2 discerptum BD, disceptum C; et om. D

carrio, ris, rivi, ire, quod est dividere. Vel dicitur carrum quasi currum a currendo, vel dicitur carrum a cardine rotarum. Unde Ysidorus xx Ethimologiarum (12,1) ubi agit de vehi-
 5 culis sic ait, «Carrum a cardine rotarum dictum est». Et est neutri generis. Unde carra pluraliter legimus ii Esdre v (III Es. 5,55).

ĀRTALLUM est «canistrum vel cophinus» ut dicit Hugutio. Vas est vimineum quod solent habere vindemiares in aliquibus partibus.

CARTILLAGO, ginis secundum Huguitionem (s. v. Careo) est «naris vel auris vel alterius rei ossea teneritudo». Papias et Ysidorus Ethimologiarum xi (1,88) ita dicunt, «Cartilagine sunt ossa mollia et sine medulla, quod genus auricule et
 5 narium discrimen et costarum extremitates habent, sive opercula ossium que moventur. Et dicte cartilagine quod leni attritu carent dolore dum plectuntur».

CASA parva domus est sicut sunt tuguria pauperum, a cadendo dicta quia de facili cadit. Unde casula diminutivum. Unde Grecismus (x,164-5),

Divitis est edes, casa pauperis a cado dicta,
 5 At domus est civis cui vita subest mediocris.

CASLEU, id est December. Vide supra ubi exponitur Adar.

CASIA inter arbores aromaticas ab Ysidoro computatur Ethimologiarum xvii (8,12) ubi dicitur, «Casia nascitur in Arabia, virga robusti corticis et purpureis foliis ut piperis. Est autem virtutis cinamomi similis sed potentia inferior. Unde
 5 pro cinamomi vice duplex eius pondus in medicinis admiscetur». Eadem verba habet Papias et addit dicens, «casia

CARRUM 2 carrum] carrion C 4 Eth. om. C 5 ait] agit D; currum B; est *primum* om. BC 6 unde et B; ii om. A

CARTALLUM 1 sicut D

CARTILLAGO 3 dicit A 4 quod est B 7 dolorem A

CASA 1 tuguria C 5 at] sed B, ast C; civis] eius C; cui] cuius D; est D

CASIA 6 eadem quoque B; et om. A

flores olentes unde unguentum conficitur». Casia odoris genus quod decoquitur oleo et efficitur unguentum. Casia est herba odorifera unde oleum caseum. Casia herba rutili coloris odorifera. Et ubique scribitur in Papia cum s simplici
 10 et cum eo concordant omnes auctores. Unde Ovidius in xv *Methamorphoseon* (398),

Quo simulas casias et nardi lenis aristas.

Persius in ultima satira (6,36),

15 Seu ceraso peccent casie, nescire paratus.

Idem in tertia satira (2,64),

Hec sibi corrupto casiam dissolvit olivo.

CASSIDILE dicitur pera aucupis in modum reticuli facta in qua ponit aves quas in casse, id est in reti, capit. Hic cassis dicitur genus venatorii retis eo quod capiat. Hinc est quod in cassum dicimus, id est sine causa, quasi sine cassis
 5 venatio inanis est. Et dicitur cassidile quasi cassis sedile quia quicquid capit in casse sedet inclusum in cassidili. Vel dicitur quasi cassis sedile quia brevis est ut sedile, id est fundus cassis, et simili modo reticulatum est. Unde in omnibus antiquis et non corruptis bibliis invenies viii Thobie (2),
 10 «protulit de cassidili suo partem iecoris». Unde magister Matheus Vindocinensis (*PL* 205, 966), videns quod cassidili penultimam haberet productam, metri necessitate coactus, per antithesim posuit litteram pro littera, u scilicet pro i, dicens,

15 Ut pietas dictat, fellis medicamina profert
 Cassiduli, sanat lumina, visus adest.

Sed melius est quod dicatur ibi cassiculi, id est reticuli, et credo quod qui ponunt ibi aliam litteram errant; et tunc

9-10 unde . . . odorifera *in marg.* AD 10 scribitur *om.* B 12 xv] v B 13 arista D 15 pectent B 16 idem . . . satira *om.* D

CASSIDILE 1 aucupis A; facto A 2 reponit B 4 quasi] id est C 5 inanis] avis B 6 vel] unde C 7 cassis] cassio C; id est] idem B 10 partem quasi iecoris B 15 dictet C 16 visus] lusus C 18 ibi *om.* B

cassiculi erit genitivi casus et regitur ex vi continentie, dicit
 20 enim Papias cassiculo, id est reticulo vel etiam cassiduli ut
 sit quasi diminutivum ab hoc nomine cassidile. Quod autem
 aliqui dicunt ibi cassilidi, declinantes cassilis, cassilidis, ap-
 probet qui voluerit. Scio quod taliter declinantibus ars re-
 pugnat. Si enim diceretur hec cassilis, cassilidis, quod nichil
 25 est, tamen in e et numquam in i faceret ablativum. Et nota
 quod dicitur hec cassis, dis pro galea. Unde Lucanus in vii f
 (586),

Illic plebeia contextus casside vultus.

Item hic cassis, huius cassis dicitur rete. Unde Ovidius
 30 (A. A. II,2),

Decidit in casses preda petita meos.

Et inde hic cassiculus diminutivum.

CASTRAMETARI idem est quod dividere vel ponere vel muta-
 re castra. Unde Ysidorus in xv Ethimologiarum (3,10), «ca-
 35 stra metati sunt, id est mutaverunt». Et, sicut dicit Hu-
 guccio (s. v. Metior), castrametari dictio est composita a ca-
 strum et metor, aris. Inveniuntur quoque castra metari duo
 dictiones in eodem sensu. Vide infra ubi exponitur meta in
 fine.

CASTRUM a castrando dicitur quia ibidem habitantibus ca-
 strabatur licentia evagandi, vel quia castris non intererat
 mulier, vel dicitur quasi casa alta.

CATHACLISMUS, id est diluvium, dicitur a catha, quod est
 universale vel per, et clima, tis, quod est pars, quia generalis
 fuit per iiii climata mundi.

20 cassiduli] cassiculi ACD 21 quasi om. C; nomine om. C 22 a-
 liqui om. A; ibi om. B; cassilis om. D 23 qui] quod C 24 cas-
 silis] cassis BC 25 tamen in e om. D 26 hec om. C; iiii AD
 28 contextus AC, contextu D 32 hic om. B; cassidulus B
 CASTRAMETARI 3 id est castra mutaverunt B 4 castramentari B
 CASTRUM 1 quod A 1-2 castratur ABC sed cf. Isid. xv, 2, 13 2 inte-
 rest B
 CATHACLISMUS 2 vel per om. B

CATHAMANE, id est iuxta mane, scilicet diluculo vel in ipso mane, a catha, quod est iuxta, et mane. Vel catha mane, id est omni mane, a catha, quod est universale, et mane.

CATHAPLASMA, atis inductio dicitur, emplastrum, medicamen, a catha, quod est supra, et plasma, quod est forma, quia supra formam morbi inducitur.

CATHAPLECTATIO interpretatur convicium, unde secundum aliam translationem ponitur «obiurgatio» Ecclesiastici xxi b (5). Et potest dici cathaplectatio a catha, quod est iuxta, et plecto, plectis, quando scilicet tanta est rixa quod fere
5 plectunt se, id est puniunt et verberant.

CATHARACTA «est via subterranea qua aqua sub terra discurrit. Unde per translationem in celo dicuntur catharacte nubes vel discursus et meatus pluviarum et tonitrua». Ita exponit Hugutio sed in Historiis (1084) dicit Magister,
5 «catharacte celi, id est fenestre aperte sunt, id est nubes. Catharacte proprie sunt meatus Nili qui per septem ostia dividitur». Unde Lucanus x f (317-18),

sed cum lapsus abrupta viarum
Excepere tuos et precipites catharacte.

CATHECIZARE plura significat que habentur per hos versus,

Siquis confirmat, reprehendit sive refutat,
Instruit, informat, docet, imbuit, hic cathecizat.

Et dicitur a cathesis, quod est doctrina vel locus doctrine.

CATHEDRA sedes est doctoris, et dicit Magister in Historiis (1362) super iii Regum, «In eisdem porticibus erant cathedre et sinedre et exedre, id est tria genera sedilium ut ait Ysidorus. In cathedris sedebant doctores in gignasio, in si-

CATHAMANE 1 mane] manes D; diluculo C 2 mane quasi iuxta mane vel B

CATHAPLECTATIO 3 cathiplectatio BC, acathaplectatio A

CATHARACTA 6 catharacte autem B 8 sed] quod C

CATHECIZARE 2-3 Cf. Walther¹, no. 17914 4 et ... doctrine om. A

CATHEDRA 1 sedes] locus D 4 id est in cathedris B

5 nedris sedebant auditores in consistorio». Lucanus viii
(258-9),

Parva puppe fugit. Sequitur pars magna senatus
Ad profugum collecta ducem; parvisque sinedris etc.

«Et dicebantur sinedre quasi consessus. In exedris sedebant
10 assessores cum iudice quando secretius aliquid tractabant
quasi in locutorio. Et dicebantur exedre quasi assessus, licet
exedra proprie legatur pro thalamo». Nota versus differen-
tiales de Grecismo (xii,62-6),

15 Rex solium, doctor cathedram, iudexque tribunal
Possidet, ac sedem presul pretorque curulem.
Optinet accusans suggestus, castra senatus.
Navita transtra tenet, dictator rostra tenebit,
Gentis et innumere nomen generale sedile.

CATHENA dicitur quia capiendo teneat.

CATERVA est hominum multitudo sive turma, unde caterva-
tim adverbium, id est per catervas vel turmas.

CATINUM, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xx (6,5),
«Vas est vinarium fictile quod melius neutro genere dicitur
quam masculino, sicut et salinum dicitur vas aptum sali».
Versus,

5 Quod capiens vinum teneat vas dico catinum,
Fictile vel luteum faciens frigere lieum.

Persius (5,182),

Portantes violas rubrumque amplexa catinum.

CAULA, caule dicitur «ovile a greco aula, nam Greci aulas
vocant ovium receptacula. Inde caula dicitur addita c».
Ita dicit Huguitio.

5 unde lucanus C 7 puppe] quippe C 8 profugium BC, refugium
A 8 Syhedris Luc. 15 curilem B, curialem A, civilem C 16 con-
tinet AD 17 navit C, nauta A

CATHENA cathedra B

CATERVA 1 sive] scilicet BD

CATINUM 6 fringere C 8 molas B

In marg. fol. 26 add. D: catholicon interpretatur utile vel commu-
ne unde catholicus ca cum id est utilis vel universalis

CAUMA grece, calor latine.

CAVEA locus concavus a cavando dicitur. Caverna idem.

CAVEO, caves, cavi, cavere, id est videre, prospicere, causa vitandi aliquid cautelam adhibere. Inde cautus, ta, tum quod potest esse nomen vel participium.

CAUTIO a cavendo dicitur, cautela, vitatio, observatio vel scriptum quo cavemus nobis, sicut xvi Luce (6).

CAUTERIUM, sicut dicit Papias, dicitur «quasi cauturium quia caute urit. Et est ferrum quo inuruntur infirmi ad curandum. Cauterium etiam dicitur ferrum quo inuruntur dampnati ad significandum ut, viso signo, ab eis caveatur.
5 Inde cauterio, cauterias et cauteriatus, ta, tum. Unde i ad Timotheum iii (2) dicitur, «Cauteriatam habentium conscientiam», id est corruptam et peccatorum cauteriis inustam.

CECITAS dicitur carentia visus et ponitur quandoque pro acrisia, sicut Genesis xix b (11) et iii Regum vi (18). Est autem acrisia quando homines habent oculos apertos et non vident, quod magi faciunt incantationibus suis. Fit etiam
5 quandoque quod homines habent in manu rem aliquam et non vident, et hec est acrisia. Et dicitur acrisia ab a, quod est sine, et crisis, quod est iudicium, quasi sine iudicio, quod fit secundum visum. Differunt autem cecus et orbus. Unde versus,

CAUMA cauma dicitur B

CAVEA Totum om. C; cavando] cavan B

CAVEO 2 vitandi] videndi vel vitandi B

In marg. fol. 26^v add. D: cautenatus potest esse participium et tantum valet quantum cauterio ustus et diffamatus et potest esse nomen et tantum valet quantum durus et malus unde apostolus cauteriatam habentium conscientiam (1 Tm. 4, 2)

CAUTIO 1 vel] et BC 2 scriptum est B

CAUTERIUM 1 dicit] ait B 3 etiam] et B 5 incauterio incauterias et cauteratus C 5 i om. C

CECITAS 4 in incantationibus B; fit] sicut A, sit D; etiam om. C 5 quod om. D 6 et hec est acrisia om. D, est om. C; et dicitur acrisia om. B 7 quod primum] que C

- 10 Cecus inutiliter gerit instrumenta videndi,
Lumine privatus violenter dicitur orbis.

CEDO, dis exponitur infra ubi exponitur succedo.

CEDRON, id est cedrorum, genitivus pluralis est.

- CEDRUS, «quam Greci cedros vocant quasi ceomenes drios iron, id est arboris humor ardentis, cuius folia ad cupressi similitudinem respondent. Lignum vero iocundi odoris est et diu durans, nec a tineas umquam exterminatur . . . Unde
5 et in templis propter durabilitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius ligni resina cedria dicitur, que in conservandis libris adeo est utilis ut perliniti ex ea nec tineas patiantur nec tempore consenescent. Nascitur in Creta, Affrica et Siria». Verba sunt Papie et Ysidori Ethimologiarum xvii (7,33). Et
10 addit Papias dicens, cedrus est arbor suspendendis tectorum apta culminibus eo quod huius materies et procera sit spatiis nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque condendis-que fastigiis habilis est.

In marg. fol. 26^v add. D: ceco cecas cecavi cecum facere unde ceculto cecultas verbum activum id est cecare et quandoque ponitur absolute et significat tunc passionem intrinsecus natam nam mihi oculi ceculant cecutio cecutis id est cecum esse vel fieri vel insanire a ceco cicatrix id est vestigium obducatio vulneris sic dicta quia cecet et obducatur vulnera

In marg. fol. 27^v add. D: cedo cedis cessi cedere cessum in quinque significationibus invenitur cedo id est do locum et secundum hoc construitur cum dativo solo quandoque cum accusativo et dativo in eodem sensu idem enim est cedo tibi quod cedo locum tibi et econverso item cedo id est incedo ut cedo ad ecclesiam id est incedo eo cedo quasi recedo ut do domum id est recedo item cedo id est contingit ut mihi cedit bene tibi autem male et secundum hoc ponitur quandoque impersonaliter item cedo id est evenio ut in ovidio (*Meth.* 1, 74) cesserunt nitidis habitande piscibus unde id est evenerunt

CEDRUS 4 et *om.* AD; a tineas] artinea B; numquam A 6 cedrina B; in conservandis] incernandis C 7 est *om.* A; perlinitis AB; nec] ne C 9 Ysidoro A 11 alta D 12 parietibus C 12-13 extendendis] B 13 *Sub fine add.* B: ieronimus dicit in libro de locis (887) quod cedron appellatur torrens sive vallis iuxta ierusalem ad orientalem plagam cuius iohannes evangelista meminit hec eadem verba sunt in glosa i machabeorum xv (39) super illum scilicet locum mandavit ei edificare cedronem

CELARE dicitur sculper, pingere, occultare, et secundum istam ultimam significationem construitur cum duplici accusativo, ut «celo te propositum meum». Et sunt multa talia verba que enumerat Doctrinale in istis versibus (1265-9),

- 5 Postulo, posco, peto, doceo, rogo, flagito, celo,
Exuo cum vestit, monet, induo, calcio, cingo,
Accusativos geminos hec verba requirunt.
Hunc dant passiva quem verba volunt sibi clausa
Aut quem vis verbi sibi postulat associari.

CELATURA a celando dicitur, sculptura et occultatio.

CELEUMA, atis a celo dicitur, scilicet clamor nauticus. Naute enim solent clamare propter celum turbatum. Unde proceleumaticus pes constans ex iiii brevibus, qui inventus fuit ad huius modi clamorem describendum et repentinam tempestatem. Et dicitur celeuma generaliter pro quolibet clamore
5 sed proprie significat illum qui fit propterurbationem aeris vel puritatem, sicut in tempore vindemie solent homines clamare pre letitia quando vident aeris puritatem. Quod autem dicitur celeuma quasi calcantium oma, id est cantus,
10 ethimologia est.

CELETI et Pheleti nomina sunt indeclinabilia et debent ita scribi et proferri quod secunda sillaba incipiat ab l, sicut patet in Interpretationibus (*Hieronymi*, p. 103). Erant autem cohortes sive legiones pugnatorum, et sicut dicitur in Historiis (1332), «Hii dicuntur fuisse lxx iudices locorum...
5 Et sonat celeti exterminatores, pheleti admirabiles».

CELARE 4 verba *om.* D; que etiam in istis versibus enumerat doctrinale (enumerantur in doctrinali C) BC 6 movet B 8 hunc] humo C
9 *Add. sub fine AC, in marg.* D: clausa (causa D) id est subintellecta (-tu A) ut (unde C) postulo te panem id est postulando a te quero panem doceo te gramaticam id est docendo trado tibi gramaticam ecce quero et trado sunt verba clausa id est subintellecta et sic de aliis

CELATURA sculptura] scriptura pictura B, sculptura pictura C

CELEUMA 1 dicitur *om.* B 3 constat B; fuerit C 6 fit *om.* B 7 vindemiarum D 8 pro B 9 dicitur *om.* A

CELETI 4 pugnatores C

CELTIS, masculini generis, instrumentum ferreum est aptum ad sculpendum. Cisel gallice. Et dicitur a celando sed nusquam est in biblia. Unde Iob xix f (24) ubi quidam legunt «vel celte sculpantur in silice», Gregorius in originali et
5 antike biblie habent certe, et nullus sanctorum expositorum ponit ibi celte.

CELUM greco vocabulo uranos dicitur, apud Latinos propter impressa stellarum lumina celum dicitur quasi celatum sicut argentum. Quod signis eminentibus refulget celum vocatur. Ita dicit Papias. Quod autem dicitur celum quasi casa elios,
5 id est domus solis, ethimologia est.

CEMENTUM a cedendo dictum eo quod ceso lapide surgat, scilicet «calx et minorum lapidum congregatio. Et fundamentum domus dicitur cementum eo quod fit de cesis lapidibus». Ita dicit Hugutio (*s. v. Cedo*). Unde cementa-
5 rius dicitur qui cum cemento operatur et inde victum querit.

CENA dicitur a cenon, quod est commune, propter communitatem vescentium. Dicit enim Papias quod apud veteres solitum erat in propatulo vesci et communiter epulari ne singularitas luxuriam gigneret. Sed modo melius diceretur
5 scena, addita s a scenos, quod est umbra, quia modo requiruntur cenandi latibula et diverticula quia unus quisque suam cenam presumit ad manducandum. Vide infra proxima.

CENACULUM vel cenatorium locus est ad cenandum. Et secundum Papiam et secundum Ysidorum Ethimologiarum xv (3,7), «cenaculum dicitur a communione vescentium, unde et cenobium. Antiqui enim publice et in communi ve-

CELTIS 2 siaussel *ut videtur* B 2-3 numquam B 3 xxix B 4 vel] quod B; sculpentur B 5 ullus C

CELUM 1 latinos vero B 2 dicitur *om.* D 4 elio C, ylios B

CEMENTUM 5 querat AD, queritat queritat verbum est frequentativum a quero queris C

CENA 4 generaret B 5 cena AD

CENACULUM 2 secundum *alterum om.* C; ysidorum] illud C 4 et *primum om.* ABD

5 scebantur, nec ullis convivium singulare erat ne in occulto
 delicie luxuriam gignerent». In Historiis (1615) dicitur
 quod «in superiore parte domus Palestini faciebant cenacula,
 in inferiore cubicula». Et nota quod proprie dicitur cena in
 sero, iantaculum in mane, prandium in tertia, merenda
 10 autem vel antecena in nona, obsonium post cenam quasi
 contra sompnum. Unde versus, et sumuntur de Grecismo
 (xv, 158-61),

Obsonor iratus, obsonor nocte fit esus,
 Iantamur mane, cenamus vespere facto,
 15 Tertia prandere vult hora, requirit habere
 Merendam nona messor lassatus in hora.

Quidam simplices dicunt gentari pro iantari cum tamen a
 iano dirivetur, sicut dicit Hugutio (s. v. Iam). Et Ysidorus
 dicit in xx Ethimologiarum (2, 10), «Iantaculum est primus
 20 cibus quo ieiunium solvimus».

CENOFATORIA ars est illorum qui operantur de ceno, id est
 de luto. Istud amplius non expono quia secundum omnes
 glosas Actuum xviii a (3) debet dici scenofactorie et incipit
 ab s et exponitur in suo loco.

CENOPHEGIA nichil est sed debet dici scenophegia, et incipit
 ab s. De hoc quere infra inter dictiones que incipiunt ab s.

5 ullum C 7 superiori BD 8 inferiori D 9 gentaculum B 10
 autem *om.* C; obsonum AD; quasi *om.* A 11 sumitur D 14 gen-
 tamur B 17-20 quidam . . . solvimus *post* sompnum (v. 11) *collo-*
cavit A, *in marg.* D 17 simplices *om.* B; ianturi B 17-18 a iano]
 a alano A, alano D, *om.* B 19 dicit *om.* B; gentaculum B
 CENOFATORIA 1 cenofactoria B 2 quod D 3 xvii C; scenofactoria D
In marg. fol. 27 add. D: cenon id est novum id est commune a cenon
 quod est novum et en quod in componitur hec encenia enceniorum
 id est innovationes nova festa sicut dedicationes ecclesiarum a
 cenon quod est commune et habito habitas componitur hoc ceno-
 bium id est monasterium scilicet communis habitatio plurimorum
 ubi plures congregati sunt ad communiter et in simul habitandum
 et comedendum unde hic et hec cenobita qui vel que locum illum
 inhabitat
 CENOPHEGIA 1 debet *om.* D; dici] scribi B 2 abs et de C

CENTURIO a centum dicitur «qui preest c viris. Unde Persius versus finem (5,189),

Dixeris hec inter varicosos centuriones.

Unde hec centuria, id est centum homines, in re militari». 5 Sic exponit Hugutio (*s. v.* Centum). Papias vero dicit sic, «centurio est qui preest c militibus» sicut quinquagenarii sunt qui in capite sunt quinquaginta militum. «Centurias dicimus partes exercitus in centenos milites divisas. Unde et qui hiis presunt centuriones dicuntur». Vide infra ubi 10 exponitur tribunus.

CENUM dicitur lutum. Unde per compositionem dicitur obscenus, na, num, id est turpis et immundus. Et hoc cenovehum et hoc cenovectorium instrumentum quo portatur cenum. Vide differentiam que ponitur infra ubi exponitur 5 lutum. Cenovehum et cenovectorium componuntur a cenum, ni et veho, vehis quod est portare.

CEPHAS dictus est Petrus «eo quod in capite sit constitutus apostolorum. Cephalim enim grece caput dicitur, et ipsum nomen in Petro Sirum est». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum vii (9,3).

CEPE indeclinabile, sicut dicit Hugutio (*s. v.* Cepha), non est in usu sed in plurali cepe, ceparum dicimus et hec cepa, cepe. Unde Ovidius (*Fasti* III,318),

cedenda est ortis unica cepa meis.

5 Et dicitur a cephas, quod est caput. Unde Ysidorus Ethimologiarum xvii (10,12), «Cepa vocatur quia non aliud est

CENTURIO 2 finem *om.* C 5 sicut C; sic *om.* C 6 est *om.* C 7 milium C 8 divisas *om.* B 9 et *om.* D

CENUM 3 id est instrumentum BC 4-5 vide . . . lutum (que ponitur infra *om.*) post portare (v. 6) collocavit B 5-6 cenovehum . . . portare *in marg.* D; 5 cenovehum et cenovectorium] et B; componitur AB 5-6 cenum ni] cenū cō ABD

CEPHAS 1 dicitur C 2 cephalus A; latine dicitur B; istud C CEPE 6 non] nihil B

nisi tantum caput». De cepe secundum quod est indeclinabile dicit Grecismus (xxv, 191-3),

10 Neutrum nomen in e dat in i sextum tibi vere
Preter presepe vel preter gausape cepe.
Istis Preneste superaddas atque Soracte.

Eadem sententia est in Doctrinali (237).

CERASTES, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (4, 18), serpens est sic «dictus eo quod in capite cornua habeat similia arietum; cerasta enim grece cornua vocantur; sunt autem illi quadrigemina cornicula quorum ostentatione, veluti esca illiciens, sollicitata animalia perimit. Totum enim
5 corpus tegit harenis, nec ullum indicium sui prebet nisi ex ea parte qua invitatas aves vel animalia capit. Est autem flexuosus plus quam alii serpentes ita ut non spinas habere videatur». Lucanus vi g (679),

10 aut viventis adhuc Libice mensura ceraste.

Dicitur enim hec cerasta, te et hic cerastes, cerastis.

CERIMONIA publica sacra, castimonia, religio sacra, leges divine vel constituta sacrificiorum. Ita dicit Papias. Ysidorus autem Ethimologiarum vi (19, 36) sic ait, «Cerimonie apud Latinos dicuntur sacra omnia que apud Grecos orgia
5 cantur». Orgia ab orge, quod est colere. «Proprie autem

10 cepe] sepe B 12 *Add. sub fine AC, in marg.* D: gausape pis sicut ait (dicit C) hugutio dicitur mantile et invenitur pro quodam genere pallii et pluraliter habet gausapa apud antiquos vero invenitur (*om.* C) hoc gausapum pi et hec gausapa pe et hic (hec C) gausapes pis in eodem sensu nota quod mantile mensorium mensale et choral (chorale C) et mappa idem significant tamen de mantili dicit ysidorus eth xix (26, 6) mantilia (mantile A, mantila C) nunc pro operiendis mensis sunt que ut ipsum nomen indicat olim extergendis manibus prebebantur (probebantur C, extergebantur A)

CERASTES 4 quadrigemina] quadrige nimia C 4-5 velut B 5 alitiens B
6 corpus suum B 7 ea *om.* D; invitantes C 10 videntis D; Libie C 11 hic] hec BC; cerastes] erastes D

CERIMONIA 1 castimonia religio sacra *om.* D 3 vi *om.* B 4 orgia *om.* B 5 orgia ... colere *in marg.* D; orgia] origia B; colere vocantur B

visum est doctoribus a carendo appellari cerimonias quasi caremonias eo quod eis que in sacris divinis offeruntur in suo usu carerent homines». Et sequitur, «Alii cerimonias proprie in observationibus Iudeorum credunt, abstinentiam
 10 scilicet quarundam escarum secundum veterem legem eo quod observantes careant hiis rebus quibus abstinuerunt». Cerimonie etiam dicuntur sacre culture. In Historiis (1242-5) dicitur sic, «Sollempnitates legales erant vii: Sabbatum, Neomenia, Phase, Pentecostes, Festum Clangoris, Festum
 15 Propitiationis, Scenophegia . . . Alias festivitates adiecerunt hiis Hebrei propter varios eventus, sicut Encenia et Furim, id est Festum Hester. Sed non dicuntur legales, id est legibus institute». Et dicit ibi Magister, «Nota sollempnitates . . . dictas ceremonias a cereis, id est luminaribus, vel a
 20 carie et mene, quod est defectus, quia tunc debent in nobis sordes deficere, et ita dicuntur cerimonie quasi carimonie, vel a carendis muniis, id est officiis servilibus», nam hoc munium idem est quod officium vel obsequium. In Valerio Maximo (1, 1, 10) scribitur quod a Cerere oppido sacra ceri-
 25 monie appellantur. Et nota quod in lege et prophetis quinque frant quorum notitia valde necessaria est, scilicet moralia, iudicialia, cerimonialia, promissa et sacramenta. Moralia erant precepta decalogi, Exodi xx (8-17). Iudicialia erant illa de quibus habetur Exodi xxi (2), «Si emeris servum he-
 30 breum» etc. et huiusmodi que pertinebant ad pacem inter homines conservandam. Cerimonialia erant in differentiis sacrificiorum, in discretionem ciborum, in expiatione immunditiarum, in observatione sollempnitatum, de quibus habetur in Levitico fere per totum. Promissa erant ad alliciendum
 35 sicut promissio «terre manantis lacte et melle» Exodi iii f (17), et promissio angelice custodie Exodi xxiii (20), «Ecce ego mitto angelum meum» etc. et promissio de omnium bo-
 7 carimonias B 14 pentecoste AC, pentecostem B 16 phurim D
 18 magister in historiis dicit ibi sic C 20 meme A 21 et om. D;
 quasi carimonie om. A 22 mimiis AB 23 mimium AB 24 ce-
 rete AD; sacre D 25 et in prophetis B 27 sacramentalia B 30
 patrem AB 37 omni AD

norum multiplicatione Levitici xxvi a (3), «Si in preceptis
meis ambulaveritis» etc. Sacramentalia erant figure sacra-
40 mentorum nove legis, sicut est sacramentum Phase, Exodi
xxiii et vitule rufe, Numeri xix. Item possunt dici cerimonie
a caris, quod est gratia, et mene, quod est defectus, quasi
defectus gratie quia huiusmodi observantie gratiam non con-
ferebant.

CHERUB, cherubis, bi, bem, o cherub, a cherube. Sic decli-
natur in singulari et significat quemlibet de illo ordine an-
gelorum, et est masculini generis. Si autem aliquando inve-
nitur cherub indeclinabile, sicut in Ezechielis x c (4), non est
5 trahendum ad consequentiam. Item hic cherubim indecli-
nabile scriptum per m et tantum singularis numeri ponit
Hugutio post supradictam declinationem. Cherubim vero
per m indeclinabile masculini generis et tantum pluraliter et
cherubin per n indeclinabile neutri generis et tantum plura-
10 liter significant illum ordinem angelorum. Versus,

Hic declino cherub, cherubis, bi, bemque, o cherub,

A cherube; pluraliter m dabis n que.

Hii cherubim dico, cherubin neutris sociabo.

Sunt cherubim sancti, cherubin sancta sed cherub almus.

15 Sicque seraph, seraphis declinando variabis.

CERVUS a ceraston, id est a cornibus dicitur. Cerasta enim
grece cornua dicuntur, et ceros dicitur cornu. Et dicit
Ysidorus Ethimologiarum xii (1,18) quod cervi sunt «ser-
pentum inimici, cum autem se gravatos infirmitate persense-
5 rint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis et superata
pernicie veneni eorum pabulo reparantur. Diptanum herbam
ipsi prodiderunt; nam eo pasti excutiant sagittas. Mirantur
autem sibilum fistularum. Erectis auribus acute audiunt,

41 xxiii nos] iii O

CHERUB 1 bem] cheruben B 3 sic C 5 contrahendum A; declina-
bile C 7 hugonem C 9 cherubin scriptum per C 10 significat
C 14 cherubim] cherubin B; cherubin] scherubin B; sacra D
15 sic quoque C

CERVUS 1 cerrus A; carasta C 2 dicuntur] latine dicimus C; ceras C
6 diptanum A, diptunum C 8 rectis AD

submissis nichil. Si quando immensa flumina vel maria
10 transnataant, capita precedentium clunibus superponunt si-
bique invicem succedentes nullum laboris pondus sentiunt».

CESARUM «nomen a Iulio incepit qui bello civili commoto
primus Romanorum singularem optinuit principatum. Cesar
autem dictus quod ceso mortue matris utero prolatus eductus-
que fuerit vel quod cum cesarie natus sit. A quo imperatores
5 sequentes dicti sunt Cesares eo quod comati essent. Qui enim
exsecto matris utero eximebantur Cesones vel Cesares ap-
pellabantur. Iulius autem dictus eo quod ab Iulo, Enee filio,
originem duxit». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum ix
(3,12-13) ubi agit de regnis.

CERVICATUS, ta, tum superbus, furiosus, contumax et dicitur
a cervice. «Cervix autem», sicut dicit Ysidorus Ethimolo-
giarum xi (1,61), «vocata est quod per eam partem cerebrum
ad medullam spine dirigitur quasi cerebre via.

CETE indeclinabile pluralis numeri, neutri generis. Et hic
cetus, ceti dicitur. Sic vocatus magnus piscis marinus, a cetu
dictus ob immanitatem quia copiosus est ad instar cetus.
Unde Ysidorus Ethimologiarum xii (6,8), «Cete . . . sunt
5 ingentia beluarum corpora et equalia montium, qualis fuit
cetus qui excepit Ionam, cuius alvus tante magnitudinis fuit
ut instar optineret inferni, dicente Propheta, 'De ventre
inferi clamavi,'» Ione ii (3). Idem dicit Papias et addit,

9 si] sed C 11 nullum] vicissim B

CESARUM *Totum tractatum ante Cervus transposuit* A 1 Cesar B 2
Romanum ACD 3 dictus] dictus est BC, dictus dicitur AD; mor-
tue matris utero] matris mortue utero B, sue matris utero mortue
A 4 quod *om.* B 6 exsecto] ex secreto B; cesaries C 7 iulio
BC *In marg. add.* D: iulius dictus est cesar a cesos quod est
elephas quia singulari vel dicitur cesar quia primo sibi secuit et fuit
iulius cesar imperator romanus a quo quilibet imperator romanus
dictus est cesar

CERVICATUS 3 eo quod D; celebrum C 4 medullas B

CETE 2 sic vocatus *om.* B; vocatus] vocatur D; a] valde a B 3 im-
manitatem] magnitudinem B 4 xii] xv B; cete] ecce C 5 bestia-
rum B 6 ionas AC 8 et addit *om.* B

«cete marine belue sunt... que si quando supernatant
 10 fluctibus adnare insulas putes aut montes altissimos summis
 verticibus ad celum eminere».

CIATUS, ti media correpta ciphus est secundum Ysidorum in
 xx Ethimologiarum (5,4), sed Papias dicit quod ciathus de-
 bet scribi cum h, et est pondus quod decem dragmis appen-
 ditur. Oratius in Sermonibus (I, 6, 117),

5 Pocula cum ciatho duo sustinet, astat echinus.

Id est vas ad modum piscis factum.

CICATRIX «est obductio vulnerum naturalem colorem par-
 tibus servans, et dicitur sic quia obducit vulnera et obcecat».
 Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum iiii (8,23). Dicitur ergo
 cicatrix quasi cecatrix quia cecat vulnus.

CICER, ciceris, neutri generis, genus est leguminis triangu-
 lum. Et dicit Dioscorides, «Cicer comestum urinam provo-
 cat, ventrem mollit, inflationes prestat, colorem bonum fa-
 cit, menstrua et embria et lac mulieri comestum deponit».

CICONIA avis quedam est de qua dicit Ysidorus Ethimolo-
 giarum xii (7,16), «Ciconie aves vocata a sono quo crepitant
 quasi cicanie, quem sonum oris potius constat esse quam
 vocis quia eum quatiente rostro faciunt. Hee veris nuntie,
 5 societatis comites, serpentum hostes, maria transvolant, in
 Asiam collecto agmine pergunt». Ovidius vi Methamor-
 poseon (97),

Ipsa sibi plaudat crepitante ciconia rostro.

CIDARIS est pileus pontificalis, scilicet mitra vel thiara.

9 si om. C 10 adnare] Papias, ad mare O 11 virtutibus D; im-
 minere A

CIATUS 1 est om. CD; in om. B 2 quod om. B 3 cum] per D 4 Ora-
 tius usque ad finem om. B, in marg. D 6 piscivum D; factum om. D

CICATRIX 1 naturalis B, similem C 2 quia] quod C

CICER 1 est om. D 2 disacorides D, discoriades auctor quidam in
 prophetica C 4 monstrua C

CICONIA 2 vocata] sunt D; quo] quia B 3 cicanie] sicanie B 4 eum]
 cum B; canente B 5 serpentis B 8 plangat A, placidat B

Unde dicit Papias, cidaris antea sacerdotis erat que a ple-
risque mitra vocatur. Et est capitis ornamentum.

CIGNUS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (7,18),
«a canendo dicitur eo quod carminis dulcedinem modulatis
vocibus fundit. Ideo autem suaviter canit quia collum lon-
gum et inflexuosum habet et necesse est eluctantem vocem
5 per longum et inflexuosum iter varias reddere modula-
tiones».

CILIARCHA dicitur princeps super mille a cile, greca figu-
ra que signat mille, et archos, quod est princeps.

CILICIUM vestimentum est ex pilis caprarum contextum ex
quo antiquitus fiebant tentoria.

CIMBALUM instrumentum est musicum. Unde glosa in fine
Psalterii (150,5), «Cimbala bene tinnientia sunt ex permixtis
metallis, parvissime phiale que acutum reddunt sonum et
armoniam faciunt». Item Ysidorus Ethimologiarum iii (22,

CIDARIS 2-3 plerisque] cleris que B

CIGNUS 1 sic AD 4 et *primum om.* C; inflectuosum B 5 et inflexuo-
sum *om.* C; inflectuosum B

In marg. fol. 28^v add. D: cilleo cilles verbum activum et caret supino
movere et componitur cum os oris et dicitur baccillum quoddam
genus ludi quod cum funis suspenditur de trabe in quo puer et
puelle sedentes impelluntur huc et illuc et inde dictum est oscillum
quia ibi ora moveantur huc et illuc vel quia ora astantium movean-
tur ad [] vel quia soleant in ora transeuntium hoc cilum cili
id est pellicula que operit oculum quia semper est in motu unde
hoc cilium cili id est ordo pillorum [] pellicule vel potest dici a
celo celas quia oculum celet et hoc intercilium spatium quod est
inter duo supercilia et hoc concilium concilii quod componitur a
con et cilium quadam similitudine ciliorum quia sicut cilia iungun-
tur cum oculi quiescere cupiunt ita quoque concorditer iunguntur
[] cilio unde concilio concilias amicum et concordem facere
iungere sociare quasi cilia iungere et nota quod maioribus minores
conciliantur et non econverso et componitur reconcilio reconci-
lias conciliamur deo quando primum a gentilitate convertimur
quando post peccatum penitendo ingredimur cilium dictum est
quia ibi primo factum est hoc igitur velaminis

CILICIUM 2 tentoria *om.* D

CIMBALUM 2 tumentia A; mixtis B 3 sonum] sonunt D 4 item *om.* B

5 11) sic ait, «Cimbala acitabula quedam sunt que percussa invicem se tangunt et faciunt sonum». Accitabulum autem dicitur instrumentum quo accitur, id est advocatur.

CIMINUM grecum est, scilicet semen quoddam aromaticum, coloris pallidi. Unde Persius (5,55),

Rugosum piper et pallentis grana cimini.

Et est valde medicinale. Unde dicit Macer De viribus her-
5 barum (2111-17),

Esse putant calidum medici siccumque ciminum.

Tertius est illi gradus in virtutibus istis.

Assumptum quocumque modo depellere tradunt

Viscera vexantem ventum stomachumque gravantem.

10 Et digestivum stomachi iecorisque calorem

Excitat et veneris credunt inhibere furorem.

Et fluxum ventris in aceto stringere coctum, etc.

CINCINNUS est collectio capillorum in unam seriem, sed Papias dicit quod cincinni dicuntur «capilli dependentes» de capite mulierum. Unde cincinnosus, id est crinitus, sicut mulier vel cui capilli pendent crispi. Unde in Aurora scri-
5 bitur (Cn. 690-1),

Cincinni populi sunt nam divinitus isti

Credendo tamquam pendent in vertice Christi.

CINAMOMUM inter arbores aromaticas enumeratur ab Ysido-
doro Ethimologiarum xvii (8,10) ubi dicit sic, «Cinanomum dictum quod cortex eius in modum canne sit rotundus et gracilis. Gignitur autem in Indie et Ethiopie regionibus,
5 frutice brevi, duorum tantum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuissimarum virgarum. Nam quod in crassitudinem extenditur, despectum est, quod vero gracilius provenierit eximium. Quod cum frangitur, visibile spiramen-

5 sic ait *om.* C 6 invicem se] semivicem C; autem *om.* B

CIMINUM 4 dicit *om.* B 6 cininum B 9 vexante C 10 et] vel B;
digesturam A 11 furorem] calorem D 12 etc. *om.* B

CINCINNUS 3 concinosus D 7 pendent *om.* B

CINAMOMUM 2 xviii B 3 eo quod B 5 et duorum AD 6-7 crassitudine BC 8 visibile *om.* D

tum emittit ad imaginem nebule seu pulveris». Macer De
 10 viribus herbarum (2147-59) commendat cinamomum sic
 dicens,

Cinama tres species dicuntur habere sed harum
 Est pretiosa magis que plus subtilis habetur.
 Et que plus mordet mixta dulcedine linguam
 15 Humores stomachi siccatur, corroboratur ipsum,
 Et facit acceptas ut digeratur ocius escas,
 Sumptum curat epar, lotiumque et menstrua purgat,
 Reptilium morsus curat, si iungitur illis
 Que curant oculos humores siccatur aquosos,
 20 Si bene contritum forti miscetur aceto
 Liberatur appositum tetra lentigine vultum etc.

CINARA, cinare instrumentum est musicum et dicitur a cieo,
 cies, quod est movere, quasi ciens, id est commovens aera
 sono suo, vel quia cietur, id est movetur, ad sonandum. Unde
 ait Papias «Cinare accitabula sunt que percussa in modulos
 5 concitantur». Accitabulum expositum est supra ubi exponi-
 tur cimbalum.

CINIFES, sicut dicitur in Historiis (1150), «musce sunt adeo
 subtiles ut visum nisi acute cernentis effugiant et corpus
 cui insident acerbo terunt stimulo». Et Ysidorus in xii
 Ethimologiarum (8,14) dicit quod «sunt musce minutissime
 5 aculeis permolestae». Et nota quod lxx interpretes pro ci-
 niphie cinomiam posuerunt, id est muscam caninam. Et de-
 clinatur hec ciniphes, phis, et dicitur a cinos quod est canis.

9 ymagiem D 12 cinamoma AB, ciniam C, cinamomum D;
 dicuntur habere species A; harum] herbarum A 13 subtilis C
 14 que] ne C 17 lotiumque] lotium quoque B; et om. B 19 que]
 qui B 20 misceatur C 21 tetra] tecta B; etc. om. B *Add. sub*
fine AC, in marg. D: papias dicit quod lotium dicitur urina dicitur
 autem lotium quia eo lota id est (et C) munda vestimenta fiunt
 (fiant A)

CINARA 2 movere] moveo ves B 3 vel om. B 4 acceptabula D 5 ex-
 positum est] exponitur BC

CINIFES 1 adeo om. C 3 acerbo] arcto B; in om. BC 7 *Sub fine add.*
 C: glosa exodi viii (16) dicit quod ciniphes nate sunt in terra egipti
 de inno

CINOMIA grece, musca canina latine. Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (8,12). Et est musca venenosa et dicitur a cinos, quod est canis. Papias aliter exponit dicens, cynomia non musca canina, ut quidam putant, in Psalmo (77,45) accipienda est, sed musca omni modo, et ideo non per y grecam litteram sed per diptongon oi scribi debet. Secundum hoc semper produceret hanc sillabam mi, contrarium tamen tenet communis usus ecclesie. Tamen quia nothum nomen est potest produci et corripri.

CINUS, sicut ait Huguizio, arbor est, «ut dicunt, lentiscus». Lentiscus autem, sicut ait Ysidorus Ethimologiarum xvii (7,51), vocatur «quia cuspis eius lenta sit et mollis, lentum enim flexibile dicitur . . . Huius fructus oleum desudat, cortex resinam que mastix appellatur». Item glosa dicit Danielis penultimo (14,13), «Lentiscus arbor humilis cuius foliorum succus scissuras labiorum vel manuum consolidat». Dioscorides (s. v. Cinobatum) dicit sic cinos «arbor est nimium spinosa cum radice alta et in plurimas partes divisa, fructum habens similem mirto, sed paulo minor est. Rubrum interius cum ad maturitatem venerit et deintus [†]lanam aspera[†]. Semen eius siccum, sine lana ipsa, ventrem stringit quia virtutis coherentis est . . . Medetur fluores et femineum fluxum . . . Folia eius in cathaplasmatibus posita apostematibus occurrunt».

CIPRESSUS grece dicitur «quod caput eius a rotunditate in acutum erigitur. Unde et conon vocatur, id est alta rotundi-

CINOMIA 3 exponens C 4 psalterio B 5 per om. C 6 diptongum C, diptungon D; oi] ci AC, om. D 8 communis om. D

CINUS 1 lentiscus om. C 2 lentiscus om. D; autem om. C 3 quia] quod A; lenta] letita D; lentum] letitum est D 4 enim] idem B 4-5 cortex eius D 5 mastia B 6 lentiscus] om. B, lentiscus est CD 7 succos C 10 similes B; mirto] nitro B; minor est] minorem BC; rubrum] tuborum D 12 succum C; sine] sive D 13 coherentis C; furores B

CIPRESSUS 1 quod] quia C; ad rotunditatem BC 2 acutiem B, acumine C; exigitur B, erigatur C; conon] cono D

tas. Hinc et fructus eius conos quia rotunditas eius talis est
 ut conum imitetur. Unde et conifere cipressi dicuntur. Huius
 5 lignum cedro pene proximam habet virtutem, templorum
 quoque trabibus aptum, impenetrabili soliditate numquam
 oneri cedit, sed ea qua in principio firmitate fuerit perseverat.
 Antiqui cipressi ramos prope rogam constituere solebant ut
 odorem cadaverum, dum urerentur, opprimerent iocunditate
 10 sui odoris». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xvii (7,34).
 Et dicitur quod hec arbor apud paganos erat mortuis conse-
 crata eo quod in modum hominis exsecta non pullulat. Co-
 non dicitur grece acuta vel alta rotunditas, unde hic conus
 dicitur summitas galee et curvatura que super galeam po-
 15 nitur.

CIRCA, circiter et circum inter se differunt quia circa perti-
 net ad tempus, ut circa decem annos, et ad locum, ut circa
 ecclesiam. Circiter vero ad numerum tantum, ut circiter
 mille viros. Circum vero tantum ad locum, ut circum mon-
 5 tem. Unde dicit Papias quod circa est adverbium locale et
 temporale, circiter tantum numerale, circum tantum locale,
 sed in predictis exemplis sunt prepositiones.

CIRCINUS apud carpentarios dicitur quod vergendo efficiat
 circulum. Unde et a circulo dicitur. Vel circinus dicitur
 quasi circum nans, quia extenta habet brachia quorum unum
 fixum est in centro, reliquum vero nat in circumferentia.
 5 Unde circino, circinas, id est circuire et cum circino operari.
 Unde Ovidius Metamorphoseon ii f (2,721),

Inclinat cursus et easdem circinat auras.

3 hinc . . . rotunditas *om.* A; conos] conum A 4 et *om.* AD 5
 pene *om.* B 6 apta B; aptum et AD, aptum est C 7 qua] que B
 8 construere B; ut] aut C 10 sui *om.* A; xv B 12-15 conon . . .
 ponitur *post* dicuntur (v. 4) collocavit C, *in marg.* D, *om.* B 14 et]
 vel C 14-15 imponitur C

CIRCA *Totum tractatum post circumpedes collocavit* C 4 tantum *om.* D
 CIRCINUS 2 et *om.* B 5 circuire cum circino et cum eo operari B 6 f
om. B

CIRCUMPEDES dicuntur sandalia et declinatur secundum Huguitionem (*s. v. Pos*) hic circumpes, circumpedis masculini generis. Istud non habuit in memoria scriptor Doctrinalis aut penitus ignoravit dicens (617-9),

- 5 Es brevis hic ponit, seges aut teges hec sociabit
 Et compes, triplicat pes cetera que tibi format
 Preter apes vel apis quoniam reperitur utrumque.

Circumpedes etiam dicuntur «obsequia servorum» et ipsi servi obsequentes sicut antepedes dicuntur obsequia servorum. Ita dicit Papias. Huguitione (*s. v. Pos*) aliter distinguit, et sunt ambo masculini generis secundum Huguitionem. Sed de hoc nichil ad presens.

- CIRCUMSEPTUS, id est circumdatus, undique cinctus vel sepe ambitus, a circum et septus componitur. Septus autem dicitur a sepio, is, psi, tum et invenitur sepivi et sepitum, id est circumdare vel sepem facere vel sepe circumcludere.
 5 Vel est circumseptus participium decomposite figure et tunc descendit a circumsepio, pis.

CIRCUMVENIRE dicitur decipere et proprie quando fit verbis. Item circumvenire dicitur cingere, ut «circumvenerunt eum», id est cinxerunt vel circumdederunt. Item ponitur pro circumire. Unde dicitur in Grecismo (xviii, 50-1),

- 5 Qui fallit verbis aliquem circumvenit illum.
 Tunc circumvenio cum circumdo loca multa.

CIRENE regina Libie que ex suo nomine civitatem Cirenem condidit, a qua et Libiam Cirenensem vocavit.

CIROGRAPHUM vel cirographus secundum Huguitionem (*s. v. Ciros*) manuscriptum dicitur vel manuum inscriptio, «sci-

CIRCUMPEDES 1 circumpes A 5 es . . . ponit] cum brevis hec ponis B; sociabis B 8 et circumpedes A 8-10 ipsi . . . servorum *in marg.* B 10 aliter] vero B

CIRCUMSEPTUS 3 dicitur *om.* C; et *primum om.* BC 4 concludere B
 CIRCUMVENIRE 2 dicitur *om.* C; ut] unde B 3 eam B 4 circuire B;
 dicitur in *om.* B 5 illo vel illum C

CIRENE 1 Cirenem] cirenem C 2 constituit B; cirenem A

CIROGRAPHUM 1 vel] et B 2 dicitur *om.* B

licet cautio que fit propria manu debitoris», et dicitur a ciros, quod est manus, et graphos, quod est scriptura. Unde scribitur in Grecismo (IX, 297-8 et 300),

Ciographus scriptum quo confirmatio pacti
Certa manet prorsus vendentis res et ementis.
Exemplum scripti dicitur antigraphus.

CIROGRILLUS idem est quod erinacius. Unde dicit glosa Levitici xi (5) introducens illud Psalmi (103,18), «petra refugium erinacii sive cyrogrillis» et dicit eadem glosa quod est animal debile, rapax et mortiferum. Interlinearis autem xi Levitici dicit quod est animal spinosum, minus ericio. De hoc quere inferius ubi exponitur ericius et erinacius.

CIRPUS iuncus est planus, non nodosus. Unde dicitur «nodum querere in cirpo» pro operam perdere quia in cirpo non est nodus. Et inde cirpeus, pea, peum de cirpo existens.

CISTARCHA secundum Alexandrum Nequam componitur a cista et archa. Unde fecit tales versus (fol. 111,15-16),

Cistarchis saccis vel peris; iungere cistam
Si cures arche cistarchis sic dabis ortum.

5 Unde secundum ipsum debet esse littera i Regum ix a (7), «Deest panis in cistarchis nostris». Sed quia omnes antique et correcte biblie aliter habent dicamus quod vera littera est sitarchiis et in suo loco exponamus. Hec est enim omnium communis littera.

4-5 scribitur in *om.* B

CIROGRILLUS 1 cirogillus C; dicit *om.* B 3 girogillus C 5 xi *om.* B 6 et de C; require B; infra B

CIRPUS 2 quere BC; perde B

In marg. fol. 30 add. D: cis adverbium loci id est ex ista parte unde citra similiter adverbium et sunt eiusdem significationis nisi quod cis tantum est locale sed citra quandoque locale quandoque temporale item cis preponitur propriis nominibus montium et fluviorum ut cis renum cis alpes sed citra proprie appellativis nominibus locorum ut citra forum.

CISTARCHA 1 cistarcia C 2 aqua B 3 speris B 4 cares B; archa B 6-7 omnes et correpte biblie et antique B 7 vera *om.* C 8 cystarchiis B; exponemus B; hoc AD

CISTERNA, sicut dicit Papias, latinum est, scilicet locus profundus ubi colliguntur aque pluviales. Et potest componi cisterna a cis et sterno, sternis, quasi cis, id est inferius, strata.

CITHARE «forma in initio similis fuisse traditur pectori humano quod, uti vox a pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellaturque eadem de causa. Nam pectus lingua dorica citharam vocari» dicunt. Verba sunt Ysidori Ethimologia-
 5 rum iii (22,2). Vel dicitur cithara quasi cita iteratione percussa. Unde citharedus et citharista dicitur qui psallit in cithara.

CITROPEDES dicuntur vasa pedes inferius habentia. Unde dicuntur a citra et pes, dis quia pedes habent citra superiorem fabricam. Papias autem ponit ibi s litteram initialem a quo et Huguitio habuit. Unde uterque dicit sitropedes co-
 5 quendi causa vasa fictilia cum tribus pedibus. Unde videtur quod sitropedes dicantur a sin, quod est cum, et tris, quod est tres, et podos, quod est pes, quasi cum tribus pedibus. In bibliis tamen antiquis invenies scitropedes, et credo quod sit verior littera et quod vitio scriptorum amota est s initialis
 10 littera in quibusdam bibliis modernis.

CIVITAS secundum Papiam et Ysidorum est concors hominum multitudo, societatis vinculo ordinata, sic dicta quasi civium unitas.

CISTERNA 3 quasi cisa B; id est *om.* B

CITHARE 1 creditur B 2 quia A; uti] ut B 3 appellaturque] appellatur quia D; nam] nec C 4 cithari B 5 cita *om.* AB; iteratione] et factione B 6 omnis qui B

CITROPEDES 1 cicropides C 1-2 unde dicuntur *om.* B 2 citra *primum*] circa B; citra *alterum*] cura B 3 autem] vero C; litteram *om.* B; uncialem ACD 4 siropedes B, sicropides C 6 siropedes B; sicropides C; cum] con C 7 podos] pos B 8 tamen] autem CD; siropedes B, sicropides C, *post* scitropedes; vel sicropedes AC, et siropedes B; et *om.* D; quod] quia D, *om.* C 9 admota AB 10 a quibusdam in bibliis hodiernis C

CIVITAS 2 quia D

CIVES vocati sunt quod in unum coeuntes vivant.

CLADES secundum Papiam dicitur pestilentia, calamitas, periculum, lues, morbus, tabes, adversa validudo, egritudo, imbecilitas, miseria, erumpna, infelicitas, labor, casus adversus, exitium, contagium. Communiter tamen loquendo accipitur tantum pro pestilentia. Et dicitur a claudio, dis quia sustinentes includit in miseriis, vel a claudus, da, dum quia tunc res claude, id est inequaliter, contingunt.

CLAM, id est occulte, secrete. Unde clamdestinus, na, num, id est latens et occultum. Item a clam clanculum diminutivum. Unde clanculus, la, lum, id est dubius et occultus. Clam quando preponitur cum casuali prepositio est. Alioquin clam est adverbium qualitatis.

CLAMIS secundum Papiam et Ysidorum (xix, 24,2) pallium est quod «ex una parte induitur neque consuitur sed fibula infrenatur. Hinc et grece nomen accepit». Et declinatur hec clamis, dis.

CLANGO, gis, clanxi, gere, id est sonare et proprie est alarum sive tubarum. Et est verbum neutrum. Quod autem aliqui dicunt clanguit et clanguerit et cetera que ab indicativi preterito perfecto formantur quasi in ui divisas sillabas preteritum faceret, contra Priscianum (x, 31) est. Facit enim clanxi, non clangui, et ita clanxerit et clanxisset debet dici.

CLANGOR a clangendo dicitur sonus sive strepitus, et sicut

CIVES cives autem B; eo quod C

CLADES 1-2 periculum] periurium AD 2 invalidudo B 4 exitium] exercitium D; tamen *om.* D 6 quia *usque ad finem om.* B

CLAM 2 est clanculum AD 3 clangulus B 4 cum *om.* BC

CLAMIS 2 nec C; consumitur B 3 infirmatur B; et] enim B

In marg. fol. 30^v add. D: clango clange id est cetus cuneus falanga caterva a clango clangis clamido clamidas clamidem induere et componitur declamido declamidare id est clamidem exuere

CLANGO 2 et . . . neutrum *om.* C 3 clanguit] clangunt A, clangitur B 4 ui *om.* B; sillabas *om.* C 5 facere A

CLANGOR 1 sic B

dicit Papias, proprie est irrationabilium, ut anserum, tubarum, alarum, sicut clamor est rationabilium, id est hominum. Festum clangoris exponitur infra ubi exponitur neomenia cum aliis festis legalibus.

CLASSIS dicitur navium multitudo a calo, quod est lignum, quia de lignis fit. Classica sunt cornua que convocandi causa erant. Et a calo, quod est vocare, dicebantur.

CLAVIS a claudio, dis dicitur quia claudit et aperit.

CLAVI «sunt quibus lignum ligno adheret. Sic dicti quasi calabi ex calibe, id est ferro, fiunt. Calibs enim ferrum est». Ita dicunt Papias et Ysidorus (xix, 19,7). Item clavus dicitur repagulum. Unde dicitur clavus tabernaculi. Item
5 clavus est cum quo regitur gubernaculum, et in hac significatione ponitur Proverbiorum xxiii (34). Item Lucanus (?)

Convolat ad clavum laterique amplustre maritat.

Item Ennius (*Fr.* 483 v),

Ut clavum rectum teneam navemque gubernem.

10 Clava autem dicitur mace in gallico, a clavis dicta quibus clavatur et religatur. Versus (*Grec.* XII, 208-9),

Clava genus baculi, clavis sera, clavus acutus,
Clavus remigium, vestis quoque sit tibi clavus.

Scilicet quem peregrinus defert de transmarinis partibus,
15 sive vestis dignitatis. Unde Ovidius Tristium (iv, 10,35),

Curia restabat clavi mensura coacta est.

Item versus differentiales,

Clava ferit, clavis aperit, clavus duo iungit,
Indue te clavo, rege clavo, percutite clavo.

3 alarum et tubarum B; rationabilium id *om.* B 4-5 neomia D
CLAVI 2 id est] vel B; enim] autem B 2-3 ferrum quoddam B 3 dicit C; clavus] clavis C 4 clavus] clavis C 5 clavus] clavis C; tegitur B; tabernaculum C 7 emplastra B 9 teneam *iteravit* D 10 macue B; dicto AC 11 et religatur *om.* B; versus de Grecismo C 12 clavus] clavis D 13 clavus *primum*] clavis D 16 curia AC 18-19 *Cf. Walther*¹, no. 2819

CLIBANUS, id est furnus, a clivo dictus quia in erectione sit collectus. Clivum enim ascensum dicimus sive flexuosum. Ita dicit Papias.

CLIPEUS dicitur a clepo, pis, psi, clepere, cleptum, tu, id est furari vel surripere quia clipeus furatur et surripit corpora nostra ictibus. Vel dicitur a cluo, cluis, quod significat pol-
lere, excellere, vigere et defendere. Tres primas significationes
5 invenies in Papia, et quartam ponit Hugutio (*s. v. Clepo*).
Unde clipeus quasi cluit, id est defendit. Et est proprie cli-
peus peditum, scutum militum. Item hoc clipeum dicitur
imago ubi tantum caput pingitur vel locus ubi imagines re-
ponuntur. Versus differentiales de Grecismo (XII, 100-1),

- 10 Est peditum clipeus sit et a verbo clepo dictus,
 Est equitum scutum quod vult caput esse rotundum.

Et debent ita scribi secundum Papiam et Huguitionem quia plerique aliter scribunt quia derivatur a scus, quod est ro-
tundum vel rotunditas. Item alibi dicit Grecismus (XII,

15 272-5),

Egis dicatur tegitur quia pelle caprina,
A pello pelta quia pellit fortiter ictus.
Denotat ancile scutum quoniam solet esse
Circa decisum, procerum tantummodo parma.

- 20 Ysidorus Ethimologiarum xviii (12,1) sic ait, «Clipeus est
scutum maius, dictus ab eo quod clepit, id est celat corpus
periculisque subducit».

CLIBANUS 1 sit] fit C 2 sive *om.* C; *Post Papias add.*: iterum secundum
quosdam ponitur pro acervo A; item secundum quosdam ponitur
pro acervo qui habet speciem clibani mathei vi (30) et luce xii (28)
vel ponitur in propria significatione B; item pro acervo qui habet
speciem clibani ponitur mathei vi et luce xii vel ponitur in propria
significatione C

CLIPEUS 1 psi *iteravit* C; clepere *om.* AD; tu *om.* CD 3-4 pellere C
5 in] ex A 6 quasi] quia B; defendet A 7 et scutum B 10 est]
et D; sit] sic ACD 12-13 et debent . . . scribunt *post* Grecismo
(*v. 9*) collocaverunt O, nos transposuimus 13 plerumque B; scuton
B; quod] quia B 19 circa *om.* B; procerum tantummodo parma]
etc. B; parva A; *Post parma add.* A: egle grece capra latine unde
dicitur egis, *in marg.* CD

CLIVUS est ascensus modicus vel mons non magnus vel descensus montis sive flexuositas. Et dicitur a cleo, cles, quod est inclinari.

COAGULUM a cogo, gis dicitur quia cogit lac coagulari. Unde coagulo, las verbum activum et inde verbalia.

COCHITUS fluvius est infernalis, et dicitur a cochos, quod est luctus, quia ibi est abundantia luctus. Vel cochitus interpretatur luctus. Unde versus,

Nil nisi lamenta tua dant Cochita fluenta.

COCCUS, ci, sicut ait Huguition, «genus est tincture, scilicet medium inter rubeum et croceum». «Cocculum dicunt Greci et nos rubrum sive vermiculum. Est enim vermiculus ex silvestribus frondibus», sicut ait Ysidorus *Ethimologiarum* 5 xix (28,1). Item super illud Isaie i (18), «si fuerint peccata tua ut coccinum» dicit glosa, «Idem est cocculus et coccinum et vermiculus». Alexander Nequam nequiter exponit dicens (*Corr. Prom.* 671), Cocculus est flos cuius summitatem comedit vermiculus cuius sanguine tingitur coccinum. A 10 cocco dicitur cocceus, cea, ceum, id est rubeus et coccinus, na, num et hoc coccinum media correpta, unde coccineus, nea, neum. Vide infra ubi exponitur vermiculus.

COCLEA est circulare et anfractuosum deambulatorium sicut solet fieri in turribus ecclesiarum. Unde quidam ait,

Per cocleam curris scandens ad culmina turris.

CLIVUS 1 modicus] montium B

In marg. fol. 39^v add. D: cluo cluis clui caret supino et significat duo scilicet defendere et resplendere secundum Huguitionem secundum autem papiam significat pollere excellere et vigere

COCHITUS 2 *Post luctus alterum add.* B: cum fluvius huius ortum habuit ex habundantia inestimabili lacrimarum dampnatorum 4 *Cf. Walther², no. 16774; nisi] mihi ABD; cochite B*

COCCUS 1 scilicet] vel B; scilicet medium *om.* C 3 rubrum] rubeum B 4 foliis B; sicut ait ysidorus *om.* B 6 sua C; ut] velut B 7-8 dicit *om.* C 9 tingitur C 10-12 et... neum *om.* B 10 et] idem et C 11 inde C

COCLEA 3 scandens] gaudens D

Et dicitur coclea quasi ciclea a ciclo. Est autem ciclus idem
 5 quod circulus. Unde et turres rotunde coclee appellantur.
 Unde Ysidorus Ethimologiarum xv (2,38), «Coclee sunt
 alte et rotunde turres, et dicte coclee quasi ciclee quod in eis
 per circulum orbemque ascendatur».

COCODRILLUS «a droceo colore dictus, . . . animal quadru-
 pes in terra et in aquis valens, longitudine plerumque xx cu-
 bitorum, dentium et unguium immanitate armatum, tanta-
 que cutis duritia ut quamvis fortium ictus lapidum tergo
 5 repercutiat. Nocte aquis, die in humo quiescit. Ova in terra
 fovet; masculus et femina vices servant. Hunc pisces qui-
 dam serratam habentes cristam tenera ventris desecantes in-
 terimunt. Et dicitur quod solus ex animalibus superiorem
 movet mandibulam». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum
 10 xii (6,19-20), ubi agit de piscibus.

CHODCHOD hebraicum est, unde Ezechielis xxvii (16) dici-
 tur, «bissum et sericum et chodchod proposuerunt in mer-
 catu tuo» pro quo falsi codices habent coccum, sed chodchod
 est vera littera que in originalibus et in antiquis libris inve-
 5 nitur. Et istam exponit glosa que dicit, «Aiunt Hebrei
 omnes pretiosas merces hoc nomine significari vel speciem
 mercium quam noster sermo non exprimit», quasi diceret
 propter defectum latinitatis remansit non translatum, non
 est enim aliqua dictio latina ei equipollens.

COLAPHUS a collo dicitur et est proprie colaphus percussio
 colli, sicut alapa gene. Unde colaphizo, zas in collo percutere.

4 quasi] id est B

COCODRILLUS 1 croco ACD; croceo est colore dictus B; dicitur AD
 2 in alterum om. B 4 quamvis] quos vis B, om. A; ictibus C; la-
 pidum tergo om. B 4-5 lapidum tergo percussus non sentiat ut
 quamvis fortium ictus lapidum tergo repercutiat C 6 hunc] ha-
 bent AD 6-7 quidam om. B 7 tenerem B

CHODCHOD 1 unde om. B; xxxii B 2 et primum om. D 3 suo C;
 falsi] quidam B; sed] si C 4 et] que B; in om. C; libris] bibliis
 C; 5 istam] idem B 6 figurari B, signari C 7 non] nunc B
 9 coequi pollens A

COLAPHUS 1 collo] colla A

COLERA est unus ex iiii humoribus corporis qui sunt sanguis, colera, melancolia et flegma. « Et unus quisque istorum humorum suum elementum imitatur: sanguis aerem, colera ignem, melancolia terram, flegma aquam. Sunt igitur quatuor humores, sicut quatuor elementa que conservant corpora nostra. Sanguis ex greca ethimologia vocabulum sumpsit, quod eo corpus vegetetur et sustentetur et vivat. Coleram Greci vocaverunt quod unius diei spatio terminetur. Unde et colera, id est fellicula, vocata est, hoc est fellis effusio. Greci enim fel colen vocant. Melancolia dicta est eo quod sit ex nigri sanguinis fece admixta cum habundantia fellis. Greci enim nigrum melan vocant, fel autem colen appellant. Sanguis latine vocatus quia suavis sit. Unde et homines quibus dominatur sanguis dulces et blandi sunt. Flegma autem dixerunt quia frigidum sit. Greci enim frigorem flegmonem vocant. Ex hiis iiii humoribus reguntur sani, ex ipsis leduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum nature creverint, faciunt egritudines. Ex sanguine autem et felle acute passionones nascuntur quas Greci oxia vocant. Ex flegmate autem et melancolia veteres cause procedunt quas Greci cronia vocant. Oxia est acutus morbus qui aut cito transit aut celerius interficit, ut pleuresis, frenesis. Oxi enim acutum apud Grecos et velocem significat. Cronia est prolixus corporis morbus qui multis temporibus remoratur, ut podagra, tisis. Cronos enim apud Grecos tempus dicitur ». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum iiii a (5,3-6,1). « Pleuresis est dolor lateris acutus cum febre et sputo sanguinolento. Latus enim grece dicitur pleurus » (IV, 6,8). Frenesis dicitur

COLERA 2 fleuma B 4 fleuma B 7 et sustentetur *om.* C 8 quod] quia C 9 id est] dicta B; vocata ... fellis] unde et quia fellis est B 10 melencolia B 11 sit] fit AB 12 nigri C; appellant] vocant BC 13 latine] grece O; vocarus C, vocatur D; homines] omnes B 14 et dulces B; fleuma B 14-15 autem *om.* C 15 frigorem] frigus A 17 amplius *om.* BC; extra *om.* A 20 fleumate B; melencolia B 21 cronia] eronia A, croma BD; oxia autem B; que C 22 interfecit A; pleurisis B 23 croma BD 24 rememoratur D 25 cromos B; enim] autem B 26 pleurisis B 27 lateris *om.* A 28 pleuros B, pleuras CD; frensis C

a frenas, quod est mens quia mentem impedit, vel a frendo,
 30 dis, quod est dentes concutere sicut frenetici faciunt. «Est
 autem perturbatio mentis cum exagitatione et dementia ex
 colerica vi infecta» (IV, 6,3). Podagra est infirmitas pedum.
 «Tisis est ulceratio et tumor pulmonis» (IV, 7,17).

COLO, colis multas habet significationes que habentur per
 hos versus (*Grec.* XVII, 63-4),

Agros, rus, formam, superos colit atque parentes.
 Hos arat, hoc habitat, ornat, honorat, amat.

COLONIA dicitur urbs vel castrum quod pro defectu indi-
 genarum novis colonis adimpletur. Item colonia dicitur agri-
 cultura et cultus religionis.

COLOQUINTIDA est genus herbe amarissime, cucurbita agre-
 stis, que similiter ut cucurbita per terram flagella tendit,
 fructu rotundo et foliis similis cucumeri usuali, et declinatur
 hec coloquintis, dis et hec coloquintida, de. De hoc secun-
 5 dum Papiam et Ysidorum Ethimologiarum xvii (9,32). In
 Historiis (1391) iiii Regum iiii (39) dicitur, «Hec sunt agre-
 stes cucurbite amarissime, minores hiis que in ortis nascun-
 tur. Hec herba quasi vitis se diffundit in sepibus, fructu mo-
 dico, purpureo et rotundo».

COLUBER dicitur quasi colens umbras vel quia in lubricos
 tractus sinuosis flexibus labitur. Nam lubricum dicitur quid-
 quid labitur dum tenetur, ut serpens piscis. Et dicit Papias
 coluber «cervum fugit, leonem interficit». Versus differen-
 5 tiales (*Grec.* IX, 13-14, 16-17),

Ydrus et anguis aque, coluber nemoris, dracho templi,
 At serpens campo sicut testatur origo

29 frenos B 30 dentes] mentem B; percutere B; et sicut AD;
 sicut] sic D 32 vi om. B 33 est om. ACD

COLONIA 3 religionis] li expunctis A

COLOQUINTIDA 1 scilicet cucurbita C 4 -de om. AC; de] et D 5 et
 secundum ysidorum A, et et ysidorum B 6 iiii alterum om. C;
 sunt om. C 7 qui C 8 se] sed AB

COLUBER 3 piscis ut anguilla B

...

Ydrus eo quod aquas habitat, coluber colit umbras,
Ast a tracho ne tu dicas esse drachonem.

10 Tracho, onis dicitur fossa subterranea.

COLUMBE secundum Papiam et Ysidorum Ethimologia-
rum xii (7,61), «Dicte sunt eo quod earum colla ad conver-
siones singulas colores mutant, aves mansuete et in homi-
num multitudine conversantes ac sine felle, quas antiqui
5 venerias nuncupabant eo quod nidos frequentant et osculo
amorem concipiunt». Et dicitur hic columbus et hec colum-
ba quasi colens lumbos. Unde Grecismus (ix, 162-4),

Lumbis parcentes nos dicimus esse palumbos,
Quique colunt lumbos nos dicimus esse columbos.
10 Isti per mensem coeunt illique per annum.

COLLACTANEUS dicitur eodem lacte nutritus.

COLLIDERE simul ledere vel conquassare.

COLLEGA secundum Ysidorum (x,49) «a colligatione socie-
tatis et amicitie dictus». Proprie autem college dicuntur qui
ad aliquid officium simul legantur, id est mittuntur. Pro
familiari ponitur Danielis iiii a (5) et concordat cum prima
5 significatione. Versus differentialies,

Consortes coniungit amor, socios labor unus,
Missio collegas ad eundem copulat actum,
Ast eadem comites unit via, mensa sodales.

COLLIRIDA est parvus panis similagineus, triangulus vel
circularis et dicitur a collura grece, quod est circulus latine.

8 aquis B; quia colit B 9 ast] at C 10 tracho ne] dracone D;
tracho . . . subterranea *in marg.* D

COLUMBE 1 et secundum ysidorum C 3 mutant C; aves sunt D;
mansuetes C; in] cum B 4 multitu B 8 parentes C 9 quodque
AD, quicque B

COLLIDERE est simul B, dicitur simul C

COLLEGA 1 collegione B 3 aliquod B; imittuntur C 4 familiari] ba-
quillari A; ponitur] dicitur B 6-8 Cf. *Walther*², no. 3205 6 la-
bor unus] laborimus B 7 eiusdem C

COLLIRIDA 1 parvulus BC; triangularis B 2 et . . . grece *om.* C

COLLIRIUM, sicut ait Huguitio (*s. v.* Culmus), dicitur unctio facta ad detergendas feces oculorum, et concordat cum Ysidoro qui ait in *iiii Ethimologiarum* (9,10) ubi agit de remediis et medicaminibus, «Colliria latinum sonat quod vitia
5 oculorum detergant».

COLLIS exponitur infra ubi exponitur iugum.

COMEDERE CUM SANGUINE est cum quis vescitur carnibus animalis quod quocumque modo occiditur et coquitur antequam sanguis diluatur.

COMESSATIO est «superflua et luxuriosa comestio sive convivium, et» secundum Huguitionem (*s. v.* Edo), «debet scribi per unum m» sicut et verbum suum quod est comesso, comessas. Et nota quod edo, es verbum est «anormalum,
5 quod antiqui declinabant edo, edis, edit». Et habet duplex supinum, sicut dicit Priscianus (x, 30), scilicet esum et estum. Et similiter comedo, comedis ab eo compositum duplex habet supinum, scilicet «comesum et comestum», et ab ultimo supino scilicet comesu, u mutata in o et addita s, fit
10 comesso, as, id est frequenter comedere. Et proprie comesare est sepe superflue et luxuriose comedere, et similiter comessus et comessurus formantur per additionem s. Omnia ista tangit Huguitio in dirivationibus suis. Habet ergo comesso et omnia que ab eo dicuntur primam sillabam cor-
15 reptam. Unde repudiendi sunt illi mendosi versiculi,

De comedo dico comesa comesta.

COLLIRIUM 1 ait] dicit C 2 detergendum B 3 qui ait in *om.* B, qui ait *om.* C 4 latine C; sonant BC

COLLIS infra] ita B

Post comedere cum sanguine in textu add. B: commessatio simul mentium actio nam commeto tis commessui commetere commessum su dicitur similiter metere a cuius ultimo supino quod est comessu u mutata in o fit comesso sas verbum frequentativum id est frequenter simul metere et inde dicitur commessatio

COMESSATIO 1 et] ac B 3 est *om.* D 8-9 ultimo] hoc B 9 scilicet *om.* B 11 sepe *om.* B; et *primum*] ac B 13 suis *om.* C 13-14 comesse C 14 dicuntur habent B 15 reputandi ACD; mendasi C 16 comedo] comeda A; comesa] comesso B

Hinc est comesso, comessas; inde renascens
Est comessatus et comessatio dicta.

Veram tamen habent sententiam sed falsi sunt.

COMMANDO, dis, di vel dui, dere, commansum, su, id est simul mandere vel commanducare et componitur a con, quod est simul, et «mando, mandis, di vel dui, mandere, mansum, su, id est comedere. Sed raro invenitur in usu eius preteritum vel supinum». Ita dicit Hugutio (s. v. Mando).

COMMENTARIUS, ria, rium, id est expositorius et hic commentarius idem est quod commentum. Unde commentariolus diminutivum. Commentarius etiam dicitur qui facit commentum. Quid autem sit commentum et unde dicitur require supra ubi exponitur acommentariis. Ysidorus autem dicit in vi Ethimologiarum (8,5), «Commentaria dicta quasi cum mente. Sunt enim interpretationes, ut commenta iuris, commenta Evangelii».

COMMILITO, tonis dicitur cum alio miles existens, vel militiam cum alio vel cum aliis exercens. A con, quod est simul, et milito, tonis, quod est miles. Miles autem dicitur a mille quia olim milites per millenarios distinguebantur vel quia vix unus de mille ad militiam eligebatur vel a mole propter pondus militie. Unde militia quasi molitia.

COMMISSURA dicitur iunctura a committo, tis, quod est

COMMANDO 1 dui vel di A, dui] divi BD 2 similiter C; mandare C 3 mandui vel mandi B; dui] divi C; mandere om. C

In marg. fol. 32 add. D: commendo commendas id est tradere committere vel laudare magnificare extollere

COMMENTARIUS 2 est om. B 3 etiam] autem B

In marg. fol. 32^v add. D: commercium id est de pluribus rebus una venditio vel diversarum rerum commutatio ut si quis daret mantellum vel capa vel econverso unde etiam dicitur commercium quasi commutatio mercium scilicet divinitatis et humanitatis nam homo deo concessit humanitatem deus homini largitus est divinitatem descendit divinitas ascendit humanitas unde illud o admirabile commercium

COMMILITO 3 autem om. AD 4 quia om. D 6 molticia A

COMMISSURA 1 dicitur] est B

coniungere. Res enim que coniunguntur simul in unum mittuntur.

COMMITTERE habet multas significationes que possunt haberi per hos versus (*Grec.* XVII, 26-7),

Committo sensum portat cuiuslibet horum:
Coniungo, credo, pecco, facio, reprehendo.

- 5 Communiter autem accipitur pro peccare vel rem aliquam custodie alicuius credere.

COMMODUS, da, dum dicitur utilis, bonus et mansuetus, quasi cum modo. Commodum dicitur quod commodatur.

- COMMOLLO, lis, lui, lere, id est simul molere, conterere. Unde Isaie iii (15), «facies pauperum commolitis». Et corripit ibi penultimam cum sit tertie coniugationis. Commollo autem componitur a con, quod est simul, et molo, lis, cuius declinatio tangitur infra ubi exponitur demolior.

COMPACTUS coniunctus dicitur a compingo, gis, quod exponitur infra.

- COMPAGES, compagis, et compago, ginis, idem significant, scilicet iuncturam vel coniunctionem. Et dicitur compages a compingo, compingis, quod infra exponitur. Item compages vel compagine dicuntur capita ossium quia compacta 5 nervis quasi quodam glutino sibi adherent.

COMPEDITUS dicitur illaqueatus vel incathenatus quasi compede vel pedica astrictus et dicitur a compedio, dis, quod est illaqueare vel incathenare.

COMMITTERE 2 *Post* versus *Grecismi add.* BC 5 autem *om.* B 6 tradere AD

In marg. fol. 32 add. D: como comis id est ornare vel planare unde comptus compta comptum et hic et hec comis et hoc come id est suavis vel curialis et comparatur unde comitas id est curialitas vel suavitas

COMMODUS 1 et *om.* BC 2 commodus D

COMMOLLO 1 conterere] arcerere C 2 isaie] ysid D 5 infra *om.* C

COMPAGES 2 compages *om.* C

COMPEDITUS 1 incathenatus *om.* B 1-2 compede] cum pede B 2 a *om.*

A; quod est] quasi B 3 cathenare C

COMPENDIUM dicitur quicquid breve est et utile. Unde compendiosus, sa, sum et hec compendiositas. E converso dispendium est longum et inutile. Impendium vero longum et utile et ponitur pro expensa. Versus de Grecismo (xi, 76-8),

- 5 De brevibus simul utilibus compendia dicas,
De longis et inutilibus dispendia, que sunt
Longa sed utilia dicas impendia vere.

Et dicitur compendium a compendo, dis, quod est persolvere, trutinare, equare. Item compendo componitur a con
10 et pendo, dis, quod est suspendere, trutinare, exsolvere, reddere, tribuere, sustinere. Unde in versibus differentialibus (*Grec.* xix, 21),

Pendeo suspensus, pendo dum sublevo pondus.

COMPES, dis cathena est circa pedes et dicitur compes quasi continens pedes, et est feminini generis secundum auctores gramatice. Unde Iuvenalis in iiii (11,80),

Squalidus in magna fastidit compede fossor.

- 5 In masculino autem genere ponitur Trenorum iiii a (7), «aggravavit compedem meum» quod exponit Ieronimus in originali, sic, Cum adversum se obsidionem vallo et aggeribus circum edificatam conspicit compedem suum aggravatum asserit.

COMPINGO, gis, compegi, gere, compactum dicitur impellere, coniungere, conglutinare, formare, et componitur a con et pango, gis, quod habet tria preterita et tres significationes. Unde versus,

- 5 Preteritum triplicat et sensum pango: pacisci
Dat pepigi, panxi cantare, repellere pegi.

Et dicit Hugutio (*s. v.* Pango) quod pro cantare caret supino, sed pro pacisci et pro impellere vel iungere facit pactum.

COMPENDIUM 2 e contra C 3 vero] ve D 9 con] com B 13 pendeo] pendo A

COMPES 2 secundum] quantum ad BC 5 autem om. B

COMPINGO 1 compactum tu B 2 com B 3 pingo AB 5-6 Cf. *Doctr.* 853-4 5 pacissi C 6 pegi] pangi B 7 pro om. C 8 pro alterum om. C; vel pro iungere A

COMPITUM dicitur locus ubi plures vie conveniunt ut bivium, trivium, quadrivium. Et ubique corripit hanc sillabam pi. Unde Oratius in Sermonibus (II, 3, 281-2),

Libertinus erat, qui circum compita siccus

5 Lotis mane senex manibus currebat etc.

Et dicit Ysidorus Ethimologiarum xv (2, 15), «Compita dicuntur ubi est usus conventus fieri rusticorum, et dicta compita quod loca multa in eodem agro competunt et quod a rusticis convenitur». Competo, enim, competis dicitur simul

10 petere, congruere, convenire.

COMPLODO, dis, osi, dere, id est simul plaudere vel plodere, quod idem est quod repercutere manus et claudere, sicut faciunt mulieres pre vehementia doloris vel gaudii. Dicit autem Hugutio (s. v. Plaudo) quod plaudo, dis idem est quod
5 «ex letitia manus repercutere et claudere et simul iungere, manibus sonum facere et gaudere . . . Unde dicitur plausus, id est exultatio et percussio manuum». Et mutata hac diptongo au in o dicitur plodo plodis et idem significat.

COMPOS, otis idem est quod potens voti sui, assecutor cui omnia ad votum succedunt, et est communis generis. Et componitur a con, quod est simul, et potis, nam hic et hec potis et hoc pote idem est quod possibilis vel potens. Et compa-
5 ratur potis, potior, potissimus, et est comparatio tantum secundum vocem quia significatio mutatur, nam potior idem est quod melior, et potissimus idem est quod optimus.

COMMUNE ponitur pro immundo, et est tractum a gentibus quas Iudei reputabant immundas quia communiter cibariis

COMPITUM 1 compitus A; locus *om.* C; ut] ubi A 3 Ovidius C 4 siccus (ACD) id est ieiunus *add. post* siccus AB, *post* etc C, *in marg.* D 5 lotis] locus C, rotis D; magne B 6 et *om.* B 7 usus *om.* B; conventus et dicitur fieri B 8 quod *primum*] quia D

COMPLODO 1 dere] *om.* B, complodare C; id est] idem A; plodere] plaudere (o *suprascripta*) A, ploudere D 2 quod *alterum om.* AD; sicut] sic B 3 propter vehementiam B 5 ex *om.* B 8 *post* plodis *add.* ABD: et pro plaudo dis; et *om.* BD

COMPOS 1 sue C; cui scilicet B 3 com B 4 vel] et C 7 est *alterum om.* D

COMMUNE 1 pro] quod AD

vescebantur nec discernebant sicut Iudei. Unde et animalia quibus gentes communiter vescebantur communia, id est
 5 immunda dicebantur. Unde Actuum xi (8), «commune et immundum numquam intravit in os meum». Et ampliata vocabuli significatione quodlibet immundum dicebatur commune, et habet alias significationes satis notas.

COMMUNICARE dicitur commune facere, immundare vel immundum facere. In Marco semper ponitur pro inquinare sed aliqui frequenter mutant ibi verum textum. Invenitur etiam
 5 communicare in bona significatione, id est commune facere, sicut faciunt illi qui communicant pauperibus bona sua.

COMMUNIS facta erat vinea, sicut tangitur in Deuteronomio (20,6), «de qua vesci omnibus licebat», quod intelligitur sic, «Si novella vinee plantatio ante quartum annum fructum faceret immunda erat quia natura preter tempus vim fecisse
 5 videbatur nec ex ea deo primitias offerre aut quidpiam edere licebat. Quarto vero anno vindemiabatur domino. Omnem enim fructum huius anni deferebat homo ad urbem sanctam cum secunda decima aliarum frugum ut epularetur ex eis coram domino. Quinto autem anno fiebat homo dominus
 10 vinee et vindemiabat sibi. Sexto anno et deinceps erat quasi communis omnibus secundum consuetudinem eorum talem. Iter agentibus licebat intrare vineas et pomeria et tamquam de propriis satiari, sed extra deportare fas non erat». Ita scribitur in Historiis (1254) super Dueteronomium (20,6).

CONCHA a concavitate dicitur quasi concava et ponitur pro lutere sive lavatorio ii Paralipomenon iii b(6) ubi dicitur, «Fecit quoque conchas x». Glosa iii Regum (7,38) ita «Fecit

3 et *om.* BD 7 immundum dicebatur *om.* B

COMMUNICARE 1 facere vel immundare BD; immundare] immundum dare C 5 illi *om.* C

COMMUNIS 3 sic *om.* AC 4 immundus O; nature ACD, mature B 5 eo ABD; deo] domino A, *om.* B; quipiam D, quempiam ABC 10 et *alterum*] ac B 14 deuter x A

CONCHA 2 lutere] litore A, lutore D 3 quoque] que B; iii] i C; itaque B

quoque x luteris eneos». Hoc legitur iii Regum vii (38). In-
 5 venit etiam concha pro quodam vase terreo et pro testa
 cuiusdam piscis et pro ipso pisce. Unde hec coclea dimi-
 nutivum quasi conchula. Unde Ysidorus Ethimologiarum
 xii (6, 48-52), «Conche et coclee hac ex causa vocate quia
 deficiente luna cavantur, id est evacuantur. Omnium enim
 10 clausorum maris animantium atque concharum incremento
 lune membra turgescunt, defectu evacuantur. Luna enim
 cum in augmento fuerit auget humorem; cum vero in de-
 fectum venerit, humores minuuntur . . . Conche vero prime
 impositionis nomen est, coclee vero per diminutionem quasi
 15 concle. Concharum multa sunt genera, inter quas et marga-
 ritifere que et coclee dicuntur, in quarum carne pretiosus
 calculus solidatur. De quibus tradunt hii qui de animantium
 scripsere naturis quod nocturno tempore littora appetunt,
 et celesti rore margaritam concipiunt . . . Murica coclea est
 20 maris, dicta ab acumine et asperitate, que alio nomine con-
 chilium nominatur propter quod circumcisa ferro lacrimas
 purpurei coloris emittat e quibus purpura tingitur. Et inde
 ostreum appellatum quod hec tinctura ex teste humore eli-
 citur. Canchri vocantur quia conche sunt crura habentes,
 25 inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus vivunt miro
 ingenio, nam quia validam testam aperire non possunt, ex-
 plorant quando ostrea claustra testarum aperiant, et tunc
 cancer latenter lapillum inicit atque inpedita conclusione
 ostree carnes corrodit . . . Ostreum neutrum est, carnes vero
 30 eius feminino genere dicuntur». Verba sunt Ysidori.

CONCILIUM tractum est ex more Romanorum qui conve-

4 iiii] ii AD 5 etiam *om.* BC, etiam ibi A 5-6 et...piscis *om.* C 6 co-
 clea] conchea B 8 coclee] conchee BCD; quia in D 11 defectum
 C 12 vero *om.* C 13 venerit] fuerit B; in minuuntur C 14 coclee]
 conchee B, concle D 15 concle] conchule A, conchile B, cochule
 C; concharum vero B 15-16 margarite fere B 18 quod] quo C
 19 murica et ABD, murica etiam C 22 emittit B 23 appellatum
om. D; tinctura] natura AD; teste] celesti B 23-24 elicetur B
 25 et inimica C; animalia] alia D 28 clausione B
 CONCILIUM 1 romano ABD; qui] quia C 1-2 circumveniebant D

niebant in unum et communi intentione causas tractabant. Unde concilium a communi intentione dictum quasi consilium eo quod in unum omnes dirigant mentis intuitum, 5 nam cilia oculorum sunt. Unde concilium componitur a con et cilium quia in concilio cilia, id est considerationes singulorum, in unum conveniunt. Vel dicitur concilium quasi considium a considendo.

CONCINNARE dicitur componere. Unde super illud Exodi xxv b (6), «oleum ad luminaria concinnanda» dicit glosa, «Cinnus est genus compositionis ex diversis mixturis, unde concinno, id est compono, dicitur». Verba sunt glose. Huguitio autem dicit (s. v. Cinnus) quod cinnus est «tortio oris 5 et est similiter commixtio quarumlibet rerum proportionalis, et componitur concinnus, na, num, id est concors, affabilis, in quo concordant mores inter se . . . Inde concinno, nas, id est commiscere, componere, ordinare, preparare».

CONCLAVE in neutro genere et hec conclavis in feminino dicitur «cella vel thalamus vel camera secreta sub clave domus alterius clausa vel que sub multis clavibus continetur, ad quam per multas claves pervenitur». Ita dicit Huguitio 5 (s. v. Claudio).

CONDICERE dicitur simul dicere, statuere, decernere, spondere ubi non unus sed plures dicunt, ubi unus plura dicit.

CONDICIO dicitur lex sive pactum et componitur a con et dicio, dicionis, quod potestas dicitur. Et secundum hoc condicio habet simplex c in penultima sillaba. Invenitur etiam

3-4 consilium] concinum B 5 a] et B 7 convenient B 8 *Sub fine add.* B: vel dicitur a con quod est simul et cile quod est rotundum quia sedent quasi in rotunditate nam ille qui medius est querit a quolibet in rotundo animi consensum ad expediens faciendum
 CONCINNARE 2 ad] in C; dicit *om.* D 3 genus *om.* D 5 quod *om.* D 8 concordat A; inde *om.* C
 CONCLAVE 4 cla D
 CONDICERE 1 decernere] detinere AD 2 dicant B
 CONDICIO 2 quod] quia D 2-3 condicio *om.* C

hec conditio per t, id est constitutio, et tunc est verbale no-
 5 men huius verbi condo, condis. Vel a condicendo subtracta
 t dicitur condicio. Ita dicit Huguitio (s. v. Dico). Secundum
 Papiam condiciones sunt proprie testium quasi condictiones
 quia non unus testis iurat sed plures, vel quia inter se
 verba testium conveniant. Item dicit Papias, condicio est
 10 fortuna, eventus, casus, sors, exitus, proventus.

CONDITUS, ta, tum, penultima producta, dicitur a condio,
 condis, quod est quarte coniugationis, id est saporare, dul-
 corare. Unde versus de Grecismo (?),

Conditur urbs, conditur olus sed conditur aurum.

5 Et per similitudinem corpora mortuorum condiri dicuntur
 quando speciebus aromaticis inunguntur. Item Ysidorus lo-
 loquens de potu in xx Ethimologiarum (3,9) sic ait, «Condi-
 tum vocatum quod non sit simplex sed commixtione pigmen-
 torum compositum».

CONDUCTIT pretium tradens prebensque ducatum. (*Grec.* xvii, 148)
 Qui capit ille locat, conducit qui pretium dat. (*Grec.* xix, 17)

CONFERTUS, ta, tum, id est repletus, constipatus, conspis-
 satus, a confercio, cis, confersi, cire, quod est replere, consti-
 pare, conspissare, simul farcire, et est compositum a con et
 farcio, cis, si, cire, fartum, quod est saginare, implere. Et
 5 invenitur quandoque farcivi in preterito et farcitum in su-
 pino quod probatur per hoc quod dicitur hoc farcimentum.
 Ita dicit Huguitio (s. v. Farcio).

CONFESTIM quasi cum facto dicitur. Unde in Grecismo
 (xx, 195-9 +) dicitur,

Concito, confestim, mox, protinus, ilico, statim,

4 constitio B 8 vel om. D

CONDITUS 5 conditi C 6 aromaticis *iteravit* C 7 pota B; ait] dicit B
 CONDUCTIT 1 qui conducit C

CONFERTUS 1 constipulatus C 2 confersi] ci AD 4 si] farci C; fartum
 tu A 6 hoc *alterum* om. C 7 Post Huguitio *add.* C: versus ludit
 farcitus melius quam veste politus (*Cf. Walther², no. 14051*)

- Continuo, propere, velociter et properanter,
 5 Cursim, festine, festinanterque, repente,
 Actutum, celere, cito, mature, subitoque,
 Hec tibi dena novem sensu clauduntur eodem.
 Istis extimplo quod idem sonat associabo
 Ac evestigio violenter sti breviando,
 10 quia naturaliter hec sillaba sti producitur in hac dictione
 evestigio, sed propter metri necessitatem corripitur in pre-
 dicto versu.

- CONFICIO, cis dicitur «simul facere, finire, perficere, de-
 struere, deficere, ubi enim est confectio multarum rerum ibi
 multarum rerum est defectio. Et conficere idem est quod
 componere vel commiscere. Et secundum hoc pertinet ad
 5 medicos qui multa commiscent ad faciendas suas confectio-
 nes. Et conficere idem est quod vincere, unde vulgo dicitur,
 'Iste confecit hostes in prelio', et hec significatio trahitur
 a precedenti, ubi enim est hominum confectio ibi multo-
 rum commixtio. Item conficere idem est quod tingere».
 10 Istas vii significationes ponit Huguicio (*s. v.* Facio), et potest
 addi octava quia conficere idem est quod consecrare. Versus,

Coniunctim facio, commisceo, finio, tingo,
 Perficio, sic destituo cum consecro, vinco,
 Octo conficio verbo signantur in isto».

- 15 Et inde dicitur confectus, ta, tum. Secundum Papiam confi-
 cere idem est quod consumere, dissipare. Multa alia dicit ibi.

- CONFLARE simul «flare, fundere aurum vel aliud metallum,
 et est verbum proprie pertinens ad fusores . . . et per me-
 thaphoram transfertur ad illos qui aliena mutuo accipiunt
 et luxuriose consumunt. Unde invenitur conflare pro mutuo
 5 accipere et consumere, nam qui mutuatur et consumit de

CONFESTIM 4 continuo] concito C; propere] prope C 6 acutum C
 7 nomen B 8 exemplo C 9 violanter B
 CONFICIO 2 deficere] reficere C 3 rerum *om.* AD 5 faciendum B
 12 coniunctum C 15 confictus C 15-16 conficere *om.* B 16 et
 multa BC
 CONFLARE 2 per *om.* AC

una forma quasi fundit in aliam». Sic exponit Hugutio (*s. v. Flo*).

CONFLATORIUM dicitur locus in quo fit conflatio sicut est fornax aurificis. Potest etiam conflatorium dici instrumentum conflandi sicut est follis. Item pluraliter hee conflages, conflagium dicuntur loca ventosa. Sed Ysidorus Ethimologiarum xiv (8,27) dicit sic, «Confrages sunt loca in que undique venti currunt ac sese frangunt». Utrumque rationabiliter potest dici.

CONFLIGERE simul fligere, pugnare, contendere, in pugnam concurrere, et est compositum a con, quod est simul, et fligo, gis, xi, flictum, quod est cruciare, dissipare, destruere, devastare. Et fligo, gas idem est, unde profligo, gis et profligo, gas eadem significatione, scilicet destruere, cruciare, dissipare, devastare, quasi procul agere et destruere. In Legenda autem Sancti Adriani invenitur pro dissipare ubi dicitur, «tu enim, domine meus, licet profligasse videaris divitias tuas, omnia tecum habens perge ad Christum fiducialiter». Et in quodam hymno Beati Francisci (*No. 926, 4 in F. 7. Mone, Lateinische Hymnen des Mittelalters, Vol. III (Freiburg im Breisgau, 1855), p. 304*) dicitur «egris profligat vulnera», id est procul agit et destruit.

CONFLICTATIO dicitur contentio, concertatio, pugna verborum, et dicitur a conflictio, conflictas, quod est frequentativum huius verbi confligo.

CONGESTUS, ta, tum, id est simul gestus, congregatus et accumulatus. Et hic congestus, tus, tui dicitur congeries,

CONFLATORIUM 2 artificis D 4 conflagium om. B 5 conflages AB; que] quibus C 6 frangit B

CONFLIGERE 3 destruere om. B 4-6 Et fligo... devastare hic omissa add. sub fine B, iteratis verbis quasi... destruere (v. 6) 4 profligo alterum om. D 5 eadem] eodem C; cruciare] creare C 7 ubi] unde C 8 domine deus meus C; proflagisse C

CONFLICTATIO 1 conflictio A; dicitur om. C 3 confligo confligis A
CONGESTUS 1 Congestus] congestatus D 2 et om. D

accumulatio, congregatio, acervus. Et utrumque dicitur a congero, ris, quod est congregare, accumulare, simul gerere, 5 coacervare.

CONGLOBO, bas dicitur coacervare, coadunare, in modum globi rotundare. Globus autem, a quo et globo, bas dicitur, differt a glomus, mi et a glomus, glomeris. « Glomus enim est filorum coadunatio et glomeratio. Globus autem est 5 aliarum rerum accumulatio et conglobatio. Proprie autem » secundum Huguitionem (*s. v.* Globus) « quodlibet solidum et rotundum, id est solida rotunditas, habens tres dimensiones equales, ut mundus, dicitur globus, unde mundus dicitur globosus vel globatus ». Ut autem sciantur accentus 10 et genera et significationes istorum notandi sunt isti versus,

Hic hec filorum glomus est, globus hic reliquorum
Hincque globata pila fertur glomerataque fila.

CONGRUERE convenire, concordare, simul gruere et est compositum a gruo, gruis, quod significat concordare et convenire sed non est in usu, sed composita bene sunt in usu, ut ingruo, ingruis, quod exponitur infra, et congruo, 5 is, a quo congruus, a, um; id est conveniens. Et nota quod gruo dicitur a grue quia de tibiis gruum solent fieri fistule que maximam reddunt consonantiam et concordiam, unde et pro convenire ponitur. Grus autem nomen trahit a sono quem emittit.

CONIECTOR dicitur interpres in coniecturis peritus, sortilegus, divinus et dicitur a conicio, cis, conieci, conicere, quod est simul iacere, estimare, opinari, quibusdam coniecturis perpendere et recogitare, et componitur a con et iacio, cis.

4 est *om.* A; et accumulare D 5 coacuare A
CONGLOBO 2 et *om.* D 3 enim] autem B 4 est *primum om.* D; globus] glomus AB 7 et] ac B; id est *om.* B; solida et rotunditas A; tres *om.* B 8 equales *om.* C; et dicitur globus A 11 hec] hoc BC
CONGRUERE 2 a con et gruo BC 3 composita eius B 6 gruo] congruo AB; cibus C 8 gruus A, gruis D
CONIECTOR 3 quibus C

CONIECTURA dicitur suspicio, opinio, suspiciosa cogitatio et estimatio. Item secundum Papiam dicitur argumentum, interpretatio, comparatio et similitudo.

CONIUNX, coniugis communis generis est, unde competit tam viro quam uxori, et facit coniugis, abiecta n in genitivo ad differentiam secunde persone verbi a quo descendit, scilicet coniungo, coniungis. Secundum Ysidorum (IX, 7,9) con-
5 iuges appellantur propter iugum matrimonii cui se subiungant ne per discordiam separentur.

CONSERO, conseris, conserui, consertum, id est commiscere, committere, coniungere, conterere, ut isti conserunt brachia et conserunt verba, et componitur a con et sero, seris, quod
5 duo significat, scilicet seminare et plantare. Et secundum hoc habet duplex preteritum et duplex supinum, scilicet sevi et serui, satum et sertum. Et similiter ab eo composita variant preterita et supina secundum predictas significationes. Unde scribitur in Grecismo (XVII, 11-12),

Si sero subiungas serui dic arboris esse,
10 At si subiungas sevi de semine dicas.

CONSIDEO, des, consedi, considerare non consedere, sicut quidam legunt et male. Consedere enim tantum invenitur in tertia persona pluralis numeri preteriti perfecti indicativi modi. Unde Ovidius (*Met.* XIII, 1),

5 Consedere duces et vulgi stante corona etc.

Et Huguitio (*s. v.* Sedeo) dicit quod omnia composita a sedeo mutant e simplicis in i in presenti quamvis quidam velint dicere supersedeo, quod tamen ipse non credit bene dici si sit dictio composita. Item consido, considis invenitur in ea-
10 dem significatione. Unde Naum iii f (17), «que considunt in

CONIECTURA 3 comparatio] operatio C

CONIUNX 1 coniugis *om.* BC 2 viro tamquam uxori A; uxori] mulieri B; n] hic D; in genitivo *om.* B 3 verbi *om.* D

CONSERO 5-6 et serui *om.* D 7 preterita *om.* D 9 coniungas B

CONSIDEO 2 enim *om.* CD 4 ovidius metamorphoseon C 5 etc *om.* C 6 dicit *om.* A 7 mutant] tractant A

sepibus in die frigoris». Et caret preterito et supino sicut et simplex a quo descendit, sed mutuo accipit preteritum et supinum huius verbi consideo, des. Componitur autem consido a con et sido, quod est idem quod sedeo, des. De quo
 15 dicit Priscianus (x, 29), «sido dis facit, cuius passivum sidor sideris invenitur . . . Unde Statius in secundo,

summisque insiditur astris.

Cuius preteritum in usu non est. Dubitationis vel alternitatis causa debuit enim sisi esse, sed utimur preterito verbi sedeo,
 20 id est sedi, pro supradicti verbi preterito». Et nota quod composita huius verbi sedeo corripunt ubique hanc sillabam si, sed composita a sido producant ubique si sicut simplex a quo descendunt. Lucanus iii versus finem (674-5),

In pugnam fregere rates. Sedentia pessus
 25 Corpora cesa tenent.

Idem vii g (789-91),

cernit propulsa cruore
 Flumina et excelsos cumulis equantia colles
 Corpora, sidentes in tabem spectat acervos.

30 Item Ovidius Methamorphoseon i b (344),

Flumina subsidunt vallesque exire videntur.

Idem ii g (868-9),

ausa est quoque regia virgo,
 Nescia quem premeret, tergo considerare tauri.

CONSOLOR, laris confortare, solacium prebere, simul solari, et invenitur sepe in passiva significatione, et componitur a con et solor, laris. Et nota quod solor et eius composita et verbalia ab eis descendunt semper producant hanc sillabam
 5 so. Unde Ovidius Methamorphoseon xiii (213-14),

11 et *tertium om.* B 13 consideo] consido B; componitur autem] et componitur a D 14 con quod est simul B 15 cuius] eius B 17 astris] aftris AD 18 alternantis B 19 sedeo *om.* C 27 cruorem C 28 cumuli sequentia B 29 corpus C; acerbus C 31 nave-
 sque A

CONSOLOR 1 conficere A 2 et . . . significatione *om.* C

Consolor socios, ut longi tedia belli
Mente ferant placida.

Idem xi (448),

Multaque respondit timidum solantia pectus.

10 Item Oratius in Sermonibus (I, 6, 130-1),

Hic me consolor victurum suavius ac si
Questor avus pater atque meus patruusque fuissent.

Et est notabile verbum contra illos qui in consolationibus
carnalibus expendunt patrimonium crucifixi ac si totum
15 possiderent ex successione paterna.

CONSORS dicitur eiusdem sortis socius. Unde Ysidorus (x, 37), «sicut consors dicitur qui sortem iungit, ita ille concors dicitur qui corde iungitur». Unde hoc consortium, id est societas.

CONSULO, te posco, tibi consulo, consilium do. (*Grec.* xvii, 144)
Consultor rogat, consultus consilium dat. (*Grec.* ix, 170)

CONSPERSIO «est farina per aquam conglutinata sine fermento. Idem est azima». Ita dicitur in glosa i ad Corinthios v (7).

CONSTO, constas, constiti, constare, constitum, id est simul stare. Et constare ponitur pro construi, ut domus constat, id est construitur, ex tecto et pariete. Item constare idem est quod perseverare, ut iste constat, id est perseverat, in
5 proposito. Item constare est certum et aptum esse, ut constat mihi de hoc. Item constare pertinet ad pretium, ut iste liber constat x solidos.

11 suavitus C 12 avis C 13 illos] eos C
CONSORS 1 dicitur] est C 2 sortem] consortem AB; concors] consors
D 3 hoc om. C 4 consocietas B
CONSULO 1 pisco C
CONSPERSIO 2 i] prima A, om. C; ad om. CD 3 v] xv D
CONSTO 4 persevat D 5 est om. CD; aptum C 7 solidis C, solu-
dos D

CONSTERNOR, aris deponens est. Significat autem idem quod mente deficere, terreri, stupefieri, cadere, exanimis esse vel aliquo tumore vel aliquo casu. Et dicitur consternari respectu mentis, sicut consterno, consternis respectu corporis. Unde dicitur in Grecismo (XIX, 80-1),

Tunc consternaris cum defectum patiaris
Mentis et ex onere consterneris immoderate.

Et dicitur consternari a consterno, consternis. Dicit enim Priscianus in tractatu de figura verbi (VIII, 82-3), «Inveniuntur quedam que sepe non solum coniugationem sed etiam genus vel significationem verbi permutant in compositione ut sperno, spernis activum, aspernor, aris deponens... sterno, sternis activum, consternor, consternaris deponens». Et multa alia enumerat ibi.

CONSTIPO, pas, «condensare, convallare, circumdare, congregare, replere, protegere, componere, fulcire». Ita dicit Hugutio (s. v. Stips). Et ubique producitur hec sillaba sti. Unde Lucanus in vii (492),

5 Pompei densis acies stipata catervis.

Idem in i (Vergil., *Aen.* I, 432-3),

aut cum liquentia mella
Stipant et dulci distant nectare cellas.

CONSUEUDO est, ut dicit Ysidorus *Ethimologiarum* v a (3,3), «ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt scriptura an ratione consistat». Et preponit ibidem (3,2-3), «Mos est vetustate probata consuetudo sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est

CONSTERNOR 2 terrei D 7 consternis AB 10 etiam] et C 12-14 sterno... deponens om. C; Post deponens add. sedeo neutrum insidior deponens B, sentio neutrum assentior deponens sedeo neutrum insidior deponens C

CONSTIPO 1 convallare om. C 2 replere] repellere B

CONSUEUDO 3 deficit C 5 non scripta] conscripta B; legendo vel a ligando B 6 post est primum add. B: vel quia ligant ne legis contrarium fiat

que de moribus tractat tantundem. Per hec patet quod mos tam singulariter quam pluraliter proprie accipitur in bono.

Unde morosus, *sa*, *sum* dicitur moribus plenum, et producit
10 primam sillabam. Unde Persius in fine (6,72),

Cum morosa vago singultiet inguine vena.

Et exponitur ibi morosa per contrarium, id est lasciva et malis moribus plena. Et occasione istius exempli male intellecti dixerunt quidam, sed male, quod morosus semper
15 accipitur in mala significatione, non attendentes quod dicit

Priscianus ubi agit de nominativis in osus desinentibus (IV, 37) quod «significat plenum esse aliquem eius quod significatur».

Cum igitur mos, sicut supra dictum est, proprie semper accipiatur in bono et morosus, quod ab eo descendit,

20 semper accipitur in bono, sed sicut per contrarium quandoque pro execrabili ponitur sacrum, sic per contrarium pro vitioso ponitur morosum. Invenitur etiam morosus a moror, moraris. Unde Papias, «Moror moram facio», et statim sequitur «Morosus difficilis, fastidiosus, querulus, tardus».

25 Unde bene scripsit Grecismus dicens (XIII, 198-200),

Est homo morosus si sit bene morigeratus,

At si sit tardus tunc dicitur esse morosus;

Me mos morosum, mora me facit esse morosum.

CONSUMMARE, id est finire, perficere, ad effectum ducere.

Et componitur a con et summo, *as*, quod est summam facere vel summam comprehendere et colligere. Et dicitur a summa, summe, quod est compendium totum sub brevitate

5 continens. Dicitur etiam capitale. Consummatus ponitur quandoque pro consumptus. Proprie autem consummatus dicitur finitus, perfectus, ad effectum perductus. Et consummare ponitur pro consumere.

7 hec] hoc BC 11 singultet C 12 lasciva C 17 significant B 18 est *om.* A 21 sic et per B 28 mora] mos C; fecit D

CONSUMMARE 1 id est *om.* A 7 functus A 8 ponitur *om.* C

In marg. fol. 36 add. D: contagio contagionis id est immunditia contagium idem

CONTAMINO, nas dicitur deturpare, inhonestare, maculare. Et dicitur a con et tamino, taminas, quod est adversari, et dicitur a tamen, quod est adversativa coniunctio.

CONTEMPLOR, aris deponens est et ponitur pro videre, prospicere. Et proprie refertur ad invisibilia, licet quandoque ad visibilia transferatur. Et per compositionem descendit a templum, templi quod infra exponitur.

CONTERNANS dicitur ille qui est in completionem tertii anni. Unde dicitur conternans quasi complens tertium annum, quasi triennis vel trium annorum existens. Unde Isaie xv (5) dicitur, «vectes eius usque ad Segor vitulam conternantem»,
 5 et Ieremie xlviii f (34) similiter ponitur «conternantem», ubi falsi libri habent consternantem, et vitio scriptorum corrupta est ibi littera in plerisque libris tam in textu quam in glosa; quod potest probari per originalia et per antiquas biblias. Conternans est omnis generis.

CONTESTARI scilicet simul testari, adiurare vel exhortari, firmiter asserere, sicut testamentum firmum est. Et componitur a con et «testor, aris, quod est testamentum facere, testificari vel testimonium dare, iurare, in testem adducere
 5 vel rogare». Omnia hec tangit Hugutio (s. v. Testor).

CONTIGNATIO dicitur tignorum coniunctio vel coaptatio in edificio. Et dicitur a contigno, contignas, quod est tigna componere, coaptare in structura edificii. Expositionem tignorum quere in suo loco. Versus,

5 tectum tigna ferunt que contignatio iungit.

CONTAMINO 1 de honestare B

CONTEMPLOR 1 videre] providere B 3 a] ad A

CONTERNANS 1 contemplatione ACD 3 Isaie] isidori D 4 vestis D
 5 et om. B; xviii A 6 ubi] unde ACD 7 pluribus BC 8 per
 alterum om. C 9 conternans enim est C

CONTESTARI 1 scilicet] id est BC

CONTIGNATIO 1 contignatio BC; contignorum B 2 contingo B 3
 componere et coaptare BC; in om. C 5 tigna C; contignatio C

CONTRACTIO a contraho dicitur et est idem quod collectio, constrictio, abbreviatio vel decurtatio. Unde Ezechielis vii b (6-7), «ecce venit contractio super te», ubi falsi libri habent contritio, Ieronimus (*Com. Ezech. PL* 25,64), «contractio que dicitur hebraice Seiffira, . . . id est contextus et perplexio vel collectio omnium malorum».

CONTRIBULES dicuntur de eadem tribu existentes. Et componitur a con et hic et hec tribulis et hoc tribule, similiter de eadem tribu existens. Et semper producitur hec sillaba bu utrobique. Unde Oratius in illa Epistula «Ut proficiscentem» etc. (I, 13,15).

Ut cum pilleolo soleas conviva tribulis.

Item alius versus differentialis,

Dat tribulo, tribules, generat tribus una tribules.

CONTROVERSIA dicitur certamen, negotium, causa, questio, contentio, disceptatio, collatio, comparatio. Et dicitur a contra et verito, vertis, quasi contraria versio. Et semper corripit hanc sillabam si, est enim mere latinum.

CONTUBERNIUM quasi contabernium a taberna dicitur, «scilicet tabernaculum vel societas et ad tempus coeundi conventus». Ita dicit Huguicio (*s. v. Teneo*). Papias vero exponit sic contubernium est ad tempus commanendi conventio. Unde hic contubernio, onis, id est socius, commilito qui in eodem contubernio est cum alio, et hic contubernalis idem. A taberna autem dixi descendere contubernium quia sicut illi qui in taberna conveniunt ad tempus commanent et cito dissociantur, ita et contubernium proprie sumendo cito dissolvitur, peracto scilicet negotio pro quo ad contu-

CONTRACTIO 1 contraho his BC 2 constructio AD 5 seiffra A, scissura C, seiffra D 6 vel] et C

CONTRIBULES 3 existentes A 4 ovidius D 6 convina D

CONTUBERNIUM 1-2 scilicet *om.* C 2-3 coniunctus A 4 contabernium A; est *om.* D; ad aliquod tempus C 5 contuberino C 6-7 idem est B 7 autem *om.* AD 8 tabernam BC 9 desociantur D; et *om.* D 10 dissolvitur B

bernium convenitur. Unde contuberniones dicuntur quasi contaberniones, contubernium quasi contabernium.

CONTUMAX a contumeo, es dicitur, scilicet superbus, iniuriosus, repugnans. Sed secundum Ysidorum (x, 45) dicitur «contumax ex eo quod contempnit». Unde possumus dicere quod contumax dicitur contemptor quasi contempnax et
5 protervus.

CONTUMELIA est iniuria et grave convicium. Et proprie contumelia est in verbis, et semper corripit hanc sillabam li, unde contumeliosus dicitur qui velox est et tumet in verbis superbie. Derivatio patet.

CONTUMELIIS AFFICERE est increpare, invehere, maledicere, probra dicere, insultare, conviciari, exprobrare, abiectare, insectari, irritare verbis.

CONTUNDO, dis, tudi, contundere, tustum, su, id est simul tundere, percutere, verberare, concidere, confringere, cedere. Et componitur a con et tundo, dis, quod infra exponitur in suo loco.

CONTUS est genus teli et proprie quod non habet ferrum sed acuta cuspidem, sicut pertica preacuta quam portant rustici loco haste. Et dicitur a conus, coni, quod est summitas galee vel curvatura que super galeam ponitur. Unde Ovidius
5 in iii Methamorphoseon (108),

Tegmina mox capitum pictos imitantia conos.

Dicitur ergo contus quasi conitus. Contus etiam dicitur longum instrumenrum cum quo piscatur piscator et scrutatur aquam inquirendo pisces. Unde contor, contaris deponens, id est conto aliquid perquirere vel scrutari.
10

CONTUMAX 1 scilicet] id est B 1-2 iniuriosus . . . dicitur *om.* B; iniuriosus] convitiosus D 4 contempnax *om.* A

CONTUMELIA 1 commercium ABD 2 et *om.* AD 3 contumet D

CONTUMELIIS AFFICERE 2 probra dicere *om.* D

CONTUNDO 1 tudi] contundi B 2 verbare D

CONTUS 4 curvature B 7 contus *alterum om.* C 9 in querendo B
10 conquirere D

CONVALLIS dicitur locus humilis et depressus sicut sunt montium intervalla, magna vallis. Et componitur a con et vallis. Et utrumque est femininum.

CONVALLIS ILLUSTRIS «dicebatur pentapolis a v urbibus Sodomorum, que nunc Mare Salis vel Mortuum dicitur quia nichil in eo vivit et nichil in eo mergi potest habens animam, vel Lacus Asfalti, id est bituminis . . . vel vallis salinarum . . . quoniam multum bituminis ibi reperitur». Ita scribitur in Historiis (1092).

CONVENIRE dicitur congruere, decere, ut «iste habitus convenit michi», id est decet me. Item convenire dicitur alloqui, ut ibi «vos inquam convenio, o Iudei», id est alloquor. Item convenire dicitur adunari, ut «isti conveniunt ibi»,
 5 id est adunantur. Item convenire dicitur simul ire et pacisci. De ultimo dicitur xx Matthei (13), «nonne ex denario convenisti mecum», vel «convenio tibi unum denarium», id est paciscor. Item convenire est exigere aliquid ab aliquo, ad causam vocare, ad placitum compellere. Item convenire
 10 pro inesse dicitur, ut «albedo mihi convenit», id est inest. Item ponitur pro assimilari, ut «iste convenit illi in albedine», id est assimilatur. Versus,

Convenit accipitur pro pangit et assimilatur,
 Pro compellit, inest, pro coit atque decet.

15 Unde convenit impersonale, id est conveniens est. Per predicta patent significationes verbalium. Omnes predictae significationes habentur per hos versus,

Convenit, alloquitur, decet ac simul assimilatur,
 Exigit ad causas, vocat et compellit inestque,
 20 Pangit adunatur et adunat, conveniens est.

CONVALLIS *In marg.* A 1 sunt *om.* B 2 vallis] convallis C; et *primum*] etiam C; et *alterum om.* A

CONVALLIS ILLUSTRIS 2 dicitur *om.* AD 5 calinarum C

CONVENIRE 1 dicitur *om.* C 3 ibi in sermone Augustini C 4 ibi *om.* D 12 versus *om.* C 16 omnes iste predictae B 18 docet C; ac] enim AD 20 adunatur] iuvatur D

COHORS, cohortis proprie dicitur multitudo rusticorum sicut castra militum. Et dicitur a cohortando propter frequentiam cohortationis.

COPHINUS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xx (9,9), «Vas est ex virgulis, aptum mundare stercora et terram portare». Et dicitur cophinus quasi cavus intus quia cavus est.

COPIA, id est abundantia, dicitur a copos, quod est labor, quia sine labore non potest haberi. Unde illud,

Dives divitias non congregat absque labore,
Non habet absque metu, non deserit absque dolore.

5 Vel dicitur a cops, copis, quod est dives, et est communis generis. Unde versus,

Fecundus Cops est dea terre, fertilis ops est,
Pro domibus scops est mundandis, fossaque scrops est.

Componitur autem cops a con et opis, opem, ab ope, quod
10 in singulari significat auxilium, in plurali divitias. Unde cops quasi cum opibus dicitur. Versus (*Grec. x, 213 et 40*),

Ops Rea dicatur, sed nimpha vocabitur Opis.
Pauper querit opem, querit avarus opes.

COR dicitur a cardian grece, quod est cor latine. Vel dicitur a cura quia omnis cura et omnis sollicitudo manent in corde. Unde dicit Ysidorus Ethimologiarum xi (1, 118), «quod ideo vicinum est pulmoni ut cum ira accenditur pulmonis
5 humore temperetur». Quod autem dicitur cor quasi custodia

In marg. fol. 36^v add. D: convertio convertis vel vertere vel aliquam sectam et vitam vertere a convertio converso conversas frequentativum nota quod invenitur secundum quosdam in deponente genere convertor converteris unde ibi convertere domine captivitatem nostram sed credimus quod ibi debet esse converte domine captivitatem nostram

COHORS 2 coartando C 3 coartationis AC

COPIA 2 labore copia non D 3-4 Cf. *Walther*², no. 6059 4 habet] tenet D 8 scops] scribe A; scrops] scorbs C 10 cops om. B 12 dea BD

COR 1 cordian B 2 omnis sollicitudo] sollicitudo hominis C 5 cor om. B

omnium rerum, ethimologia est. Versus (*Grec.* XIX, 106-7),

Cor sapit et pulmo loquitur, fel commovet iras,
Splen ridere facit, cogit amare iecur.

CORBAN donum sonat sicut habetur in textu Marci vii (11),
«Si dixerit homo patri aut matri, Corban, quod est donum»
etc. Et proprie munus seu donum votivum significat. Unde
dicit Magister in Historiis (1577) quod «Corban votum so-
5 nat». Secundum Remigium (*Intepr.*) interpretatur «donum
vel oblatio».

CORBANAN, sicut dicit Papias, dicitur gazophilacium. Et
ita exponit glosa xxvii Matthei (6) super illud, «Non licet
eos mittere in corbanan», id est «in gazophilacium». Et
interlinearis dicit ibi quod «interpretatur oblatio», quia ea
5 que domino offerebantur ibi reservabantur. In Historiis
(1602) autem super Actus Apostolorum scribitur quod cor-
banan erat archa in qua reponebantur donaria sacerdotum.
Musac erat archa in qua reponebantur donaria regum vel
principum ad reficiendum sarta tecta templi. Gazophilacium
10 erat archa in qua reponebantur donaria transeuntium. Vide
infra ubi exponitur gazophilacium.

CORIANDRUM herba quedam est quam Ysidorus Ethimo-
logiarum xvii (11,7) enumerat inter olera odorata dicens,
«Coriandrum a greco nomine sumptum quod illi corion
vocant. Cuius semen in dulci vino datum proniores reddit
5 in Venerem; si supra modum dederis amentiam nutrit. Ca-
nos etiam ex coriandro infici traditum est». Eadem verba
scribuntur in Papia et superaddit Papias, Coriandrum «in
cibo sumptum calefacit et stringit. Sompnum etiam facit».
Macer De viribus herbarum (957-61) ita dicit,

6 unde versus C 7 et om. C; iram C

CORBAN 3 motivum B 4 dicit om. D; vota B 4-5 sonat] significat C
CORBANAN 4 ibi] sibi B 7-8 sacerdotum . . . donaria om. B 9 reficien-
da B; testa C

CORIANDRUM 3 quod] quia B; coriotti vel corion A 4 datum] positum
B; proniorem D; reddit homines in B 5 amicitiam D 5-6 canes B

- 10 Frigida vis herbe coriandri dicitur esse,
 Austereque simul quiddam virtutis habere.
 Hanc Galienus ait per quam depellere ventris
 Lumbricos tineasque solent si trita bibatur
 Cum vino vel si mixto sumatur aceto.

CORDATUS, id est sapiens, a cor, cordis dicitur et est adiectivum.

CORIARIUS dicitur a corio, scilicet qui parat coria vel qui operatur in coriis. Ita exponit interlinearis Actuum ix g (43).

CORNUTA dicebatur facies Moysi propter «quosdam radios splendoris quos humanus visus ferre non poterat». Ita dicit glosa xxxiiii Exodi (35).

- CORNUSTIBII, secundum quod exponit Beatus Gregorius (*Moralia*, PL, 76, 774), tertia filia Iob, nomen accepit ultimo Iob (42,14), unde dicit sic, «Hec nomina pro eo quod a virtutibus sumpta sunt apte curavit interpret. Non ea sicut
 5 in arabico sermone scripta sunt ponere sed in latinum eloquium versa apertius demonstrare. Quis enim nesciat Diem vel Casiam latina esse vocabula? At vero in Cornustibii, quamvis non cornus sed cornu dicitur, non cantantium fistula tibium sed tibia vocatur, in latina tamen lingua, sermonis genere minime custodito, rem prodere maluit atque
 10 in eius lingue de qua transferebat proprietate perdurare. Vel certe per cornu vel tibiam unum verbum ex utroque composuit. Utrumque verbum, per unam orationis partem in latina lingua transfusum, quo voluit genere licite vocavit».
 15 Ita exponit Gregorius nec ego alicuius momenti sum ut contradicam sermonibus sancti. Dicit tamen Alexander Nequam (*fol.* 123,10) quod, secundum Gregorii dicta, est Cornustibii quasi cantatrix. Sed qui Hebreos intelligunt nomen

13 solet B

CORIARIUS 1 qui *primum*] quia B 2 et ita C

CORNUSTIBII 4 apte] aperte O 6 dien B 7 causam A, casian B 9 tibium] stibium A 12 per] pro D 14 quo] quod A; vocaverit B 18 nomen] non ABD

esse compositum ex cornu et stibio dicunt. Dicta est ergo
 20 Cornustibii quem ad modum si diceretur cornu minii, quasi
 diceret stibio non egebat quia natus color ei sufficiebat.
 In hebraica etiam lingua dicitur splendor quod nos dicimus
 cornu. Fuit ergo filia Iob splendor stibii, id est conferens
 splendorem stibio, quia adeo pulchra erat quod stibium
 25 nullum ei conferret splendorem sed ipsa conferret splendor-
 rem stibio.

CHORUS multa significat, quandoque enim ponitur pro mu-
 sico instrumento, ut in Psalmo (150,4), «Laudate eum in
 tympano et choro» et Luce xvi (15,25). Quod «dicit Strabus
 esse pellem cum duabus cicutis, et per alteram inspiratur et
 5 per alteram reddit sonum. Et scribitur secundum quosdam
 sine aspiratione, pro voce autem canentium et mensura et
 vento cum ch aspirato». Ita dicitur in Historiis super librum
 Iudicum (1282). Secundum Ysidorum Ethimologiarum xvi
 (26,17), «Chorus est mensura xxx modiorum. Hic ex hebreo
 10 sermone descendit qui vocatur chora a similitudine collis.
 Chora enim hebraice appellabantur colles. Coacervati enim
 modii xxx instar collis videntur et onus cameli efficiunt».
 Item chorus est ventus qui ab occidente estivo flat. Require
 supra ubi exponitur aquilo. Item chorus est multitudo in
 15 sacris collecta, et tunc secundum Papiam dicitur a corona
 quia in modum corone astant ibi psallentes. Vel dicitur a
 concordia vocum vel a caritate quam debent habere. Item

19 et om. A; ergo om. B 20 cornubistii D 24 adeo et D; pul-
 chrum C; quod] quia D

In marg. fol. 37^v add. D: a corona corimbus corimbi id est fructus
 edere quia idem coronabantur antiqui et precipue poete unde
 metamorphoseon iii (iii, 665) grandis distinguit vela corimbis cor-
 imbi etiam dicuntur anuli vitis qui ligant que proxima sunt et
 comprehendunt ne longius laxati palmites ventorum flatibus dis-
 sipentur corpus proprie dicitur quicquid per quinque sensus cor-
 poris capitur et sentitur

CHORUS 1 quando A 2 ut] unde BC 3 choro laudis etc C; dicit] ait
 C 4 cicutis C 10 ad similitudinem C 11 appellatur C 12 xxx
 om. D; camen B 13 oriente B 15 secundum Papiam om. D
 17 vel] ut AD

chorus dicitur locus cleri in capite ecclesie. Unde versus de Grecismo (xii, 366-8),

- 20 Est hec turba chorus, qui ventat in aere corus,
 Ast instrumentum dicitur esse chorus,
 Cancellusque chorus, mensuraque sive chorea.

CHORUSCARE dicitur «splendere, vibrare et iaculari». Ita dicit Hugutio. Pro vibrare ponit Iuvenalis in quarto (12,6) dicens,

Tarpeio servata Iovi frontemque choruscat.

- Et ponit Grecismus (xv, 219-20) differentiam inter chorus-
 5 scare et micare et radiare dicens,

Sol radiat mucroque micat fulgurque choruscat,
 Cum fulgur supra paret tunc fulgurat ether.

Unde hec choruscatio dicitur splendor, choruscandi actio.

- CORTEX dicitur quasi corio tegens quia corio lignum tegat. Unde Ysidorus Ethimologiarum xvii (6,15-16) sic ait, «Corticem veteres coricem vocabant. Dictus autem cortex quasi corio lignum tegat. Liber est corticis pars interior, dictus a
 5 liberato cortice, id est ablato; est enim medium quiddam inter lignum et corticem». Quidam tamen ponunt ibi tertium, scilicet suber. Unde versus (*Grec.* ix,174),

Pars prior est cortex, liber altera, tertia suber.

Et in Theodolo (110),

- 10 Mutat flebiliter rigidum pro corpore suber.

- Ego credo cum Huguitone (s. v. Suo) quod proprie suber est cortex illius arboris que suberies dicitur. De qua dicit Ysidorus Ethimologiarum xvii (7,27), «Suberies est arbor ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur . . . Dicta
 15 suberies quasi subedies . . . eo quod fructus eius sues edunt».

21-22 ast . . . chorus *om.* AD 22 mensura sive AC, mensura est sine D

CHORUSCARE 2-4 Pro . . . choruscat *om.* C *et add.* ego non recole me legisse nisi pro splendore 2 pro] quod A; vibrare autem B 5 radicare D 6 mucroque] in utroque AD

CORTEX 1 dicitur *om.* C; tegit C 2 xvi B 3 dictus est B 5 cortico A 14 qualidissimus B

Nota quod cortex invenitur in masculino genere et in feminino. Quod autem sit masculinum patet per Ovidium qui dicit in primo Methamorphoseon (554),

Sentit adhuc trepidare novo sub cortice pectus.

- 20 Quod autem sit femininum patet per Virgilium qui dicit in Bucolicis (VI, 62-3),

Tunc Phetontiad as musco circumdat amare
Corticis etc.

- CORTINA a corio dicitur quia prius de coriis pluribus fiebat sicut in tabernaculo. Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xix (26,9). Item secundum Huguitionem (s. v. Creos) cortina dicitur «locus in templo ubi dabantur responsa vel potius
5 mensa in templo Apollinis super quam stabat Pheba, id est sacerdotissa Phebi, que dicebat oracula. Et dicebatur cortina quia corio Phitonis serpentis erat tecta. Vel cortina quasi certina . . . quia ibi certa dabantur responsa».

CORRIGIA a corio dicitur vel a colligatione quasi colligia.

- COTURNIX, sicut dicit Magister in Historiis (1159), «avis est regia quam Iosephus ortigiam vocat, grecus ortigometram». Nos vulgo curleium dicimus a currendo. Et dicunt quod coturnices non sunt aves modice que apud nos sunt.
5 Ysidorus autem in xii Ethimologiarum (7,64-5) dicit, «Coturnices a sono vocis dictas, quas Greci ortigias vocant eo quod vise fuerint primum in Ortigia insula. Hee adveniendi habent tempora, nam estate depulsa maria transmeant. Ortigometra dicitur que gregem ducit. Eam terre propinquantem accipiter videns rapit; ac propterea cura est universis
10 ducem sollicitare generis externi, per quam caveant prima

16 masculini generis C 16-17 feminini C

CORTINA 1 prius] antiquitus B 4 ubi] in quo A 7 pro Phitonis D 7-8 certina] certum A, certura B

CORRIGIA colligione A

COTURNIX 2-3 ortogometram C 3 vulgo] vero B 4 quod om. A; non om. C 7 primum om. D 8 depulsa] transacte B 8-9 ortogometra C 9-10 appropinquantem AD 11 quam] quem B

discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenorum; quam ob causam eas veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal, sicut et homo, caducum patitur morbum».

COUTOR, couteris dicitur simul uti. Unde Iohannis iiii (9) dicitur, «Non enim coutuntur Iudei Samaritanis,» super quem locum dicitur in Historiis (1568), «Translatis x tribubus rex Assyriorum misit Persas et Assyrios ad colendam
5 sibi terram, qui ob metum ferarum libros Moysi receperant et legitima terre, non tamen cessabant ab idolatria, qui primo Cuthei vocati a fluvio Persarum tunc autem Samaritani quasi medii inter Iudeos et gentes, quandoque tamen Iudei vocaverunt eos Iacobitas, id est supplantatores, quia terram
10 fratrum suorum que eos contigebat eis supplantaverunt, horum cibus et vasculis non utebantur Iudei».

CRABRONES nichil est sed debet dici scrabrones sicut infra ostenditur in suo loco.

CRAPULA «est immoderata voracitas, quasi cruda epula, cuius cruditate gravatur cor et stomachus indigestus efficitur. Immoderata enim voracitas vitium est, sed tantum id salutis est quantum sustentationi natureque sufficit». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xx (2,9). Et quandoque ponitur crapula pro excessu in potu. Unde in Psalmo (77,65) dicitur «crapulatus a vino». Versus,

Vina bibat mane cerebrumque reformat inane
Quem perfudit heri crapula multa meri.

10 Sed improprie dicitur, quod patet per ethimologiam nominis supra positam.

CRATERA, sicut ait Ysidorus in xx Ethimologiarum (5,3), «calix est habens duas ansas, et est grecum nomen. Declina-

14 sicut *om.* C

COUTOR 4 Assyrios] assyriis A 5 ferorum C 8 dicebant quasi B, dicebantur quasi C; gentiles B 10 attingebat AD

CRAPULA 2 afficitur BCD 4 quantum] quod C 6 in *om.* A 8-9 Cf.

Walther¹, no. 20342 8 reformat AD 9 profudit D

CRATERA 1 ait] dicit C; in *om.* D

tur autem apud eos hic crater; nam latine hec cratera dicitur.
Unde Persius (2,52-3),

- 5 Si tibi crateras argenti incussaue pingui
 Auro dona feram. »

Potest tamen crateras esse accusativus grecus ab hoc nomine
crater, crateris, et tunc est masculini generis. Unde « Vir-
gilius in primo Eneidos (724),

- 10 Crateras magnos statuunt et vina coronant.

Fiebant autem primum a connexione virgarum, unde dicte
sunt cratere a cratin, id est quod se invicem teneant». Et
nota quod crater facit duplicem accusativum in singulari,
scilicet craterem vel cratera, et ista terminatio que fit in a
15 greca est et corripitur et similiter in plurali geminum habet
accusativum, scilicet crateres vel crateras, et ista terminatio
que fit in as greca est et similiter corripitur. Unde Virgilius
Eneidos viii b (ix, 165),

Indulgent vino et vertunt crateras aenos.

- 20 Secundum modernos cippi et calices vinarii communiter
crateras appellantur. Nota versus qui scribuntur in Gre-
cismo (xxv, 265-8),

- Bis duo nomina sunt terne, duplicantque quaternum,
 Ex quo feminea, quibus est inflexio prima
25 Formant ceu panter, crater, ceu lampas et ether:
 Ethera, pantera, crateraque lampada dicas.

- Ista nomina duplicant quartum, id est accusativum casum,
ut pantheram vel pantera et sic de aliis. Et formant ex se
nomina prime inflexionis, id est prime declinationis, ut hec
30 pantera re, hec cratera re, ethera re, lampada lampade.

5 si] sit AC 11 autem] enim B, *om.* C; connexione] nexibus B
15 habent ABD 16 crateras vel cratera A 17 as] a A 20-21
appellantur communiter D 21 nota] unde C; que B 23 dupli-
cantque] duplicant quia D 25 ceu *utrumque*] seu ABC 27-30
Ista . . . lampade *om.* BD 27 ista iii nomina C; quartum scilicet
casum id est accusativum qui est quartus casus ut pantherem vel
panthera craterem vel cratera et sic C 28 formantur A 30 et hec
cratera re et hec lampada de C

CRATIS dicitur instrumentum de virgis contextum super quod stant cementarii in edificatione murorum altorum. Item cratis dicitur instrumentum ferreum ad carnes et pisces assandos quia ad similitudinem cratis virgulis ferreis contextitur ex transverso, et dicitur a cratim eo quod virgule ibi contexte se contineant. Et inde hec craticula diminutivum.

CREAGRA dicitur fuscina ad carnes de caldariis extrahendas. Et dicitur a creos, quod est caro, et agros, quod est tractus.

CREBER, bra, brum dicitur frequens, spissus, assiduus.

CREMIUM a cremando dicitur, sacrificium quod dicebatur antiquitus holocaustum quia totaliter cremabatur. Item cremium dicitur illud quod, defraxis carnibus, extracta pinguedine, aridum remanet in patella.

CREPIDO a crepando dicitur, et secundum Papiam crepido est summitas riparum vel cuiuslibet alterius rei vel abrupti alicuius extremitas, altitudo scilicet vel summitas, quia ibi venti crepant, id est sonant. Item crepido ponitur pro caverna ubi vie conveniunt, in qua solent latitare pauperes et mendicare. Iuvenalis (5,8),

Nulla crepido vacat etc.

Et ponitur hic pro summitate riparum et volunt aliqui quod tunc derivetur a creperon, quod est dubium, quia dubium est ibi ponere pedem; convenientius tamen a crepando dicitur quia venti et lapides corruentes ibi continue crepant. Item summitas vel extremitas altaris in circuitu dicebatur crepido et ipsum propitiatorium. Unde Ezechielis xliii (14), «de sinu terre usque ad crepidinem», id est «propitiatorium» dicit glossa.

CRATIS 1 contextum C 2 quo C 4 assandas C 5 virge A

CREBER assidus C

CREMIUM 2 cremebatur BC 3 defixis A

CREPIDO 2 abrupti A 4 sociant A 8 et *primum om.* C 10 si a A

14 id est] quasi B 15 ita dicit C

CREPUSCULUM est initium diei vel noctis et dicitur a creperon, quod est dubium, quasi dubia lux quia dubium est utrum sit diei an noctis prima pars. Et nota secundum Ysidorum Ethimologiarum v (31,4-14) quod «Noctis partes sunt
 5 septem, scilicet vesperum, crepusculum, conticinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum. Vesperum a stella occidentali vocatum que solem occiduum sequitur et tenebras sequentes precedit . . . Crepusculum est dubia lux, nam creperon dubium dicimus, hoc est inter lucem et tene-
 10 bras. Conticinium est quando cuncti silent. Conticere enim silere est. Intempestum est medium et inactuosum noctis tempus, quando agi nichil potest et omnia sopore quiescunt. Nam tempus per se non intelligitur nisi per actus humanos. Medium autem noctis actu caret. Ergo intempesta
 15 dicuntur inactuosae quasi sine tempore, id est sine actu per quem dinoscitur tempus . . . Gallicinium propter gallos, lucis prenuntios, dictum. Matutinum autem est inter abscessum tenebrarum et aurore adventum, et dicitur matutinum quod hoc tempore inchoante mane sit. Diluculum quasi diei
 20 parva lux iam incipiens. Hoc et aurora, que solem precedit. Est autem aurora diei clarescentis exordium et primus splendor aeris qui grece eos dicitur, quam nos per derivationem auroram dicimus quasi eororam».

CRIBRUM quasi curritrum a currendo dicitur eo quod per ipsum currat frumentum. Est enim instrumentum aptum ad purgandum fruges. Unde dicitur cribro, cribras, avi, are, id est purgare, examinare, ventilare.

CRIMINE PESSIMO accusavit Ioseph fratres suos apud pa-

CREPUSCULUM 2 quasi] quia B; quia *om.* B; dubium enim est B; utrum] an C 3 dies an nox vel diei ac noctis B; an] vel C 4 quod] quia C 6 gallicinium matutinum *om.* C 9 dubium *om.* C; hoc] hec B 10 silerent A, solent B; enim] autem B 15 quasi] que C 17-18 abscessum] aborsum A, abcessum C, absessum D 19 quod] quia AD; inchoare AC 20 hec B 21 autem] enim B; extendium B 23 coronam B

CRIBRUM 1 curritrum C 3 purgendum B; avi *om.* D, avi, are *om.* BC 4 purgare] cribrare D

trem, scilicet de odio in ipsum vel de coitu cum brutis animalibus, vel solum Ruben pro concubina patris. Crimen autem a carendo dicitur, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum v (26,1).

CRISOLITUS lapis est pretiosus et dicitur a crisis, quod est aurum. «Est enim auro similis cum marini coloris similitudine, et gignitur in Ethiopia», sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xv (xvi, 15,2-3).

CRISOPASSUS lapis est pretiosus et, sicut dicit glosa Apocalipsis (21,20) ultimo, «In India nascitur, viridis aureeque mixture, unde dicitur a crisis, quod est aurum».

CRISPO, crispas dicitur crispum facere, concutere, vibrare vel iaculari, unde crispus, pa, pum.

CRISTALLUS lapis est «resplendens et aquosus colore. Traditur quod nix fit glacie perdurata per annos, unde et Greci nomen dederunt» (*Isid.*, *Etym.*, xvi, 13,1). Dicit enim Papias «cristallus grece glacies». Gignitur autem secundum Papiam et Ysidorum (*Etym.*, xvi, 13,1), «In Asia et Cypro, maxime in septemtrionum Alpibus ubi nec estate sol ferventissimus invenitur; ideoque ipsa diuturna et annosa duritia reddit hanc speciem que cristallus dicitur. Hec opposita radiis solis adeo rapit flammam ut aridis fungis vel foliis prebeat ignem. Usus eius etiam ad pocula destinatur. Nichil autem aliud quam frigidum pati potest». Et licet videatur Ysidorus et etiam Papias ponere cristallum in genere masculino, tamen secundum Priscianum (vi,32) feminini generis

CRISOLITUS 2 enim] autem C

CRISOPASSUS *Post aurum add.* B: item ysidorus ethimologiarum xvi crisopassus indicus est colore porri succum referens aureis intervenientibus guttis unde et nomen accepit dicitur enim a crisis quod est aurum et passum quod est porrum

CRISTALLUS 1 cristallus sicut dicit ysidorus eth xvi c xv a C · 1-2 traditur *om.* ABD 2 durata C 4 glacies latine A, glacies dicitur B 5 et] in B 7 annona AC 10 usus] versus AD; destruat A 11 autem] enim B 12 genere *om.* C

est et declinatur hec cristallus. Antiqui dicebant hoc cristallus.
15 lum. Vide versus supra ubi exponitur abissus.

CROCUS fuit «quidam puer qui secundum fabulas mutatus fuit in florem. Unde hic crocus dictus est flos sed proprie pro flore dicitur hoc crocum neutri generis, pro puero hic Crocus, . . . Unde croceus, ea, eum et hec crocea, cee, id est
5 cuna infantium». Ita dicit Hugutio, et introducit auctoritatem Ieremie iiii Threnorum (5) ubi dicitur, «qui nutriebantur in croceis amplexati sunt stercora». Ysidorus (*Etym.* xvii, 9,5) et Papias dicunt «crocum dictum ab oppido Cilicie quod vocatur Coricium, quamquam et alibi nascatur, sed
10 non tantum vel tale quale in Cilicia . . . Optimum autem est quod fuerit recens, odoris boni, albedine parva, porrecteque longitudinis, integrum et neque in fragmenta comminutum, inspiratione bona, et cum carpitur manus inficiens et leviter acre. Quod si eiusmodi non fuerit, aut vetustum aut infu-
15 sum agnoscitur».

CRUOR a currendo dicitur eo quod effusus decurrit et currendo corrui, vel dicitur a corruptione quia sanguis corruptus de corpore emittitur, vel dicitur a cruditate. Cruor et sanguis ita distinguuntur quia sanguis est in corpore, cruor
5 vero effusus est. Unde versus (*Grec.* ix, 4),

Sanguis alit corpus, cruor est de corpore fusus.

Vel cruor est victimarum, sanguis hominum. A cruore dicitur cruentus, ta, tum et cruento, cruentas, id est sanguine inquinare.

CRUS, cruris a currendo dicitur quia eo currimus.

15 versus *om.* C

CROCUS 3 pro puero hic crocus *om.* D, puero vero hic B 4 cee] crocea B 5 cuna] curia A 6 threnorum *om.* D 8 dictum *om.* B 9 coricium] citicium C 10 cicilia A 11 quod] cum C 13 capitur BC 14 eiusmodi] eiusdem modi B, huius C

CRUOR 1 currendo *primum*] crurendo C 1-2 currendo] correndo C 3 crudelitate B 3-4 cruor enim et C 4 distinguitur D 5 vero *om.* A 6 de] a BC 9 inquinare] cruentare C

CRUSTUM «vel crustulum pro fragmento panis et pro quolibet edulio ponitur. Hec crusta, cruste vel crustula lamina quelibet vel fragmentum auri vel argenti vel alterius metalli vel ligni vel lapidis. Unde marmorati lapides etiam crustati
 5 dicuntur. Item crusta vel crustula superficies panis vel cortex alterius rei. Unde hec crustaria dicitur taberna a vasis crustatis». Ita dicit Hugutio. Ysidorus autem dicit in xx Ethimologiarum (2,18) quod «crusta est superficies panis et ipsa fragmenta quia dividuntur ut fracta». Papias idem
 10 dicit et addit cruste «tabule marmoris» sunt. Unde et marmorati parietes crustati dicuntur. In Historiis dicitur (1201) «crustulum est panis qui fere in crustam induratus est». Vide textum Exodi xxix a (2), d (23). Quod autem crustum panis dicatur probatur per Virgilii Eneidos vi a (VII, 114-15) ubi di-
 15 citur,

Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti etc.

Unde hoc crustulum diminutivum. Unde Oratius in Sermonibus (I, 1,25-6),

20 Quid vetat? ut pueris olim dant crustula blandi
 Doctores, elementa velint ut discere prima.

Unde miror quod aliqui confundunt significationum proprietates ponentes crustum pro crusta et crustulum pro crustula et econverso.

CUBITUS, cubiti pars est brachii et dicitur a cubando quia «ad cibos sumendos in ipso cubamus». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xi (1,64). Item cubitus est mensura quedam de qua dicit Ieronimus in glosa Ezechielis xlvii a (3) quod
 5 «in genere masculino mille cubitos, non in neutro mille

CRUSTUM 2-3 lamina est quelibet B 4 etiam *om.* BC 7 in] libro C 13 xxxix AD; *post* Exodi a d *add.* C: ubi dicit glosa crustula est genus panis absque fermento in similitudinem crustule indurati oleo conspersi 14-16 per . . . violare *om.* A 14 per virgilium D 16 et violare] evolare D; a manu A 20 vetat] erat C; dent B; blandis D 21 ut] ad AB

CUBITUS 5-8 *Haec verba Rabano (R.) in Glosa attributa sunt sed cf. Hieron. Com. in Ezech., PL 25, 470.*

cubita, dicimus non ex grammaticae imperitia sed propter simplices et idiotas, quorum in congregatione ecclesie maior pars est nota facimus». Unde hoc cubitum pro mensura dicitur secundum Ieronimum. Quo modo autem cubitus
 10 geometricus differat a nostra cubito usuali habetur per hos versus qui scribuntur in Aurora ubi agitur de archa (*Gen.* 577-82),

Hec mensura fuit geometrica que facit archam;
 Non aliter caperet tanta, tot illa simul.
 15 Hic cubitus, quo mensor habet geometricus uti,
 Senos sive novem fertur habere pedes;
 Sed cubitus noster, quem communis tenet usus,
 Ex uno constat dimidioque pede.

CUBILE cubandi locus est, scilicet lectus vel stratum.

CUBICULUM dictum quod in eo cubemus atque dormientes requiescamus.

CUBICULARIUS dicitur custos vel preparator vel fabricator cubiculi.

CUCUMER, cucumeris herba quedam est, de qua dicit Ysidorus *Ethimologiarum* xvii (10,16), «Cucumeres dicti sunt pro eo quod sint interdum amari; qui dulces nasci perhibentur si lacte melito eorum semen infundatur». Dioscorides dicit,
 5 quod cucumeris «natura frigida invenitur. Ventrem solvit, stomacho accommodatur quibus animus deficit. Succurrit odore foliaque eius ex vino trita vulneribus medentur que caninus morsus impresserit. Semen ex dulci vino datum vesice laboranti facile prestat urinam» etc. Et nota quod dicit
 10 Priscianus (vi, 65), «Illa quoque tam in is quam in er finita nomina regulam servant in er terminantium, id est accepta

7 in *om.* D; ecclesie *om.* A, ecclesia D 8 nota *om.* C 10 cubito] cubitu A 14 tanta tot] cuncta dat C; 17 quem] quod C 18 dimidioque B

CUBICULARIUS 2 cubiculi] cubilus B

CUCUMER 2 sunt *om.* C 3 sint] sunt BC 4 si] sed AD; Discoriades C 5 invenitur] reperitur BC 7 trita] cocta D 8 semen eius ex A; dulce A 10 quoque] tamen B 10-11 finita . . . er *om.* C

is faciunt genitivum, ut pulvis et pulver pulveris, hic cucumis et cucumer cucumeris, hic cinis et ciner cineris, hic vomis et vomer vomeris». Unde Grecismus (xxv, 318-21),

- 15 Bis duo nomina sunt que substantiva vocantur,
 Que vel in is vel in er rectum posuere frequenter,
 Ut pulvis vomis, sic cinis et cucumis,
 Sic pulver vomer, sic ciner et cucumer.

CUCUMERARIUM dicitur locus ubi crescunt cucumeres vel ubi reponuntur.

- CULEX parvum est animal volatile, aculeis permolestum. Unde ait Ysidorus Ethimologiarum xii (8,13), «Culex ab aculeo dictus quod sanguinem suggat. Habet enim fistulam in ore ad modum stimuli qua carnem terebrat ut sanguinem
 5 bibat». Et dicit Papias quod «culices non tangunt hominem si absinthii herbam cum oleo coquat et eo perungat».

- CULINA quasi colina dicitur, scilicet coquina. Et dicitur a colo, colis quia frequentius colitur, id est inhabitatur, a coquinariis et gulosis quam ecclesia et lautorum cibariorum preparationibus colitur, id est honoratur. Vel dicitur culina
 5 a cucumis, id est caldariis, quasi cucumarum locus, et producit ubique hanc sillabam li. Unde Oratius in Sermonibus (I, 5,73-4),

Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam
 Vulcano summum properabat lambere tectum.

- CULMUS a calamo dicitur quasi calamus. Culmus enim est «calamus spice qui a radicibus nascitur, licet quandoque inveniatur pro ipso folliculo unde spica exit, quandoque pro spica». Ita dicit Huguition. Unde hec culma, id est ca-
 5 lamus.

CUNCTATIO dicitur mora vel dubitatio. Et dicitur a cunctor,

12-13 cucumis] cucumeris C 13 hic *primum*] hec C
 CULEX 3 dictus *om.* B 4 terebat AC, terit B
 CULINA 5 cucumerum A 8 nam vaga *om.* A
 CULMUS 1-2 culmus *alterum* . . . calamus *om.* B 2 quia a A

cunctaris, quod est morari vel dubitare, et hec cuncta, cuncte dicitur pro mora, et scribitur cunctor, cunctaris prout hic accipitur per u. Sed contor, contaris pro inquirere scribitur
5 per o. Unde multi errant in scribendo.

CUNEUS, sicut dicit Papias, est «collecta in unum militum multitudo». Et dicitur cuneus a coeundo, quasi coineus, eo quod in unum coeat. Item cuneus dicitur instrumentum ligneum in parte anteriori attenuatum ad findendum ligna et
5 ad firmandum clavum quia coeat in summitate et quia sui interpositione diversa faciat coire. Ad cuius similitudinem dicunt cuneum in expeditione dici.

CURA a corde dicitur, scilicet sollicitudo, studium, anxietas. Papias ponit multas alias significationes et dicit (*s. v.* Sollicitudo) quod cura et sollicitudo inter se differunt: sollicitudo enim moderata ac temporalis est, cura vero sine moderatio-
5 ne est». Unde cura dicta quasi cor urens, eo quod cor urat vel edat, vel quia a corde ruat. Ethimologie sunt, non derivationes.

CURATIO morborum tribus generibus constat: farmacia, id est unguentorum appositione, farmacon enim grece unguentum vel medicamentum latine, cirurgia, id est manuum actione, sicut in cocturis et incisionibus, dieta in potus et cibi
5 temperantia vel subtractione.

CUNCTATIO 2 hec *om.* C 3 cunctor cunctaris] conctor conctaris CD
CUNEUS 2 coineus] couneus C 3 omnes coeant C 4 cindendum C,
scindendum D

In marg. fol. 40 add. D: cunus cuni masculini generis id est foramen vel occulta via et subterranea unde cuniculus cuniculi diminutivum scilicet via occulta subterranea unde hic cuniculus cuniculi quoddam animal in subterraneis habitans cavernis vel dicitur cuniculus quia canum indagine capiatur item a cunus hic cunnus ni quia foratus est et occultus membrum femineum

CURA 2 alias *om.* D 5 dicta *om.* A 6 ledat A

CURATIO 1 curationes A; tribus modis et generibus stat B; farmaria A, farinaria D 1-2 id est *om.* AD 2-3 farmacon . . . latine *om.* B, *in marg.* D 2 enim *om.* A 4 actio C; sicut fit B, sicut sit C; impotus D

CURIA a cura dicitur propter frequentes curas que ibi sunt. Est enim locus ubi initur consilium de rebus administrandis, de causis discutiendis et determinandis. Et habet multas significationes. Unde scribitur in Grecismo (x, 25-6),

- 5 Curia planities in terra, curia regum,
Sed curtis proprie dicatur canonicorum.

CUTIS grece, incisio latine. Unde hec cutis dicitur tegimen corporis quia corpori superposita incisionem prima patiatur. Eadem et pellis dicitur a pellendis iniuriis ventorum et pluviarum, frigoris et caloris, que si detrahatur corium dicitur
5 a carne quasi carniū quia carnem texit.

D

DAMASCUS, feminini generis, urbs est Syrie, condita et nuncupata a Damasco, dispensatoris Abrahe filio.

DAMPNUM iactura et detrimentum. Ita distinguitur a Pappia: «dampnum insolito et nobis nescientibus fit, iacturam scientes et ultro patimur». Est enim proprie iactura quando
5 naute propter imminens periculum res suas in mare proiciunt. Detrimentum vero leve dampnum fit in parte. Est enim «dampnum a diminutione rei vocatum», sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum v (27,5).

DAMULA sive dama sicut ait Papias «capra agrestis» est. Et sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (1,22), «Damula vocata est eo quod de manu effugiat; timidum animal est et inbelle vel inbecille. Unde Martialis (XIII, 94),

- 5 Dente timetur aper, defendunt cornua cervum:
Imbelles dame quid nisi preda sumus?»

CURIA 5 terris A; regis C

CUTIS 1 hec] et C 2 prima] primo B 5 carniū] cranium C; tegit C
DAMASCUS 1 danascus D; femini D 1-2 et nuncupata om. C 2 dispensatore B

DAMPNUM 1 distinguntur AC 2 dampnum etiam nobis B; iacturam nec BCD 5 fit] sit C 6 enim] autem BC

DAMULA 1 sive] quasi C; caya A, caprea C 4 inbecille et inbelle B, inbelle et inbecille D, inbelle vel om. C

DEBERE, id est debitum habere, de alieno habere. Et componitur debere a de et habeo, habes quasi dehabere.

DECACORDUM psalterium, instrumentum est musicum cum decem cordis quo Hebrei usi sunt propter numerum decalogi. Et dicitur a deca, quod est decem et corda, corde et declinatur decacordus, da, dum et hoc decacordum, di.

DECANUS dicitur qui habet x homines sub se, et dicitur a deca, quod est decem.

DECAPOLIS, sicut ait Magister in Historiis (1578), «regio est decem urbium circa Pellam et Gazaram contra Galileam». Et dicitur a deca, quod est decem, et polis, quod est civitas.

DECEN MUTATORIA vestium, id est decem paria; vel vestes nove sic appellantur pro mutatione veterum.

DECIMAS TRES legimus, sicut testatur Magister in Historiis (1251?) super Exodi xxii. Prima erat Levitis, secunda ut haberent in festivitibus, tertia que in tertio anno colligebatur pauperibus. Plenius autem scribit super Duteronomium dicens sic (1251), «Singulis annis Iudei faciebant
5 duas decimationes bonorum suorum. Primam separabant Levitis, etc . . . Item novem reliquas partes decimabant et hanc secundam decimam sibi reservabant et ex ea ter in an-

DEBERE 2 quasi] et AD

DECACORDUM 4 huius di A

DECANUS 1 dicitur] est B

DECAPOLIS 1 ait] dicit C

DECEN MUTATORIA 1 Cf. IV Reg. 5,5; mutoria D

In marg. inf. fol. 41 cum nota insertionis post decreta add. D: deceo deces id est convenire ad ornatum pertinere ut te decet hymnus deus in syon pallium decet me nominativus huius verbi designare debet ornatum vel ornamentum accusativus illud cuius est ornamentum si aliter fiat non erit latinum dictum

In marg. fol. 41 add. D: nota quod predecessor dicitur decessor lxxiii. d. c. adrianus et in multis aliis locis decedere enim est mori qui autem est predecessor alicuius moritur rei vel dignitati quam habebat
DECIMAS 2 ut] que ut B 3 tertia om. B 4-5 deutro C 7 leviticis C 8 servabant C

no cum ascendebant in Ierusalem oblationes et epulas sibi
 10 et domui sue faciebant et Levitam concellaneum qui etiam
 cum eis ascenderat invitabant . . . Preterea tertio anno, dua-
 bus decimis sublati ut diximus, tertiam faciebant iterum
 decimationem in usus pauperum et hanc reponebant apud
 se ut haberent unde darent peregrino et advene, pupillo et
 15 vidue et egentibus et Levitis si indigerent. In usus vero
 proprios ex hac nichil impendebant. Et de hac dictum est,
 'Omni petenti te tribue'». (*Lc.* 6,30).

DECIPULA a decipiendo dicitur, scilicet deceptio, vel instru-
 mentum ad aliquid capiendum. Dicitur autem a decipiendo
 quia sic ponitur ut dum esca tenditur nequaquam ipsa a trans-
 eunte videatur, que videlicet non facile deciperet si videri
 5 potuisset. Versus differentiales de Grecismo (x, 56-7),

Muscipule murium sunt decipuleque luporum,
 Et possunt alio pedice sub nomine dici.

DECLINARE idem est quod deflectere, deviare, divertere,
 humiliare. Et componitur a de et cleo, cles, clevi, clere, cle-
 tum, cletu, quod est gloriari, inclinari, sed non est in usu.

DECREPITUS dicitur valde senex quod morti propinquior
 quasi ad mortis ianuas vertat, sicut crepusculum tempus
 noctis. Alii dicunt decrepitum non qui senectute avulsus est
 sed qui iam crepare desierit, id est cessaverit. Et declinatur
 5 decrepitus, ta, tum quasi seorsum a crepore, id est a sono, a
 parte locutionis.

DECRETA, decretorum dicuntur libri in quo continentur
 decreta. Item decretum dicitur definitum, statutum, iudi-
 cium, placitum, deliberatum, divisum. Et dicitur a decerno,

12 item B 15 et *alterum om.* BC; vero *om.* D 17 omnipotenti D
 DECIPULA 1 scilicet decipiendo deceptio B 2 autem *om.* B 3 ponitur]
 potentia A; dum] de AD 4 videantur A; facile] de facili C 6
 descipuleque C

DECLINARE 1 devitare C 2 clevi *om.* D 3 gloriari vel inclinari D

DECREPITUS 1 prior C 2 vergat B

DECRETA 1 liberi AB 3 a *om.* C

decernis, quod est definire, statuere, iudicare, deliberare,
5 preponere.

DECOR, decoris, media producta in genitivo, dicitur venu-
stas, pulchritudo. Unde dedecoro, dedecoras decorum vel
pulchrum facere. Item decus, decoris, media correpta in
genitivo, idem est quod honor. Unde decoro, decoras media
5 correpta, id est honorare. Et utrumque dicitur a decet. Versus
Grecismi (XV, 139-40),

Quem veneror decoro, quem pulchrum reddo decoro,
Principium primi decus esto, decorque secundi.

DECURIO dicitur nobilis de curia. Unde Ysidorus Ethimo-
logiarum ix (4,23), «Decuriones dicti quod sint de ordine
curie, officium enim curie administrant». Item decurio est
qui habet sub se decem, et tunc dicitur a decem et cura, cure
5 quasi decem curans vel decem habens in cura sua.

DEDICARE dicitur deo dicare, consecrare, deo copulare, per-
ficere. Unde Papias, dedicavit perfecit. Et in ista significa-
tione potest accipi Duteronomii xx b (20,5), «Quis est homo
qui edificavit domum novam et non dedicavit eam» etc.
5 Vel dedicare dicitur ibi initiare. Unde dicit Magister in Hi-
storiis (1254), «dedicavit vel initiavit». Et componitur dedi-
care a de et dico, dicas, quod est copulare, consecrare, vovere.

DEFECARE est decolare et rem mixtam fecibus segregare.
Unde defecatus, ta, tum, id est purus et a sorde separatus.

DEFUNCTUS mortuus quia deorsum est a functione vite. Et
dicitur a defungor, defungeris, quod est deorsum a functione
esse, qui enim moritur deorsum a functione fit. Papias ex-
ponit sic. Defunctus est vocatus quia implevit vite officium,

4 stature C

DECURIO 1 de *expunx.* A

DEDICARE 3 posset AB 4 edificavit vel edificare cepit AD, edificavit
id est edificare cepit BC

DEFECARE 1 defectare C; decolare a fece purgare et C

DEFUNCTUS 1 quia] quasi C

5 nam dicimus functos officio quia officia debita compleverunt. Unde est et honoribus functus. Hinc ergo est defunctus quod sit ab officio vite depositus. Unde defunctio, id est mors.

DEGENER, degeneris, communis generis, dicitur ille qui est extra generis dignitatem vel qui de genere optimo nascitur et inhoneste vivit. Et dicitur ignobilis quia nobilitati generis non respondet. Unde degenero, as.

DEIERARE, id est valde vel firmiter iurare et in ista significatione accipitur i Regum xx (17) ubi dicitur, «adiecit Ionathas deierare David». Item deierare ponitur pro periurare. Et nota quod in istis duobus verbis quibus antiqui utebantur, scilicet deiuro periuro, mutamus u in e correptam et
5 subtracta r primo posita dicimus deiuro, deieras et peiero, peieras pro periuro et deiuro.

DELATOR, id est accusator. Unde primo Machabeorum iii a (II Mc. 4, 1), «Symon autem predictus pecuniarum et patrie delator». Et dicitur a defero, defers, quod est de uno loco ad alium ferre vel deorsum ferre, accusare et honorem
5 impendere. Et secundum istam ultimam significationem construatur cum dativo, ut defero tibi, id est honorem impendo. Secundum Ysidorum (x, 77) «delator dicitur eo quod detegit quod latebat».

DELATURA a deferendo dicitur, scilicet accusatio vel proditio, detractio vel deportatio. Pro accusatione vel proditione accipitur Ecclesiastici xxvi b (6) ubi dicitur «delaturam civitatis» etc., proditores enim et accusatores deferunt verba
5 de loco ad locum, de persona ad personam. Pro detractio

6 est *primum om.* D

DEGENER 3 in honestate C

DEIERARE 1 degerare B 5 deiuro et periuro CD; mutantur A

DELATOR 2 autem *om.* CD 3 et *om.* B

DELATURA 1-2 proditio id est detractio D 4 differunt D

autem accipitur Ecclesiastici xxxviii (17), «Propter delaturam autem amare fer luctum illius» ne scilicet alii tibi detrahant. Vel pro deportatione accipitur ibi, quando scilicet deportatur vel defertur proximus ad sepulchrum.

DELATUS, ta, tum a deferendo dicitur de uno loco ad alium latus, deorsum latus, id est accusatus.

DELIBARE, id est sacrificare, immolare, consumere, contingere vel parum degustare, et secundum istam significationem dicitur ad Romanos xi b (16), «si delibatio sancta est, et massa». Delibatio accipitur ibi pro particula vel pro por-
 5 tione ad similitudinem eius qui parum contingit vel degustat de re ut habeat experientiam totius. Super illud ii ad Timotheum iii (6), «Ego enim iam delibor» dicit glosa quod «delibare dicitur degustare, fundere et immolare». Unde exponitur delibor, id est immolor, quasi paratus erat domino
 10 immolari in morte sua. Versus Grecismi (xix, 66-8),

Vinum delibo de quo temptans ego gusto,
 Delibor quasi deficiens a munere labor,
 Dilabor cum per varias partes ego labor.

DELIBUTUS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum x (70), est «de oleo unctus ut athlete solent vel in ceromate pueri. Hinc et 'delibutum gaudio' (Ter. Phorm. 856), id est perfusum vel plenum». Dicitur autem delibutus a delibuo, delibuis,
 5 quod est ungere, et componitur a de et oleum vel liquor

6 xviii B, xxviii AC 7 detrahant] detur hanc A 8 vel om. C

DELATUS 2 id est om. BC

In marg. inf. fol. 41^v add. D: delecto delectas quod etiam invenitur in deponenti genere et in eodem sensu ut delectentur in letitia et significat hoc verbum delecto magis passionem intrinsecus natam quam transeuntem actionem sed illam significat ad modum actionis
 DELIBARE 4 pro om. CD 7 delibor etc. C; quod est AD 9 id est om. A 11 temptas AB 12 munere] vivere O

DELIBUTUS 2 vel] et C; post pueri add. ceroma dicitur unguentum vel confectio ex diversis herbis quo ungebantur pugiles ut labiores essent A, post plenum (v. 4) C, in marg. D 5 liquor] delinquo D;

et buo, buis vel imbuo, imbuīs. Unde delibuerē quasi de oleo vel liquore perfundere. Quidam dicunt quod buo, buis non est in usu, sed imbuo, is, id est perfundere.

DELINIRE est lenem facere vel placare, et componitur a de et lenio, lenis, lenii vel lenivi, lenire, quod est placare, humiliare, lenem facere.

DELIRAMENTUM est fatuitas, dementia, discordia vel deviatio a rectitudine. Et dicitur a deliro, deliras, quod est deviare, exorbitare, discordare. Et nota quod pro discordare corripit hanc sillabam li. Componitur enim a de et lira, lire, 5 quod est instrumentum musicum. Unde delirus, ra, rum, id est discors, et similiter corripit hanc sillabam li. Sed in aliis significationibus deliro et delirus, quod ab eo descendit, producunt hanc sillabam li. Unde Oratius in libro Epistularum (1, 2, 14),

10 quicquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Delirus, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum x (78) dicitur «mente defectus per etatem quod a recto ordine et quasi a lira aberret. Lira enim est arationis genus, cum agricole facta semente dirigunt sulcos in quos omnis seges decurrit».

15 Unde versus differentialis (*Grec.* x, 148),

Pollice tango liram, facio cum vomere liram.

Item Grecismus (xv, 203-4),

Deliro discordo, deliro devio dico,

Est lira fons primi, caput est quoque lira secundi.

20 Vide infra ubi exponitur lira.

DELUBRUM dicitur templum a delendo quasi delens umbram quia in sacris templis delentur umbre peccatorum. De-

6 *Post* buis: quo ungebantur pugiles ut labiliores essent *add.* B; vel imbuo, imbuīs] vel a de et oleum et imbuo is B 7 vel de liquore C; profundere D

DELINIRE 1 plantare A 2 placere A

DELIRAMENTUM 4 corripit] accipit A; enim] autem B 5 delirus] lirus

C 12 recte C 18 dicas C

lubra dicebant veteres templa fontes habentia quibus ante ingressum diluebantur. Unde dicebantur delubra a diluen-
 5 do. Item delubra dicuntur templa sacros fontes habentia in quibus peccatores diluuntur et regenerantur per baptismum. Et dicuntur a delendo vel a diluendo ut dictum est.

DEMENS idem est quod amens, id est sine mente, quasi deorsum a mente, vel quod diminutionem mentis habeat.

DEMENTO, tas dicitur dementem facere, extra mentem, id est rationem mentis ponere, furiosum facere, et quandoque ponitur pro furere. Dicitur etiam dementor, dementaris in eadem significatione, deponentis generis.

DEMETO, demetis, demessui, demetere, id est detruncare vel resecare. Et componitur a de et meto, metis, quod est secare et proprie pertinet ad messem. Et nota quod meto cum omnibus suis compositis corripit hanc sillabam me.

DEMOLIOR, demoliris, id est valde vel deorsum moliri, destruere, a venustate vultus ad nichilum deducere. Et componitur a de et molior, liris, quod exponitur in suo loco. Versus de Grecismo (XVIII, 70-1),

5 Machino, corrodo seu diruo, si bene lector
 Omnia scrutetur, demolior hec tria signat.

Invenitur etiam demolior in passiva significatione, unde demolitus, ta, tum deponens et passivum, et ubique producit hanc sillabam li. Invenitur etiam demolio, lis in activa
 10 voce et significatione in multis locis et maxime in secundo Esdre (*e. g.* III *Es.* 1,55). Item quidam dicunt demolitus penultima correpta a demolo, lis, dicit enim Huguitio (*s. v.* Molo) quod molo, lis aut « caret supino aut facit multum vel

DELUBRUM 3 ante] autem C 4 delubra] delubio A 4-5 deluendo B, diluendo vel a delendo C 5 sacra B

DEMENTO 1-2 facere id est extra C 2 facere] ferre C

DEMETO 2 resecare] secare D

DEMOLIOR 3 exponetur B; in *om.* B 5 seu] sive C 10 secundo] tertio B 12 demolio C 13 vel] aut BC

- molitum penultima correpta», et multi grammatici idem dicunt. Quod autem faciat molitum probatur per Ysidorum Ethimologiarum xv (6,4) qui ait, «non molitores sed pistores» etc. Non enim diceret molitores nisi molo, molitum, tu faceret in supino et per consequens participium preteriti temporis debet esse molitus, ta, tum, et inde demolitus.
- 20 Priscianus tamen videtur sentire quod tantum multum faciat in supino, dicit enim sic (x,36), «Supina in tum exeunt, que nascuntur ab unam l habentibus ut occulo occultum, colocultum, consulo consultum . . . ab alo vero tam altum quam alitum dicitur». Nichil plus excipit et paulo post dicit (x, 25 36), «Volo quoque anormalum volui facit preteritum, ex quo nomen participiale vultus quoniam ex colo cultus, ex occulo occultus».

DEMON interpretatur peritus et sciens, unde demonium idem, a quo demoniacus, ca, cum. Et dicit Ysidorus Ethimologiarum viii (11,15) demones vel «demonas a Grecis dictos aiunt quasi daëmonas, id est peritos atque rerum 5 scios. Presciunt enim futura multa, unde et solent aliqua responsa dare. Inest enim illis cognitio rerum plus quam infirmitati humane, partim subtilioris sensus acumine, partim experientia longissime vite, partim per dei iussum angelica revelatione».

DENARIUS genus est nummi quod pro x nummis imputabatur et habebat imaginem Cesaris, modo communiter pro nummo accipitur.

DENS a dividendo dicitur quasi dividens quia dividit cibos, vel sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xi (1,52), «Dentes

14 grammaticae D 19 demolitus ta tum D 21 sic *om.* C 22 nascuntur a verbis unam B 23 vero *om.* D 25 volo quoque] voloque AD 26 ex *primum*] et B
 DEMON 1 demonium illud idem C 4 δαήμονας *Isid.*, dempnas A, decimas B, demonas C, divinos D; atque] et C 7 partim *om.* A 8 per *om.* D
 DENS 1 quasi dividens *om.* B

Greci odentes vocant, et inde in latinum trahere nomen videntur. Horum primi precisores dicuntur quia omne quod
 5 accipitur ipsi prius incidunt. Sequentes canini vocantur, quorum duo in dextra maxilla et duo in sinistra sunt. Et dicti canini quia ad similitudinem caninorum existunt, et canis ex ipsis ossa frangit, sicut et homo, et quod non possunt priores
 10 precipere illis tradunt ut confringant. Hos vulgus pro longitudine et rotunditate collomelos vocat. Ultimi sunt molares qui concisa a prioribus atque confracta subigunt et molunt atque inmassant, unde et molares a molendo dicuntur». Item nota quod in feminis pauciores existunt.

DENTES quandoque ponuntur pro pectinibus. Unde Ezechielis xxvii c (15), «dentes eburneos et ebeninos commutaverunt in pretio tuo».

DENOTATIO pessima super bilinguem Ecclesiastici v g (17) glosa «id est dampnatio». Vel denotatio dicitur digiti ostensio, confusione plena, quia quilibet ostendit eum cum digito. Credo tamen secundum glosam quod denotatio est littera.

DEPONERE, id est deorsum a sede vel a dignitate ponere, fidei committere. «Deponere . . . videtur qui metu fortis incendii vel naufragii apud alium custodie causa aliquid deponit». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum iiiii (v, 25,19).

DEPOSITUM dicitur creditum vel commendatum, causa custodie commissum. Item depositum dicitur «pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum». Verba sunt Ysidi Ethimologiarum iiiii (v, 25,19).

5 secundi B; vocantur] dicuntur B 7 canini sunt quia C; et ut canis A 8 sic A 9 prescindere A 9-10 longitudine] similitudine BCD 11 molerunt C 12 et om. A 12-13 item . . . existunt] dentium autem numerum discernit qualitas sexus nam in viris plures in feminis pauciores existunt A

DENTES 1 ponitur D

DENOTATIO 1 devotatio C; bi linque B 2 devotatio C; dicitur om.

B 3 cum om. C 4 devotatio C; post littera add. C: in hoc est littera parisiensis

DEPONERE 2 metu] motu C; fortis] furti Isid.

DESOLOR, desolaris, id est solum facere, devastare, derelinquere, solacium auferre vel extra solacium ponere. Unde desolatorius, ria, rium. Invenitur etiam desolo, desolas in eadem significatione. Unde Osee xiii g (15) «desolabit fontes
5 eius». Hec est littera Ieronimi.

DESTERNO, desternis, destravi, desternere, destratum, tu idem est quod valde vel deorsum sternere. Vel de est ibi privativum quasi a pace vel apparatu remove vel sellam amovere, quod et dissellare dicitur, et in hac ultima signifi-
5 catione accipitur xxiii Genesis (32) ubi dicitur, «introduxit eum in hospitium ac destravit camelos», id est sellas et sarcinas deposuit. Et est compositum a de et sterno, sternis, quod exponitur in suo loco. Item dextro, dextras dicitur per dextram ducere. Unde quidam dicunt quod destravit
10 est ibi littera, quod falsum est sicut patet per hebreum, scilicet vaefata, quod interpretatur discingulavit vel destravit, et numquam destravit.

DESTINO, nas dicitur legare, mittere, deputare, ascribere, significare, prenuntiare, et corripit ubique hanc sillabam sti. Unde Ovidius Methamorphoseon xv a (3-4),

5 Destinat imperio clarum prenuntia veri
 Fama Numam etc.

Componitur autem a de et teneo, tenes, interposita s.

IN *marg. inf. fol. 42^v add.* D: desideo desides id est a proposito desistere pigrere unde desidesco inchoativum et hic et hec et hoc deses desidis id est piger et remissus desidia id est pigritia desidiosus desidiosa sum piger

In *marg. inf. fol. 45^v add.* D: desideo desides id est discordare disconvenire unde dissidenter id est discordanter et dissidentia id est discordia

DESOLOR 1-2 delinquere D 3-5 invenitur . . . Ieronimi *om.* D ubi manus altera ad calcem columnae adnotat et desolo as etc deficit

DESTERNO 1 destratum tu *om.* B, tu *om.* CD 2 deesse A 4 amovere B; et *primum*] etiam C 6 cellas C 8 exponetur B 11 vacfata A, nefata C

DESTINO 3 v. a. B

DETESTOR, aris, id est valde testari, deierare vel execrari, maledicere, abominari.

DETRAHERE dicitur qui aliquid alicui subtrahere comprobatur. Proprie autem detrahere est alicui retro vel in absentia sua maledicere.

DETRACTIO est aliorum bene gesta opera vel in malum malitiose mutare vel invidendo fallaci fraude diminuere cum aut mala dicuntur que bene gesta sunt aut prava que bona sunt. Ita dicit Papias.

DETRECTO, detrectas dicitur dedignari, recusare, negligere, contempnere, detrahere, et in hac ultima significatione accipitur i ad Petrum ii d (12) ubi dicitur, «ut in eo quod detrectent de vobis» etc. Et est frequentativum huius verbi
 5 detraho, et nota quod regulariter formatur detracto, tas a detraho, his et similiter contracto, tas a contraho, contrahis, et tamen frequentius invenitur detrecto, ut in predicto exemplo, et contrecto, ut i Iohannis i a (1), «et manus nostre contrectaverunt».

DETRIMENTUM dicitur dampnum vel diminutio vel peioratio alicuius rei. Et dicitur a detero, deteris, quod est peiorare quod, sicut dicit Priscianus (III, 23), ponitur loco positivi et fit comparatio sic «detero, deterior, deterrimus». Vide
 5 supra ubi exponitur dampnum.

DEVOTARE dicitur maledicere, execrari, emissum votum infringere, frequenter et firmiter vovere, et in hac ultima significatione accipitur xx Proverbiorum (25) ubi dicitur,

DETESTOR 1 testari] detestari D; vel deierare B 1-2 id est maledicere C

DETRACTIO 1 detractio autem est C 3 aut *primum*] autem ACD; parva ACD 3-4 bona que bona sunt O

DETRECTO 1 recusari B 3-4 detrectant C 4 nobis C 6 detraho] de et traho A; et similiter . . . contrahis *om.* BC 7 frequentativum C

DETRIMENTUM 1-2 peieratio B 4 sic *om.* A

«Ruina est homini devotare sanctos» etc., id est cum frequenti voto invocare, et salva pace Bede qui dicit ibi devorare. Credo quod devotare sit melior littera. Devotatio potest accipi et in bono et in malo secundum predictas verbi significationes. Devotare frequentativum est huius verbi devoveo, devoves, quod est maledicere, execrari, votum retractare vel infringere, firmiter vovere.

DEUTERONOMIUM «greco sermone appellatur quod latine interpretatur secunda lex, id est repetitio legis et evangelii prefiguratio». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum vi (2,7). Et dicitur a deuteron, quod est secundum, et noma, quod est lex, quia ita replicat ea que dicta sunt ut nova videantur.

DEUS ethimologizatur quasi dans eternam vitam suis vel solus. Et dicitur a theos grece, quod significat metum, et inde, mutata o in u et d posita pro th, dicitur deus quia metuendus est omnibus. Dicitur autem deus multipliciter: essentialiter et proprie ad Ephesios iiii (6), «unus deus» etc.; item nuncupative tantum, ut in Psalmo (95,5), «omnes dii gentium demonia»; item adoptione Iohannis x (35), «Si illos dixit deos ad quos sermo dei factus est» etc.; item dignitate Exodi xxii f (28), «Diis non detrahes», id est prelati tuis; item potestate Exodi vii (1), «Ecce constitui te deum Pharaonis», item serviendi sollicitudine ad Philippenses iii (19), «quorum deus venter est» etc.

DEXTRALE, dextralis dicitur ornamentum dextre, commune viris et mulieribus, et est amplum, ut dicunt, et portatur ante manicas. Unde hoc dextraliolum diminutivum.

DEVOTARE 4 sanctos om. C 5 Bede om. AD 5-6 devorare] devotare
AD 8 est om. A 10 vel infringere om. C

DEUTERONOMIUM 2 et quasi evangelii B 5 quia ita] ita quod C
DEUS 2 metum latine C 6 psalmis A 9 distrahes C 11 iiii A 12
ventus AB

DEXTRALE 1 dextre om. C

DIABOLUS «hebraice dicitur deorsum fluens quia quietus in celi culmine stare contempsit, sed superbie pondere deorsum corruens cecidit. Grece vero diabolus criminator vocatur quia vel crimina in que ipse illicit ad deum referat, 5 vel quia electorum innocentiam criminibus fictis accusat. Unde in Apocalipsi (12,10) dicitur, 'proiectus est accusator fratrum nostrorum'» etc. Verba sunt Ysidori Ethimologiarum viii (11,18). Vel dicitur diabolus a dia, quod est duo, et bolus, quod est morsellus, quia duos morsellos appetit, sci- 10 licet corpus et animam. Vel dicitur a dia et volo, vis, quasi diavolus, quia duo vult sicut supradictum est.

DIACONES grece latine ministri dicuntur quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono ministerii habetur dispensatio. Unde diaconia ministerium grece. Et declinatur hic diacon, onis et hic diaconus idem.

DIADEMA neutri generis dicitur corona regia. Et dicitur a dia, quod est duo, et demo, demis quasi duo demens, scilicet principium et finem, non est enim ibi reperire principium vel finem sicut nec in circulo. Et differt a serto et corona quia 5 sertum est quod fit de floribus insertis. Corona dicitur quilibet circulus capitis de quolibet metallo. Diadema est de auro et lapidibus pretiosis. Versus Grecismi (xii,50-1),

Virginis est sertum, clerique corona, poete
Laurea, rex gestat diadema vel induperator,

10 id est imperator. Ysidorus Ethimologiarum xix (31,1) dicit quod «diadema est ornamentum capitis matronarum ex auro et gemmis contextum quod in se circumactis extremitatibus

DIABOLUS 1 hebraice *om.* A 4 quia] quod C; allicit B; deum] eum B 5 quia *om.* C; innocentia B 6 apoc xii C; est *om.* C 8 vel etiam C 10 dia quod est duo C 10-11 quasi diavolus *om.* C; 11 diavolus] duo volens B; sicut] ut C

DIACONES 1 et latine B 3 diaconi A, diaconiam CD; grece ministerium latine A

DIADEMA 4 vel] et B 5 insertis hoc coniunctis corona vero dicitur B 9 rex gestat] sed regis B; imperatoris B 10 id est imperator *om.* B; xxix D 11 est *om.* C; capitem B 12 circumdatis AB

retro astringitur, et exinde dictum est grece quod preligetur». Item potest dici diadema a dia, quod est duo, et domos, 15 quod est ornans, quia duo ornat, primo caput, postea per consequens totum corpus.

DIANA fuit Iovis et Latone filia. Et dicitur Diana quasi duana quia luna et die et nocte apparet. Vel dicitur a dian, quod est clarum, et neos, quod est novum, quasi claritas nova, quia luna singulis mensibus recipit lumen a sole et ita videtur 5 novam claritatem habere.

DIES dicitur a dian, quod est clarum, eo quod clarus sit. Vel secundum Ysidorum Ethimologiarum v (30,5-9) dicitur, «a diis quorum nomina Romani sacraverunt quibusdam sideribus. Primum enim diem a sole appellaverunt qui est princeps omnium siderum. Sic et idem dies caput est omnium dierum. Secundum a luna que soli est splendore et magnitudine proxima et ex eo mutuatur lumen. Tertium a stella Martis que Vesper vocatur. Quartum a stella Mercurii quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum a stella Iovis 10 quam Phetonem aiunt. Sextum a stella Veneris quam Luciferum aiunt que inter omnia sidera plus lucis habet. Septimum a stella Saturni que sexto celo locata xxx annis fertur explere cursum suum. Proinde autem ex ipsis vii stellis nomina dederunt diebus gentiles eo quod per easdem aliquid 15 sibi effici estimarent, dicentes se a sole habere spiritum, a luna corpus, a Mercurio ingenium et linguam, a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Iove temperantiam, a Saturno humorem . . . Apud Hebreos dies prima dicitur una

14 demos D 15 postea] et B, *om.* D

DIANA 2 et die et nocte] die ac nocte B 3 neon C

DIES 3 quibusdam enim A 5 et] ac B 8 quam] quem AD, que C 9 quidem C; dicunt] vocant B; a stella a iovis B 10 phetonem BC 11 que inter omnia sidera plus lucis habet *post* aiunt *add.* A; aiunt] dicunt B; que] quia B 12 que] qui C; sexto *om.* A; celo] circulo C 13 ex *om.* C 15 sole] se C 16 luna vero B 18 una] prima B

sabbati . . . secunda dicitur secunda sabbati», et sic deinceps: tertia sabbati, quarta sabbati, quinta sabbati, sexta sabbati, sabbatum. Apud Latinos dies dicuntur ferie a ferio, ferias, quod est cesso, cessas, quia omni die cessandum est a malo. Vel secundum Ysidorum (v, 30,12), «ferie a fando nuncupate sunt, eo quod sit in eis nobis tempus dictionis, id est in divino vel humano officio fandi». Nota quod dicitur hic vel hec dies in singulari, et in plurali tantum hii dies.

DIDIMUS grece, dubius latine.

DIDRAGMA est denarius, valens duos nummos usuales, stater qui habet duo dragmata. Ita dicit Ieronimus. Versus (*Brito Metricus* 590),

Dat nummos didragma duos, stater id duplicabit.

5 Vide infra ubi exponitur dragma.

DIFFINIRE dicitur diversis modis finire, determinare, ostendere quid sit vel quale vel quantum. Definire idem significat.

DIFFINITIO ponitur «pro corona», sicut dicit glosa super illud Ezechielis xlii (13), «diffinitio eius usque ad labium» etc. Pro determinatione sive predefinitione ponitur Danielis xi (36) ubi dicitur, «perpetrata quippe est diffinitio»; glosa 5 «apud dei prescientiam, quanto scilicet tempore seuiat».

21 dies *om.* A, vero dies B 23 dicuntur a fando B 24 nuncupande C; fit A 25 id est *om.* A 26 vel] et C; et *om.* C; dies habetur B

DIDIMUS latine dicitur B

DIDRAGMA 1 est] dicitur B 2 dragmata *nos*, didragmata O; ysidorus C

DIFFINIRE 1-2 ostendere *om.* A 2 diffinire D; *Post* significat *add.* C: augustinus in libro de diffinitionibus ecclesiasticorum dogmatum inter deffinire et diffinere est ista distancia diffinire est rem aliquam sub aliis dividendo in proprietatem suam reducere sicuti est homo est animal rationale mortale deffinire est vero de aliquo suscepto negotio finem facere sicuti est deffinitum lege roma ex ultimo susceptos ad hereditatem non admitti et apud catholicos baptizatum esse non baptizandum

DIFFINITIO 3 declamatione C 5 scilicet *om.* ACD

DIGERO, digeris, digessi, digerere, digestum dicitur «expli-
care vel ordinare vel ordinem describere vel in numerum
ordinare vel exponere vel dividere ordinatim vel evacuare,
ebrietatem deponere . . . cum cibaria et potus dividuntur et
5 quedam pars purior transmittitur ad membra ad alimenta
vite, quedam grossior mittitur ad secessum . . . Et inde di-
gestus, ta, tum . . . et hoc Digestum, ti, quidam liber legalis
propter precepta legalia ibi excellenter digesta». Ita exponit
Hugutio (s. v. Gero).

DIGITUS est pars manus et ponitur pro denario numero se-
cundum quod numerus dividitur per articulum, digitum et
compositum. Et dicit Ysidorus Ethimologiarum xi (1,70),
«Digitum nuncupati sunt vel quia decem sunt vel quia decen-
5 ter iuncti. Nam habent in se et numerum perfectum et or-
dinem decentissimum. Primus pollex vocatur eo quod inter
ceteros polleat virtute et potestate. Secundus index et salu-
taris seu demonstratorius quia eo fere salutamus vel de-
monstramus aliquid. Tertius impudicus quod plerumque
10 per eum obprobrii insectatio exprimitur». Et possumus ad-
dere (*ex Hugutione s. v. Pos*) ad verba Ysidori quod idem
digitus dicitur verpus, id est «verrens podicem . . . Iudei
enim, quos percussit dominus in posteriora et obprobrium
sempiternum dedit eis singulis annis in crucifixione domini,
15 emittunt sanguinem per posteriora, quem cum medio digito
reponentes, eo digito verrunt podicem. Unde et verpus
dictus est et ostenditur Iudeis in signum obprobrii. Iuven-
nalis (10,53),

mediumque ostenderit unguem.

20 Hoc faciebat Democritus fortune quia pretendebat ei me-
dium digitum in signum obprobrii per quod eam contemti-

DIGERO 1 digestum tu B 3 ordinatum B 4 deponere quod fit cum C
5 transmutatur B; ad *primum*] per C 6 mittitur] transmittitur B
DIGITUS 5 nam et habent B 9 eo quod B 10 imprimitur B 11 quod]
et AD 12 digitus *om.* D; vertens B; iudeis A 14 dominum C
15 cum in medio A 16 vertunt ABC 17 est *om.* C 20 demetrius
A, demecritus C, demetricus D

bilem ostendebat». Quartus digitus secundum Ysidorum (XI, 1,71) dicitur, «anularis eo quod in ipso anulus geritur. Idem et medicinalis quia eo trita colliria a medicis colliguntur. Quintus auricularis pro eo quod eo aurem scalpimus».

DILUCULUM dicitur a diluceo, diluces, diluxi et caret supino. Est autem diluculum cum incipit parva lux esse et a nocte dividi. Unde dicit Ysidorus Ethimologiarum v (31, 13), «Diluculum quasi parva diei lux iam incipiens. Hec et 5 aurora que solem precedit.

DILUVIUM a diluendo dicitur, id est cathaclismus, nimia aquarum inundantia vel destructio facta per aquarum inundationem. Et nota quod diluo, diluis idem est quod delavare vel delavando destruere, delere, purgare, commiscere, distemperare, liquare. Et est compositum a de et luo, luis, quod exponitur infra in suo loco. Ysidorus Ethimologiarum xiii (22,1) dicit sic, «Diluvium dictum quod aquarum clade omnia que inundaverit deleat». Unde secundum Ysidorum dicitur a delendo.

DIMICO, dimicas, dimicavi, dimicare, dimicatum, tu idem est quod pugnare. Et componitur a di et mico, cas, cui, quod est splendere, salire, vel tremere, et caret supino, sicut dicit Priscianus (IX,36) ad differentiam huius verbi «mingo, quod 5 facit minctum».

DIOSCORUS grece Iunius latine. Unde Rabanus (PL 109, 1244) in commento super secundum librum Machabeorum, «mensis ille qui apud Grecos dicitur Dioscorus idem est qui apud Latinos dicitur Iunius. Huic ergo mensi gemino-

22 dignitus C 23 eo om. AB 24 mediis C 24-25 colligatur B 25 quintus digitus A

DILUCULUM 4 iam om. C; et] etiam B 5 procedit appellatur B

DILUVIUM 1 cathacismus AB; vel nimia B, nimum AD 5 liquere A 6 infra om. C; in om. B 7 xxiii B; quod] quia D

DIMICO 1 dimicui A; tu om. C 2 purgare C

DIOSCORUS 1 diascorus B; grece idem est quod iunius C 3 diascorus D 3-4 idem est quod BC

5 rum signa ascribuntur nam gemini, scilicet Castor et Pollux, grece Dioscori vocantur». Interpretatur autem Dioscorus pulchre contegens vel pulcher ad tegendum.

DIPSAS, dipsadis, feminini generis, genus est serpentis «qui latine situla dicitur quia quem momorderit siti perit». Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (4,13) et dicit Magister in Historiis (1230) quod situle «adeo parve sunt ut cum cal-
5 cantur vix videantur, quarum venenum ante extinguit quam sentiat nec tristitiam sentit moriturus». Et hic accepit Magister ab Ysidoro in eodem libro (4,32).

DIPONDIUS non dispondius, ut quidam legunt et male, genus est ponderis constans ex duobus assibus. Et dicitur a dia, quod est duo, et pondus quasi habens duo pondera, id est duos asses.

DIPLOIS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xix (24,11-12), «grecum nomen est ab eo quod sit duplex amictus... Est autem vestis militaris cuius usus Gallicis primum expeditionibus cepit». Et dicitur a dia, quod est duo, et plois,
5 quod est plica, quasi vestis duplicata. Et declinatur hec diplois, dis. Mendosi scriptores scribunt displois pro diplois.

DIRUMPO, pis dicitur et numquam dirumpo quamvis di et dis eandem habeant significationem. Unde Priscianus in tractatu de prepositione (xiv,53) sic ait, «sciendum quod tunc dis preponitur quando sequitur c vel f vel p vel s vel t
5 vel i loco consonantis, ut discumbo, discutio, differo, diffido, diffundo in quibus s in f convertitur euphonie causa, displicet, disputo, dissentio, dissero, distraho, disturbo, distorqueo, disiectus, disiungo. Aliis vero, quibuscumque consonantibus sequentibus, di preponitur, ut dimitto, diruo,

5 scilicet] id est C 6 diascori A; diascorus A 7 pulcher contegens B

DIPSAS 2 dicitur] vocatur B; morderit A

DIPONDIUS 1 et non C 3 et pondus om. A

DIPLOIS 1 displois AC 2 ab om. B 6 dis om. C; displois] duplois B

DIRUMPO 3 sciendum autem B 4 vel alterum om. D 6 diffundo om. A

10 diduco, digero, diluo. Et ubique producitur di, excepto dirimo et disertus». Versus,

Si componatur dis c vel f associatur,
p vel s addatur, i consona t ve sequatur
Subditur hiis demptis di consona littera quevis.

15 Corripe sis certus dirimo pariterque disertus.

DIRUTUS, ta, tum, id est destructus, ubique corripit hanc sillabam ru. Unde Ovidius Epistularum (*Her.* 1, 51),

Diruta sunt aliis, soli mihi Pergama restant.

Diruo autem, a quo dirutus dicitur, componitur a di et ruo,
5 ruis, rui, rutum vel ruitum. Et dicit Huguitio (*s. v.* Ruo) quod «ruo cum suis compositis neutrum est preter eruo, obruo, diruo, subruo» que sunt activa secundum Priscianum (xviii, 203). Ruo activum est nisi quando ponitur pro cado. Vide ubi agit de significatione vel genere verbi.

DISCEPTATIO, scilicet contentio vel disputatio, dicitur a discepto, tas, quod est disputare vel contendere et ponitur in tertia significatione Ethimologiarum xviii (15,6) ubi dicit Ysidorus, «Iudex dictus quasi ius dicens populo, sive quod
5 iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare».

DISCIPLINA, sicut dicit Ysidorus in principio Ethimologiarum (1, 1,1), «A discendo nomen accepit, unde et scientia potest dici. Nam scire dictum est a discere quia nemo nostrum scit nisi qui didicerit. Vel dicitur disciplina quia discitur plena». Quam Huguitio sic describit, disciplina est con-
5 versatio bona et honesta cui parum est non malefacere, sed studet etiam in hiis que bene agit irreprehensibilis apparere.

DISCOLUS, la, lum dicitur discors a scola, indisciplinatus, indoctus, ydiota, illiteratus. Et componitur a dis et scola.

10 diduco *om.* B; exceptis B

DIRUTUS 3 mihi *om.* C

DISCEPTATIO 3 ubi *om.* D

DISCIPLINA 4-5 discitur] dicitur B 6 parum] proprium C; maledicere C

Scola autem grece, vacatio latine, quia ibi studio vacamus.

DISCRIMEN est periculum, distantia, separatio in duo, differentia. Illa etiam linea que ex divisione capillorum apparet in summitate capitis, que et grama appellatur, discrimen dicitur. Unde discrimino, nas, id est capillos dividere vel
5 gramam facere. Et hoc discriminale dicitur illud quo crines religantur. Dicitur autem discrimen a discerno, nis, crevi, quod est dividere vel separare. Vide infra proximo.

DISCRIMINALIA, sicut dicit Papias et Ysidorus Ethimologiarum xix (31,8), « mulierum capitis ornamenta sunt, sic dicta quod mulieris caput auro discernunt vel crines dividunt, nam discriminare dividere dicitur ». Unde Lucanus in
5 ii (357),

Stat thorus et picto vestes discriminat auro.

Item Virgilius Eneidos x b (xi, 143-4),

lucet via longo
ordine flammaram et late discriminat agros.

10 Et dicitur a discrimen, discriminis.

DISCUMBO, discumbis, discubui, discumbere, discubitum ad comedendum iacere, ad mensam sedere. Et componitur a dis et cumbo, cumbis, cubui, quod est iacere vel inclinari. Et cubo, cubas dicitur in eodem sensu, quod in compositis
5 variat significationes. Versus (*Grec.* xvii, 65-7),

Si cubat in cumbit mutetur et addideris con
Luxuriat, dis et ad comedunt, sub subiacet hosti,
Orat pro, re iacet, obit ob, de languet, in instat.

DISCUS, sicut dicitur in Historiis ubi agitur de puella salta-

DISCOLUS 3 scola] scala C

DISCRIMEN 3 appellantur C, nuncupatur B 5 gravia C 6 religant ABC; crevi] discerni C

DISCRIMINALIA 1 dicunt B 2 mulierum] mulieris C 3 capitum B; auro] a viro ABC; vel] ut AC 7 xii B 8 longe C

DISCUMBO 1 discubis C; discubitum tu B, discubitum est ad C 2 commendandum C 4 quod] quo A 8 re] se C

DISCUS 1-2 saltante saltatrice B

trice que petivit caput Iohannis Baptiste in disco (1574),
 «vas est rotundum, desuper valde extensum. Unde et dapi-
 fer discophorus dicitur», suple a discus et phoros, quod est
 5 ferens, quasi ferens discum. Quandoque mensa superior di-
 scus dicitur, aliquando mappa que mensale dicitur discus
 appellatur. Unde et animalia dicuntur apparuisse Petro in
 disco, quod alibi liber Actuum Apostolorum (10,11) lin-
 theum vocat. Ysidorus Ethimologiarum xx (4,9) ubi agit
 10 de vasis escariis dicit sic, «Discus antea scus a specie scuti,
 unde et scutella. Postea discus vocatus quod det escas, id
 est apponat». Hugutio dicit (*s. v.* Scus) quod scus «indecli-
 nabile dicitur rotundum» vel rotunditas, unde per composi-
 tionem dicitur «hic discus, id est scutella, que olim scus
 15 dicebatur. Sic et discus a rotunditate», et quod «dicitur
 discus quasi dans escas ethimologia est». Et subdit «nota
 quod discus proprie scutella est et non mensa, licet pro ea
 ponatur quandoque per methonomiam». Item discus dicitur
 «ludus plumbee scutelle . . . que in aerem proiciebatur, qui
 20 ludus nunc dicitur ludus proiciendi lapidem». Et in hac
 significatione accipitur ii Machabeorum iii (14). Versus de
 Grecismo (IX, 123-4),

Est discus ludus, discus quoque regia mensa,
 Discus scutella tibi sit, discus quoque mappa.

DISERTUS, ta, tum, id est doctus, eloquens, dicitur a dissero,
 disseris, serui, sertum, quod est tractare, dicere, sapienter
 loqui, confirmare. Et subtrahit unum s in supino, licet duo
 sint in preterito. Unde disertus corripit primam sillabam.
 5 Unde Oratius in quinta Epistula (I, 5,19),

Fecundi calices quem non fecere disertum.

2 petivit] petiit B; baptiste *om.* CD 3 est *om.* C 4 suple *om.* C
 5 ferens quasi] ferre quasi BC; quandoque] quem A 7 petro *om.*
 B 10 cuti D 11 vocatur BCD 13 rotundus D 13-14 compa-
 rationem ABC 14 hic *om.* A; id est] a D 15 sicut D 16 escans
 D 17 est] dicitur B 20 nunc] vero A, non D
 DISERTUS 2 disserui disserere dissertum C; sertum tu B; dicere] dis-
 cernere C 3 confirmare] et firmare D; in supino *om.* C 4 sint
om. C

Item a disertus dicitur hec disertitudo, id est discretio vel eloquentia.

DISPENSO, sas frequentativum est huius verbi dispendo, dis, pendi, dere, sum. Et utrumque significat largiter donare, expendere, ordinare, deliberare, dividere vel distribuere. Item a dispendo, dis dicitur hec dispensa, id est expensa, et
5 hoc dispendium, id est nimia largitas, nimia dispensa, longum et inutile, quod est contrarium compendio, quod est breve et utile.

DISSINTERIA «est divisio continuationis, id est ulceratio intestini. Fit autem ex antecedente fluore quem Greci diarriam vocant». Dicitur autem dissinteria a dis, quod est divisio, et enteria, quod est intestina, quasi divisio intestinorum.
5 Supradictam expositionem ponit Ysidorus in iiii libro Ethimologiarum (7,36).

DISSIPO, pas dispergere, diminuire, destruere componitur a dis et sipo, pas, quod est comminuere, spargere, et proprie spargere escam gallinis. Item sipare est immittere farinam ad faciendum pultem.

DISTRINGO, gis, trinxi, trictum, id est diversis modis stringere, ampliare stricturam vel eam remove, leviter tangere. Et in ista ultima significatione potest accipi Ezechielis xvii f (22) ubi dicitur, «tenerum distringam», etc. et in prologo

7 a om. C

In marg. inf. fol. 45 add. D: disicio disicis disieci disicere disiectus disperdere dissipare divellere ex hac prepositione dis et iacio cis dissicio dissicis dissecui dissecere id est remove separare et componitur ex hac prepositione dis et seco secas ex quibus componitur disseco dissecas

DISPENSO 1 verbum frequentativum A; dispendo] dispende D 2 dispendum su B; dare vel donare C 3 vel om. C 6 compendo D 7 bene AC; utile sicut supra dictum est B

DISSINTERIA 2 quam B 4 enteria B 5 in om. B

DISSIPO 1 pas dicitur B; destruere et est compositum BC 2 comminuere] communiter A; spargere om. C 4 faciendam B

DISTRINGO 1 trinxi gere A; distrinctum C, trictum tu AB; distringere D 2 ampliare AD

- 5 Amos ubi dicitur, «Amos pastor et rusticus et ruborum distingens». Tamen ibi dicunt aliqui «distinguens», sed male sicut credo, quod patet per antiquos et correctos libros. Et a distingo dicitur districtus, ta, tum, id est severus, asper, austerus.

DIVERSORIUM a divertendo dicitur, diversitas viarum, scilicet ubi viator ad callem divertit vel diverticulum vel locus ad quem aliquis aliqua necessitate declinat vel receptaculum, hospitium vel hospitale. Unde Ysidorus Ethimologiarum xv (3,10), «Diversorium dictum eo quod ex diversis viis ibi conveniatur». Unde Luce ii (7), «reclinavit eum in praesepio quia non erat ei locus in diversorio» ubi dicit glosa, «Diversorium est domus inter duos muros duas habens ianuas». Et nota quod dicit duas habens ianuas, ut scilicet ex
10 diversis viis reciperet advenientes. Et dicitur a diverto, tis, quod est diversis modis vertere, variare, secedere.

DIVINI dicuntur theologi qui de divinitate tractant. Et divini dicuntur qui divinant, quasi deo pleni, plenos enim divinitate se simulant et astutia quadam fraudulenta hominibus futura coniecturant. Require supra ubi exponitur ariolus.
5 Divinus dicitur a divus, divi. Et nota quod divus et deus differunt, deus enim semper est; divus autem fit, id est de mortali efficitur immortalis.

DIVULGARE dicitur diversimode vulgare, publicare.

DOCILIS «est qui facile docetur, docibilis qui facile discitur, quomodo penetrabilis qui in intimis partibus domus, penetrabilis qui facile penetratur». Ita dicit Priscianus in minori

5-6 distingens] distringentes A 6 dicunt] ponunt B; distinguens] distinguentes A; sed] et C 7 corruptos D 8 id est om. B
DIVERSORIUM 1-2 scilicet ubi] ut scilicet A 3 aliquis] quis B 4 vel] id est B 7 ubi] unde C 9 et . . . ianuas *in marg.* A, om. B 11 vertere dividere variare BC; sedere AB
DIVINI 6 enim om. D; autem semper A, autem om. C; fit] sit AD
DOCILIS 3 in om. B

volumine circa principium secundi libri (xviii, 25). Vide
5 infra ubi exponitur penetrare circa finem.

DOLUS dicitur fraus vel malitia occulta blandis sermonibus
adornata, calliditas mentis. Et dicitur a dolendo quia dolo-
rem inferat vel a deludo, deludis quia deludat. Unde dolo-
sus, sa, sum. Ysidorus Ethimologiarum xv (x, 76), «Dolosus
5 est insidiosus vel malignus ab eo quod deludat. Ut enim
decipiat occultam malitiam blandis sermonibus ornat». Gre-
cismus ponit tales versus (xii, 157-8),

Est dolus in lingua male dicentis manifesta,
Fraus est fallentis sub lingua blanda loquentis.

DOMATUM FISTULE appellabantur «canales quibus stilli-
cidia defluebant» ii Regum v (8). Alii dicunt fistulas cuni-
culos subterraneos per quos erat ascensus usque ad tectum».
Cuniculus dicitur via subterranea vel machina latens in terra
5 ad capienda castra, et est diminutivum a cunus, cuni, quod
est via subterranea. Doma, domatis dicebatur tectum. Su-
periores expositiones ponit Magister in Historiis (1329).
«Fistule autem aquarum dicte sunt quod aquas fundant et
emittant, nam stola grece mittere est. Forme earum pro mag-
10 nitudine aque et capacitatis modo fiunt». Ita dicit Ysidorus
Ethimologiarum xv (8,17). Et nota quod dicit «fistule aqua-
rum» ad differentiam fistularum que sunt instrumenta ad
cantandum, et tunc dicitur fistula a fos, quod est sonus et
stola, quod est missio, quia per eam emittitur vox sicut aqua
15 per acqueductum.

DOMICILIUM est fastigium vel altitudo domus. Et dicitur
sic quasi cilium domus. Dicitur tamen quandoque domici-
lium ipsa domus vel habitatio, mansio, ius vel potestas.

4 circa] versus BC
DOLUS 2 quia] quod C 4 v A, xli D 5 malignus dictus ab C 8 ma-
nifeste C
DOMATUM FISTULE 12 ad differentiam fistularum om. C
DOMICILIUM 1 est] dicitur BD; vel] id est B 2 quasi] quia D 3 man-
sio ius] mansio vis B, mansionis D

Sed super illud Psalmi (101,7), «factus sum sicut nicticorax
 5 in domicilio», dicit glosa «vel in parietinis». Et exponit glosa
 quid sint parietine, dicens «nicticorax habitat in parietinis
 que vulgo dicuntur ruine ubi parietes stant sine tecto».
 Et declinatur hec parietina, ne, quasi parietum ruina.

DOMUS, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum ix (4,3) dici-
 tur «unius familie habitaculum, sicut urbs unius populi,
 sicut orbis est domicilium totius generis humani. Est autem
 domus gens unius familie sive coniunctio viri et uxoris. In-
 5 cipit autem a duobus et est nomen grecum».

DOMUS SALTUS dicebatur quia edificata erat de lignis Li-
 bani. Dicitur autem domus a domo, domas, quod est subiugare,
 vincere, expellere. Et a domus dicitur dominus quia
 preest domui. Et nota quod invenitur tam secunde declina-
 5 tionis quam quarte, sicut et alia que enumerantur in istis
 versibus Grecismi (xxv, 173-6),

Nomina bis quinque dic quarte sive secunde:
 Laurus sic quercus, pinus cornusque domusque
 Et colus et ficus cantus vel cetus et ortus.

10 Numquam prima suum, sed mutant ultima sensum,

quasi diceret prima semper idem significant sive secunde sint
 declinationis sive quarte, sed quatuor ultima mutant signi-
 ficationem quando mutant declinationem. Dicitur enim hic
 ficus, fici pro morbo et hec ficus, cus, cui pro arbore et
 15 fructu eius. Item dicitur hic cantus, canti pro ligno ex quo
 constituitur curvatura rote, et dicitur hic cantus, tus, tui
 pro modulatione vocis. Item dicitur hic cetus, ti pro pisce
 et hic cetus, tus, tui pro hominum congregatione vel multi-
 tudine. Item dicitur hic ortus, ti pro loco ubi plantantur olera

6 quid] que B, quod C; nicticorax D 7 ubi scilicet B 8 parietum]
 parietam C

DOMUS 3 est *primum*] dicitur C 4 gens] secundum genus C

DOMUS SALTUS 1-2 libanis D 3 quia] quod B 8 sic] sive C; pinus
 om. A 13 quando om. B 14 cus om. D 16 construitur B; hic
 om. A 17 vocis om. A 18 vel] sive C

20 et alie herbe, et hic ortus, tus, tui pro nativitate. De aliis dicit Priscianus ubi agit de nominibus secunde declinationis que terminantur in us (VI, 83), «Feminina eiusdem terminationis correpte, si sint arborum nomina, secunde erunt declinationis, ut hec cornus huius corni, hec fagus gi, hec pirus ri, hec
25 cipressus huius cipressi. Excipitur quercus, laurus, pinus, cornus, ficus, que tam secunde quam quarte inveniuntur». Et exemplificat de omnibus. Et postea subdit, «hec domus, huius domi vel domus. Terentius in Eunuchis (815),

domi focique fac vicissim ut memineris.

30 Virgilius in vi (*Aen.* VI, 27),

hic labor ille domus et inextricabilis error.

... Similiter hec colus, huius coli et colus. Virgilius in vii (*Aen.*, VIII, 409),

cui tolerare colo vitam tenuique Minerva.

35 Statius in vi Tebaidos (380),

extrema iam fila colu datur ordo senectæ.

DONO, donas, id est dono tribuere, ut «dono tibi hunc librum». Item donare dicitur remunerare, ut «dono te hac veste, dono te libertate». Quod autem dicitur donare quasi donum agere, etymologia est. Differt autem a dare. Dare
5 enim cum spe vel sine spe remunerationis sed donare est quasi rem transigere absque omni spe remunerationis. Unde et

23 correcte D 24 ornus huius orni *Prisc.*; pirus huius ri C 25 cipressus si A 26 cornus et ficus B; invenitur B 28 enucho D, cinichio A 30 vi eneidos B, vi eneidum C 31 et *om.* A; inextricabilis ACD 32 coli et *om.* C 34 minervam B 36 filia colo datur A, filia coludatur D; Glosa: hec colus instrumentum est filandi scilicet baculus vel canna circa quam involvitur lana vel linum ad filandum et appellatur a rusticis gladius mulieris *in textu post* et colus (v. 32) A, *post* senectæ (v. 36) C, *in marg.* D

DONO 3 libertati unde oratius in prima epistula (I, 1, 12) spectatum satis et donatum iam rude queris quod C; autem *om.* B 5 enim] autem C; est cum B; vel] et A; remunerationis] retributionis vel remunerationis A; donare] donatio A

dicitur datio, genus doni quia datio fit cum spe et sine spe retributionis, sed donatio est datio irredibilis.

DONUM et donarium idem. Donarium etiam locus est ubi reponuntur dona que in templo offeruntur. Et nota quod donum datur deo, munus homini. Item donum honorarium est et munus debitum, sicut domino a servo suo. Et dicitur
 5 munus a munio, id est obsequio, quod loco muneris a paupere diviti exhibetur. Item donum est dantis, munus accipientis. Et tunc dicitur munus a manibus quibus recipitur, vel a monendo quia plures monent ad donandum vel a muniendo quia accipientes muniunt dona tribuentes. Ita dicit Hugutio
 10 (s. v. Dono).

DORCAS proprium nomen est mulieris Actuum ix g (36). Item dorcas grece, latine videre. Unde hec dorcas, dorcadis dicitur caprea quia acutissimum habet visum et videt valde a remotis.

DORMITO sub pigritie, sed dormio vere.

DOS, dotis a dando dicitur. Et dicit Hugutio (s. v. Do) quod dos est «quod datur uxori a marito cum nubit . . . Parafernum dicitur quod datur ei ab amicis post nuptias. Et dicitur parafernum a para, quod est iuxta, et fernos, quod est dos,
 5 quia iuxta et post dotem datur». Item dicitur quod «antiquitus vir et uxor se emebant et dotabant ad invicem ne uxor videretur ancilla. Et ideo dicunt dici dotem quasi do item quia repente in nuptiis viri», donationem sequitur dos mulieris. Dos etiam dicitur virtus vel probitas alicuius et datio

8 redibilis B

DONUM 1 idem est A; locus est] dicitur locus BC 3 munus vero homini B 4 et *primum om.* BC 5 quod] quia C 7 et tunc] item A 8 monendo] movendo BD, muniendo A; monent] movent B, movet AD; muniendo] movendo A 9 accipientis AD; dicit] habet A DORCAS 2 unde] item C 3 acutissimum *om.* C

DORMITO dormitio AB

DOS 3 post] propter B 4 parafernum *om.* A; fornos A, fornas D 5 quia] quasi B; dicit BD 6 et ne uxor C

10 a muliere viro facta pro onere matrimonii quod sustinet.
Et est dos et dotalicium idem.

DUMTAXAT, id est tantummodo, adverbium est quantitatis et componitur a dum et taxo, as, quod est nominare, dicere, confirmare, licitari, imponere pretium rei. Licitor, aris dicitur appretiari vel addere vel diminuere pretium rei que venditur, 5 ut si venditor diceret, «Dabo tibi rem istam pro x» et emptor responderet, «Ego dabo tibi novem», vel si unus emptor diceret, «Ego dabo pro hac re x» et alter diceret, «Et ego dabo xi». Et quandoque ponitur simpliciter pro vendere. Componitur ergo dumtaxat a dum et taxo, taxas, secundum 10 hoc quod ponitur pro licitari, quia licitatores in foro venalia considerantes dicunt tantum, «hoc valet tantum». Et inde dumtaxat pro tantummodo ponitur. Vel componitur a taxare pro dicere, quia illud quod dicitur tantum est dum dicitur. Alii dicunt quod componitur a taxo arbore quam apis semel 15 tangit. Est enim «venenata arbor unde et toxica venena exprimuntur», sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xvii (7, 40). Dicunt etiam quod est arbor amarissimi succi quam qui semel gustaverit sufficit ei semel gustasse. Qui hoc dicunt contrarii sunt Prisciano (xv, 24) qui dicit quod «dumtaxat 20 ab adverbio et verbo componitur». Vel componitur a dum et taxare pro confirmare vel pretium imponere. Iudex enim taxat quantum quis debet habere quando sententias dicit, «tu habebis tantum, et tu tantum». Cetera plana sunt.

DURAM fluvius quidam est iuxta quem gigantes edificaverunt turrem. Unde iii Danielis (1) dicitur, «statuit eam in campo Duram» etc. «Septuaginta dicunt in campo peribolon,

11 et *primum om. A*

DUMTAXAT 3-8 licitor . . . vendere *in marg. D, om. B* 6 ego *om. C* 7 et alterum *om. C* 8 dabo tibi xi *C* 9 et secundum *C* 10 hoc *om. BD* 11 tantum alterum *expunxit B*, tantum illud *C* 12 vel] et *A* 13 quia] quod *D* 15 enim *om. A*; et *om. D* 17 quem *ABD*; qui] si *C* 19 dicit quod] dixit *B* 20 vel componitur *om. B* 22 taxat] dumtaxat *C*; sententians *A*, sententiam *C*, scilicet sententias *B*

DURAM 2 turrim *B*; dicitur *om. B*; eam suple statuam *B* 3 peribolen *A*

quod interpretatur conclusum, nam erecta statua circum-
5 sepivit rex campum». Ita dicitur in Historiis (1449).

DRACHO «maximus est cunctorum serpentum sive omnium
animantium super terram. Hunc Greci drachonta vocant.
Unde et derivatum est in latinum ut dracho diceretur qui
sepe a speluncis abstractus fertur in aerem, concitaturque
5 propter eum aer. Est autem cristatus, ore parvo, et arctis
fistulis per quas trahit spiritum et linguam exerit. Vim
autem non in dentibus, sed in cauda habet, et potius verbere
quam ictu nocet. Innoxius autem est a venenis, sed huic ad
mortem faciendam non sunt venena necessaria quia si quem
10 ligaverit occidit. A quo nec elephas tutus est sui corporis
magnitudine, nam circa semitas delitescens per quas ele-
phantes gradiuntur soliti crura eorum nodis illigat et suffo-
catus perimit. Gignuntur autem in Ethiopia et in India in
ipso incendio iugis estus». Ita dicit Ysidorus Ethimologia-
15 rum xii (4,4-5). Vide supra ubi exponitur coluber.

DRAGMA, me «nummus est certe quantitatis, habens ima-
ginem regis. Dragma vero dragmatis quarta pars est sta-
teris . . . Dragma, dragmis genus est carminis de quo dicitur
'dulcia cantica dragmis'». Verba sunt Magistri in Historiis
5 (1584). Et in multis ecclesiis sic cantatur, sed non habent a
Prisciano. Dicit enim Priscianus ubi agit de genitivo tertie
declinationis (VII,45) «oportet scire quod in quibusdam
pares habeat genitivus tertie declinationis suo nominativo
sillabas, in quibusdam una, in quibusdam duabus sillabis
10 vincat. Et pares quidem habet in omnibus in e desinentibus
correptam, ut hoc mare huius maris . . . et in quibusdam in
er vel in es productam vel in is tam productam quam cor-
reptam exeuntibus, ut hic pater huius patris, hic verres huius
verris, hec cedes huius cedis, hic collis huius collis, hec vis

DRACHO 5 artis C 8 innoxius D 15 xi D

DRAGMA 4 carmina C; dragmatis D 5 sed hec non C 12 er] ex AD
14 hec sedes huius sedis B

- 15 huius vis. In aliis autem eiusdem declinationis una sillaba
superat nominativum genitivus, ut scema tis, Cicero Cice-
ronis, consul consulis» etc. Ergo dragma, dragmis nichil est.
Propter hoc ecclesia romana, cui maxime credendum est,
cantat ibi «dulcia cantica dragmatis». Huguition dicit quod
20 hec «dracma, me per c est quoddam pondus». «Hoc dragma
per g tertie declinationis questio vel interrogatio». Sed tales
differentias numquam in sacra scriptura recole me legisse
nec umquam sine g in biblia vel in sanctorum patrum tracta-
tibus vidi dragma in quocumque genere, casu vel numero.
25 Dragma autem multa significat. Nam dicitur hec dragma,
dragme pro nummo vel pondere. Unde Luce xv (8), «que
mulier habens dragmas x» etc. Glosa «dragma est nummus
certe quantitatis habens imaginem regis». Item dicit Ysidorus
Ethimologiarum xvi (25, 13), «Dragma octava pars uncie est
30 et denarii pondus argenti, tribus constans scrupulis, id est
xviii siliquis». Et tamen didragma, quod componitur a dia,
quod est duo, et dragma pro pondere, neutri generis est et
tertie declinationis. Unde Matthei xvii g (23), «Magister
noster non solvit didragma». Item hoc dragma, tis genus est
35 cantici. Unde in antiphona Beate Virginis, «frequentate no-
bis dulcia cantica dragmatis». Item dragma, tis dicitur que-
stio vel interrogatio. Unde dragmaticum genus est loquendi.
Distinguntur enim tria principalia genera loquendi, scilicet
dragmaticum, didascalicum et hermeneticum sive enarra-
40 torium. Dragmaticum est quod versatur inter interrogan-
tem et respondentem, quod scilicet decusum est frequenti
interrogatione et responsione, ut in dialectico tumultu. Et
dicitur dragmaticum quasi interrogativum. Didascalicum est
quod consistit inter doctorem et discipulum, quasi doctri-

15 autem om. D; huiusmodi declinationis eiusdem A 17 etc om.
A; ergo hoc dragma B 18 maxime immo omnino credendum B
20 hoc] hec B, om. C 23-24 tractibus D 24 quoque C 26 numerō
AC 27-28 dragma ... regis om. B 30 id est] idem B 31 tamen]
tantum B, cum A 32 et alterum om. D 36 dicitur om. B 37 est
om. B 38 enim] vero C; tria om. C 39 didragmaticum C 43
quasi] id est A

45 nale; didascalus enim est doctor vel magister. Hermeneticum
sive enarratorium est ubi continua oratio decurrit, ubi unus
continue loquitur, alter vero vel alteri tacent et audiunt, et
dicitur ab hermene grece, quod est interpretatio latine. Et
differt a didascalico in hoc quod illud sit cum doctrina, istud
50 vero minime est doctrinale.

DROMEDARIUS dicitur qui ducit dromedas. Unde Isaie lx
(6) dicitur, «dromedarii Madian et Epha». Et dicitur hic
dromedus et hec dromeda. Ysidorus Ethimologiarum xii
(1,36), «Dromeda genus camelorum est, minoris quidem
5 stature sed velocius. Unde et nomen accepit, nam dromos
grece cursus et velocitas appellatur latine. Centum enim et
amplius milia una die pergere solet. Quod animal, sicut bos,
ruminat, et ovis et camelus». Secundum Papiam, «drome-
darii magistri dromedorum dici possunt». Una tamen glosa
10 que est super verbum predictum Isaie dicit sic, «Drome-
darius vel dromas, utrumque enim dicitur, animal est ca-
melo minus sed velocius». Item alia glosa super Madian et
Epha, «Regiones sunt trans Arabiam, camelis et dromedariis
perabundantes».

E

EBDOMADA, ebdomade et hec ebdomas, adis dicitur septi-
mana. Et dicitur a numero dierum, epta enim grece, septem
latine, duas dies. Sic septimana dicitur a septem et mane,
quod est lux.

ECHO indeclinabile dicitur vox, sonus aeris in cavernis vel
in silva resonans vel in criptis vel in vallibus. Secundum

45 didascalus B; hec meneticum B, hoc meneticum C 46 ubi] ut
B 46-47 unus vero continue AD 49 sit] fit BD
DROMEDARIUS 2 dicitur *om.* C 3 Ysidorus... xii *om.* A 4 genus
quidem camelorum ABD 5 velocioris B 6 latine *om.* CD 11 ani-
mal et est B 12 super *om.* BC 14 perhabundantem A
EBDOMADA 1 hoc B 2 a numero dierum sic dicta B 3 duas] deas B;
dicitur *om.* C
ECHO 1 sonis C 2 in silva] insula C

fabulam puella quedam fuit sagax que Iunonem longo ser-
mone tenebat donec nimphe fugerent cum quibus Iupiter
5 in montibus concumbebat. Unde Iuno irata mutavit eam
in talem sonum. Unde Ovidius in iii Methamorphoseon
(359-61),

Corpus adhuc Echo, non vox erat; et tamen usum
Garrula non alium, quam nunc habet, oris habebat,
10 Reddere de multis ut verba novissima possit.

Et sequitur ibidem (368-9),

tamen hec in fine loquendi
Ingeminat voces auditaque verba reportat.

ECCLESIA, sicut ait Ysidorus Ethimologiarum viii a (I, I-8),
«grecum est et vertitur in latinum convocatio . . . Catholica
autem, id est universalis, dicitur quia per totum orbem
dilatata diffunditur, non sicut hereticorum conventicula in
5 quibusdam quarundam regionum partibus coartantur . . .
Que cum una sit, a Iohanne septem scribuntur ut una ca-
tholica septiformi plena spiritu designetur . . . Que pro pe-
regrinatione presente Sion dicitur eo quod ab huius pere-
grinationis longitudine promissionem rerum celestium spe-
10 culetur; Sion enim speculatio interpretatur . . . et quia con-
gregari pecora solent, quorum et greges proprie dicimus,
convocari autem magis est utentium ratione, sicut homines».
Ideo Iudeorum quasi brutalium proprie dicitur synagoga,
que interpretatur congregatio, quamvis quandoque ecclesia
15 dicta sit. Fidelium autem, sicut rationabilium, proprie est
ecclesia, id est convocatio, et numquam dicta est synagoga.

EDEN «hebraice latine delicie. Idem est ergo paradus vo-
luptatis quod paradus in Eden, id est in deliciis . . . Est enim

5 concubebat D; unde id est pro qua re Iuno B 6 in iii om. D
10 posset B
ECCLESIA 1 ait] dicit C 3 quia] quam A; orbem om. C 7 spiritum D
8 ab] ob AC 9 longitudinem A 11 et greges] etiam congregatio-
nes B, et om. D 16 est alterum] dicta est B
EDEN 2 id est om. AC

locus amenissimus, longo terre et maris tractu a nostra habi-
tabili secretus, adeo editus ut usque ad lunarem globum at-
tingat. Unde et diluvii aque illuc non pervenerunt. Est au-
tem paradisos celum empyreum et dicitur spiritualis quia
regio spirituum est. Dicitur etiam spiritualiter paradisos
vita beata vel ecclesia». Ita dicitur in Historiis super Ge-
nesim (1067).

EDERA ponitur inter herbas communes ab Ysidoro in xvii
(9,22) Ethimologiarum ubi dicit, «Edera dicta quod arbori-
bus reptando adhereat». Vel dicitur ab hedis quia hedis
propter lactis abundantiam in escam a veteribus prebebatur.
5 «Edere frigide terre indices sunt secundum phisicos. Nam»,
aiunt, «antifarmacon ebrietatis est si quis potus edera coro-
netur». Edera corripit mediam sillabam. Unde Ovidius Me-
thamorphoseon iii g (644-5),

Impediunt edere remos nexuque recurvo
10 Serpunt et gravidis distingunt vela corimbis.

Nota quod Ysidorus et Papias non ponunt h, nec debet poni,
in prima sillaba huius nominis edera.

EDO, es, est, edi, esse, esum vel estum dicitur comedere.
Verbum est anormalum et dicit Priscianus (ix, 9-11) quod

3 terre] tempore AB; nostro B 4 ideo A; editus id est altus AC
5 et om. D 5-6 est autem] et est B; autem] etiam D 7 spirituali-
ter] spiritualis C

EDERA 1 in om. D; xvi A 3 temptando AD; adherat C; quia hedis
om. AD 5 radices AD 5-6 nam ut aiunt C 6 post ebrietatis est
add. A: antifarmacon ebrietatis id est medicamentum circa ebrieta-
tem ab anti quod est contra et farmacon quod est unguentum vel
medicamentum corimbus dicitur fructus edere scilicet grana que-
dam parvula et rotunda que crescunt ibi corimbi etiam dicuntur
anuli vitis quibus ligatur ne longius laxati palmites ventorum flatibus
dissipentur. Haec verba in marg. posuit D; post ebrietatis est
add. C: id est medicamentum propter ebrietatem 9 edera ramos
AC 10 corimbis id est fructibus edere B; post corimbis add. C:
corimbus dicitur fructus edere scilicet grana quedam parvula et
rotunda que crescunt ibi corimbi etiam dicuntur anuli vitis quibus
ligatur ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur 11
non dicunt vel ponunt C 12 sillaba om. C

«per sincopam d . . . et sineresim e et i in ei diptongon et ei diptongo in e productam conversa differentie causa dicitur
 5 edo, es ne, si eis diceretur, aliud significare putaretur». Item «si edis diceretur dubitationem faceret in scriptura quomodo deberemus pronuntiare e, producta an correpta». In prima autem persona non subtrahitur d quia tunc maior fieret erratio si eo diceretur pro edo, quia tunc nulla esset
 10 scripture «nec temporis differentia inter eo is et eo quod ab edo poneretur». Tertia persona formatur a secunda per additionem t. Et dicitur es, est «ne si secundum proportionem aliorum verborum secunda persona, s in t convertente tertia persona, proferetur es et, ut doces cet, coniunctio non verbum putaretur . . . Edo in plurali numero servat regulam
 15 tertie coniugationis, ut edimus, tis, edunt. Similiter in preterito imperfecto et futuro, ut edebam, edam, et in omnibus que solent in hac coniugatione a prima nasci persona, hoc est in tertia persona imperativi edat, et in futuro optativi,
 20 quod est etiam coniunctivi, presens edam, edas, edat. In omnibus vero que solent a secunda nasci persona corruptam invenies regulam coniugationis, es tamen producta, quam a secunda acceperunt persona, servata ubique: es, est, este, esto, estote, essem, esse». Verba sunt Prisciani.

EDO, edis, edidi, edere, editum, id est dicere, «manifestare, emittere, parere, componere, exponere, proferre, producere, dare. Unde editus, edita, tum, id est altus vel manifestus, natus, emissus, compositus, expositus». Ita dicit Huguitio
 5 (s. v. Do). Versus differentialis (*Serlo* 2, 28),

Cum dape vescor edo, sermonem cum loquor edo.

EDO (1) 3 diptongum CD 4 diptongo] diptongon A; producta B 5 aliquid AC 6 iterum A 7 deberet C; productam CD; an] ante C; correptam CD 11 edo] eo B 11-12 additionem ipsius t B 13 persona s in t] per g et in t B; convertente] converteretur A 14 es om. D; et om. B 18 persona] et C 19 imperativi in omni edat C 20 coniunctivi] subiunctivi BD 21 correptam B 23 ibique C

EDO (2) 1 editum editu AD 2 exponere om. A 3 id est altus om. B 6 Cf. *Walther*², no. 4085

Predictae significationes possunt haberi per hos versus,

Emittit, donat, componit vel manifestat,
Profert, exponit, producit vel parit edit,

10 quasi diceret hoc verbum edit tot habet significationes.

EDES, edis dicitur domus ab edo, es quia primo facta fuit ad edendum. Unde hec edicula diminutivum, scilicet parva domus, et hic edilis custos domus et hic edituus idem, quasi tuens, id est custodiens, edem, et componitur ab edes, edis
5 et tueor, tueris. Item edes quandoque ponitur pro templo. Unde Luce xi g (51) dicitur de Zacharia, «qui periit inter altare et edem». Versus,

Edis in edituos custodia prima redundat.
Disce quod edituos edes tueorque ministrat.

EDUCO, cas dicitur nutrire et componitur ab e et duco, ducas, quod est ducere vel guidare vel nutrire. Unde dicit Iosephus in iiii (*secundum Huguitionem s. v. Duco*) loquens de Nazareis, «isti dum capillos suos ducant corban, id est
5 donum, offerunt deo». Educo ubique corripit hanc sillabam du. Unde Ovidius *Methamorphoseon* iv (III, 313-15),

Furtim illum in primis Ino matertera cunis
Educat: inde datum nimphe Nyseides antris
Occuluere suis.

EDULIUM dicitur cibus ab eduli. Edule autem est habile ad edendum, id est ad comedendum. Et declinatur hic et hec edulis et hoc edule, et derivatur ab edo, es. Supra ubi exponitur caprea invenies exemplum de eduli.

EDES 1 edis edem dicitur A 2 scilicet *om.* C 3 hic *alterum*] hinc AC; idem *om.* B; quasi] quod C 4 edes] edo C 8-9 *versum* edis in edituos edes tueorque ministrat *in textu delevit A et versus suprascriptos in marg. posuit.* 8 edis] edit A 9 edes *om.* A

EDUCO 2 vel *alterum om.* B 3 in *om.* B 4 ducunt AC 7 ino] iuno ABC 8 inde] in C 9 suis etc. B

EDULIUM 1 cibus et dicitur ab BC; habile] aptum C 2 ad *om.* C 3-4 ibi invenies A

EFFEMINATI dicebantur sacerdotes «Cibeles, evirati natura vel actu, sicut legitur de gerophantis». Ita dicit Magister in Historiis (1574) exponens illud iii Regum xiii (24), «Sed effeminati fuerunt in terra». Item effeminati dicuntur molles
 5 et enervati, ad fragilitatem femine deducti, ab effemino, nas, quod est mollem et debilem et femineum facere. Cibeles fuit quedam dea secundum fabulas, et dicitur mater deorum, scilicet terra que cibaria confert. Et nota quod Cibeles quandoque corripit mediam sillabam, quandoque producit. Unde
 10 Virgilius Eneidos x (xi, 768),

Forte sacer Cibeles Doreus olimque sacerdos.

Idem in ix (x, 219-20),

Atque illi in medio spatio chorus ecce suarum
 Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cibeles etc.

EFFERATUS dicitur mente ferina effectus et ultra humanum animum excedens, ab effero, efferas, quod est crudeliter agere vel ferum facere quia efferor, aris invenitur deponens pro se vivere vel more fere crudeliter extra vel ultra naturam
 5 ferinam elevare.

EFFETA, id est adaperitio vel adaperire. Ita exponitur Marci vii g (34) et est indeclinabile. Sed effectus, ta, tum dicitur debilis, sine fetu, sine fortitudine. Unde mulier que desiit

EFFEMINATI 1 Cibeles *om.* B; evirati B 2 deigerophantis C; *post* gerophantis: gerophanti vocantur castrati gentiliu sacerdotes et dicebantur sic a gera quod est sacrum et phanum quod est templum *add.* A, *in marg.* D; *post* historiis: gerophanti vocabantur castrati genitalium sacerdotes sic dicti a gera quod est sacrum et phanum quod est templum quasi sacriati vel sacris templis dedicati unde magister *add.* B 3 iii *om.* B 4 fuerunt . . . effeminati *om.* B; *post* terra: gerophanti vocabantur castrati sacerdotes et dicebantur sic a iera quod est sacrum et phanum quod est templum quasi sacri templares *add.* C 9 corripit A 11 sacer] satis B; doreus] dorcas B, dorcas C, Chloereus *Virg.* 14 occurrunt AD

EFFERATUS 3 quia] et nota quod B, et D 4 servire ACD; fere *om.* C; crudeli C

EFFETA 1 id est] idem B; adaperitio] adaperire BD; adaperire] aperire B; matthei AC 3 desinit A

parere dicitur «effeta quia frequenti fructu sit exhausta.
 5 Partus enim assiduus eam debilem reddit». Ita dicit Ysidorus
 Ethimologiarum x (94).

EFFRATEUS «ab Efraym scribitur per duo f; Ephrateus ab
 Ephrata per ph; Euphrateus ab Euphrates, Euphratis per
 eu». Ita dicitur in Historiis (1296) in principio Regum
 (1 Reg. 2). Sed male servatur a scriptoribus. Ephrata corripit
 5 penultimam et habet gravem accentum in fine cum sit decli-
 nabile ad modum latini.

EGENS et egenus quasi extra gentem et sine genere dicunt.
 Versus,

Non habuisse genus gentemve videtur egenus.

EGREGIUS, a, um, id est nobilis quasi extra gregem aliorum
 positus. Et comparatur per suppletionem magis, et dicitur
 egregius, magis egregius, egregissimus iuxta illam regulam
 que dicit,

5 Regula grammaticae prohibet certissima legis
 Nequis ius vel uus comparet absque magis.

EIULO, las, id est flere, dolorem voce manifestare, voce con-
 fusa pre dolore clamare. Et videtur compositum ab extra et
 iubilus quasi extra iubilum esse, et proprie pertinet ad mu-
 lieres. Quod autem Hugutio (*s. v.* Iulus) dicit eiulor, eiula-
 5 ris, numquam recolo me legisse. Ab eiulo dicitur hic eiulatus,
 tus, tui, id est ploratus vel clamor pre dolore confusus.

ELATE «palmarum sunt productiores rami et excellentiores,

4 fructu] usu C

EFFRATEUS 1 scriptus D 2 per ph *om.* D; ab *om.* D 3 in principio
 regum *om.* C 5-6 indeclinabile C 6 *post* latini *add.* C: glosa pri-
 mo regum i a effrateus ab effrata uxore caleph vel ab effrata civitate
 que prius dicta est bethleem vel ab effraim ut nonnulli aiunt qui
 fuit de ramatha civitate effraim que sita est in monte sophim qui
 mons est in monte effraym

EGENS 3 *Cf. Walther², no. 17847*

EGREGIUS 1 genus D 6 uus vel ius A, *cf. Walther¹, no. 16549a*

EIULO 5 eiulo autem B

ELATE 1 confusiores et productiores B

interdum aurei coloris, crispantes et semper in excelsa tendentes. Numquam virorem amittunt. Quidam elatas abietes dicunt». Ita dicit Papias. Et secundum hoc dicitur elata
 5 quasi elevata ab effero, effers et habet mediam productam. Unde dicunt quidam quod in v (11) Cantici ubi scribitur «come eius sicut elate palmarum» ponantur elate pro ramis palmarum, quod non credo. Dicit enim ibi glosa, «Alia translatio crines eius sicut abietes. Elates vel elate grece,
 10 abies latine. Unde elate nomen est arboris similis palme altitudine vel foliis». Verba sunt glose et sequitur in eadem, «hic elate non latinum sed grecum videtur». Concordo igitur cum illis qui corripiunt ibi hanc sillabam la ad differentiam elate pro ramo palme et pro ipsa palma.

ELECTRUM «vocaturn est quod ad radios solis clarius auro argentoque relucet, sol enim a poetis electron vocatur. Defecatus enim est hoc metallum omnibus metallis. Huius tria sunt genera: unum, quod ex pini arboribus fluit, quod succinum dicitur;
 5 alterum metallum quod naturaliter invenitur et in pretio habetur; tertium quod fit ex tribus partibus auri et argenti una, quas partes etiam si naturale solvas invenies. Unde nichil interest utrum natum sit an factum, utrumque enim eiusdem nature est. Electrum, quod est naturale, eius-
 10 modi nature est ut in convivio et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat. Et venenum prodat, nam si eo infundas venenum stridorem edit et colores varios in modum arcus celestis emittit». Ita dicit Ysidorus in xvi (24,1-3) Ethimologiarum. Alii dicunt quod electrum est ex auro et argento

2 interdum *om.* C; colori C 3 emittunt D 5 effers] ras B 6 canticorum B 7 sicut] quasi B; ponatur C 9 translatio habet B; abietes latine elates B 10 abies] abietes B; unde] vel C 12 esse videtur B; igitur] enim D, *om.* C 14 *Post palma add.* C: similiter frater iohannis de sancto egidio corripit mediam huius dictionis elate

ELECTRUM 3 omnibus aliis metallis B; huius autem B 4 pinorum B 6 ex] de B 7 naturaliter C; solves B 10 et ad lumina *om.* C 12 calores D 14 ex] quod D

15 compositum. Dum autem admiscetur argentum crescit in claritatem, aurum vero a fulgore suo pallescit.

ELECTUM TERRE TEMPUS dicitur previsio serenitatis et temperies aeris, considerata mutabilitate terre illius. Unde iiii Regum v (19) dicitur de Naaman, «Abiit ab eo electo terre tempore». In Historiis (1592) autem sic exponitur «electo
5 terre tempore, id est cum elegisset terram ad portandum. Hebreus sic habet 'abiit ab eo aliquanto terre spatio'. Eadem ambiguitas in Genesi (48,7) legitur, 'eratque vernum tempus et ingrediebar Efratam'. Et sic latinus interpres posuit electum tempus vel vernum pro spatio.

ELEGANS media correpta dicitur «valens, excellens, nobilis, utilis, pulcher, bonus». Ita dicit Hugutio (*s. v.* Lego), et secundum ipsum dicitur ab eligo, eligis. Bona enim et pulchra eligenda sunt. Nec est illis credendum qui dicunt quod
5 elegans dicitur ab eleis, quod est misereri.

ELEMOSINA dicitur ab eleis, quod est misereri, et sina, quod est mandatum, quasi misericordie mandatum. Vel dicitur ab ely, quod est deus, et syna, quod est mandatum, quasi mandatum dei. Ipse enim mandavit eam fieri dicens, «date
5 elemosinam et omnia munda sunt vobis» (*Lc. 11,41*). Vel dicitur ab ely et moys, quod est aqua. Inde elemosina quasi aqua divina quia sicut aqua extinguit ignem, ita elemosina extinguit peccatum.

ELEPHAS, elephantis et elephatus, ti pro eodem animali dicitur. Dicitur autem elephas ab elephio grece, quod est mons latine. Et dicitur sic propter magnitudinem corporis.

15 admiscetur A 16 suo] non B
ELECTUM 1 electum A; previsto C 2 unde] ut B; iiii B 3 terre *om.*
D 5 terre *om.* D 6 aliquanto tempore terre B 8 ingrediebatur
AC 9 electum A
ELEGANS 1 extollens C
ELEMOSINA 2-3 mandatum . . . syna quod est *om.* B 5 elemosinam D
7 extinguit *om.* B
ELEPHAS 2 elephion D

«Apud Indos barro vocatur. Unde et vox eius barritus et
 5 dentes ebur. Rostrum autem promuscida dicitur quoniam
 illo pabulum ori admovet. Hoc genus animantis in rebus
 bellicis aptum est. In hiis enim animalibus Perse et Medi
 ligneis turribus collocatis tamquam de muris iaculis dimi-
 cant. Intellectu autem et memoria multa vigent. Gregatim
 10 incedunt, motu, quo valent, salutant, murem fugiunt, ad-
 versi coeunt, quando autem parturiunt in aquis vel in insulis
 dimmittunt fetus propter dracones quia eis inimici sunt et ab
 eis implicati necantur. Biennio autem portant fetus nec
 amplius quam semel gignunt nec plures, sed tantum unum.
 15 Vivunt autem trecentos annos». Ita dicit Ysidorus Ethimo-
 logiarum xii (2,14-16).

ELICIO, cis, cui, cere, citum, id est extrahere, extra vocare
 et educere. Et componitur ab e et licio, liciis, licui vel lexi,
 licere, licitum vel lectum, id est trahere. Sed non est in usu.
 Unde hoc licium, id est filum et licio, licias, id est licium fa-
 5 cere vel ordiri. Et, sicut dicit Priscianus (x, 3), elicio tantum
 elicui facit in preterito «ne si elexi diceremus necessario
 participium electus fieret et esset dubitatio significationis».
 Unde optime dicitur in Doctrinali (788),

Elicui preter cio cetera format in exi.

ELIDERE, id est extra ledere, excludere et invenitur pro
 temptare. Componitur autem ab e vel extra et ledō, ledis.

ELIMAS interpretatur magus et sic omne nomen malefico-

4 eius est barritus C 5 promiscida D 8 muro C; iaculos B
 9 multa om. C 11 vel in silvis vel insulis B 14 amplius] plus *ante*
corr. A

ELEPHAS *in marg. add.* D: elephas unde elephantia elephantie quedam
 species lepre quia sicut elephas maior est omnibus animalibus ita
 ceteris passionibus hec maior est

ELICIO 1 citum tu A 2 vel lexi om. C 4 licium] licitum D 5 et om. A
 6 ne si] nisi B

ELIDERE 1 lidere B

ELIMAS 1-2 maleficiorum B

rum. Appropriatum est Elime mago in Actibus Apostolorum (13,8).

ELUL dicitur September, non Ebul ut quidam simplices legunt. Nullus enim mensis vocatur Ebul. Require supra ubi exponitur Adar. Quod autem secunda sillaba incipiat ab l et non a b patet in Interpretationibus (*Remigii*) quia ponitur in
5 fine illorum in quibus ponitur l post e. Et ita scribitur in antiquis bibliis et correctis. iii Regum vi g (37) dicit Interlinearis «Elul, id est Octobri» et in Historiis (1365) dicitur idem.

EMINUS, id est a longe, quasi extra manum dicitur et corripit mediam sillabam.

Elios in marg. add. D: elios dictus est sol ab eli quod interpretatur deus quia pro deo olim reputabatur ab elios quod est sol dicitur hic elencus elenci id est titulus libri quia totum opus illuminent unde evangelium secundum lucam sic intitulatur elencus id est titulus hinc etiam elencos vocamus lapides pretiosos in superficie ornamentis quia illud illuminet et quicumque pretiosi lapides in honorabili loco ponuntur dicuntur elenci unde iuvenalis (6, 459) auribus extensis magnos commisit elencos elencos etiam dicitur in dialectica sillogismus contradictionis et tunc componitur ab en quod est in id est contra et lexis quod est sermo vel dictio

ELUL I dicitur secundum bedam C 3 et *om.* B 5 post c B 6-8 iii . . . idem *om.* B 7 octobri et istud credo verius C 7-8 et . . . idem *om.* C

Emac in marg. add. D: emac vel emas vel emach grece latine dicitur sanguis vel emorois emoroidis quedam infirmitas quam aliquis patitur fluxum sanguinis unde emoroissus emoroissa emoroissum qui talem patitur infirmitatem

Emendo in marg. add. D: emendo emendas id est corrigere et est compositum ab e et menda mende id est macula maxime illa que solet esse in libris non emendatis dicitur ergo emendare quasi mendam extraponere et proicere

Emeritus in marg. add. D: emeritus emerita emeritum extra meritum positus qui non potest illud mereri et (*duo vel tria verba legi non possunt*) immo liberatur vel solutus a labore sui officii sicut miles olim post sexagesimum annum non cogeatur militare sed solvebatur a labore solito et dabatur ei ager vel villa vel aliud et tunc erat emeritus quasi extra meritum positus quia nil postea labore solito merebatur

EMISSARIUS ab emittendo dicitur ille qui aptus est ad emittendum sicut sunt cursores regum et aliorum divitum qui frequenter emittuntur ad nuntia ferenda. Item hircus apompeius dicebatur emissarius quia in desertum emittabatur. Apompeius grece emissarius latine. Item hic emissarius dicitur equus fortis et velox qui extra alios emittitur ad coitum. Estalons gallice.

EMOLA, emole vas coquinarium, sicut caldaria vel coculum. Cocula dicuntur vasa coquine a coquendo dicta. Unde dicit Ysidorus Ethimologiarum xx (8,1), «Omnia vasa coquendi causa parata cocula dicuntur». Unde in ii Esdre i b (III Es. 1,12) ubi nos dicimus «hostias coxerunt in emolis et ollis» Greci habent «hostias coxerunt in eneis ollis cum suavitate» et ita pro emolis habent eneis. Et potest dici emola quasi enea olla. Et ponitur ibi m pro n et ab olla subtrahitur unum l. Unde emola corripit penultimam. Vel dicitur emola quasi
 10 immola ab immolando quia hostie que immolabantur ibi coquebantur.

EMOLUMENTUM ab emolo, lis dicitur, scilicet lucrum quod pro multura accipitur et ponitur pro quolibet lucro.

EMPTICIUS, cia, cium, id est emptus vel facilis ad emendum. Unde servi empticii dicebantur illi qui in servitute emebantur. Et est differentia inter emax et empticium. Unde versus (*Grec.* XIII, 65-6),

5 Signat emax quod emit vel quod dignum est ut ematur,
 Tantum passivum respicit empticium.

Vide infra ubi exponitur servus.

EMULOR, emularis dicitur indignari. Unde Ezechielis viii (3), «erat statutum idolum zeli ad provocandam emulationem».

EMISSARIUS 3 emittitur B 3-4 apompeius BC 5 apompeius BC

EMOLA 6 hostias] hostas C, om. B 8 olla alterum] illa A

EMOLUMENTUM 1 scilicet om. C

EMPTICIUS 1-2 ad emendum om. C

Item emulari, id est invidere ad Romanos xiii (13), «non in contentione et emulatione». Item emulari, id est amare.
 5 Unde ii ad Corinthios xi a (2), «Emulor enim vos dei emulatione». Et ad Romanos x (2), «emulationem dei habent». Item emulari dicitur imitari. Proverbiorum iii (31), «non emuleris hominem iniustum». Versus,

Emulor inflatur, amat, invidet ac imitatur.

EMUNCTORIUM ab emungendo dicitur ferrum cum quo candela emungitur. Et dicit Magister in Historiis (1173), «emunctoria ex auro erant ad emungenda vel extinguenda licinia vel etiam vascula ex auro erant ad extinguenda in aqua
 5 que emungebantur ne tetrum redderent odorem et dicebantur extinctoria».

ENCENIA, orum dicuntur initiationes, nova festa, sicut dedicationes ecclesiarum, ab en quod est in, et cenon, quod est novum. Unde encenio, encenias, id est initiare vel aliquid primo exercere. Unde vestem novam qui enceniat primo eam
 5 portat. Et similiter episcopus enceniat ecclesiam quando eam dedicat. Encenia, sicut dicit Beatus Ieronimus, dedicationis templi festivitas dicebatur quod ter legitur dedicatum. «Prima dedicatio fuit in autumpno quia Salomon dedicavit templum decima die Septembris... Item quando reedi-
 10 ficatum fuit templum a redeuntibus de Babilone dedicatum est in vere, duodecima die Martii, id est xii luna. Cum autem Antiochus Epiphanes poluisset templum sordibus idolorum et prophanasset utensilia eius Iudas Machabeus... mundavit templum et restituit utensilia eius in locis suis et
 15 quasi dedicavit illud xxv die Decembris... Ista dedicatio observabatur in diebus Iesu in hieme», sicut dicitur in Historiis super x Iohannis (1592).

EMULOR 3 idem est quod invidere C

EMUNCTORIUM 3 emungenda vel *om.* B

ENCENIA 1 nuntiationes B 3 nuntiare B 3-4 aliquid novum primo B
 4 exercere C; primo *alterum om.* B 6 dedicat D; encenia ergo
 AB 7 dicebat C 11 est] fuit B; id est *om.* C 16 observatur B

ENIGMA, atis est obscura sententia per occultam similitudinem rerum, ut

Me mater genuit, eadem mox gignitur ex me,

cum significet aquam in glaciem converti et ex eadem rursus
 5 effluere. Est igitur enigma sermo figurativus vel obscura locutio vel similitudo vel difficilis questio, et differt ab allegoria quia allegorie vis gemina est quia sermo est obscurus et sub re alia aliud figuraliter exprimit et designat. Sed
 10 enigma tantum sensus obscurus est et per quasdam imagines obscuratur. Unde quandoque ponitur pro obscuritate, interpretatur enim obscurum vel obscuritas.

EPHEBUS, ephēbi dicitur «valde lucidus, iuvenis pulcher». Et componitur ab e et phebus quasi lucidus, sic enim dicit Hugutio (s. v. Fox). Phebus «quoddam adiectivum est. Unde dicitur Phebus Apollo, id est lucidus, . . . et mobiliter
 5 potest declinari ephēbus, ba, bum». Unde hec ephēbia dicitur iuvenum eminens pulchritudo vel collectio ephēborum. Sed in ii Machabeorum iii b (9) dicitur ephēbia prostitutio ephēborum vel locus ubi prostitutebantur. Ephebus producit mediam sillabam. Unde Lucani iii (518),

10 Grande vosque senes mixtis armavit ephēbis.

EPHI mensura est trium modiorum. Unde dicit Esicius (*in Glosa*) super Levitici v (11), «ephi mensura est trium mensurarum», id est tres modios continens. Item Papias, «Ephi decima pars chori est, id est modii tres». Ephi est mensura in
 5 aridis, batus in liquidis. Antiqui scribunt per diptongum

ENIGMA 1 obscura] occulta A 5 influere B 9 et] ut C 12 obscuratus BC

Eos in marg. add. D: eos eoīs grece latine oriens vel sol dicitur vel primus splendor aeris clarescentis qui aurora dicitur et hinc eoūs eoī primus equus solis et eoūs eoā eoūm id est orientalis

EPHEBUS 1 dicuntur C 2 quasi extra lucidus B; sicut ACD; enim om. A 8 prostitutebatur A 10 ephēbus C

EPHI 5 bachus A; diptongon A

oephi et invenitur in plurali in eadem terminatione. Unde Ezechielis xli (11), «olei hin per singula ephi».

EPICUREI ab Epicuro philosopho dicti sunt qui vanitatis amator non sapientie, summum bonum voluptates corporis asserebat, cuius traditionem Epicurei sequebantur. Preterea dicebat nichil deum agere, omnia constare ex corporibus,
 5 animam nichil aliud esse quam corpus, unde et dixit, «Non ero postquam mortuus fuero».

EPINICHIA, epinichiorum dicitur festivitas et gratiarum actio pro victoria prehabita. Unde ii Machabeorum viii g (33), «cum epinichia agerent in Ierosolymis» etc. Et dicuntur epinichia ab epi, quod est supra, et nichos, quod est
 5 victoria. Unde dicitur ibi in glosa, «pro epinichiis legi in alia editione dies victorie. Superatis ergo hostibus Iudas festum celebrat» etc.

EPINICHION, sicut dicit Interlinearis i Paralipomenon xv (21), interpretatur «victori deo triumphus et palma», pro octava enim, id est pro misterio resurrectionis, quod celebratur die octava, caneant epinichion. Hec est littera novarum
 5 varum biblicarum sed biblie antike habent ibi et sinikion et sinichion quod, ut dicunt, interpretatur victori deo palma vel victoris dei triumphus. In quadam antiqua biblia inveni epinichion et hec est planior et forte verior littera. Dicitur enim epinichion ab epi, quod est supra, et nichos, quod
 10 est victoria, et oda, quod est laus vel cantus, quasi laus pro victoria prehabita.

6 determinatione D

EPICUREI 3 contradictionem B 5 animamque B; unde *om.* A
 EPINICHIA 1 festivitates B; et] vel B 2 actiones B 3 agerentur ABC
 5 ibi *om.* C 6 iuda C 7 *post* et cetera *add.* B: et nota quod bene invenitur epinichium in singulari sicut patet in fine paragraphi sequentis quod enim greci dicunt epinichion latini dicunt epinichium
 EPINICHION 1 epinirion O; in i C; i *om.* D 2 actori A 5 sinikion] sinirion D 5-6 sinikion vel et BC; ut dicunt *om.* A 7 quadam autem B 10 est virtus sive victoria B

EPISCOPUS dicitur ab epi, quod est supra, et scopin, quod est intendere vel speculari, quasi superintendens vel super-speculans, curam agens populi sibi subditi ut eorum sciat vitam et mores. Vel dicitur ab epi, quod est supra, et copos, 5 quod est labor, quasi superlaborans super gregem suum.

EPISTILIUM dicitur illud quod ponitur in capite columpne superius. Tres enim sunt partes columpne, scilicet basis, id est fundamentum, stilus, scilicet illud rectum quod super basim erigitur. Epistilium dicitur illud quod stilo super- 5 ponitur. Et dicitur ab epi, quod est supra, et stilus, quasi supra stilum, est enim capitellum columpne.

EPISTOLA dicitur ab epi, quod est supra, et stolos, quod est missio, quasi supramissio quia super intentionem mittentis gerit officium nuntii vel quod antequam mitteretur antiquitus legebatur quando ante usum membranarum in dolatis 5 ex ligno tabulis scribebatur. Unde tabellarius epistule portitor dicebatur. Ita dicit Papias. Item in missa evangelio premittitur.

EPHOT, sicut ait Ieronimus (*Comment. in Osee, PL25, 844*) super Iosue iii f (*Os. 3,4*), proprie dicitur superhumerales sed hic pro quolibet vestimento sacerdotali accipitur. Potest etiam poni pro lineis vestimentis sicut Samuel ephot lineo indutus 5 legitur (*1 Reg. 2,18*). Nota quod secundum Ysidorum in xix (*21,1-8*) *Ethimologiarum*, «Octo sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum», que enumerat dicens, «Poderis est sacerdotalis linea, corpori astricta et usque ad pedes descendens, unde et nuncupata, quam vulgo camisiā vocant.

EPISCOPUS 1 scopos A 4 est *om.* D

EPISTILIUM 3 tectum AD; supra B 5 quasi] quod est C

EPISTOLA 2 supra B 3 quod] quia C; mitetur C 4 quod scilicet B 7 premittitur A

EPHOT 3 indumento B; *Post* accipitur *add.* B: iudicum viii g ponitur ephot pro genere ydoli sicut patet ex glosa augustini; potest etiam] et potest B 9 inde ACD; quod D; vulgi C; vocat A

- 10 Abanet cingulum sacerdotale rotundum, polimita arte ex
 cocco, purpura, iacinctoque contextum, ita ut flores atque
 gemme in eo viderentur esse distincte. Pilleum est ex bisso
 rotundum quasi spera media, caput tegens sacerdotale et in
 occipite vitta constrictum. Hoc Greci et nostri tiaram vel
 15 galerum vocant. Machil, quod est tunica talaris, tota iacin-
 ctina, habens ad pedes lxxii tintinnabula totidemque inter-
 mixta ac dependentia punica mala. Ephot, quod inter-
 pretatur latine superindumentum; erat enim pallium su-
 perhumeral ex quattuor coloribus et auro contextum, habens
 20 in utroque humero lapides duos smaragdinos auro conclusos
 in quibus sculpta erant nomina patriarcharum. Logion,
 quod latine dicitur rationale, pannus duplex, auro et qua-
 tuor contextus coloribus, habens magnitudinem palme per
 quadrum, cui intexti erant xii pretiosi lapides. Hic pannus
 25 superhumerali contra pectus pontificis annectebatur. Petalum
 aurea lamina in fronte pontificis, que nomen dei tetragram-
 maton hebraicis litteris habebat scriptum. Badin sive femi-
 nalia, id est brace lineae usque ad genua pertingentes quibus
 verecunda sacerdotis velabantur». In Historiis super Exo-
 30 dum (1182-6) plenius scribitur de istis vestimentis ubi scri-
 bitur sic, «Quattuor erant vestes tam sacerdotibus minoribus,
 quos Chananeos vocabant, quam principi sacerdotum, quem
 Arabarchum appellabant, communes et alie quattuor post il-
 las quibus solus Arabarchus, id est princeps sacerdotum,
 35 utebatur, quibus secundum hunc ordinem induebatur. Pu-

10 abaneth A, abanen BC, abanem D; est cingulum D 11 iacincto
 C; ita om. C 14 occipite] capite A 16-17 admixta et intermixta
 B 17 ac] atque A 18 latine om. B; enim om. B 21 legion C
 22 quod] que C; dicitur om. ABD; auro om. C; et] ex C 23
 contextis C 25 annectabatur D; pentalem C 27 bedin C 30
 istis] hiis C; ubi] unde D 34 Arabarchus om. C 35 Post indue-
 batur add. in textu A, in marg. D: chanaei dicebantur quia com-
 muniter habitabant in terra chanaan arabarchus dicitur ab ara are
 et archos quod est princeps quasi princeps are; post induebatur
 add. in textu C: arabarchus dicitur ab ara et archos quod est princeps
 quasi princeps are

rificatis prius manibus et pedibus aqua sacerdos induebat
 manchasim, quod prestrictorium sonat, quod grece bracce
 latine feminalia potest dici. Eratque de bisso retorta con-
 textum. Ingredientibusque per ipsum pedibus ascendebat
 40 usque ad lumbos ibique fortiter stringebatur et usque ad
 genua tantum descendebat. Noster tamen pontifex, quia iu-
 gem habet continentiam, tantum sandaliis pedes tegit ac
 si dicatur ei qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet. Se-
 cundo bissina sindone duplici vestiebatur quod cethomene,
 45 id est lineum, dicebatur quam nos lineam strictam sive ca-
 misiam sive subuculam dicimus, quam Moyses abanet ap-
 pellavit, sed post a Babiloniis discentes Hebrei emisan eam
 dixerunt. Est autem descendens usque ad talos et decenter
 corpori coaptata, sed brachia manicis valde constringens
 50 vasculis hinc et inde super humeros capitum stringentibus.
 Tertio stringebatur balteo lato quasi digitis quatuor, sic
 reticulato ut quasi pellis viperea, quam estate exuit, videre-
 tur, contexto floribus coccineis purpureis et iacinctinis; sta-
 men vero tantum bissinum erat sumensque initium cingendi
 55 a pectore circumductis lateribus iterum ante umbilicum
 redibat ibique modice stringebatur et usque ad tibias depen-
 debat ad decorem dum sacerdos nichil operabatur, cum au-
 tem sacrificabat, ne impediretur, pendentes summitates super
 levum humerum reflectebat unde et forte diaconus quando-
 60 que casulam plicatam eidem humero superponit. Quarto sim-
 plicem tiaram gestabat in capite et a cidari pontificali pluri-
 mum differentem; erat enim in modum parvi calamati vel

37 perstrictorium AC, perstrinctorium D 40 fortiter] illiciter B
 41 tantum om. B 46 subuculum C, subinculam D; abanic D 47
 emis sanecam D 50 capitum stringentibus] capiti non stringitur A;
Post stringentibus add. in textu AC, in marg. D: vasculi (nastuli C)
 dicuntur ille vitte subtiles (subcollo C) que solent fieri in albis et in
 superpellicis ad stringendum circa collum et quandoque proprie
 (improprie D) ponuntur pro nodulis (modulis D) vel nodellis 52 vi-
 pera C; estat C 55 circumductus BC 56 ibique] ubique C 59-
 60 quando A 61 tiaram] citharam A; cindari D 62 deferentem D;
 calmatici A

cassidis modice, medietatem capitis excedens dicebaturque manephei, habens vittas que, involute sepius, nectebantur
 65 ne facile laberetur, habens desuper aliud velamen bissinum usque ad inferiora barbe descendens, celans pillei ligaturas et totam capitis superficiem aptatumque perfecte ne laborante rueret sacerdote. Super hec iiii propriis vestibis vestiebatur Arabarchus, quarum prima tunica erat iacinctina, poteris vel ypodicis dicta, id est talaris, quam Hebreus mechir
 70 dicit, eratque duabus incisionibus facta, consuta super humeros et per latera in modum dalmatice facta, manicas eiusdem coloris habens assutas, capitium habens non ex transverso super scapulas sed in longum; sectionem habebat a pectore usque ad medias scapulas cui aperture, ne ante et retro
 75 turpiter appareret, assuta erat vitta que super scapulas hinc inde vasculis astringebatur; habebat autem pro fimbriis lxxii tintinnabula aurea quibus erant immixti totidem vasculi quasi mala punica ex iacincto et purpura et cocco bis tincto
 80 ita ut post tintinnabulum esset malogranatum quasi inter-scalari modo posita ut audiretur sonus cum sacerdos ingre-diretur sanctuarium et non moreretur. Super hanc tunicam videtur velle Iosephus accingi pontificem cingulo predicto quo alii sacerdotes super lineam tunicam, alii nondum ac-
 85 cingi ipsum dicunt sed super ephot, ut super omnia indu-

64 habent A; vittas] metas B, mitas D; nectabantur D 65 nec C 67 aptumque C 68 rueretur A; *post* sacerdote *in textu add.* A, *post* excedens (v. 63) BC, *in marg.* D: calmacus sicut ait hugutio genus est albe vitte (mitre C) quasi calorem machinans eo quod stricta sit (et C) impressa capiti; item super B 70 *Post* talaris *add. in textu* A, *post* dicit (v. 71) C, *in marg.* D: poderis infra (*om.* C) exponitur in suo loco ypodicis autem dicitur ab ypos quod est sub quasi subtus distenta vel dicitur ypodicis quasi empodicis ab en quod est in et podos quod est pes et thesis quod est positio quasi in (quasi usque ad C) pedes posita id est extenta (extensa C); methar A 71 facta *om.* C 73 capitium B; *ex om.* C 76 appareat B; mita D 78 lxxii *om.* C; totidemque A 81 *Post* posita *add. in textu* A, *post* moreretur (v. 82) C, *in marg.* D: hic et hec interscalaris et hoc interscalare dicitur interpositivus (interpositus C) sicut gradus continue interponuntur in scala 82 non *om.* B 84 numdum D

menta, ad ultimam cingeretur. Fuerunt qui dixerunt duas zonas habuisse pontificem, primam ad modum sacerdotum, secundam super ephot, que due tantum pro uno habebantur indumento. Secunda vestis erat ephot, similis superhumerali
 90 Grecorum, de supradictis quatuor coloribus, auro contextum, sine manicis, ad modum collobii descendens usque ad renes adeo ut supercingi posset, superiorem partem tunice iacinctine tegens, inferiorem relinquens intactam, hore vero lateris uncinis et anulis aureis iungebantur; aperturam ha-
 95 bens in pectore quadram ad magnitudinem palmi, in qua logion inserebatur in cuius parte superiori super utrumque humerum infibulati erant auro duo lapides onichini, sardonices secundum Iosephum, in quibus scripta erant nomina filiorum Israelis provincialibus litteris, lingua hebreia, iuxta
 100 ordinem nativitatis eorum, sex nomina seniorum in humero dextro, iuniorum in sinistro, ob recordationem filiorum Israelis. Habebat autem capitium ex transverso super humerum fortibus loris contextum. Quod autem legitur Samuellem et David indutos ephot, aliud erat, et proprie ephotar
 105 dicebatur et erat lineum istud mira pulchritudine immaculatum. Tertium erat ornamentum quod Hebreus esim, Grecus logion, Latinus rationale dicit, quadrangulum, duplex ne pondere gemmarum rumperetur, mensuram palmi habens, aperturam superhumeralis implere sufficiens, ex pre-
 110 dictis quatuor coloribus, et auro contextum, eodem scemate quo et superhumerali. Erantque in eo xii lapides, auro firmiter inclusi, per quattuor ordines, terni in singulis: in

86 fuerunt autem B 88 tantum] tamen B 90 auroque BC 91 *Post collobii add. in textu C, post immaculatum (v. 105-106) A, in marg.* D: collobium sicut ait papias genus est vestis dictum quod (quasi C) longum est (*om.* C) et sine manicis hoc antiqui utebantur sed quia nuditas brachiorum culpabatur usus collobiorum in dalmaticos (-cas CD) est mutatus 92 supercincti C 94 iungebatur AD 95 quadam C; *post palmi add. A, in marg.* D: palmus exponitur in suo loco 96 legion AD 99 hebraica B 101 iuniorum] minorum D 102 caputium B 106 esnir C 107 legion A 108 pondere] ponderetur C 109 reimplere B 110 cemate B 112 interclusi B; terni] tamen C; in singulis] et singulis A

primo ordine sardius, topazius, smaragadus; in secundo car-
 bunculus, saphirus, iaspis; in tertio ligurius, achates, ame-
 115 tistius; in quarto crisolitus, onichinus, berillus, in quibus
 sculpta erant nomina filiorum Israelis iuxta ordinem nativi-
 tatis sue, singula in singulis, ut gestaret sacerdos memoriale
 filiis Israelis in humeris et pectore ob recordationem, quo-
 rum unius populus memor esset, ipse vero duorum, ut
 120 scilicet populus, videns nomina patrum suorum, satagaret
 ne a virtute priorum degeneraret, sacerdos vero vitam et
 fidem patriarcharum meminisset imitari, meminisset etiam
 populum, hiis patribus ortum, sacrificiis et oblationibus deo
 commendare. Appellabatur et rationale iudicii vel quia scripta
 125 erant in eo hec duo nomina, iudicium et veritas vel doctrina
 et veritas. Sane ubi nos habemus 'pones in rationale iudicii
 iudicium et veritatem', Hebreus habet 'phurim et thusim'.
 Unde et sortes, in quibus iudicium veritatis solet inquiri,
 phurim dicunt. Tradunt autem quidam in medio rationalis
 130 fuisse lapidem quadrum, magnitudine duorum digitorum,
 in quo, secundum coloris mutationem, perpendebant utrum
 deum placatum haberent an offensum. Iosephus dicit sar-
 donicem, qui in dextro humero gerebatur, cum sacrificium
 pontificis deo placebat tanto splendore micare quod etiam
 135 procul positus radius eius appareret, egressuris vero ad pre-
 lium, si deus cum illis esset, tantus fulgor in lapidibus ratio-
 nalis apparebat ut omni fieret multitudini manifestum eo-
 rum auxilio deum adesse, et ob hoc rationale iudicii nuncu-
 pari. Asserit autem Iosephus hunc fulgorem sardonis et
 140 rationalis cessare annis ducentis antequam ipse scripsisset
 hec, cum deus moleste ferret transgressionem legis. Erant

113 topazius AC 118 *Post* Israelis *add.* ABD: et filiorum israelis
 119 unus D 121 *Post* degeneraret *add. in textu* AC, *in marg.* D:
 satagogis dicitur satis agere vel festinare 123 hiis patribus] ex hiis
 patribus B, hiis temporibus A; deo *om.* A 124 et] etiam C 127
 thusim] chusuum C, thusnum D 130 magnitudinem C 132 deum]
 dominus C 133 que B 134 tanto] cuncto A 140 cessasse BC
 141 transgressores C

autem in iiii summitatibus rationalis iiii anuli aurei quorum
 duobus supremis inserte erant due catene auree, sibi in-
 vicem coherentes, id est obligate ad modum X littere, sibi in
 145 medio coniuncte, (vel potius exprimit facturam catene in
 qua macule maculis coherent, pro quo Hebreus habet ple-
 xas opere plexo. Iosephus dicit per fistulas venientes, iuxta
 Chaldeum sonat terminatas, id est ad quantitatem spatii in
 quo protendebantur, factas) que sursum ferebant usque ad
 150 scapulas pontificis, super quas inserebantur duobus uncinis
 aureis, superhumerali firmiter insertis, duobus vero anulis
 inferioribus assute erant due vitte iacinctine que, circa latera
 ducte, duobus anulis aureis inter scapulas inserebantur, qui
 sub utroque sardonice in ephot fixi stabant ut utraque
 155 ligatura ephot et logion sibi invicem firmiter cohererent.
 Super hoc dicit Iosephus zonam ex quatuor coloribus et au-
 ro consertam ex utroque latere circumductam et iterum re-
 volutam ante pectus in utraque summitate infra pendentem,
 habentem ex aureis fistulis fimbrias miro decore compositas.
 160 Ultimum erat capitis ornamentum, quod communis tiara
 vel mitra vel infula dici potest, specialiter vero cidaris. Erat-
 que tiara ad modum predictae facta, que communis erat
 sacerdotibus, super quam consuta erat alia, tota iacinctina,
 que circumdabatur aureo circulo, tribus ordinibus facta,
 165 super quem stabant flores aurei plantagini similes a tempore
 usque ad tempus. A fronte vero supra stabat flos aureus si-
 milis herbe quam Greci iusquiamos dicunt, magnitudine
 ditigi unius. In superiori vero planitie tiare, ex omni parte
 in circuitu usque ad summitem eius, que in acutissimum
 170 deficiebat cacumen, particulatim per loca erant mala granata

143 duorum D; incerte C 144 id est] idem B 146 coherent] erant
 A 148 id est *om.* B 149 ferebantur C 150 super] per C; vicinis
 C 156 hec B 158 pendente ACD 163 consueta C 165 quam B
 166 ad] a B; vero et supra C 167 *Post dicunt add. in textu A, post*
unius (v. 168) C, in marg. D: macer de viribus herbarum iusquia-
um greci quam nostri caniculatam (-ta C) dicunt huic (om. A)
herbe (om. A) virtus est (om. C) frigida valde (valde frigida C) 168
superiore B

aurea cum spinosis extremitatibus suis fabrefacta, super
 frontem vero pendebat lamina aurea, quam petalum dicunt,
 ad modum lune dimidie facta, que, arcuationem sursum ha-
 bens et in medio anulum aureum, uncino aureo inserebatur
 175 qui tiare insertus erat, in qua scriptum erat agyos adonai,
 id est sanctum nomen domini, scilicet tetragramaton, quod
 ineffabile dicitur non quia dici non possit sed quia rem inef-
 fabilem significat, quod hiis iiii litteris scribitur he, ioth, he,
 vau, que sonant «principium vite passionis iste» quod est
 180 per passionem huius, quam prefigurat hic sacerdos, recu-
 perabitur vita in Adam perdita. Ne vero, cum moveretur
 pontifex, moveretur et lamina sancta, sursum ligabatur vitta
 iacinctina, perspicua, celante uncinum et anulum, que cir-
 cumdata capiti et ligata in occipite dependentes summitates
 185 super humerum utrumque diffundebat». Hucusque scribitur
 in Historiis. Vide glosam Exodi xxviii et Levitici viii.

EPULE quasi opule ab opulentia dicuntur. «Epule autem
 simplices in duo necessaria dividuntur, scilicet panem et
 vinum, et duo superflua que terra et mari vescendi causa
 exquiruntur. Dapes autem regum sunt, epule privatorum».
 5 Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xx (2,5). Et nota quod
 est nomen eteroclitum in genere et declinatione. Dicitur
 enim hoc epulum in singulari et hee epule, epularum in
 plurali. Versus (*Doctr.* 370),

Hoc epulum comedis epuleque parantur amicis.

10 Et inde hic epulo, lonis dicitur gluto.

ERARIUM dicitur locus ubi servatur pecunia. Unde Ysidorus
 in xv (5,3-4) et xvi (18,5) Ethimologiarum, «Erarium voca-
 tum quia ibi prius es signatum recondebatur. Hoc enim olim

171 aurea *om.* C 176 id est] quasi B 177 potest A 178 ioth]
 coph B 179 vite *om.* B; iste] christe B; est] autem B 180 huius]
 eius A; quem BD

EPULE 2 scilicet in panem C

ERARIUM 2 in *om.* C; xv et *om.* D

in usu erat, auro argentoque nondum signato, ex quorum
5 metallis quamvis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen
erarii permansit ab eo metallo unde pecunia initium sumpsit».

ERARIUS dicitur custos vel faber eris vel monetarius vel era-
rius, ria, rium, id est ad es pertinens vel ad eram. Era enim
moneta dicitur ab ere de qua fiebat antiquitus.

EREGIONE, id est ex opposito, sicut una regio opponitur alii
vel contra eam distinguitur.

ERGASTULUM vel ergasterium idem est quod operatorium,
scilicet ubi ad opera facienda captivi ligabantur. Ita exponit
glosa Ysidori super Exodi vi. Item ergastulum invenitur pro
carcere corporis in quo anima in hac vita tenetur ligata.
5 Item ergastula dicuntur vincula et compedes quibus illi
qui erant in ergastulis ligabantur. Unde Lucanus in ii a
(94-6),

Ut primum fortuna redit, servilia solvit
Agmina, conflato sevas ergastula ferro
Exeruerere manus.

10

Dicitur autem ergastulum ab erge, quod est labor vel opera-
tio, et stolos, quod est missio, quia mittitur quis ad laboran-
dum ibi vel operandum. Item hic et hec ergasta, ergaste di-
citur operator ab erge et sterion, quod est status. Unde
15 ergasterium dicitur locus ubi aliqua operatio fit. Et ergaste-
rium dicitur magisterium quod fit in tali loco. Unde Iohan-
nes Chrisostomus «ergasterium huius arcis aperuit».

ERICIUS «est animal spinis coopertum et dicitur ab erigendo
quia erigit se quando spinis suis clauditur quibus undique
protectus est propter insidias. Nam statim ut aliquid pre-

4 significato AC

ERARIUS 3 ere] era D

EREGIONE 1 erogatione A; oppido B

ERGASTULUM 1 vel] et D; quod om. BCD 4 tenetur ligata] cure ligatur

A 8 dedit C; coluit C 11-17 Haec tracta sunt de Huguitione s.v.

Erge. 11-12 vel operatio om. D 12 stolas A 14 statio vel status B

17 aperit D

senserit primo se surrigit atque in globum conversus in sua
 5 se arma recolligit. Huius providentia quedam est», ascendit
 enim vitem et uvas exacinat et cum acini in terram ceciderint
 involvit se super eos ut spinis infigantur, et sic portat escam
 filiis suis. Ita dicit Ysidorus Ethimologiarum xii (3,7). Vide
 infra proxima.

ERINACIUS idem est animal quod ericius. Quidam tamen
 dicunt quod sunt diversa animalia, et dicunt quod erinacii
 sunt animalia que de cavernis gregatim procedunt. Et nota
 quod Papias et Ysidorus scribunt per i in prima sillaba iri-
 5 cium et irinacium.

EROGO, gas dicitur dare vel distribuere et proprie in ele-
 mosinas. Et componitur ab e et rogo, gas. Nota versus
 supra positos ubi exponitur arrogans.

ERUCTO, tas dicitur ructum facere vel emittere vel expri-
 mere. Et inde eructuo, as in eodem sensu et sunt ambo neu-
 tra pro ructum facere. In alia significatione sunt activa, ut
 ibi (*Ps.* 44,1), «Eructavit cor meum verbum bonum». Ructus
 5 est cum sapor cibi ad ructam reducitur. Unde ructo, as et
 eructo et eructuo per compositionem. Et nota quod ruma,
 rume et rumen, ruminis dicitur eminens pars proxima gur-
 gulioni qua cibus et potus devorantur et ubi sapor cibi di-
 scernitur. Eadem dicitur frumen et ructa, sed frumen vel
 10 ructa in homine, ruma et rumen in bestia. Unde et ruminare
 dicuntur quedam bruta animalia, ructare homines. Gurgulio
 autem, sicut dicit Ysidorus Ethimologiarum xi (1,58-9), «a
 gutture nomen trahit, cuius meatus ad os et nares proten-

ERICIUS 4 primo se surrigit *om.* C 6 vites D, in vitem B 8 xii] tertio B
 ERINACIUS 2 et dicunt] dicentes B

EROGO 2 componitur] dicitur C

ERUCTO 2 eructuo] eructo C 4 verbum bonum] verbo bonum AC,
 vero bonum etc. B 5 deducitur C 9-10 sed . . . ructa *om.* C 11
 ructare vero B 12 sicut dicit] ut ait C; xi] x D 13 et ad nares D
 13-14 pertingit C

ditur, habens viam qua vox ad linguam transmittitur ut
 15 possit verba collidere. Unde et garrire dicimus . . . Sublin-
 guium est operculum gurgulionis quasi parva lingua que
 foramen gule recludit operitve».

ERUCA quasi eroda ab erodendo dicitur quidam vermis par-
 vus qui erodit frondes et maxime olerum. Item eruca, sicut
 ait Ysidorus Ethimologiarum xvii (10,21), herba quedam
 est «ignite virtutis et in cibo sumpta sepe Veneris incendium
 5 movet». Et tunc dicitur eruca ab uro, uris quasi uruca.
 Unde Ovidius (*R. Am.* 799),

Nex minus erucas iubeo vitare salaces.

ERUGO, eruginis ab erodendo dicitur, scilicet sanguisuga, et
 vitium rodens ferrum et segetes. Et nascitur hec corruptio
 ex minutissima pluvia circa festum Sancti Iohannis. Et
 ponitur sepe pro amore pecunie. Et dicitur erugo quasi erodo
 5 quia erodit, vel dicitur ab es, eris, sed tunc proprie eris est.
 Unde dicitur erugo quasi eris rubigo, sicut ferrugo, quasi
 ferri rubigo, et inde erugino, nas, id est erugine consumere,
 devastare, sicut a rubigo rubigino, nas. Quod autem erugo
 dicitur sanguisuga testes sunt Huguitio (*s. v.* Es) et Papias.
 10 Quod autem sit corruptio segetum dicit glosa super iiii (9)
 Amos, ubi dicitur rubigo vel erugo, «dicitur cum ros vel
 imber nocte super teneras spicas cadit et incalescente sole
 vertuntur in rubeum colorem et inanescunt grana adhuc
 tenera».

ERUMPNA secundum Papiam dicitur miseria, clades, labor,
 inopia. Secundum Huguitionem (*s. v.* Ruo) erumpna est

14 voce C 15-16 dicimus aves sublinguium B; sublingumen A
 16 surgulionis C; lingua] gulingua B 17 gule] lingue D; reglu-
 dit D

ERUCA 1 eroda] eroca C 3 xii AD 4 et om. D 7 solaces C
 ERUGO 6 ferrugo] frugo B 7 erugine] rubigine C 9 dicatur CD 10 di-
 cit] dicitur AB

ERUMPNA 2 Post inopia add. A: calamitas

«miseria, inopia, calamitas . . . Unde erumpnosus, sa, sum miser, pauper, inops». Et dicitur erumpna quasi extra rumen quando homo non habet quod ruminet, id est comedat. Quid sit rumen invenies supra ubi exponitur eructo.

ES, eris ab aere dicitur quia habet colorem aeris. Unde Ysidorus Ethimologiarum xvi (20,1), «Es a splendore aeris vocatum sicut aurum et argentum». Et subdit tales proprietates eris (8-11), «Ductile es dicitur quod malleo producit⁵ur sicut fusile quod tantum funditur . . . Nam malleis fragile est. Siquidem omne es, diligentius purgatis igne vitiis excocitisque, regulare, id est ductile, efficitur . . . Es omne frigore magno melius funditur. Es rubiginem celerius trahit nisi oleo perungatur. Servari autem id optime etiam in li¹⁰ quida pice tradunt. Inter omnia metalla es vocalissimum est et maxime potestatis. Ideo et enea fiunt limina.

ETAS, sicut ait Ysidorus Ethimologiarum v (38,3), «plerumque dicitur pro uno anno, ut in annalibus et pro septem, ut hominis, et pro centum et pro quovis tempore. Unde et etas tempus quod de multis seculis instruitur. Et dicta etas⁵ quasi evitas, id est similitudo evi. Nam evum est etas per-

5 quando scilicet B; quod] quid B

ES 4 eo quod A 4-5 producatur A 6 igni B 9 perungatur D 10 trahunt etc C; inter om. C

In marg. fol. 48^v add. D: hic estor estoris id est vorator epulo manducus mendax ardelio hec estrix estricis id est gulosa femina edulus dicitur estor ab edendo

In marg. fol. 54 add. D: esurio esuris verbum est meditativum id est meditari comedere et formatur ab ultimo supino huius verbi edo es scilicet esu licet autem priscianus dicat omnia meditativa carere preterito cum preteritum huius verbi invenitur in divina pagina scilicet esurii vel esurivi ut in matheo esurivi et non dedistis mihi manducare et dicendum quod licet ars gramatica erigat meditativo carere preterito tamen aliter potest inveniri in divina pagina que non coartatur regulis gramaticorum vel priscianus nondum legerat ibi quamvis legamus eum fuisse sacerdotem sed amore iuliani postea apostotasse

ETAS 1 ait] dicit C 2 pro *primum*] ab AD 3 unde etiam B 4 tempus Isid., tempore in marg. A, om. cett.

petua cuius neque initium neque extremum noscitur, quod
 Greci eonas vocant, quod aliquando apud eos pro seculo
 aliquando pro eterno ponitur. Unde et apud Latinos est di-
 rivatum. Etas autem proprie duobus modis dicitur, aut
 10 enim est hominis, sicut infantia, iuventus, senectus». Re-
 quire supra ubi exponitur adoleo, adoles. «Aut est mundi
 cuius prima etas est ab Adam usque ad Noe, secunda a Noe
 usque ad Abraham, tertia ab Abraham usque ad David,
 quarta a David usque ad transmigrationem Iude in Babi-
 15 loniam, quinta a transmigratione Iude usque ad adventum
 salvatoris in carnem, sexta que nunc agitur usque quo
 mundus iste finiatur» etc.

ETHER «est locus in quo sidera sunt, et significat eum ignem
 qui a toto mundo in altum separatus est. Sane ether est
 ipsum elementum, ethera vero splendor etheris, et est sermo
 Grecus . . . Aer autem est inanitas plurimum habens ad-
 5 mixtum raritatis quam cetera elementa». Aer dicitur ab a,
 quod est sine, et eris, quod est lis quasi sine lite per contra-
 rium quia ibi magna est lis ventorum et fulminum. Vel di-
 citur sine lite quia de facili cedit ferienti. Et dicit Ysidorus
 quod «partim ad terrenam partim ad celestem materiam
 10 pertinet nam ille subtilis ubi ventosi et procellosi motus non
 possunt existere ad celestem pertinet partem, iste vero tur-
 bulentior, qui exalationibus humidis corporescit, terre depu-
 tatur, quique ex se multas species reddit. Nam commotus
 ventos facit, vehementius concitatus ignes et tonitrua, con-
 15 tractus nubila, conspissatus pluviam, congelantibus nubibus

6 nec . . . nec C 7-8 pro seculo aliquando *om.* B 14 Iude] babilonis id est iude B 14-15 Babiloniam] babilonem vel in babiloniam C 16 usquoque CD

ETHER 2 est *expunxit* D 2-3 est elementum B 3 vero] similiter B 3 est autem sermo C 4 autem *om.* B 5 caritatis C 6-7 contrarium pro tanto quia B 7 fluvium C 9 materiam] naturam AD 10 subtilis est C 11 item iste AD 12 et exalationibus B; torpescit A 13 qui neque A, qui D 15 nubula B; pluviam *om.* C

nivem, turbulentus congelatis densioribus nubibus grandinem, serenum distentus efficit. Nam aerem densum nubem esse, nubem rarefactam et solutam dicimus aerem». Ita dicit Ysidorus in xiii (5,1; 7,1) Ethimologiarum.

ETERNUS, na, num quod caret principio et fine. Et dicitur per sincopam ab eviternus, na, num, quod est durable in evo. Versus de Grecismo (XIII, 1-5),

- 5 Eternum vere sine principio sine fine,
Perpetuum cum principio, sed fine carebit,
Hoc animam dicas signatque perenne per annos,
At quodcumque velis sempiternum bene dicis,
At tamen eternum sempiternumque simul sunt.

ETHNICUS, ca, cum dicitur gentilis ab ethnos grece, quod est gens latine. Gentes enim sive gentiles sunt, ut ait Ysidorus Ethimologiarum viii (10,2), «qui sine lege sunt et non crediderunt. Dicuntur autem gentiles quasi geniti tales, quia sunt
5 ut fuerunt geniti, id est sicut in carne descenderunt sub peccato . . . et nondum regenerati».

EUCCHARIS, id est bene gratus, dicitur ab eu, quod est bonum, et charis, quod est gratia. Vide supra ubi exponitur acharis.

EUGE vox est exprobrantis vel adulantis vel collaudantis vel salutantis vel gaudentis, quasi bene gaude, et sepe ponitur pro adulatione vel adulatoria laude. Unde Persius (1,49),

16 turbulentus *Isid.*, conturbulentus AD, conturbulatus B, turbulentus C; congelatisque C 17 nam aerem *bis scripsit* A; nubem *bis scripsit* A

ETERNUS 4 vero D 5 sed] sine C 6 per perenne AC 7 ad BC
In marg. fol. 54 add. D: ethimo grece latine dicitur verum et componitur cum logos quod est sermo vel ratio et dicitur ethimologia quasi veriloquium quia ethimologizando vocabulum veram ipsius originem loquimur diffinitur autem sic ethimologia est expositio unius vocabuli per aliud vocabulum unum sive plura magis notum vel magis nota in eadem lingua vel diversis secundum rerum proprietatem et litterarum similitudinem ut lapis ledens pedem piger pedibus eger

ETHNICUS 5 sic A

EUGE 2 congaudentis BC; gaude] gaudet C

Euge tuum et belle. Nam belle hoc excute totum,

5 quasi diceret excute, id est remove tuum euge, id est tuam adulationem et tuum belle. Adverbia sunt nominaliter posita sicut exponunt ibi magistri. Magis proprie tamen videtur euge dici interiectio quam adverbium quia huiusmodi vocem non statim subsequitur verbum. Unde Persius (5, 167),

10 Euge, puer, sapias, diis depellentibus agnam
Percute.

Item in Evangelio (*Mt.* 25,23), «Euge, serve bone» etc. Et si alicubi statim sequatur verbum ut ibi (*Ps.* 34,21), «Euge, euge, viderunt oculi nostri» etc. non tamen euge est ibi vi
15 verbi adiectivum sed potius affectus expressivum. Dicit tamen Papias «euge adverbium est letantis, laudantis vel orantis. Euge gaude, letare, bene habe».

EUNUCHUS «grecum nomen est et est idem quod spado. Et nota quod horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent et emittunt sed ad gignendum inanem atque invalidum». Verba sunt Ysidori
5 *Ethimologiarum* x (93). Sed Magister in *Historiis* (1585) exponens verba Evangelii dicit sic, «Ne omnem continentiam meritoriam putarent distinxit dicens eunuchos quia quidam sic nascuntur, qui proprie dicuntur castrati, id est caste nati. Alii facti sunt ab hominibus, qui proprie dicuntur

4 totum] tuum B 7 ponunt D 7-8 videtur euge dici] dicitur euge B 10 expellentibus B 12 bone etsi etc etsi B 13-14 euge euge] euge B 14 etc om. B; euge alterum om. C 17 orantis] exultantis B; bene habe om. B

In marg. fol. 54^v add. D: hoc eulogium eulogii id est sapientia vel bona fama vel testimonium vel cantus item eulogia dicuntur laudes electe et summatim collecte ut si quis in imagine alicuius laudes scribat eulogia dicuntur item hec eulogia eulogie sunt autem eulogie benedictiones salutationes donationes unde in decretis de eulogiis ad sacra concilia referendis nichil invenimus a maioribus terminatum eulogium et eulogia dicuntur ab eu quod est bonum et logos quod est sermo eulogium id est testamentum

EUNUCHUS 3 ad om. C

10 spadones a spata». Spata dicitur gladius a spatio quia spatiosa sit et lata, vel a patin, quod est passio, et forte cum huius modi instrumento antiquitus castrabantur. «Alii se castrant propter regnum dei, qui proprie dicuntur eunuchi, id est bene vincentes, ab eu, quod est bonum, et niche, quod est
15 victoria, et hec ultima meritoria est».

EVAPORARE componitur ab e et vapore, as, id est calefacere, urere vel vaporem emittere vel vaporando emittere et sunt ambo neutra.

EUROAQUILO est «ventus inter aquilonem et orientem», sicut dicit glosa super xxvii (14) Actuum, et possumus dicere quod erat medius ventus inter aquilonem et eurum, quod videtur velle ratio compositionis nominis et, ita, cum sint
5 duo venti medii, scilicet vulturnus et subsolanus, de utrolibet potest intelligi. Sic ergo dicitur euroaquilo ventus medius inter aquilonem et eurum, sicut euroauster dicitur ventus medius inter eurum et austrum. Vide supra de ventis ubi exponitur aquilo.

EVANGELIUM dicitur bona annuntiatio. Angelus enim dicitur nuntius, unde angelium. Et componitur cum eu, quod est bonum, et dicitur evangelium. Et, sicut dicit Hugutio, vocalis que est in hac dictione eu in compositione vertitur
5 in consonantem. Illi qui duplicant ibi v noverunt rationem suam et qui dicunt quod v remanet vocalis quod esset contra euphoniā.

EVANGELIZARE dicitur evangelium nuntiare vel predicare vel in evangelio informare. Unde Matthei xi (5) «pauperes

11 patim C; cum] cani A 14 viventes D; nuche B *In marg. fol. 54^v add. D: ab eunuchus eunuchico eunuchicas vel eunuchidas id est eunuchum facere*

EVAPORARE 2 urere *om.* C; vel vaporando *om.* D

EUROAQUILO 2 super *om.* D 4 ita] ideo B 7-8 aquilonem . . . inter *om.* C

EVANGELIUM 1 dicitur *om.* B 5 ibi *om.* C; v] vv AD 6 est C

evangelizantur», id est in evangelio informantur et observatores evangelii efficiuntur.

EVENTUS ab evenio, nis dicitur casus, principium vel finis.
Versus,

Eventum dic principium finem quoque casum.

Ita exponitur illud Ovidii (*Her.* 2,85-6),

5 careat successibus opto
Quisquis ab eventu facta notanda putat.

EXACTOR dicitur iniustus et protervus petitor. Unde versus,
Dicitur exactor querens aliena proterve.

Et dicitur ab «exigo, exigis quod habet quinque signifi-
cationes», sicut dicit Hugutio (*s. v. Ago*). Dicitur enim exi-
gere, expellere, quasi extra vel ultra agere. Item exigere di-
citur perficere, iniuste petere, dividere, et ponitur simpli-
citer pro repetere vel petere. Unde versus,

Exigit, expellit, extorquet, perficit atque
Dividit et reperit simpliciterve petit.

EXACUTUS, ta, tum dicitur perfecte acutus vel extra vel ultra alios acutus. Unde Ezechielis xxi b (11), «iste exacutus est gladius». Et dicitur ab exacuo, is, exacui, exacuere, exacutum, id est perfecte acuere vel extra vel ultra alia acuere vel
5 acutum facere.

EVANGELIZARE 3-4 observantes D 4 evangeliis B; *post efficiuntur add.*
B: vel ad predicationis officium assumuntur, *add.* C: vel ad predicationem evangelii assumuntur

EVENTUS 3 Cf. *Grec.* IX, 336 sqq. 6 quisquid A, quicquid D; fata B;
putant C

In marg. fol. 55^v add. D: exa grece latine dicitur sex unde hec exas exadis id est vi exa componitur cum metrum et dicitur examer tra trum quod constat ex metris sex vel pedibus vel cum ptoas quod est casus et dicitur exaptotas ta tum id est sex casus habens unde illa nomina dicuntur exaptota que in uno numero et uno genere sex diversas terminationes habent in diversis casibus item ab exero ris rui id est profero

EXACTOR 3 quinque] plures A 5 agere] facere AD 6 et iniuste D
8 proficit B

EXACUTUS 1-2 vel *primum* . . . acutus om. C

EXAMEN, *examinis*, neutri generis, dicitur filum medium quo trutina regitur et lances equantur vel illa lingua que in foramine trutine vertitur huc et illuc, secundum quam consideratur equalitas ponderatorum. Unde et examen dicitur
 5 iudicium, discretio, probatio, inquisitio. Examen dicitur apum congregatio et per translationem dicitur congregatio hominum. Unde examino, *nas* dicitur probare, equaliter iudicare vel discutere, diligenter inquirere, investigare.

EXCELSUS, *sa*, sum dicitur altus et superans vel preeminens. Et dicitur ab *excello*, *lis* et dicit Priscianus (x, 35) quod dicitur «*excello* vel *excelleo*, *exculi* vel *excellui*, *excelsum* quorum simplex non est in usu». Propter hoc nota quod
 5 antiqui dicebant *cello*, *cellis*, *cellui* vel *ceculi*, *cellere*, *celsum* vel *culsum*. Et est verbum activum si esset in usu, id est superare. Unde *celsus*, id est altus dicitur. Unde *hec celsitudo*, id est altitudo. Item a *cello* dicitur *celleo*, *celles*, *cellui*, id est *preesse* et est neutrum absolutum. Et per
 10 compositionem dicitur *excelleo*, *excelles* et *excello*, *lis*, *excellui* vel *exculi*, *excelsum* vel *exculsum*. *Excelleo* neutrum est absolutum et construitur cum ablativo a parte post, ut «*iste excellet moribus*, *ille scientia*». *Excello*, *lis* transitivum est et construitur cum accusativo, ut «*iste excellet illum*».
 15 Quando vero dicitur «*iste excellit illi*», idem est sensus et tunc est neutrum. Ab utroque ergo dicitur *excellens*, *excelsus* et *excellenter*, *excellencia*.

EXCOLANS, *antis* dicitur purgans vel emittens et dicitur ab *excolo*, *las*, quod est compositum ab *ex* et *colo*, *colas*, quod est purgare, foras emittere, liquefacere et liquare, et deinde hoc *colum*, *coli* dicitur instrumentum colandi. Et hoc *cola-*

EXAMEN 1 dicitur *om.* C 2 et *om.* A; latens C 3 foramen B 5 examen etiam B 6 et . . . congregatio *om.* C 8 et investigare B

EXCELSUS 1 vel] et C 2 dicitur] dicit C; excello] extollo B; et . . . excello *post* usu (v. 4) C; et dicit] quia dicit B 9 neutrum et absolutum D 10 dicitur ab *excelleo* D 11 *excultum* D 12 a] ex C 17 et *om.* B

EXCOLANS 3 inde BC

5 torium idem. Et nota quod colo, colas et omnia que ab ipso descendunt producunt hanc sillabam co, sed colo, colis et hec colus, coli pro instrumento filandi ubique eam corripiunt. Unde versus,

Rus colo, filo colo, sed colo liquentia colo.

10 Prima dico colo, tertia dico colo.

Virgilius (G. II, 241-2),

tunc spisso vimine qualos

colaque prelorum fumosis deripe tectis.

EXCUBO, bas, bui, bare, id est vigilare causa custodie, quasi extra cubare. Et inde excubie, excubiarum, id est vigilie. Et dicit Ysidorus Ethimologiarum ix (3,42) quod excubie proprie dicuntur de die, sicut vigilie de nocte, sed quando-
5 que sumitur communiter. Versus de Grecismo (xv, 120-1),

Excubo dum castra tueor, sed lucubro nocte

Dum studeo, vigilo dicis utroque modo.

EXCORS, excordis dicitur fatuus, insipiens, ignavus, quasi extra cor. Et est omnis generis.

EXEDRA, ex edre dicitur «cathedra, thronus, sedes . . . Vel exedra est caminata secreta vel locus thesauri vel locus sub-
selliorum, id est absida», quod est latus edificii et est Gre-
cum. Vel dicitur exedra «locus separatus modicum a pretorio
5 vel palatio, vel exedra genus fenestre est que exterius dila-

7 coli] id est C 9 liquantia AB, loquentia C 12 velamine B, lumi-
ne D; quales A 13 prelitorum C; deripere AD; *Post tectis add. A, in marg. D*: qualis dicitur corbis, *in marg. C*: qualus li dicitur corbis
In marg. fol. 55 add. D: hic et hec excolens excolentis id est qui excolit
id est diligenter colit vel purus et deliciose et diligenter paratus et
tunc comparatur excolentior excolentius tamen iohannes crisosto-
mus ait excolentiores cibi anime non adimunt puritatem si cum
moderamine sumantur

EXCUBO 1 quasi] quod A 3 quod] quia C 4 proprie om. D 6 sed]
si C; lucubo B 7 studio D

EXCORS 1 incipiens C; gnauus C, ignarus D 2 omnis] communis C
In marg. fol. 55^v add. D: exdignum id est non dignum

EXEDRA 2 caminata] camera D 3 latus] locus D 5 est om. A 5-6
dilatatus B

tatur et interius coartatur». Et pro gazophilacio invenitur. Ista acceptiones ponit Hugutio et fere omnes sumuntur de Papia. Vide quod dictum est supra ubi exponitur cathedra.

EXEMPLUM dicitur quod sit exemplar ad cuius similitudinem fit, et dicitur exemplum quasi extra amplum vel quasi valde amplum, ex enim pro valde sepe ponitur. Exemplum autem ad multa et plurima se dilatat.

EXENIUM dicitur munusculum et specialiter quod mittitur alicui, quod communiter dicitur presentatum. Et est compositum ab e et xenium, xenii, quod idem est, et dicitur xenium a xenos, quod est peregrinum, quia de rebus peregrinis et alienis solebat fieri vel quia peregrinis et alienis solent huius munuscula presentari.

EXENTERARE quasi exinterare dicitur, id est que intra sunt extrahere. Exentera enim dicuntur intestina. Unde Alexander Nequam, «exentera sunt exta que sic dicuntur quasi ex intra».

EXEQUIE, arum dicuntur officia mortuorum et illa officia que fiunt circa sepulchrum. Et dicuntur ab exequor, is, quod est extra sequi, aliquid perficere, ad perfectum ducere, ad aliquid faciendum instare.

7 acceptiones] significationes C; sumuntur D 8 de] a D 8-9 *Post cathedra add.* B: item i paralipomenon xxiii dicit glosa in exedris thalamis scilicet vel cubiculis in quibus habitabant levi et sacerdotes vel melius dicebantur domuncule iuxta templum in quibus habitabant ministri et reponebantur vasa et dicebantur exedre quasi extra edem · item exedre dicuntur sedes assessorum ab assidendo dicte quasi assidre, *post cathedra add.* C: glosa i paralipomenon xxiii dicit in exedris thalamis scilicet vel cubiculis in quibus habitabant sacerdotes et levite

EXEMPLUM i sit] fit C 3-4 exempla ad et multa C 4 dilatant C
EXENIUM 3 est] dicitur B; et *alterum om.* A 5 solebat ... alienis *om.* A
EXENTERARE 3-4 entera sunt exta que sic dicuntur ab intra *Nequam,*
fol. 109,4.

EXEQUIE 3 deducere B 4 ad per aliquid C

EXIMIUS, ia, ium dicitur nobilis, preclarus et excelsus. Et componitur ab ex et imus, a, um, quasi extra imum positus, quasi supremus et maximus.

EXORDIUM, id est inceptio, dicitur ab exordior, diris, quod est incipere. Et est compositum ab ex et ordior, diris, orditus sum vel orsus sum, diri, id est ponere telam. Et quia qui orditur telam tunc eam incipit, ideo ordiri ponitur pro incipere. Sed facienda est vis in preterito quia, quando pertinet ad telam facit orditus sum, quando pertinet ad inceptionem facit orsus sum. Item exordium dicitur pars prima orationis. Dicit enim Ysidorus in ii Ethimologiarum (7,1), «Partes orationis in rhetorica arte quatuor sunt, scilicet exordium, 10 narratio, argumentatio, conclusio. Harum prima auditoris animum provocat, secunda res gestas explicat, tertia fidem assertionibus facit, quarta finem totius orationis complectitur».

EXORCISTA grece adiurator vel increpator latine. Unde dicit Ysidorus Ethimologiarum vii (12,31), «Exorciste in Greco, in Latino adiurantes sive increpantes vocantur. Invocant enim super cathecuminos vel super eos qui habent spiritum 5 immundum, nomen domini Iesu Christi, adiurantes per eum ut egrediatur ab eis». Est autem exorcista communis generis, et dicitur ab exorcismus, quod est adiuratio vel increpatio. Unde dicit Ysidorus Ethimologiarum vi (19,55), «Exorcismus grece, latine adiuratio sive increpationis sermo ad- 10 versus diabolum ut discedat, sicut est illud in Zacharia iii, 'increpet in te dominus, Sathan'».

EXORSUS ab exordior, diris, exorditus sum vel exorsus sum.

EXIMIUS 1 et *primum om.* C 2 ex] extra ACD

EXORDIUM 3 orsus diri AD; id est *om.* D 5 pertinet *om.* C 8 in *om.*

B 10 argumentatio] augmentatio B; et conclusio B 11 provocat] pulsatur vel provocat C

EXORCISTA 4 enim *om.* C 5 domini nostri iesu ABC; eum] eis C 6 exorcismus mi BC 8 dicit] dicitur C 8-9 exorcismus D 9 latine *om.* C

EXORSUS 1 dicitur ab A

Nota quod supra dictum est, ubi exponitur exordium, de duplici preterito.

EXOSSARE dicitur ossa auferre vel extrahere. Et ponitur pro debilitare vel infirmare. Ossa enim sunt solidamenta corporis et robur. Unde qui ossa subtrahit totum corpus debile facit.

EXPERGISCENS, id est a sompno evigilans, dicitur ab expergiscor, expergisceris, experrectus sum, expergisci, id est a sompno evigilare. Et componitur cum facio, cis et dicitur expergefacio, cis, id est a sompno excitare vel facere evigilare.

5 Et nota quod dicit Priscianus (VIII, 35), « Si facio vel fio integris manentibus aliud verbum antea componatur, non solum significationes et coniugationes in eis integras servamus, sed etiam accentus, ut calefacio, cis, cit; tepefacio, cis, cit. In secunda enim et tertia persona penultimas acuimus, quam-
10 vis sint breves. Similiter vero calefio, fis, fit; tepefio, fis, fit finales servant accentus in secunda et tertia persona quos habent in simplicibus ». Priscianus (X, 21) dicit quod « expergiscor componitur ab ex et pergo, pergis ». Pergo vero a per et rego componitur.

EXPIARE dicitur perfecte piare, purgare, mundare, pium facere. Unde expiamen et expiatio, id est purgatio, mundatio, pia actio.

EXPLICARE dicitur extra plicam ponere, aperire, solvere, ordinare, digerere et distinguere. Unde explicit, expliciunt verbum defectivum, id est finitur et terminatur. Nec inve-

2 de om. D

EXOSSARE 2 infirmitate C

EXPERGISCENS 1 vigilans AD 2 experiectus D, experiectus sive expergectus C 3 et dicitur] dicendo B 4 id est om. C; vel vigilare A 5 quod dicit *bis scr.* D 6 remanentibus B 10 sint om. B 11 in tertia A 14 rego] rogo C; *post* componitur *in textu add. A, in marg. D*: Priscianus ubi agit de preteritis tertie coniugationis sic ait expergiscor quia a pergo est experrectum facit quamvis vetustissimi expergitus dicebant

EXPIARE 1 expurgare B 3 pia actio] piatio B

EXPLICARE 2 dirigere C, digerere et om. D

nitur de eo plus. Explico componitur ab ex et plico, cas,
 5 plicui vel plicavi, ut dicit Priscianus (IX, 32), «quod maxime
 ex compositis dinoscitur, nam cum prepositione magis per
 ui divisas, cum nomine vero compositum per avi terminat
 preteritum, ut . . . explico explicui . . . duplico duplicavi.
 Invenitur etiam in avi cum prepositione faciens preteritum,
 10 sed raro usu». Et ponit exempla quorundam qui dixerunt
 applicavi. Versus (*Doctr.* 708-9),

Avi preteritum plico dat cum nomine iunctum,
 Hoc sine prebet ui, tamen et reperitur in avi.

EXPLORARE dicitur exquirere, premeditari, investigare. Et
 componitur ab ex et ploro, ploras, quasi plorando querere.

EXPROBRO, bras conviciari, redarguere, reprehendere, vitu-
 perare. Unde Grecismus (XIX, 26),

Exprobrat in faciem presentis turpia dicens.

Et est compositum ab ex et probro, probras, quod est vitu-
 5 perare, redarguere, iniuriari. Et corripit hanc sillabam pro.
 Unde Ovidius *Methamorphoseon* viii (155-6),

Creverat opprobrium generis, fedumque patebat
 Matris adulterium monstri novitate biformis.

Potest tamen produci propter mutam et liquidam que se-
 10 quantur vocalem.

EXECROR, aris dicitur maledicere, excommunicare, extra sa-
 crum ponere. Et est compositum ab ex et sacro, sacras et
 mutat genus in compositione. Est enim deponens, invenitur
 tamen quandoque execro, execras sed frequentius invenitur
 5 deponens.

EXPIRARE dicitur mori, extra spiritum mittere. Et est com-
 positum ab ex et spiro, spiras, quod est vivere, flare, olere vel
 redolere vel spiritum ducere.

7 terminant C 11 versus] unde C
 EXECROR 2 est *om.* D 4 quandoque *om.* C
 EXPIRARE 1 ire vel mittere B 2 olere *om.* D

EXTUM, exti ab exeo, exis dicitur intestinum. Unde hic et hec extispex, extispicis, id est augur qui inspicit exta. Vel dicitur extum ab exto, extas, quod est extra stare vel apparere et eminere, quia exta faciunt extare ventrem et preambulum esse. Unde videtur homo quasi sequi ventrem suum.

EXTALIS et extum idem sunt, ut dicit Papias, scilicet via alvi purgande. Unde i Regum v (9), «computrescebant prominentes extales eorum» quod dicit Iosephus factum fuisse ex violenta passione disinterie ut putrefacta egererent intestina. Unde mures ebullientes de agris corrodebant extales eorum». (*Hist.* 1301). Extalis est masculini generis.

EXTASIS est «pavor et excessus mentis. Dicitur enim extasis cum mens non a pavore alienatur sed inspiratione revelationis assumitur». Ita exponit glosa Actuum iii (10) super illud «repleti sunt timore et extasi». Secundum Papiam extasis est «excessus mentis qui fit pavoris mentis vel aliqua revelatione».

EXTERMINARE est terminum auferre, exulem facere, quasi extra terminos ponere et eicere. Et proprie dicitur de exilibus. Item exterminare idem est quod demoliri vel dissipare. Unde glosa Ieronimi super illud vi (16) Matthei, «exterminant enim facies suas» etc., «id est extra terminos humane conditionis abducunt», id est deornant et devenustant. Unde exterminator dicitur ille qui abicit a propriis terminis.

EXTERMINATIO vel exterminium dicitur desolatio, destructio, exilium, extra terminos eiectio. Item exterminium dicitur mors quia ponit extra terminos vite.

EXTUM 2 vel om. B

EXTALIS 1 scilicet] id est B

EXTASIS 1 enim] etiam BC 2 alienatur] sed alienatus A 2-3 revolutionis B 4 *Vulg.* impleti sunt stupore et ecstasi 5-6 revolutione B

EXTERMINARE 5 sua C 6 abducunt] abscondunt D 7 abicit aliquid C

EXTERMINATIO 1 dicitur mors desolatio A

EXTERUS, *extera*, *exterum* idem est quod *exterior* et dicitur ab *extra*.

EXTIMPLO, id est subito, statim, continuo. Et dicitur *extimplo* quasi *extra* temporis amplitudinem.

EXTIRPARE dicitur *evellere*, *eradicare*, quasi *stirpem* *extra*-*here* vel *destruere*. *Stirps* autem dicitur *radix*, *truncus*, *progenies*, *prosapia*, *origo*.

EXTRICO, *cas* dicitur *exterminare*, *expedire*, *dissolvere*, *extra* *tricam* *ponere*. Est autem *trica* *capillorum* *convolutio*, quasi *tria* *capiens*. Solent enim *mulieres* *capillos* *suos* in *tres* *partes* *distinguere* ut *eos* *apte* *valeant* *contricare*. Item *trica*
 5 dicitur *deceptio*, *meretrix*, *impedimentum*, *radix*, *mora*. Unde *trico*, *cas* dicitur *decipere*, *impedire*, *demorari*, *capillos* in *trica* *componere*. Et *componitur* *contrico*, *intrico* et *extrico*. Et dicit *Papias* et similiter *Huguitio* (*s. v.* *Tero*) quod *produ-*
 10 *citur* *ibi* *hec* *sillaba* *tri*. Unde dicit *Huguitio* *trico* et *eius* *composita* *activa* *sunt* et *producunt* *hanc* *sillabam* *tri*. Item in *Doctrinali* (1835) scribitur,

Vicus cum *mica* vel *nichiteria*, *trica*.

Nichiteria erant *filacteria* in *collis* *athletarum* *dependentia* *de* *summitatibus* *armorum* *hominum* *quos* *vicerant* *facta*.
 15 Item *Oratius* in *libro* *Sermonum* (1, 3, 88-9),

Mercedem aut *nummos* unde <unde> *extricat*, *amaras*
Porrecto *iugulo* *historias* *captivus* ut *audit*.

Item *Virgilius* in *vi* *Eneidos* (27),

Hic *labor* *ille* *domus* et *inextricabilis* *error*.

20 Item *Grecismus* (xv, 223-4),

Impedit *intricat* *nec* *non* *involvere* *signat*,
Extricatque, *sapit*, *expedit* aut *aperit*.

EXTERUS 1 *exterior*] *externus* B

EXTIMPLO 1 *extemplo* *utrobique* C

EXTRICO 4 *dividere* B; *eas* AD; *valerent* C 8-9 quod . . . *Huguitio*
om. C 11 scribitur *om.* A 12 cum] est AD; *mica*] *unica* AB;
 vel] et AD 13 *filateria* B 16 *amaros* C 18 *eneidum* C 19 *dolus* B

EXULO, exulas neutrum passivum est. Et nota differentiam inter neutrum passivum et neutropassivum. Neutra passiva dicuntur illa verba que habent passivorum significationem et significant passionem aliunde illatam. Et sunt quatuor
5 verba huiusmodi que habentur per hos versus (*Doctr.* 978-9),

Exulo, vapulo, veneo, fio quatuor ista
Sensum passivi sub voce gerunt aliena.

Neutropassiva sunt passivis similia in hoc quod cum careant preteritis suppletionem habent preteritorum per participium
10 et verbum substantivum sicut et passiva. Et sunt quinque que notantur in hiis versibus (*Doctr.* 976-7),

Audeo cum soleo, fido quoque, gaudeo, fio;
Quinque, puer, numero neutropassiva tibi do.

Exulo componitur ab ex vel extra et solum, soli, quod est
15 terra. Unde exulare, id est extra solum poni, exterminari. Unde hic et hec exul quasi extra solum positus. Unde exilium quasi extra solum proprium positio, exterminium.

F

FABA «greca ethimologia a vescendo vocabulum sumpsit quasi faga, fagin enim grece comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine usi sunt». Ita dicit Ysidorus in xvii (4,3) Ethimologiarum ubi agit de leguminibus.

FABER «a faciendo ferro nomen habet. Hinc derivatum est nomen ad alias artium materias fabros vel fabricas dicere, sed cum adiectione, ut faber lignarius et reliqua propter operis scilicet firmitatem». Ita dicit Ysidorus Ethimologia-
5 rum xix (6,1). Dicitur ergo faber quasi faciens ferrum.

EXULO 4 et significant passionem *om.* C 9 suppletio novi B, suplectionem C 11 in *om.* B 13 tibi do] trado AB 14 vel] quod est A; et *om.* B 16 solum suum positus B 17 exterminum C
FABA 1 ethimologia est B 2 fagin] fage ACD; greci C; dicitur latine A 3 homines *om.* B; legumento vel legumine B; in *om.* D